Фондация Българско военно историческо наследство

ИСТОРИЯ НА СУХОПЪТНИТЕ ВОЙСКИ НА БЪЛГАРИЯ

ТОМ ПЪРВИ

Военноисторическа комисия
Военна академия „Георги С. Раковски“
Асоциация на Сухопътните войски на България

полк. доц. д-р Станчо Станчев

проф. дин Тодор Петров

ФОНДАЦИЯ „БЪЛГАРСКО ВОЕННО ИСТОРИЧЕСКО НАСЛЕДСТВО“

ВОЕННОИСТОРИЧЕСКА КОМИСИЯ
ВОЕННА АКАДЕМИЯ „ГЕОРГИ С. РАКОВСКИ“
АСОЦИАЦИЯ НА СУХОПЪТНИТЕ ВОЙСКИ НА БЪЛГАРИЯ

ИСТОРИЯ НА СУХОПЪТНИТЕ ВОЙСКИ НА БЪЛГАРИЯ

ТОМ ПЪРВИ

полк. доц. д-р Станчо Станчев

проф. дин Тодор Петров

СОФИЯ, 2014 г.

Книгата се издава от фондация
„Българско военно историческо наследство“
по съвместен проект с
Асоциацията на Сухопътните войски на България

В изданието са използвани фотографии
и архивни документи от фондовете на
Национален военноисторически музей,
Държавен военноисторически архив гр. Велико Търново,
Военноисторическа библиотека,
фотографии и документи от лични колекции

© Фондация „Българско военно историческо наследство“, 2014
Автори: *полк. доц. д-р Станчо Станчев – гл. I т. 3, 4; гл. III, т. 1, 2, 3,*
проф. дин Тодор Петров – гл. I, т. 1, 2, гл. II, т. 1, 2, 3, 4
Научен редактор акад. дин Георги Марков

ISBN 978-954-92859-2-5

Уважаеми читателю,

Пред вас е том Първи от Историята на Сухопътните войски на България в рамките на проекта „История на Сухопътните войски на България“. Целта на проекта е да популяризира историята и бойния път на безсмъртните съединения и части на Сухопътните войски, прославили българското оръжие във войните за национално обединение в името на българския идеал „българската общност в рамките на нейните етнически, исторически сложили се граници, да бъде обединена в Единна Българска Държава“.

Сухопътните войски на България са основният и най-многочислен вид въоръжени сили на Българската армия и са носители на военната слава и чест на нашата армия. В дълъг исторически период тяхната история се разглеждаше и отъждествяваше като история на Българската армия, защото още в началото на създаването тя е била предимно земна, т.е сухопътна. Стотици хиляди герои на сухопътните войски покриха с телата си бойния път на Българската армия. Дори и най-великата песен – „Велик е нашият войник”, която е химн на 23-ти пехотен Шипченски полк и по право се счита за химн на Сухопътните войски, стана химн на Българската армия. В днешно време ние желаем да насочим вниманието на българската общност към трудния път на създаването, изграждането и развитието на сухопътните войски. Да посочим какви усилия и лишения е преодоляла българската държава в това трудно дело, като осъзната необходимост в преломни и тежки времена.

В първия том, който се намира пред вас, е историята на Сухопътните войски от създаването на опълчението на основата на дружините, на което стъпва Земската войска, до края на Първата световна война. Това е историята на утвърждаването на земните (сухопътните) сили с четирите рода войски в тях (пехота, артилерия, конница и пионери) като въоръжена сила и гарант на независимостта и териториалната цялост на страната и на развитието на военното изкуство във водените четири войни за национално обединение. Това е историята на най-славния период в развитието на земните (сухопътните) войски, пълен с победи, героизъм, военна слава и изпълнен дълг пред олтара на Отечеството и превърнал армията ни в първа военна сила на Балканите. Но това е и историята на период, пълен с болка и мъка за хилядите, загинали по бойните полета, на черните забрадки и сираците, останали без бащи, на хилядите прокудени от родните им места, на хилядите болни, ранени и инвалиди. Но народ и армия са били единни в своята цел. Дивизии и полкове са възкръсвали отново и отново за страх и ужас на враговете на Отечеството ни и са стояли като несломим щит на границите му.

В следващите две книги от Историята ще разкажем за възкръсването на сухопътните сили след унизителния Ньойски договор, създаването им и участието във Втората световна война и развитието им в периода след нея до наши дни, когато Сухопътните войски се утвърдиха като основен вид въоръжени сили, достойни наследници на славните си предци, включващи в себе си всички родове и специални войски, характерни за съвременните армии. Благодарим на нашите съмишленици – Националния военноисторически музей, Военна академия „Г.С.Раковски“, Военноисторическата комисия, за тяхното участие и съдействие.

Ние, фондация „Българско военно историческо наследство“, и сдружение „Асоциация на Сухопътните Войски на България“ съзнаваме ролята на народната памет във възпитаването на чувството за национална гордост, обич към родината и желание за справедливост и лично достойнство. Винаги е имало тежки моменти в развитието на България в съвременната ѝ история, но винаги е имало българи, които, когато историческата необходимост и лична съдба са изисквали от тях да служат на родината си, те са оставяли житейския прагматизъм и лична изгода далеч от себе си. Запазвайки паметта за техните дела, ние искаме техният пример да посочи пътя, който следващите поколения да следват в името на добруването на българската общност.

Приятно четене!

Председател и учредител на
Асоциацията на Сухопътните Войски на България
о.р. генерал-лейтенант Кирил Цветков

Председател на фондация „Българско военно историческо наследство“,
учредител и заместник-председател на
Асоциацията на Сухопътните Войски на България
Людмил Богданов

СЪЗДАВАНЕ НА СУХОПЪТНИТЕ ВОЙСКИ

Юнаците от българските дружини, наравно със старите руски полкове, с кръв и победа осигуриха съществуването на скъпата на всички нас братска България.

Генерал-адютант Михаил Скобелев

1. БЪЛГАРСКОТО ОПЪЛЧЕНИЕ

Идеята за създаването на въоръжена българска сила, която да участва в една предстояща война на Русия с Османската империя, се заражда в средите на руското военно командване през есента на 1876 г., когато се пристъпва към подготовката на поредната война между двете страни. Тъй като българската държава по това време все още не е възстановена, в плана на Руската действаща армия за воденето на войната се предвижда на освободените територии да се сформират няколко български опълченски дружини. Специално внимание на този въпрос се обръща и по време на ръководеното от руския император Александър II съвещание в Ливадия в Крим (3-4/15-16 октомври 1876 г.), проведено по повод подготовката на предстоящата война. Именно тук окончателно е прието и решението за формирането на Българско опълчение от доброволци, което впоследствие да послужи като основа при създаването на армията на новата българска държава.[1]

Замисълът намира добър прием сред руските политически и военни среди, а на 17/29 ноември 1876 г. е утвърдена заповед на Главния щаб на руската армия и се разпорежда формирането на Пеши почетен конвой при главнокомандващия Действащата армия, но не и на опълчение. Причината се крие в спецификата на съществуващата в момента международна обстановка, в резултат на което създаването на бъдещата българска доброволческа единица е завоалирано под горното наименование.

За началник на новосъздаденото военно формирование, което в съответствие със заповедта се установява в Кишинев, е назначен подполковник Павел Калитин. Предвидено е в състава му от 270 души да бъдат включени значителен брой лица от български произход, които по това време са на служба в пехотните дивизии на руската армия. В документа изрично се отбелязва, че в състава на конвоя следва да се привличат и назначават само „най-надеждните, честни, ловки и енергични унтерофицери и фелдфебели“. В последните дни на ноември същата година част от предварително определените да бъдат включени в състава на конвоя офицери и редови чинове пристигат в града и пристъпват към формирането на трите роти, от които същият е организационно изграден.[2]

На 7/19 януари 1877 г. - отново със заповед, се обявява решението за създаване на Българско опълчение в състава на руската Действаща армия. Пристъпва се и към първите назначения на командния му кадър, а впоследствие и на военномедицинските кадри, младшите командири и специалисти. Повечето от българските доброволци на този етап са изпращани в казармите на руските части в Одеса и в Кишинев (главно в тези на 55-и пехотен Подолски и 60-и пехотен Замосцки полк), където са зачислявани „на довольствие“ наравно с руските войници. Поради непрестанно увеличаващия се брой на желаещите да се запишат в редовете на опълчението българи, руското правителство и командване са принудени да ги ограничават с цел избягването на възможни дипломатически усложнения. Независимо от това през следващите месеци до пролетта на 1877 г. пристигащите доброволци все повече се увеличават. Само в Кишинев в списъка на българските доброволци са записани около 700 души, подобна е ситуацията и в други селища, където

са насочвани прииждащите българи. Освен от България желаещи да се запишат в опълчението българи пристигат също от Сърбия; тук те вече са взели участие като доброволци в Сръбско-турската война от 1876 г. Не са малко и доброволците от средите на българската емиграция в Румъния, от състава на българските преселници, живеещи в Русия, а и от другаде.[3]

Освещаване на Самарското знаме в Плоещ, 6/18 май 1877 г.

На 12/24 април 1877 г. Русия обявява война на Османската империя, а само няколко дни по-късно - на 17/29 април 1877 г., руското военно командване обявява и решението си за формирането на Българско опълчение на основата на съществуващия до този момент Пеши конвой. По този начин личният състав на конвоя се влива в опълчението, чието съществуване се превръща в реален факт.[4]

Според предварителния замисъл за създаване на опълчението се предвиждало то да бъде изградено от три бригади, всяка от които да включва по две пеши дружини и по две конни сотни. Командният кадър (офицерите и унтерофицерите), барабанчиците, дружинните тръбачи, ротните сигналисти и нестроевите със старши звания се назначават измежду русите и българите, служещи по това време в руската армия, а всички останали чинове - младшите унтерофицери, ефрейторите и редовите, се набират от средата на доброволците българи. За началник на опълчението е назначен генерал-майор Николай Столетов, а за началник на щаба - подполковникът от Генералния щаб Ефим Ринкевич.[5]

Прави впечатление, че Българското опълчение копира до голяма степен щатната структура на тогавашната руска пехотна дивизия. Командва се от началник, който е с правата на началник на дивизия, подпомаган от щаб начело с началник-щаб, двама адюданти, трима писари и шест нестроеви войници. Вместо полкова организация обаче поради недостига на личен състав в опълчението е възприета бригадната организация, а всяка от двете дружини в отделната бригада включва по пет роти и една конна сотня. В основанията за организацията на българската войска (обсъждани по време на срещата в Ливадия през октомври 1876 г.) се предвиждало шестте дружини да бъдат включени в състава на три бригади - Западнобългарска, Среднобългарска и Източнобългарска. Според замисъла съставът на Западнобългарската бригада включвал 1-ва и 2-ра дружина, Среднобългарската - 3-а и 4-а, а Източнобългарската - 5-а и 6-а дружина, което впоследствие действително е осъществено, но без трите бригади да получат предварително определените наименования.

Освен ротен командир всяка рота има двама младши офицери, ротен фелдфебел, 4 унтерофицери, ключар, писар, фелдшер, 2 барабанчици, 192 строеви и 7 нестроеви войници. По подобен начин е замислен и съставът на конната сотня, в която освен ротен командир са включени също 2 младши офицери и по един вахмистър, ключар, писар, тръбач, ветеринарен фелдшер и ковач, 4 унтерофицери, 96 редници и 4 нестроеви редници. Предвиденият щат свидетелства, че съставът на отделната рота в Българското опълчение повтаря напълно състава на ротите от тогавашната руска армия.[6]

Според първоначалния щат на организацията на българската войска от октомври 1876 г. числеността на опълченците трябвало да възлиза на 1 генерал, 55 офицери, 180 фелдфебели и унтерофицери и 6828 войници, т.е. общо 7144 души.[7] След известни промени в щатовете към началото на май 1877 г. новоизграждащата се военна единица е вече с численост 6328 души, включително 1 генерал, 111 офицери, 6012 строеви и 204 нестроеви опълченци. Към средата на месеца числеността на опълчението е увеличена и по списък достига 7444 души - 1 генерал, 81 старши и младши офицери, 7125 строеви и 237 нестроеви чинове.[8]

В хода на формирането на опълчението се извършват и известни промени в неговата структура - не се създават конни сотни, тъй като не е решен въпросът с набавянето на коне, а постъпващите доброволци са разпределени в предвидените 6 опълченски дружини, сведени в 3 бригади.[9]

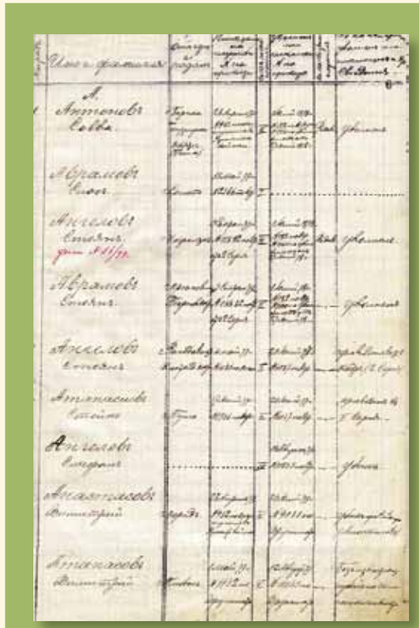

Строеви списък на Опълчението

Отчитайки огромното желание на все по-нарастващия брой българи да вземат участие в предстоящата война, руското главно командване нарежда на генерал Столетов да увеличи числеността на опълчението. Със заповед № 59 от 20 юни/2 юли 1877 г. всички въпроси, свързани с разширяването състава на войсковата единица, са уредени. Формират се шест нови дружини (така нар. втора серия опълченски дружини). За техен кадър са използвани роти от първите шест дружини, а набирането им започва от следващия ден - 21 юни/3 юли същата година.[10] Всичко това дава възможност опълчението постепенно да увеличи числения си състав. По такъв начин по различно време в хода на войната през него преминават общо 12 822 души - доброволци от всички български краища, включително и около 1000 души родом от Македония.[11]

В огромното си мнозинство доброволците от Българското опълчение - около 94,4 % са българи, т.е. само около 5,6 % са чужденци. Броят на българите от командния състав обаче е сравнително малък. От общо около 250 офицери, служили в опълчението, българите офицери (без лекарите и свещениците) са едва 35. Различни длъжности в опълчението заемат полковник Константин Кесяков, капитаните Райчо Николов и Николай Стоянов, щабскапитаните Стефан Любомски и Цанев, поручиците Данаил Николаев, Пенчо Шиваров, Аврам Гуджев и Димитър Филов, подпоручиците Стефан Николаев и Петко Стоянов, прапоршчиците Атанас Узунов, Константин Паница, Олимпий Панов, Андрей Блъсков и др. Като основна причина за привличането на сравнително скромния брой български офицери в опълчението следва да се изтъкне недостигът от обучени офицерски кадри сред българите.[12]

Опълченците представят почти всички обществени слоеве на българското общество по това време. Според участника в Българското опълчение подпоручик Стефан Кисов в състава на войсковата единица постъпват лица с най-разнообразни професии - дърводелци, градинари, овчари, интелигенти, наемни работници.[13] Подобни сведения дава и друг автор, който отбелязва, че сред доброволците се срещат представители на градските занаятчии, селяните, ратаите и интелигенцията.[14] В по-нови и значително по-пълни изследвания като най-значителен е посочен броят на занаятчиите, следвани по численост от земеделците, представителите на интелигенцията, работниците и търговците, тоест подобно на всяка национална армия Българското опълчение обединява представителите на всички професионални групи. При това те произхождат от всички територии, населявани по това време с българско население, в това число и извън днешните предели на България.[15]

Въпреки различията в своя социален състав доброволците са ръководени от общата идея за борба с потисника, обхванати от всеобщото желание за освобождение на отечеството. Значителна част от тях вземат участие в българското националноосвободително движение през Възраждането и имат известен боен опит, носители са на борческо съзнание. Като цяло ядрото на доброволците от Българското опълчение включва преди всичко участници в националноосвободителните борби, в Априлското въстание от 1876 г. (в това число и малцината останали живи Ботеви четници) и доброволци от Сръбско-турската война от 1876 г.

Едновременно със създаването на Българското опълчение започват и занятията по военно обучение на доброволците. Поради очакваното начало на бойните действия след

обявяването на войната и крайно недостатъчното време за подготовка на опълченците, занятията с тях се водят изключително интензивно.

Отличка за участие в Руско-турската война 1877-1878 г.

Нерядко те продължават по 12 и повече часа (при това с минимално прекъсване за почивка), на открито и независимо от метеорологичните условия, а учебният материал се преминава набързо и твърде обобщено. Водят се занятия по строева и стрелкова подготовка, отработват се и други въпроси, свързани с военното обучение на опълченците. Особено внимание се обръща на хватките с оръжие, на отдаването на чест и маршировката по взводове и по роти, на преминаването в церемониален марш. Провеждат се също стрелби, подробно се изучава щиковият удар и др. Независимо от изключителната натовареност и напрежение, на които са подложени доброволците през целия курс на бойната им подготовка, продължил около два месеца, благодарение на огромното им желание да получат необходимите знания и умения с оглед прилагането им в предстоящата война, те съумяват за кратко да усвоят основните изисквания на военното обучение. По този начин те съдействат за повдигане боеготовността на Българското опълчение, което се превръща в напълно боеспособна сила.[16]

Както всяка военна част, така и Българското опълчение има своето въоръжение, снаряжение, униформи. Първото оръжие, което неговият личен състав получава, са иглените пушки от системата „Шаспо“, обр. 1866 г., осигурени със съдействието на Славянския комитет в Москва. От Германия са закупени около 20 000 трофейни пушки от Френско-пруската война 1870 г., които обаче са вече твърде остарели за времето си. Пушките от тази система имат редица съществени недостатъци (овлажняване на мукавяната гилза, влошаване на гумените уплътнения на затвора, чупене на иглата на ударника и др.), нерядко принуждаващи опълченците да прекратяват воденето на стрелбата, обикновено в най-неудобния за това момент. Ето защо през август - септември 1877 г. пушките „Шаспо“ по искане на командването на опълчението са изцяло заменени със значително по-съвременни пушки от системата „Крнка“, обр. 1869 г., които са

Медал „За Освобождението 1877-1878 г.“

с метални патрони. С още по-модерно оръжие - карабини „Бердана № 2“, обр. 1870 г., отличаващи се с по-добри тактико-технически данни, са снабдени кавалеристите от опълчението.[17] Командният състав - офицерите и унтерофицерите от опълчението, от своя страна, имат като лично оръжие револвери „Смит и Уесън“ и саби.[18] Независимо че част от оръжието, използвано от българските опълченци, е сравнително остаряло за времето си, то все пак им дава възможност успешно да изпълняват бойните си задачи по време на войната.

Подобно на въоръжението, снаряжението и облеклото за Българското опълчение също са до голяма степен осигурени, а и своевременно препратени до местоназначението им със съдействието на Московския славянски комитет. За разлика от снаряжението, което е напълно идентично с използваното от личния състав на руската армия, опълченските униформи се отличават не само с общовойсковите си характеристики, но преди всичко със собствените си национални специфики, повтарящи елементи от облеклото на българина през Възраждането. Същевременно те съдействат за откроването, а и за идентифицирането на доброволците от опълчението като бойци от българска военна част.[19]

След форсирането на р. Дунав при Свищов със заповед на главнокомандващия руската Действаща армия от състава на войските, намиращи се на българска територия, са създадени три отряда - Преден, Източен и Западен. Командването правилно преценява, че военната подготовка на доброволците дава основание да бъде гласувано необходимото доверие на Българското опълчение и го включва в състава на Предния отряд. Заедно с това на доброволческото формирование е възложено осъществяването на разузнавателни задачи с цел подпомагането на частите от отряда при настъплението им на юг и осигуряването на връзката им с местното население. Опълченските дружини поемат също охраната на населението в качеството им на въоръжена местна стража, предпазването му от евентуалните разбойничества от страна на башибозука и черкезите, изпълняват ролята на военнополицейска и конвойноетапна служба и др.[20] Успоредно с тези до голяма степен с полицейски характер задачи, дружините участват и в освобождаването на Търново (дн. Велико Търново), а също в боевете за Шипка, Стара Загора и Шейново, като по този начин демонстрират бойните си възможности и характера си на редовна въоръжена сила.

Особено се открояват българските опълченци с действията си при защитата на Стара Загора на 19/31 юли 1877 г., когато получават бойното си кръщение. В кръвопролитен бой срещу превъзхождащите ги по численост противникови сили, водени от Сюлейман паша, те успяват, заедно с руските войски, да забавят настъплението на турската армия към Северна България и да осуетят завземането на старопланинските проходи. Противниковата войска е разстроена и загубва ценно време за привеждането си в ред, което позволява на руските части да изтеглят българското население на север от Балкана и да организират отбраната на Шипченския проход. В ожесточената борба загиват или пък са ранени няколко знаменосци на Самарското знаме, което по време на боя преминава от ръка на ръка, но опълченците съумяват да го спасят от опитите на противника да го плени.

Героичните боеве на Българското опълчение при гр. Стара Загора на 19/31 юли 1877 г.

Проявените от българските доброволци героизъм, себеотрицание и мъжество дават основание на началника на Предния отряд генерал-адютант Йосиф Гурко да отбележи в заповедта си от 31 юли/12 август 1877 г.: „Вие сте ядрото на бъдещата българска армия. Ще минат години и бъдещата българска армия с гордост ще заяви:

„Ние сме потомци на славните защитници на Стара Загора“.[21]

След разформирането на Предния отряд на 31 юли/12 август 1877 г. опълчението е включено в състава на Шипченския отряд и получава задачата да отбранява Шипченския проход. В неколкодневни тежки боеве, водени от 9/21 до 12/24 август, българските доброволци съвместно с руски войски отстояват позициите на вр. Орлово гнездо и вр. Св. Никола (дн. вр. Шипка). В най-критичния момент, когато патроните са на привършване, опълченците започват да хвърлят срещу непрестанно приждащите противникови войски отломъци от скалите, с които е осеяна позицията. Независимо от численото превъзходство на атакуващите, проявявайки масов героизъм и саможертва, те отразяват всички противникови атаки. Въпреки че за четирите дни загубите достигат 267 души, те не отстъпват нито крачка от заетите позиции, отстоявайки прохода. По този начин в неколкодневните ожесточени боеве защитниците на Шипка съумяват да пречупят устрема на настъпващите и да ги лишат от възможността да преминат в контранастъпление на север от Стара планина.[22]

Генерал-адютант Йосиф Гурко

Спирането на настъплението на турската армия има важно значение за по-нататъшния развой на войната. Нейният план за настъпление е напълно провален, а с това и възможността за осъществяване на обрат в хода на бойните действия. С участието си в защитата на Шипченската позиция свой принос за постигането на тези успехи дава и Българското опълчение.

На 27 и 28 декември 1877 г./8 и 9 януари 1878 г., след като преминават Балкана при изключително тежки зимни условия заедно с руските войски няколко от дружините на Българското опълчение участват и в боя за Шейновския укрепен лагер. В резултат на боевете са овладени отбранителните линии на противника, а армията на Вейсел паша е напълно разгромена. Свидетелство за проявения от българите героизъм са думите на командира на 16-а пехотна дивизия генерал-лейтенант Михаил Скобелев: „Юнаци! Благодаря ви за добрата служба и юначеството, което вие показахте във вчерашния бой. Вий, юнаци, се бихте не по-лошо от вашите другари по оръжие - войниците от руската армия, която армия съществува повече от 200 години!“.[23]

Победата при Шейново, за която съществен дял има и Българското опълчение, е с голямо значение за по-нататъшното развитие на бойните действия. Тя облекчава действията на настъпващия към София Западен отряд, като едновременно с това открива пътя на руските войски към столицата на Османската империя - Цариград, съдейства и за по-скорошното приключване на войната.

Проявените от опълченците бойни качества, мъжество и героизъм убедително се потвърждават от обстоятелството, че след войната целият личен състав на Българското опълчение е награден с руски военни ордени и медали. Почти всички офицери са отличени с орден „Св. Георги“, „Св. Владимир“, „Св. Анна“ или „Св. Станислав“, а някои от тях получават и по повече от една награда.

След боевете при с. Шейново на 27 и 28 декември 1877 г. / 8 и 9 януари 1878 г.

За разлика от тях на най-изявилите се редови опълченци е връчена най-престижната руска военна награда, предназначена за редовия състав на руската армия, войнишкия знак за отличие – военния орден „Св. Георги“. Докато траят бойните действия, за храброст и героизъм с това високо руско отличие са наградени 591 от доброволците. Осемнадесет от тях получават по два знака, а двама - по три, тоест общият брой на награждаванията, респективно на раздадените сред редовия състав на Българското опълчение отличия за заслуги, е 613 или около 5,5 процента от общия брой на доброволците.[24] Макар и твърде сухи, в случая цифрите са достатъчно красноречиви и не се нуждаят от коментар.

Проявените от доброволците бойни качества и заслуги и връчените им награди са свидетелство и за желанието на българите за свобода. Те са и доказателство за тяхното въоръжено участие в

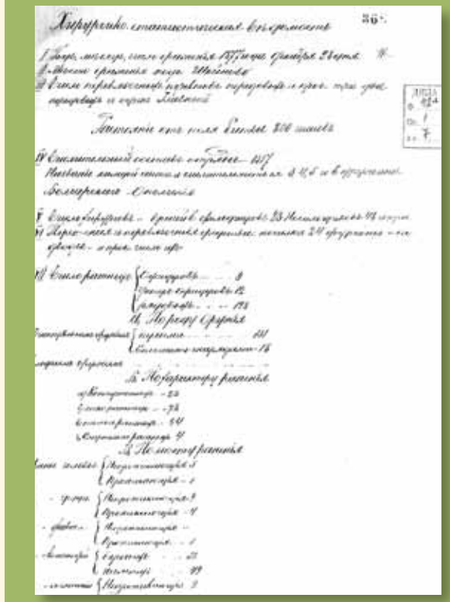

Хирургическо-статистическа ведомост от боевете при Шейново. Приложение 1

Опълченци ветерани по време на честване на Юбилейна годишнина от Руско-турската война

Руско-турската война 1877-1878 г. като воини от състава на създадената самостоятелна българска въоръжена сила - Българското опълчение, демонстрират пред света, че българският народ е вече узрял за своята свобода и че е готов да воюва с оръжие в ръка, за да я постигне.

1 Българската армия 1877-1919. С., 1988, с. 25; К а р а и в а н о в, А. Руският план за Освободителната война и ролята на ген. Н. Н. Обручев за неговото разработване. – Известия на Военноисторическото научно дружество. Т. 21, 1976, с. 46-47; М и х л ю з о в, Н. Българската армия. Кратък преглед на нейното историческо развитие. Пловдив, 1914, с. 69.

2 Г е н о в, Ц. Освободителната война 1877-1878. С., 1978, с. 41; В ъ л к о в, Г. Българското опълчение. Формиране, бойно използване и историческа съдба. С., 1983, с. 61.

3 Г е н о в, Ц. Пос. съч., с. с. 42-44.

4 Българска военна история. Подбрани извори и документи. Т. 2. С., 1984, с. 23-24.

5 Българското опълчение. Документи. Т. 1. С., 1956, с. 217-218, док. № 207; Освобождении Болгарии от турецкого ига. Документы в трех томах. Т. 2. М., 1964, с. 570-574, док. № 499.

6 П е н к о в, С т. Пос. съч., с. 33; Българското опълчение..., Т. 1, с. 11-12, док. № 3; с. 217-218, док. № 207.

7 Българското опълчение..., Т. 1, с. 12, док. № 3; Сборник материалов по Русско-турецкой войне 1877-1878 г. На Балканском полуострове, выпуск 22. С.-Пб, 1899, с. 88-89, док. № 51.

8 Българското опълчение. Документи. Т. 2. С., 1959, с. 677а, док. № 673.

9 В ъ л к о в, Г. Пос. съч., с. 73.

10 ДВИА, ф. 42ж, оп. 1, а. е. 4, л. 270-274; Българското опълчение..., Т. 1, с. 512-517, док. № 498; В ъ л к о в, Г. Пос. съч., с. 105-106.

11 Р у м е н и н, Р. Българското опълчение 1877-1878. Личен състав. С., 1978, с. 14; Д о й н о в, Д. Руско-турската освободителна война и македонските българи. - Македонски преглед, 1998, № 1, с. 24-25.

12 В ъ л к о в, Г. Пос. съч., с. 343, 362-363, 439.

13 К и с о в, С т. Българското опълчение в Руско-турската война 1877/78 г. С., 1897, с. 39.

14 М и т е в, Й. Пос. съч., с. 54-55.

15 Р у м е н и н, Р. Пос. съч., с. 17; В ъ л к о в, Г. Пос. съч. с. 369, 378-379.

16 Б е н д е р е в, А т. История на Българското опълчение 1877/78 г. С., 1930, с. 69; А н ч е в, А. Българското опълчение. С., 1967, с. 16; С т е ф а н о в, Т р. Създаване, организация и въоръжение на Българското опълчение. - Известия на Националния военноисторически музей. Т. 3, 1977, с. 91-92.

17 Българското опълчение..., Т. 2., с. 138-139, док. № 108-110; с. 181, док. № 152; Б е н д е р е в, А т. Пос. съч., с. 323, 328.

18 М а р и н о в, Г. Стрелковото оръжие на Българското опълчение. Пловдив, 1994, с. 4 и сл.

19 Вж. по-подробно А п о с т о л о в, Ш. Снаряжение и облекло на Българското опълчение. - Известия на Националния военноисторически музей. Т. 2, 1977, с. 96 и сл.

20 Българското опълчение. Документи. Т.1. С., 1956, с. 10-11, 759; С т е ф а н о в, Т р. Пос. съч., с. 84-85.

21 Българското опълчение..., Т. 1, с. 502, 756, док. № 491, 741; Сборник материалов..., вып. 23, с. 67-68, док. № 35.

22 Г е н о в, Ц. По бойния път на освободителите 1877-1878. С., 1976, с. 65 и сл.; В ъ л к о в, Г. Пос. съч., с. 200 и сл.; М а н ч е в, М. Единадесетий август 1877 г. или боят на Шипка. С., 1884, с. 16.

23 К и с о в, С. Българското опълчение в Освободителната руско-турска война 1877-1878. С., 1902, с. 452.

24 П е т р о в, Т. Български опълченци, наградени със знака за отличие на руския военен орден „Свети Георги“ през Руско-турската война (1877-1878). - Военноисторически преглед. Годишник на Център „Военноисторически изследвания“ на ВА „Г.С.Раковски“, 2003, с. 242; С ъ щ и я т. Отличия, раздавани в Българското опълчение. - Известия на Националния военноисторически музей. Т. 3, 1977, с. 122, 130.

1. Културно-исторически граници на българската общност според признатата Българска екзархия

Учредяване на българска община

Българска градска община представена на общо събрание в Цариград (1857 – 1871)

Учебно дело

Класно главно училище

Общообразователно и специално средно училище

Културно-просветно дружество

Читалище

По-известна театрална група

Печат и разпространение

Книгоиздателство и книжарница

Разпространение на печатни издания

Църковно-национално движение

Създаване на самостоятелна българска църква в населено място

Официално провъзгласяване на българска църковна независимост

Седалище на Българска екзархийска епархия

Граница на Българската екзархия съгласно фермана от 28.01.1870 г.

Граница на земите, чието население се присъединява към Българската екзархия след 1870 г.

Район с преобладаващо християнско население признало Българската екзархия

Граница на автономна българска област съгласно решенията на Цариградската конвенция (1876-1877)

София — Административен център на автономна българска област

Мярка 1:4 500 000

45 0 45 90 km

АВСТРО-УНГАРИЯ

СЪРБИЯ

РУМЪНИЯ

ИТАЛИЯ

АДРИАТИЧЕСКО МОРЕ

ЧЕРНО МОРЕ

БЯЛО МОРЕ

МРАМОРНО МОРЕ

Дунав

Морава

Велика Морава

Българска Морава

Жиу

Олт

Пикет

Осъм

Янтра

Искър

Пърдоп

Тунджа

Марица

Места

Струма

Вардар

Бистрица

Охридско езеро

Солунски залив

Орфански залив

Сароски залив

Арда

Камчия

Ерджене

Дарданели

Босфор

Карансебеш

Оршова

Турно Северин

Смедерево

Кладово

Неготин

Ягодина

Кюприя

Зайчар

Видин

Кула

Калафат

Лом паланка

Княжевац

Белоградчик

Крушевац

Прокупле

Ниш

Бяла паланка

Пирот

Лесковец

Цариброд

Трън

Брезник

Прищина

Враня

Качаник

Крива паланка

Кратово

Тетово

Скопие

Кочани

Щип

Велес

Кичево

Струмица

Кавадарци

Прилеп

Дебър

Крушево

Охрид

Струга

Битоля

Драч

Тирана

Елбасан

Берат

Горица

Корча

Костур

Авлона

Клисура

Коница

Гребена

Кожани

Серфидже

Каракал

Крайова

Александрия

Гюргево

Турно Мъгуреле

Ряхово

Никопол

Свищов

Плевен

Берковица

Враца

Ловеч

Тетевен

Орхание

София

Радомир

Босилеград

Ихтиман

Кюстендил

Дупница

Самоков

Кратово

Горна Джумая

Пещера

Пловдив (Филибе)

Панагюрище

Карлово

Троян

Севлиево

Габрово

Тръян

Питещ

Плоещ

Бузъу

БУКУРЕЩ

Русе

Русчук

Разград

Бяла

Търново

Казанлък

Стара Загора

Чирпан

Татарпазарджик

Копривщица

Ескиджумая

Шумен

Преслав

Провадия

Елена

Котел

Сливен

Нова Загора

Ямбол

Бургас

Карнобат

Айтос

Месемврия

Анхиало

Созопол

Ахтопол

Браила

Галац

Брашов

Кронщат

Исакча

Измаил

Болград

Килия

Мачин

Тулча

Махмудия

Бабадаг

Хърсово

Черна вода

Кълъраш

Меджидие

Кюстенджа

Силистра

Тутракан

Мангалия

Балчик

Варна

Добрич

Хаджиоглу Пазарджик

Добрич

Каварна

Шабла

Генерал Тошево

Силистра

Кайнарджа

Дулово

Шумен

Омуртаг

Търговище

Разград

Исперих

Кубрат

Попово

Провадия

Суворово

Аксаково

Девня

Белослав

Варна

Бяла

Аврен

Ветрино

Долни чифлик

Балчик

Каварна

Шабла

Генерал Тошево

Добрич

Силистра

Кайнарджа

Дулово

Шумен

Омуртаг

Търговище

Разград

Исперих

Кубрат

Попово

2. Отбрана на Шипченския проход-1877 г.

Легенда

Висши щабове
- Гл.К. Главна квартира
- 1 Ар. Щаб на армия

Пехота
- IV к. Щаб на корпус
- 7 Д. Щаб на дивизия
- 1/5 Щаб на бригада
- 25 Щаб на полк
- Полк от 4 дружини (табори)
- Полк от 3 дружини (табори)
- Дружина (табор)
- Рота
- Взвод
- Картечна рота
- Район, зает за почивка
- Фронт, зает от известни части в дадено време

Конница
- Щаб на дивизия
- 3 Щаб на бригада
- 6 Щаб на полк
- Полк от 3 ескадрона
- Ескадрон
- Р.№.3 Разезд
- Район, зает за почивка

Артилерия
- Полски артилерийски полк от две 7.5-см. с.с. и едно 8.7-см. не с.с. отделения
- Планинско 7.5-см. с. с. отделение
- Полско 12 см. с. с. гаубично отделение
- Планинско 7.5-см.не с. с. отделение
- Полско 12 см.не с. с. гаубично отделение
- Полска, планинска и гаубична с. с. батареи
- Полска, планинска и гаубична не с. с. батареи
- 12-см. Д/25 батарея
- 12-см. Д/28 батарея
- 12-см. Д/30 батарея
- 15-см. гаубична батарея
- 15-см. Д/30 батарея
- 5.7-см. куполна батарея

Инженерни войски
- Пионерна рота
- Телеграфна рота
- Радиотелеграфна станция
- Колоездачна рота
- Аеропланна станция

Снабдителни и други тилови служби и учреждения
- Д.О.П. Дивизионен огнестерелен парк
- Д.Б., Д.Л. Дивизионна болница, Дивизионен лазарет
- В.Л. Ветеринарен лазарет
- Д.ТР. Дивизионен продоволствен транспорт
- Интендантска рота
- И.ЕТ. Начален етап
- М.ЕТ. Междинен етап
- ПР.ЕТ. Преден етап
- Б.І.А. Базисен магазин
- М.І.А. Междинен магазин
- Р.ШІ.А. Резервен магазин

СЪС СИН ЦВЯТ
са означени
българите и съюзниците

С ЛИЛАВ ЦВЯТ
са означени гърците
(картографско приложение № 22)

С ЧЕРВЕН ЦВЯТ
са означени турците

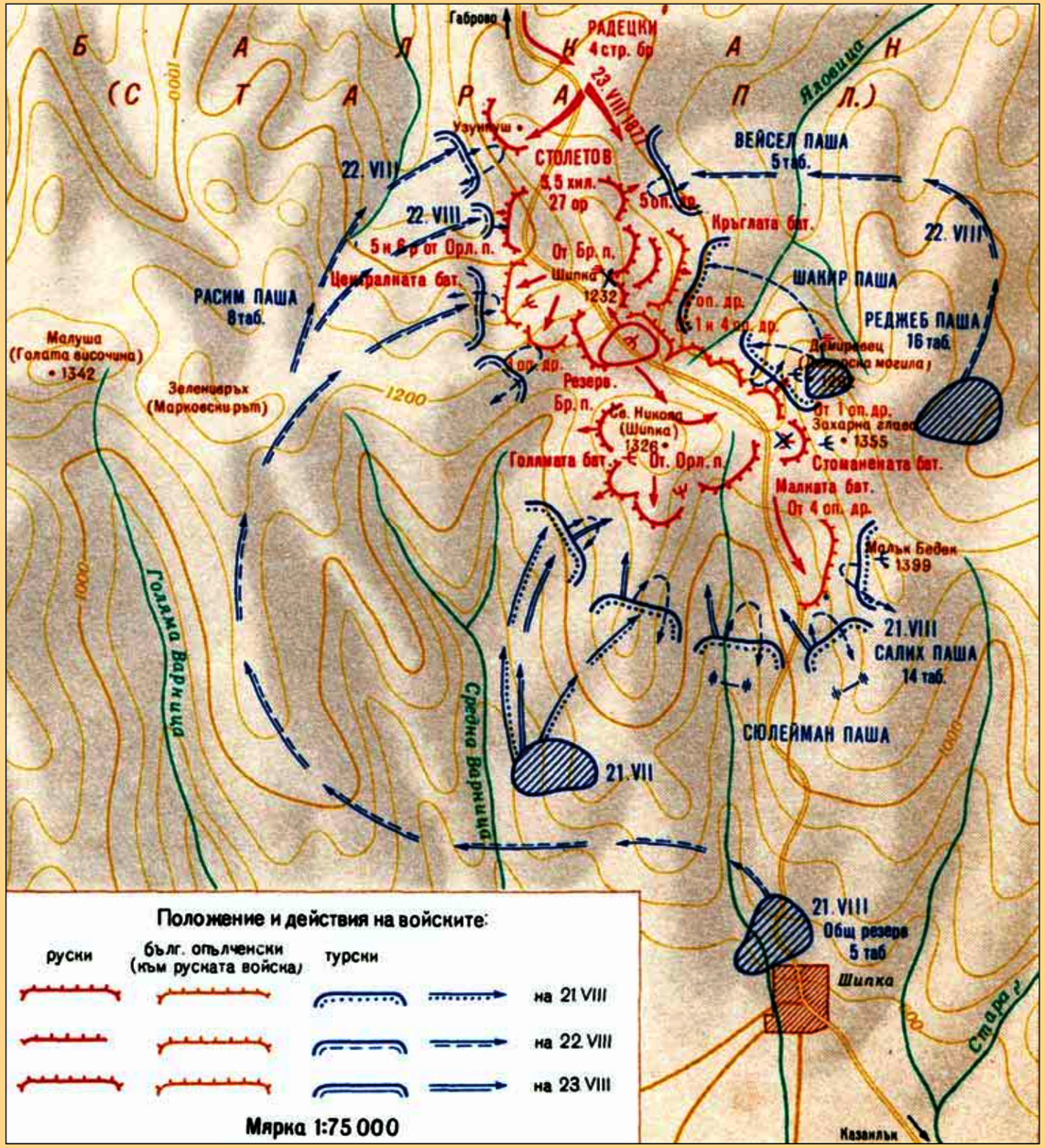
Габрово
РАДЕЦКИ
4 стр. бр
23. VIII 1877
Б А Л К А Н С К А Т А П Л.)
Яловица
ВЕЙСЕЛ ПАША
5 таб.
СТОЛЕТОВ
3,5 хил.
27 ор
5 оп. др.
22. VII
22. VIII
5 и 6 р от Орл. п.
Централната бат.
От Бр. п.
Шипка
1232
Кръглата бат.
22. VIII
ШАКИР ПАША
РАСИМ ПАША
8 таб.
оп. др.
1 и 4 оп. др.
РЕДЖЕБ ПАША
16 таб.
Малуша
(Голата височина)
• 1342
Зеленкаръх
(Марковски рът)
1200
Резерв.
Бр. п.
Св. Никола
(Шипка)
1326
Голямата бат.
От. Орл. п.
От 1 оп. др.
Захарна глава
• 1355
Стоманената бат.
Малката бат.
От 4 оп. др.
Мъдък Бедек
1399
1000
Голяма Варница
Средна Варница
21. VIII
САЛИХ ПАША
14 таб.
СЮЛЕЙМАН ПАША
21. VII
21. VIII
Общ резерв
5 таб
Шипка
Стара р.
Казанлък
Положение и действия на войските:
руски
бълг. опълченски
(към руската войска)
турски
на 21 VIII
на 22 VIII
на 23 VIII
Мярка 1:75 000

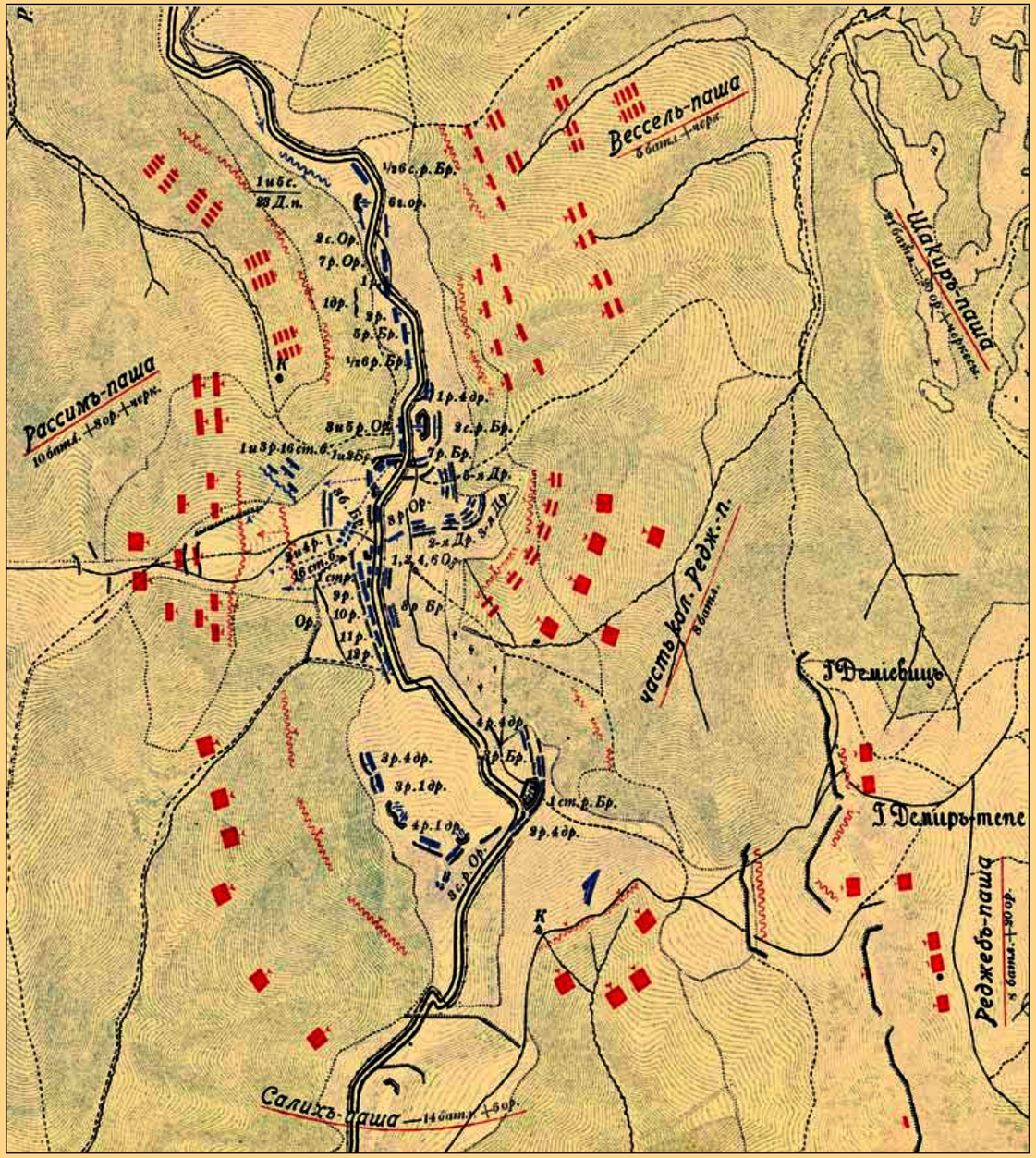
Вессель-паша
Шакиръ-паша
Рассимъ-паша
10 батл. + 8 ор. + черк.
1 и б с.
23 Д. п.
1/2 б с. р. Бр.
6 а. ор.
2 с. Ор.
7 р. Ор.
1 р.
10 р.
3 р.
5 р. Бр.
1/2 б р. Бр.
1 р. 4 ор.
8 и б р. Ор.
3 с. р. Бр.
1 и 3 р. 16 ст. б.
1 и 2 Бр.
7 р. Бр.
6-я Др.
8 р. Ор.
2-я Др.
3-я Др.
1, 3, 4, 6 Ор.
8 р Бр
Ор.
9 р.
10 р.
11 р.
12 р.
часть кол. Редж.-п.
8 батал.
Г. Демиевицъ
8 р. 4 ор.
3 р. Бр.
3 р. 4 ор.
3 р. 1 др.
1 ст. р. Бр.
4 р. 1 др.
3 с. р. Ор.
Г. Демиръ-тепе
Реджебъ-паша
3 бата. + 30 ор.
Салихъ-паша — 14 батал. + 6 ор.

3. Границите на България по Санстефанския мирен договор

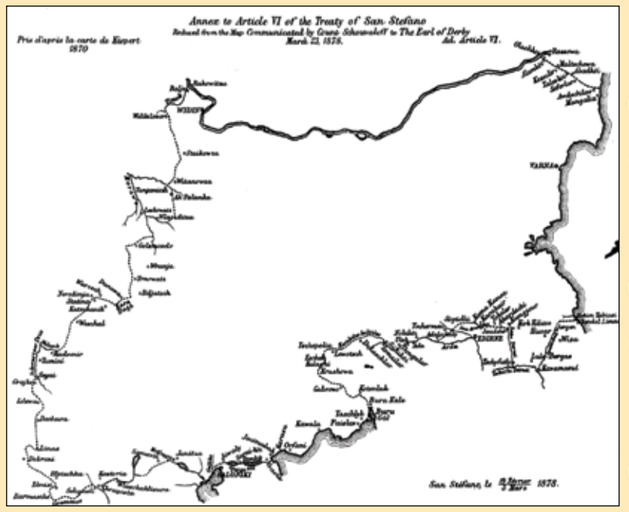

Анекс към Санстефанския мирен договор, показващ границите на новото Княжество България

Анекс към Санстефанския мирен договор, показващ границите на новото Княжество България

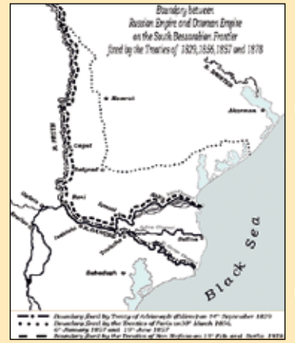

Южна Бесарабия - границата между Руската империя и Османската империя

Анекс към Санстефанския мирен договор с новите граници на Черна Гора с приобщените територии

Граница между княжество България и княжество Румъния съгласно Санстефанския предварителен мирен договор в Добруджа

4. България
след Берлинския конгрес 1878 г.

Граници на Българската екзархия към 1878г., съгласно фермана за учредяването ѝ от 28.11.1870 г. с епархиите, за които Високата порта издала берати на български Владици, за да заемат диоцезите си след 1870 г. и земи, чието българско население се присъединило към Екзархията с плебисцит и получило от нея архиерейски наместници.

Границите на Санстефанска България

Граница на териториите, присъединени към Сърбия (наречени Южна Сърбия), потвърдени от Берлинския договор, подписан на 1(13) юли 1878г. - сръбска работна карта от1879 г.

Границата между Румъния и княжество България съгласно Берлинския договор, подписан на 1(13) юли 1878 г.

Територии, присъединени към Румъния, по Берлинския договор 1878г., допълнително към договорените в Сан Стефано 1878г.

Територии, присъединени към Сърбия, по Берлинския договор 1878г., допълнително към договорените в Сан Стефано 1878г.

Територии, поставени под протектората на Австро-Унгария по Берлинския договор 1878г., анексирани през 1908г.

Територия на Княжество България

Територия на автономна област Източна Румелия

Граници на Княжество България съгасно предварителния договор, подписан в Сан Стефано на 3 март (19 февр.) 1878г.

2. ЗЕМСКАТА ВОЙСКА

Една от най-важните задачи, стоящи за разрешаване пред младата българска държава след нейното възстановяване на 19 февруари/3 март 1878 г., е осигуряването на собствена военна защита, т.е. изграждането на национална въоръжена сила. На първо време със създаването на най-важните учреждения и институции на държавния апарат в току-що освободена България се заема организираното за целта временно руско управление, чийто върховен ръководен орган е Съветът за управление. По това време той се възглавява от назначения за императорски комисар в България генерал-адютант от руската армия княз Александър Дондуков-Корсаков. С непосредствената дейност по полагане на основите на българската армия е натоварен генерал-майор Василий Золотарьов, който по същото време е началник на военния отдел към Съвета за управление.[1] Според съществуващия предварителен замисъл предвидената за създаване българска войска е наречена „земска“, но въпреки това тя е основана на принципа на задължителната военна служба и както става ясно по-късно, не се изгражда под формата на милиция, а като постоянно действаща армия.

Във връзка с изграждането на новата българска войска през март 1878 г. главнокомандващият руската Действаща армия великият княз Николай Николаевич Старши дава официалното си съгласие съставът на Българското опълчение, функциониращо до този момент като самостоятелна бойна единица от руската армия, да бъде комплектовано с ново попълнение български младежи.

Още преди създаването на въоръжените сили на възстановената българска държава се замисля те да бъдат изградени с помощта на руски военнослужещи - офицери и редови чинове (унтерофицери, фойерверкери, лаборанти, гарнисти и др.), в съответствие с практикуваните в руската армия правила и норми на обучение. Във връзка с това на руския императорски комисар в България е възложено създаването на военен отдел, който да се заеме с дейността по създаването на земската войска, която по предварителния замисъл трябвало да бъде окончателно формирана до момента на изтеглянето на руските войски от страната. В този дух са и официално публикуваните на 25 април/7 май 1878 г. „Временни правила за образуване на земска войска на Княжество България“, които узаконяват това положение. Едно

Княз Александър Дондуков-Корсаков

временно с документа са публикувани също „Инструкция за обучението на войниците“ и „Разписание с броя на войсковите части“, предвидени за набор от отделните санджаци и окръзи на Княжество България при формирането на Земската войска.[2]

В „Правилата“ изрично се подчертава, че в състава на Българската земска войска служат всички постоянни жители на княжеството независимо от тяхното вероизповедание, в това число и мюсюлмани (но само ако са на възраст от 20 до 30 години включително). В съответствие с чл. 1 от документа, войниците „трябва да вземат участие в охраната на реда, безопасността и спокойствието в родния си край и следователно да носят службата в Земската войска“. Тъй като „Правилата“ и съпътстващите ги документи са изготвени на 25 април/7 май 1878 г., т.е. преди подписването на Берлинския договор, предвижда се при създаването на Българската земска войска в състава ѝ да бъдат призовани и младежи от територии извън днешните държавни граници на България, които според прелиминарния Санстефански мирен договор са включени в пределите на бъдещата българска държава.[3]

Уточнен е също и утвърден от управляващия Военния отдел генерал-майор В. Золотарьов и текстът на военната клетва за личния състав на Земската войска. Създаден по подобие на текста на военната клетва в руската армия, той гласи: „Аз, долуименованият, се кълна във всемогъщия Бог, че като призван на служба в частите на Българската земска войска ще служа честно и усърдно, изпълнявайки заповедите на началството и без да напускам частта си, докато не получа разрешение да се завърна у дома си. В уверение на което целувам Словата и Кръста на моя Спасител. Амин“.[4]

Текст на военната клетва, давана от личния състав на Българската земска войска

Във „Временните правила“ са фиксирани и редица конкретни изисквания за военната служба в Земската войска. Ясно са посочени например редът за постъпване във войската и освобождаването от нея и сроковете на службата, определяни в зависимост от степента на обучението на новобранците и от необходимостта от осигуряване безопасността и спокойствието в съответната териториална област. Уточнени са също структурата и

численността на отделните части и подразделения (дружина, сотня, рота), редът за обучение на воините, осигуряването на прехраната, редът за уволнение и др. А в чл. 6 от нормативния акт специално се обръща внимание, че „организацията на войската трябва да бъде земска (милиционна)“.[5]

Княз Александър I

Тъй като е предвидено Българското опълчение да бъде ядрото на Земската войска, успоредно с офицерите, унтерофицерите и опълченците от неговия състав през април 1878 г. в изпълнение на „Правилата“ е мобилизиран и първият призив български младежи, състоящ се от около 9000 души. В края на месеца в различните селища на страната се пристъпва към мобилизирането на първите български войници. В Самоковска околия например между 20 април/ 2 май 1878 г. и 10/ 22 май с.г. са мобилизирани общо 184 новобранци. Те са свикани в местното училище, след което са пренасочени в Кръстовия хан в града, по това време използван за временно квартируване от сотня донски казаци. Няколко дни по-късно младежите са препратени в София, където са прикомандировани временно към различните полкове на 31-ва пехотна руска дивизия, а след пристигането на 1-ва опълченска дружина от с. Жеравна, Котленско, в столицата са включени в нейния състав.[6] Освен в столицата мобилизираните младежи от първи призив са отправени и в опълченските дружини в градовете Пловдив, Търново (дн. Велико Търново), Сливен и Свищов.[7]

През лятото на 1878 г., вече след официалното създаване на Българската земска войска, в нейните части и подразделения са мобилизирани младежи от седемте губернии (области), от които е съставена по това време възстановената българска държава – Софийска, Пловдивска, Варненска, Русенска, Търновска, Сливенска и Видинска. Разбира се, в армията постъпват младежи не само от Самоковски, но и от другите окръзи на Софийска губерния. По официални сведения на изпълняващия длъжността губернатор на София Пьотр Алабин до руския императорски комисар в България генерал-адютант княз Александър Дондуков-Корсаков заедно с мобилизираните през април младежи от селищата само на Софийска губерния до лятото на 1878 г. в Българската земска войска са мобилизирани общо 4328 души.[8]

На 8/20 юли 1878 г. княз Дондуков-Корсаков отдава в Пловдив Заповед № 1 относно сформирането и цялостното устройство на Българската земска войска. С нея се потвърждава замисълът, че Земската войска се образува от дружините на Българското опълчение и от новосформираните пеши дружини, сотни и батареи. Със същия документ

се разпорежда разформирането на щаба на опълчението и създаването на нов команден орган на Българската земска войска (щаб, начело с началник), както и на командни органи на отделните армейски части.[9] По такъв начин преустройството на Българското опълчение в Българска земска войска е официално афиширано, а създаването на официална въоръжена сила като защитник на възстановената българска държава става неоспорим факт.

Първоначално седалището на командването и на щаба на Земската войска са настанени в гр. Търново, а от есента на 1878 г. са прехвърлени в новата столица на княжеството София. В главния град на всяка от губерниите е създадено губернско (областно) военно управление начело с началник, който командва всички войскови части, разположени на гарнизон в отделните й селища. Между основните задължения на управленията са свикването на новобранските набори и инспектирането на войските на територията на съответната губерния. Всяко губернско военно управление е съставено от няколко окръжни военни управления, ръководени също от началници, изпълняващи сходни задачи, но само на територията на оглавяваните от тях военнотериториални единици.[10]

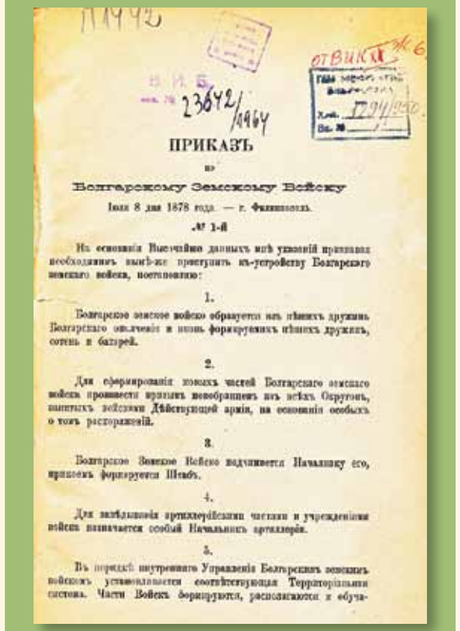

ПРИКАЗЪ

по

Болгарскому Земскому Войску

Іюля 8 дня 1878 года. — г. Филиппополь.

№ 1-й

Изъ основаній Высочайше данныхъ мнѣ указаній признавая необходимымъ немедленно приступить къ устройству Болгарскаго земскаго войска, постановляю:

1.

Болгарское земское войско образуется изъ пѣшихъ дружинъ Болгарскаго ополченія и изъ вновь формируемыхъ пѣшихъ дружинъ, сотенъ и батарей.

2.

Для сформированія новыхъ частей Болгарскаго земскаго войска призвати изъ необращенныхъ въ мѣстахъ Округовъ, нынѣшихъ войсками Дѣйствующей арміи, на основаніи особыхъ о томъ распоряженій.

3.

Болгарское Земское Войско подчиняется Начальнику его, при которомъ формируется Штабъ.

4.

Для заведенія артиллерійскихъ частей и учрежденія войскъ назначается особый Начальникъ артиллеріи.

5.

Въ предѣлѣ внутренняго Управленія Болгарскихъ земскихъ войскъ установляется соотвѣтствующая Территоріальная система. Части Войскъ формируются, располагаются и обуча-

Заповед №1 по БЗВ. Филипопол (дн. Пловдив), 8/20 юли 1878 г.

Началникът на Българската земска войска е пряко подчинен на императорския руски комисар в България и отговаря за нейната боеспособност и боеготовност. Негови задължения са също да следи свикването на наборите, да има точни сведения за броя на намиращите се в запаса военни чинове, да отговаря за съхранението на военното имущество, да наблюдава за количеството и качеството на снабдяването на войските с необходимото им имущество, да ръководи военното им обучение, да полага грижи за удобното квартируване на войските, да отговаря за здравословно им състояние.

СБОРНИКЪ

ВРЕМЕННЫХЪ ИНСТРУКЦІЙ, ПОЛОЖЕНІЙ И ШТАТОВЪ

БОЛГАРСКАГО ЗЕМСКАГО ВОЙСКА.

За время состоянія его въ подчиненіи Императорскаго Россійскаго Коммиссара въ Болгаріи.

СОФІЯ.
Типографія Янко С. Копычева.
1879.

Сборник документи по БЗВ

От своя страна началник-щабът на Земската войска е пряко подчинен на нейния началник и отговаря за делопроизводството в щаба, както и за инспекторските прегледи във войсковите части. Негово задължение са също осигуряването на точни и пълни сведения за числеността на личния състав на войските, за въоръжението и военното имущество в отделните военни окръжия, за състоянието на обозите и медицинското осигуряване в частите, за броя на запасните в отделните райони на Княжеството.[12]

С друга заповед (№ 4) от същия ден са назначени и началниците на новосъздадените военнотериториални окръзи и командирите на отделните дружини. На основание на заповедта назначение в командния състав на Българската земска войска получават офицери с богат боен опит, служещи до този момент в различните полкове на руската армия – подполковниците Спокойски-Францевич и Львов, майорите Маслов, Чиляев, Петерсон, Архипов, Амосов, Корниловић, Попов, Беляев и Ветлиц и капитан Арнолд Ремлинген. От състава на намиращите се в България руски войски е подбран също редовият команден кадър на Земската войска.

Със заповед № 3 от 15/27 юли 1878 г. на княз Дондуков-Корсаков се разпорежда всяка една от дружините да получи ново название по името на селището, където е разположена на гарнизон. Променя се и номерацията им. На основата на нормативния акт названията и номерацията на дванадесетте пеши дружини от Българското опълчение, трансформирани в части от Българската земска войска, придобиват следния вид: 1-ва Софийска, 2-ра Кюстендилска, 3-а Радомирска, 6-а Видинска, 9-а Търновска, 12-а Габровска, 15-а Свищовска, 20-а Пловдивска, 23-та Казанлъшка, 24-а Ескизагренска, 26-а Сливенска и 27-а Ямболска.[13]

През същия месец с друга своя заповед (№ 5) княз Дондуков-Корсаков нарежда формирането на нови пеши дружини в състава на Българската земска войска – 4-а Самоковска, 5-а Орханийска, 7-а Ломпаланска, 8-а Врачанска, 10-а Севлиевска, 13-а Еленска, 14-а Русчушка, 16-а Плевенска, 17-а Разградска, 18-а Силистренска, 21-ва Ловчанска, 22-ра Татарпазарджишка, 25-а Хасковска и 28-а Бургаска. След присъединяването на Шуменски и Силистренски окръг към Варненска губерния със заповед № 23 от 9/22 декември 1878 г. е създадено ново Варненско губернско военно управление, на чието подчинение преминават не само 18-а Силистренска пеша дружина, но и 19-а Шуменска, както и

Приказъ

по

Болгарскому Земскому войску

Іюля 12 дня 1878 г. гр. Филиппополь.

№ 2

Назначается: Назначенный къ мое распоряженіе, состоящій по Армейской пѣхотѣ Генералъ-Маіоръ *Шелиховскій*, Начальникомъ Болгарскаго Земскаго войска.

Начальникъ Штаба Болгарскаго ополченія Подполковникъ *Графъ Келлеръ* — исправляющимъ должность Начальника Штаба Болгарскаго Земскаго Войска.

Губернскими Воинскими Начальниками: Командиры пѣшихъ дружинъ бывшаго Болгарскаго Ополченія:

1. Состоящій по Гвардейской пѣхотѣ Полковникъ *Бесяковъ* — Тырновскимъ.
2. 68-го пѣхотнаго Лейбъ Бородинскаго полка Подполковникъ *Арнаудовъ* — Софійскимъ.
4. 1 Туркестанскаго Стрѣлковаго батальона Подполковникъ *Сидякинъ* — Филиппопольскимъ.
7. 53-го пѣхот. Волынскаго полка Подполковникъ Графъ *Тизенгаузенъ* — Рущукскимъ.
10. Состоящій по Армейской пѣхотѣ Подполковникъ *Дорнитрупъ-Целицо* — Сливненскимъ.

Командируемой къ мое распоряженіе 138 пѣхотнаго Болховскаго полка Подполковникъ *Флоренскій* — Видинскимъ.

Всѣмъ этимъ лицамъ предписываю немедленно вступить къ исполненію новыхъ обязанностей руководствуясь ВЫСОЧАЙШЕ утвержденною Инструкціею для обученія ратниковъ Болгарскаго Земскаго Войска,

Подлинный подписалъ ИМПЕРАТОРСКІЙ Россійскій Комиссаръ въ Болгаріи Генералъ-Адъютантъ

Князь **Дондуковъ-Корсаковъ.**

Заповед за преназначаване на командири в БЗВ, 12/24 юли 1878

29-а Варненска, които допълват състава на Българската земска войска. Формирани са също 1-ва Софийска, 2-ра Видинска, 3-а Търновска, 4-а Русчушка, 5-а Пловдивска и 6-а Сливенска конна сотни, както и 6 артилерийски батареи.

С оглед на по-удобното и оптималното управление на Българската земска войска, през януари 1879 г. княз Дондуков-Корсаков взема решение да преподчини на генерал-губернатора на Източна Румелия разположените на територията на Пловдивска и Сливенска губерния пеши дружини, конни сотни и батареи. Едновременно с това той нарежда формирането на две бригади от разположените на територията на Южна България дружини, както и поредната смяна на имената и номерацията им и ги включва в състава на Източнорумелийската милиция.[14]

През август 1878 г. във войската е свикан новият, втори призив младежи, съставен от 20 400 души. Предвидено е с 3000 от тях да бъде комплектуван до 1000 души съставът на всяка една от първите 12 дружини от Българската земска войска, създадени на основата на трансформираните дружини от Българското опълчение. Останалите 17 400 младежи са насочени към новоформираните дружини, сотни и артилерийски батареи. По този начин е направено значително попълнение на състава на Земската войска и независимо от уволнението на служещите до този момент опълченци, дружините са почти напълно комплектувани с личен състав.

Според замисъла за създаването на Българската земска войска се предвиждало след изграждането ѝ численият състав да достигне 84 750 души, от които 59 000 души да служат в пехотата, 9750 – в кавалерията, и 10 000 – в артилерията. Те трябвало да бъдат разпределени в 59 пехотни и 13 конни дружини, както и в 17 батареи (с по 8 оръдия всяка) и отделно от тях – в 30 роти за артилерийска и техническа служба. Предвиждало се някои от дружините да бъдат формирани в отделни селища на Македония, Одринска Тракия и част от Западните покрайнини, т.е. на територии, включени според предварителния Санстефански мирен договор в рамките на бъдещата българска държава. Такива са например замисляните 23-а Пиротска пеша дружина, 24-а Вранска, 33-а Одринска, 38-а Бунархисарска, 39-а Солунска, 40-а Вардарска, 41-ва Кукушка, 42-ра Струмишка, 44-а Велешка, 45-а Серска, 47-а Драмска, 30-а Мелнишка, 49-а Битолска, 50-а Прилепска, 52-ра Охридска, 53-а Кичевска, 56-а Скопска, 57-а Кумановска, 58-а Тетовска, 59-а Кратовска и др.[15]

В резултат на непредвидените затруднения, възникнали вследствие решенията на Берлинския конгрес, броят на създадените дружини е значително по-малък. Различни пречки, главно от материален характер, са причина към 8/20 април 1879 г. да бъдат изградени само 20 пехотни дружини. Създадени са също 4 конни сотни (роти), 8 артилерийски батареи (от които 6 пеши, една планинска и една конна), 2 сапьорни роти, една учебна пехотна дружина, една рота обсадна артилерия и една артилерийска паркова команда. Числеността на Българската земска войска към посочения момент възлиза на около 25 500 души, от които около 23 000 българи и 2400 руси (300 офицери и 2100 унтерофицери), зачислени във войската поради липсата на достатъчно военно обучени български кадри.

Всяка дружина е в щатен състав от 1000 души и в организационно отношение е изградена от 4 роти, а отделната сотня се състои от 150 души. Руският кадър на всяка дружина включва дружинен командир, 4 ротни офицери, 4 субалтернофицери, един адютант и 70 унтерофицери и редови чинове учители. Отделно от тях във всяка конна сотня има по двама руски офицери и 12 редови чинове, докато в батареята офицерите са също двама, а редовите чинове – 40.

Около месец по-късно – към 14/26 май 1879 г., щатовете на Военното министерство и родовете войски на Българската земска войска са заети от общо 600 офицери, от които двама са генерали, 3 – полковници, 25 – подполковници, 45 – майори, 80 – капитани, 80 – щабскапитани, 120 – поручици, 120 – подпоручици и 125 – прапоршчици.[16]

С назначаването на офицерите и унтерофицерите в Българската земска войска е направен сериозен опит за осигуряването на достатъчен брой квалифицирани командни кадри за нейните части и подразделения, а косвено и за издигане нивото на обучението на личния ѝ състав.

Още през 1878 г. с отпуснатото от руската армия оръжие, боеприпаси и снаряжение се пристъпва към въоръжаването и екипирането на личния състав на Българската земска войска. За нуждите на изграждащата се войска напълно безплатно са отпуснати 36 000 пушки от

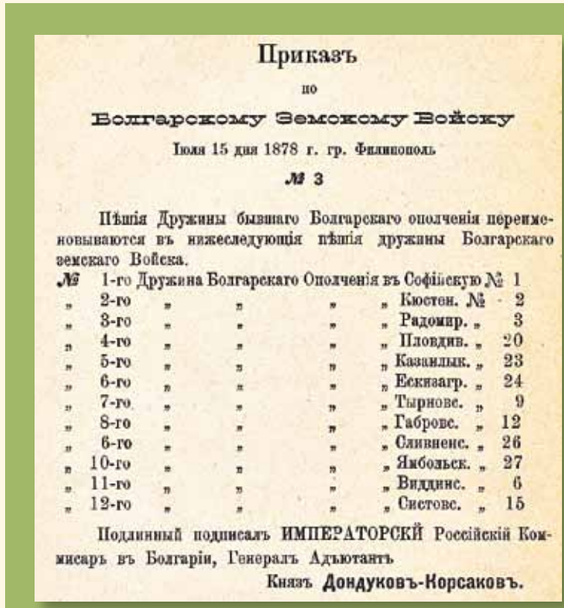

Приказъ

по

Болгарскому Земскому Войску

Іюля 15 дня 1878 г. гр. Филиппополь

№ 3

Пѣшія Дружины бывшаго Болгарскаго ополченія переименовываются въ нижеследующія пѣшія дружины Болгарскаго земскаго Войска.

№	1-го	Дружина Болгарскаго Ополченія въ Софійскую	№	1
„	2-го	„ „ „ „	Кюстен.	№	2
„	3-го	„ „ „ „	Радомир.	„	3
„	4-го	„ „ „ „	Пловдив.	„	20
„	5-го	„ „ „ „	Казанлык.	„	23
„	6-го	„ „ „ „	Ескизагр.	„	24
„	7-го	„ „ „ „	Тырнове.	„	9
„	8-го	„ „ „ „	Габрове.	„	12
„	9-го	„ „ „ „	Сливнене.	„	26
„	10-го	„ „ „ „	Ямбольск.	„	27
„	11-го	„ „ „ „	Виддинс.	„	6
„	12-го	„ „ „ „	Систовс.	„	15

Подлинный подписалъ ИМПЕРАТОРСКІЙ Россійскій Комиссаръ въ Болгаріи, Генералъ Адъютантъ

Князь **Дондуковъ-Корсаковъ.**

Заповед за наименуване на дружините в БЗВ 15/27 юли 1878 г.

Военнослужещ от българската войска

различни системи с 90 млн. патрона, 236 оръдия и 167 086 снаряда за тях. На въоръжение са въведени пехотната пушка „Крнка“, както и известно количество пушки „Шаспо“, принадлежали на бившите дружини на Българското опълчение, трофейно турско оръжие от системите „Пибоди-Мартини“ и „Шнайдер“, а дори и незначително количество кремъчно оръжие. В Земската войска са въведени на въоръжение и различни видове бронзови и стоманени оръдия (далекобойни и недалекобойни, планински и крепостни), мортири и др.

Получени са също револвери, хладно оръжие (шашки, саби и др.), артилерийско, свързочно и инженерно имущество (в т.ч. и един понтонен, един телеграфен и един минен парк), 54 000 комплекта облекло, 15 000 раници, много палатки, паласки, шанцов инструмент, 2232 коня за нуждите на кавалерията и др. Всичко това позволява новосъздадените дружини от Българската земска войска да бъдат комплектувани с най-необходимото им на първо време въоръжение, облекло и снаряжение, за да започнат своя нормален войскови живот.[17]

С оглед на военното обучение на личния състав започва осъществяването на целенасочени занятия по стрелкова, строева, специална и тактическа подготовка. Успоредно с всичко това генерал-адютант княз Александър Дондуков-Корсаков и генерал Василий Золотарьов разработват първия оперативен план на Българската земска войска за водене на бойни действия в случай на започване на война. Характерно за него е, че се предвижда формирането на пет бойни отряда – Софийски, Румелийски, Бургаски, Берковски и Варненски, уточнени са и техните началници. Освен от пехота отрядите са съставени от кавалерия, артилерия и сапьори.

Български офицер със семейството си

Планира се също осъществяването на прикриване, предимно по границата с Османската империя. Съдържанието на плана свидетелства, че неговите създатели загатват за организирането на дивизии, бригади и полкове.[18] Към момента обаче дружината е най-голямата структурна единица в пехотата, а управленията на отделните родове войски все още са в латентна форма. Независимо от това създадената за изключително кратък период от време организация на Българската земска войска осигурява възможност за успешното ѝ управление не само в мирно време, но и в случай на необходимост от защита на младата българска държава.

Значително внимание в хода на изграждането на Българската земска войска се обръща на подготовката на командния ѝ кадър. За обучението на бъдещите офицери, особено необходими за бъдещото ръководство на войската и за воденето на учебния процес на новопостъпващите в редовете на войската младежи, през лятото на 1878 г. в Пловдив се открива Военно училище (първоначално като учебна команда), което от есента на 1878 г. се премества в София. Още през ноември същата година в него са приети и записани за юнкери 252 български младежи. Няколко дни по-късно – на 26 ноември /7 декември, те започват учебните си занятия.[19]

Войник от българската войска

Други 132 младежи са изпратени да учат в Русия – 90 от тях постъпват в Елисаветградското военно кавалерийско училище, а останалите 42 – в пиротехническите школи в Санкт Петербург и Тула. Същевременно няколко български офицери са изпратени в академията на руския Генерален щаб, както и в артилерийската и инженерната академия на руската армия. С оглед своевременното попълване на земската войска с младши офицери, първият випуск на училището завършва обучението си само за около 6 месеца. Сто от завършилите младежи са изпратени да служат в частите на Българската земска войска, а останалите - в тези на Източнорумелийската милиция. С предсрочното произвеждане на първия офицерски випуск през пролетта на 1879 г. офицерският щат в армията до голяма степен е попълнен с български офицерски кадри и се създава възможност за постепенната замяна на повечето руски офицери в нея.[20]

Орден “За заслуга”, Батенбергова емисия

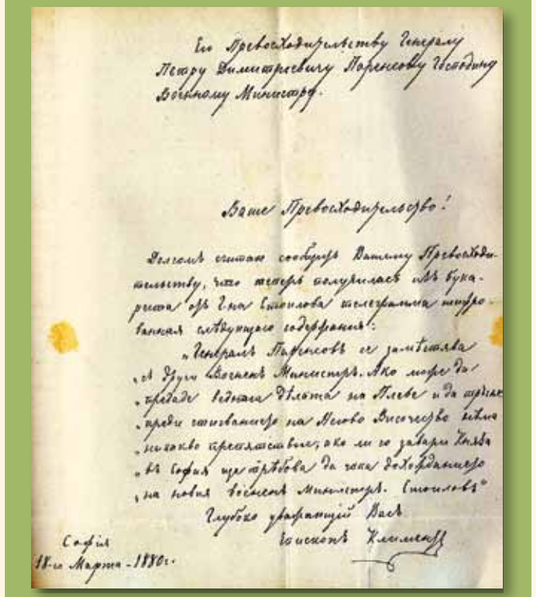

Писмо на министър-председателя на Княжество България епископ Климент за назначаването на подполковник Павел Плевие за военен министър, март 1880 г.

Сериозно внимание се обръща и на подготовката на кадри за унтерофицерския състав на войската. Във връзка с това през есента на 1878 г. започва да функционира учебна дружина и учебен конен взвод за подготовка на унтерофицери в Търново, в които се обучават над 300 младежи. Отделно от тях, за обучение на медицински, аптечни и ветеринарни фелдшери на 17/29 ноември се учредяват също военнофелдшерски школи в градовете София, Пловдив и Търново. Само в тези три школи на обучение са изпратени 205 души от редовия състав на дружините, батареите и конните сотни на Земската войска. Едновременно с трите учебни центрове за подготовка на младши команден кадър в Българската земска войска в Татарпазарджик (дн. Пазарджик) се открива военноветеринарна школа; в нея се обучават други 25 български младежи.

Сериозно внимание се обръща и на подготовката на оръжейни майстори. В артилерийската работилница в Разград са изпратени за придобиване на майсторски способности 30 души от редовия състав на войската, други 40 пристигат в Подвижната артилерийска работилница.[21]

Функциониращите в различните градове на страната учебни унтерофицерски школи създават благоприятни възможности за подготовката в кратки срокове на сравнително добре обучен унтерофицерски кадър за нуждите на войската. Всичко това не остава незабелязано от императорския комисар у нас княз Александър Дондуков-Корсаков, който в донесенията си до руския военен министър Дмитрий Милютин неведнъж отбелязва, че дружините на Българската земска войска се намират в „блестящо състояние“, имат създаден „добър вътрешен ред“, а българските воини притежават „висок боен дух и нравственост“.[22]

След създаването на Военното министерство на Княжество България на 5/17 юли 1879 г. всички въпроси, свързани с по-нататъшното изграждане и обучение на Българската земска войска, се поемат от него. Това продължава без прекъсване до 17/29 декември 1879 г., когато престава да съществува под дотогавашното си име, а българските въоръжени сили продължават по-нататъшното си развитие, но вече под името Българска войска.

1 Българската армия 1877-1919. С., 1988, с.29.

2 ДВИА, ф. 42л, оп. 1, а. е. 31, л. 9-11; Сборник временных инструкции, положении и штатов Болгарского земского войска. С., 1879, с. 7-9; О в с я н ы й, Н. Болгарское ополчение и земское войско. К истории гражданского управления и окупации в Болгарии в 1877-1878-1879 гг. СПб., 1904, с. 63-64; П е н к о в, С т. Боен пример и братска помощ. С., 1974, с. 43-44.

3 Сборник временных инструкции, положении и штатов Болгарского земского войска. С., 1879, с. 17-22.

4 Прикази по военното ведомство за 1878 – 1879 г. - Военноисторическа библиотека, П 1442, с. 6.

5 ДВИА, ф. 42л, оп. 1, а.е. 31, л. 1-3; Българската земска войска 1878-1879 г. Създаване на Българската войска след освободителната Руско-турска война 1877-1878 г. Сборник от документи и материали. С., 1959, док. №13, с. 55-58; Българска военна история. Подбрани извори и документи. Т. 2., 1984, док. № 3, с. 25-28.

6 К а н т а р д ж и е в, Т. 50-годишен юбилей от постъпването на военна служба. С., 1928, с. 17 и сл.

7 Българското опълчение. Т. 2. С., 1959, док. № 495, с. 497; Българската земска войска..., док. № 31, с. 107-108.

8 Българската земска войска 1878-1879..., с., 1959, док. № 100, с. 237-238.

9 ДВИА, ф. 42к, оп. 1, а. е. 12, л. 260. Тази и следващите заповеди вж. също в Прикази по военното ведомство за 1878 – 1879 г. - Военноисторическа библиотека, П 1442, с. 1-8; Систематически сборник на законите, указите, заповедите и циркулярите по военното ведомство. От 1877/1878 г. до 1-ви януарий 1901 г. Отдели I-VI. С., 1901 с. 2.

10 Българската земска войска..., док. № 37, с. 132-136.

11 Паренсов, Пьотр Дмитриевич (5 юли 1843, Ивашево, Волгоградска губерния – 26 август 1914, Петроград) – руски военачалник, генерал от руската армия. Произхожда от стар дворянски род. Участник в Руско-турската война 1877-1878 г., в която е раняван. Първият български военен министър (5 юли 1879 – 22 март 1880 г.). По-късно служи в двореца на руския император.

12 Прикази по военното ведомство за 1878 – 1879 г. - Военноисторическа библиотека, П 1442, с. 7, 19; Българската земска войска..., док. № 36, с. 128-131.

13 ДВИА, ф. 42к, оп. 1, а. е. 50, л. 12; Българската земска войска..., док. № 102, с. 239-240; док. № 139, с. 276; Систематически сборник ..., с. 2.

14 Сборник временных инструкции, положении и штатов..., с. 79-80; Прикази по Българската земска войска за 1878-1879 г. – Военноисторическа библиотека, П 1442, с. 10-11, Систематически сборник ..., с. 3-4; О в с я н ы й, Н. Пос. соч., с. 68-70.

15 Сборник временных инструкций, положении и штатов..., с. 19-22; Българската армия 1877-1919..., с. 30.

16 Българската земска войска..., док. № 59, с. 173 и сл.; док. № 60, с. 178 и сл.; П а р е н с о в, П. Из миналото. Спомени на един офицер от Генералния щаб в България. С., 1909, с. 30.

17 Пак там, док. № 17, с. 64-66; О в с я н ы й, Н. Пос. соч., с.77-78; Българската армия 1877-1919. С., 1988, с. 33.

18 Освобождение Болгарии от турецкого ига. Документы в трех томах. Т. 3. М., 1967, с. 334; Българската армия 1877-1919..., с. 32-33.

19 З л а т е в, М. 120 години Висше военно общовойсково училище „Васил Левски“. В.Търново, 1998, с. 11, 13.

20 Българската земска войска..., с. 8-9; П а р е н с о в, П. Пос. съч., с. 30-31; Българската армия 1877-1919..., с. 34.

21 Българската земска войска..., док. № 342; с. 533; док. № 350, с. 54; док. № 354, с. 545; док. № 365, с. 357 и др.; Българската армия 1877-1919..., с. 34.

22 Българската армия 1877-1919..., с. 33.

3. СУХОПЪТНИТЕ ФОРМИРОВАНИЯ НА КНЯЖЕСТВО БЪЛГАРИЯ И ИЗТОЧНА РУМЕЛИЯ

На 17/29 декември 1879 г. се приема „Привременното положение за Българската войска“, което замества действащите дотогава временно одобрени „Общие основания образования и устройства Земского войска Княжества Болгарского“. В новия документ войската се легитимира като постоянна армия и вместо „земска“ тя вече се нарича кратко и ясно „Българска войска“. Военната повинност е задължителна за всички мъже, поданици на Княжеството, на възраст от 21 до 40 години, като въоръжените сили се разделят на две категории: Действаща армия и Народно опълчение. Срокът на службата в Действащата армия е десет години, от които четири под знамената и шест в запаса. След като изтече времето в запаса, военнослужещият преминава в опълчението, към което се зачисляват и всички, способни да носят оръжие, които по различни причини не са служили в постоянните войски.[1]

В „Привременното положение за Българската войска“ се изтъква необходимостта да се използват положителният опит и литературата на руската армия, но да не се забравят конкретните условия, при които се развива Българската армия. При изпълнението на строевата, полевата, гарнизонната и вътрешната служба – се посочва в същия документ – чиновете от българската войска, докато се изработят самостоятелни за това положения, да се ръководят от уставите, правилата и инструкциите, приети в руската армия, с необходимите изменения, които се предизвикват от местни и изключителни условия на битността и службата в българската войска.

През 1880 г. Народното събрание приема няколко закона. Законът за вземане на новобранци в българската войска постановява, че цялото мъжко население без разлика на вероизповедание е военно задължено, а откупването с пари и заменянето с доброволци се забранява. Той внася известна справедливост и променя срока на службата в постоянните кадри. Тя се намалява и е две години за пехотата и три за другите родове войски, а в запаса – за пехотата осем, а за другите родове войски – пет години.

Известна пречка за по-нататъшното развитие на войската поставя Законът за народното опълчение. При неговото приемане водещите мотиви на вносителите са насочени не толкова към подпомагане на из-

Знак „За отлична стрелба“, 1883 г.

граждането на войската, колкото към задоволяването на лични амбиции и стремеж да се създаде военна сила, която в критични моменти да се противопостави на армията. Законът регламентира опълчението да се създава като относително самостоятелна организация, подчинена на Министерски съвет. Опълченците получават от държавата само оръжие и муниции, а храна – от общините, и то само когато са повикани за повече от една седмица.

Опасенията на депутатите са свързани с особения статут на системата за сигурност и отбрана по това време. Според Конституцията върховен началник на войската е князът, а изпълнителната власт принадлежи на военния министър, който е руски офицер, командирован в България, и неговият пост зависи от Петербург, а не от княза. Същевременно всички висши военни длъжности, до ротен командир включително, се заемат от руски инструктори, за които истинският началник не е князът или министър-председателят, а военният министър.

Пехотните, артилерийските и кавалерийските части се комплектуват въз основа на териториалния принцип, като се попълват с личен състав от съответните области, а инженерните части въз основа на екстериториалния. Те се попълват с младежи от територията на цялото княжество. Това показва, че армията като цяло се строи на смесения принцип. [2]

Мирновременният състав на войската на Княжество България включва: 21 пеши дружини, 4 конни сотни, 6 пеши, 1 планинска и 1 конна батарея, 1 1/2 сапьорни роти, 1 обсадна рота и артилерийска паркова команда. Общото число на войските на действителна служба в мирно време възлиза на 16 240 души.[3]

Юнкери от Военното училище в навечерието на Съединението

Първите три години от изграждането на армията не са белязани с решителни действия. В пехотата през 1880 г. се създават две нови дружини – 11-а Орханийска и 12-а Раховска, а през следващата година и 6-а Плевенска дружина, а 16-а Плевенска дружина се преименува в 16-а Провадийска.

Развитие в организацията на останалите родове войски настъпва след средата на 1880 г. На 19 юни/1 юли с указ № 75 на Княз Александър I се сформират артилерийски полк от 6 батареи с щаб в Шумен, едно артилерийско отделение от три батареи с командване в Самоков и местни артилерийски учреждения в Разград, Шумен, Русе и Плевен. Началникът на артилерията е пряко подчинен на военния министър и неговото управление се намира в Русе.[4]

В конницата се развръща още една пета сотня, която става 1-ва, а съществуващата първа сотня се трансформира в Собствен на Н.

в. конвой. На 18/30 октомври 1880 г. с указ на княза останалите четири конни сотни са обединени в полк с щаб в гр. Варна.[5] Неговият командир е подчинен и на военния министър и на началника на Източния отдел. Сапьорните роти са две, а завеждащият военноинженерната част е подчинен пряко на началника на Източния отдел.

Привременното положение за Българската войска регламентира разделянето на територията на Княжеството на три военни отдела: Софийски, Източен и Западен с подчиняването на началниците им във всяко отношение на намиращите се в тях пехотни и кавалерийски части. Артилерийските и сапьорни подразделения се командват от началниците на военните отдели само на съвместните лагерни сборове, а през останалото време са им подчинени единствено в дисциплинарно и комендантско отношение. Пехотните дружини са включени с новата си номерация. Внесени са известни корекции по отношение на военнотериториалното деление на Софийския военен окръг. На началника на окръга освен четирите пехотни дружини допълнително се подчиняват 5-а Тетевенска дружина и собственият конвой на Негова светлост конна сотня. Той се явява и комендант на столицата. Началниците на военните отдели имат задължението да организират воденето на отчета на наборния и мобилизационен контингент, като в дейността си се подпомагат от командирите на пехотните дружини, които се явяват и окръжни воински началници на всички онези окръжия, от които се попълват дружините им.

Промени във военнотериториалното деление на Княжеството се осъществяват на 25 август/6 септември 1880 г., когато с указ N 93 княз Александър I обявява сливането

Офицери от Българската войска

на Софийския и Западния военен отдел в Западен военен отдел. Същият ден се издава заповед на военния министър генерал Ернрот за разпределянето на дружините в двата отдела. На началника на Западния военен окръг се подчиняват освен петте пехотни дружини от Софийския военен окръг също 7-а Ломпаланска, 9-а Берковска, 13-а Ловчанска, 14-а Севлиевска, 15-а Свищовска и 17-а Търновска пехотна дружина. В Източния военен отдел остават 8-а Врачанска, 10-а Видинска, 16-а Плевенска, 18-а Габровска, 19-а Шуменска, 20-а Варненска, 21-ва Еленска, 22-ра Разградска, 23-а Русчукска и 24-а Силистренска пехотна дружина.[6]

За пръв път мобилизационна проверка се прави през 1880 г., а в края на 1884 г. е утвърдено „Положение за войсковите управления“ – първият документ на Военното министерство, който урежда мобилизационните въпроси. Военният отчет на мобилизационните ресурси се води от окръжията съгласно „Правилата за порядъка по отчета на запасните долни чинове“ (сержанти и войници) и „Положението за уволнението на долните чинове в запас“ (1881 г.). Но военните окръжия не получават в мирно време конкретна мобилизационна задача, поради което и те нямат мобилизационни планове. Освен пехотата до началото на 1885 г. другите родове войски нямат военновременни щатове за мобилизационното си разгръщане. Едва в навечерието на Съединението, под ръководството на военния министър генерал Кантакузин започва по-системна работа върху мобилизационната готовност на Въоръжените сили, но малкото време не дава възможност да се съставят мобилизационни планове

Български офицери преди обявяването на Сръбско-българската война

През 1883 год. се формира нов конен полк, който получава наименованието 1-ви на Негово Височество конен полк, а съществуващият със същата номерация полк е наречен 2-ри конен полк. В артилерията се развръща нова батарея и от всички батареи се сформират два артилерийски полка с по две отделения. Съществена промяна в организационната структура на армията на Княжеството настъпва след 1883 г., когато военни министри са генерал-майор А. Каулбарс и генерал-майор М. Кантакузин. През март 1883 г. се реализира идеята на генерал П. Парензов за бригадна организация на Българската армия. Сформират се четири пехотни бригади с 6-дружинна организация. През декември 1883 г. от 1-ви и 2-ри конен полк се сформира конна бригада. През 1884 г. сотните се преименуват в ескадрони — по четири в конен полк (всеки с личен състав от 647 души). През 1883 г. артилерията се реорганизира в два полка с по две отделения в трибатарен състав. (Личният състав на артилерийския полк възлиза на 800 души.)[7]

НАСТАВЛЕНИЕ НА ЛѢКАРИТѢ.

Издава
ВОЕННОТО МИНИСТЕРСТВО.

СОФИЯ
Книгопечатница на Янко С. Коначевъ.
1882.

От съществуващите 24 пехотни дружини (с по четири роти всяка) през есента на 1884 г. се сформират осем пехотни полка, по два в бригада. В мирно време полкът се състои от три пехотни дружини и нестроева рота. Взема се предвид характерът на военновременната организация, тъй като тя изисква тройна организация на пехотния полк. Но поради недостиг на офицери за полковото и бригадното звено (както е в повечето европейски армии тогава) за военно време се възприема четворната организация, като се сформира и още една дружина, обучаваща допълващия състав, която може и да се развърне в самостоятелен полк.

Пехотна дружина от Източнорумелийската милиция

В навечерието на войната със Сърбия организацията на Въоръжените сили на Княжество България е следната: мирновременно пехотата е организирана в пехотни бригади от по два пехотни полка. Общо четири пехотни бригади: 1-ва пех. бригада (щаб в София) с 1-ви пех. Софийски и 2-ри пех. Струмски полк; 2-ра пех. бригада (щаб в Плевен) с 3-и пех. Бдински и 4-и пех. Плевенски полк; 3-а пех. бригада (щаб в Русе) с 5-и пех. Дунавски и 6-и пех. Търновски полк; 4-а пех. бригада (щаб в Шумен) със 7-и пех. Преславски и 8-и пех. Приморски полк.[4] Всеки пехотен полк се състои от три пехотни дружини и една нестроева рота, а всяка пехотна дружина има четири роти. В мирно време полкът се състои от 1793 души, от които 60 офицери и 1733 подофицери и войници, а по време на война – от 3951 души, от които 78 офицери и 3873 унтерофицери и войници.[8]

ПРАВИЛА
ЗА СЧЕТОВОДСТВОТО ВЪ ОРЪЖЕЙНИТИ И СНАРЯЖАТЕЛНА
Заватчийници.

Утвърдени отъ НЕГОВО ВИСОЧЕСТВО на 3 мартъ 1883 година.

СОФИЯ
Книгопечатница Янко С. Коначевъ и Сие
1883.

Артилерията включва два артилерийски полка, един артилерийски склад в София и един артилерийски арсенал в Русе, състоящ се от няколко работилници за ремонт на артилерийската материална част, един артилерийски склад и една артилерийска лаборатория. Всеки полк има две артилерийски отделения с по три батареи.[9]

Кавалерията е структурирана в една кавалерийска бригада от два конни полка и един самостоятелен гвардейски ескадрон (така наречения „Собствен на Н. В. конвой“). Всеки конен полк се състи от четири ескадрона. В мирно време числеността на конния полк е 30 офицери и 617 подофицери и войници. Инженерните войски са сведени в една пионерна дружина, състояща се от четири пионерни и една телеграфна рота, която се формира в навечерието на войната със Сърбия.[10]

При това положение в началото на септември 1885 г. Сухопътните войски на Княжество България имат относително завършена организация. В пехотата се числят 8920 души, в конницата – 1104, в артилерията – 1388, в сапьорните части – 481, или всичко 11 893 души. Съотношението на родовете войски към общата численост на Сухопътните войски изглежда по следния начин: пехота 75%, кавалерия 9,3%, артилерия 11,7% и сапьорни части 4%.

В Източна Румелия военно-териториалното деление не претърпява големи промени. Първоначално в областта остават двете губернски управления – Пловдивското и Сливенското. На тяхно място след разформиране се създават две бригади с 9 пехотни дружини, които от юли 1879 г. нарастват на 12.[11]

Паметникът на Гюро Михайлов в Пловдив

Офицери от Българската войска

За създаване на по-добри условия за водене на отчета на личния състав и материалните средства в подразделенията от милицията и за военната подготовка на населението от областта със заповед N 18 от 1881 г. на губернатора територията на Източна Румелия се разделя на 12 наборни окръга, които включват в състава си по 2-3 околии

Решаващ фактор за укрепването на българското влияние в Източна Румелия са нейните въоръжени сили. Като отчита това обстоятелство и с оглед на статута, който е наложен от Берлинския договор на областта, руското военно министерство в края на 1878 г. дава указания на руския комисар в България българските войскови части в нея да се обособят като отделна войска – Източнорумелийска милиция. Освен 12-те пехотни дружини в милицията има и една учебна дружина с две учебни пехотни роти, един ескадрон, една полубатарея и една сапьорна рота. Числеността на отделните набори е 1500 души.[12]

През 1884 г. с назначаването на генерал-лейтенант фон А. Дригалски за началник на милицията и с идването в Пловдив на военния представител на Русия подполковник М. М. Чичагов нещата в Главния щаб започват да се променят. С негова помощ капитан Р. Димитриев е назначен за началник на персонала в Главния щаб и същевременно за личен адютант на генерал Дригалски. Заедно с майор С. Муткуров и руския капитан Хоркевич от началото на 1885 г. те фактически поемат ръководството на милицията.

С офицерски състав армията се попълва от завършилите военното училище. До избухването на войната със Сърбия оттам излизат шест офицерски випуска с обща численост 450 души, което не е достатъчно за заемането на всички офицерски длъжности. Недостигът не се чувства осезателно, тъй като във Въоръжените сили се намират голям брой

Военнослужещи от Българската армия

руски офицери инструктори, които заемат всички висши длъжности. Когато впоследствие руските офицери са отзовани, броят на офицерите българи се оказва крайно недостатъчен. Към 1/13 септември 1885 г. във въоръжените сили на Княжество България са зачислени общо 649 офицери (заедно с руските), като дори и при това положение по мирновременните щатове съществува недостиг от около 100 офицери. От тях налице са 460 души, а останалите 189 офицери, повечето от които българи, отсъстват от страната, тъй като са командировани на практически занятия в руската армия. В навечерието на войната в армията има само 13 офицери с висше военно образование: 7 завършили руската академия на Генералния щаб, 3 – артилерийската академия и 3 – инженерната академия. При обявяването на войната никой от офицерите, излезли от редовните випуски на Военното училище, няма звание, по-високо от капитан. Само шест български офицери, служили преди Освобождението в руската армия, са със звание майор и подполковник.[13]

Попълването на Въоръжените сили с подофицери до 1883 г. се извършва главно от състава на руската армия. Едва от тази година нататък започва по-усилено привличане на българи като подофицери на свръхсрочна служба. Подготовката на подофицери се извършва в частите, като за целта ротните, батарейните и ескадронните командири изпращат в учебната команда на полка по-добрите старослужещи войници (прослужили в строя една година), където те се обучават по утвърдена от командира на полка специална програма.

Завършилите успешно курса на учебната команда са произвеждани в звание „ефрейтор“ и „младши подофицер“. Званието „старши подофицер“ се присвоява само на тези, които остават на свръхсрочна служба, при което те поемат задължение

да служат като подофицери във войската най-малко една година. Тъй като отначало броят на желаещите да постъпят на свръхсрочна подофицерска служба е малък, за подофицерите са създадени редица привилегии: право на повишение в звание „фелдфебел“ след една година свръхсрочна служба, отпускане на отделно жилище в казармата, безплатно отопление, осветление и хранене в казармата (или отпускане на порционни пари за женените, смекчаване на наказанията и пр.) Но въпреки създадените улеснения поради ограниченото време до избухването на войната във Въоръжените сили продължава да се чувства недостиг от подофицери. Така към 1/13 септември 1885 г. общият брой на подофицерските кадри възлиза на 1043 души при недостиг от 266 подофицери.[14]

Проблем съществува и по отношение на попълването на армията с войници и създаването на обучен запасен контингент. Ежегодно в наборните списъци на военните окръжия се регистрират между 26 и 28 хиляди младежи, подлежащи на военна служба, докато годишният контингент на наборите от Действащата армия е определен на 8500 души. Заради невъзможността целите наборни контингенти да постъпят в армията и в милицията се прилага методът за жребия.

Към 1/13 септември 1885 г. в строя се намират кръгло 12 000 войници (без нестроевите и музикантите), което представлява около 75 процента от полагаемия се числен състав по щатното разписание. По този начин въпреки наличието на достатъчен брой способни да носят оръжие хора в навечерието на войната числеността на мирновременния войнишки състав на въоръжените сили е значително по-малка от предвидената. Към същата дата в запаса на Действащата армия се намират около 43 000 добре обучени запасни войници.[15]

Народното опълчение се попълва с войници, които по различни причини остават извън Действащата армия. В него преминават и запасните войници след навършване на съответния срок на службата в запаса на действащата армия (осем години за пехотата и пет години за специалните родове войски). Службата в народното опълчение е задължителна за всички български поданици на възраст от 21 до 40 години, които не се числят в Действащата армия и нейния запас. Включването в опълчението на младежи, които са годни за редовна военна служба, се явява в ущърб на числеността и боеспособността на действащата армия.

При бойната подготовка основно внимание се обръща на настъпателните действия. При настъпление решаващо значение се придава на атаката, която има два етапа – приближаване и щиков удар. Приближаването към противника става в стрелкова верига, на прибежки от 80-100 крачки (60-80 м). След достигането на 150–300 крачки от предния край на противника първоешелонните поделения са длъжни да открият и водят огън с максимална плътност, след което нанасят щиков удар. Бойният ред на войските се състои от бойна линия (първи ешелон), резерв, конница, артилерия и охранение (както в отбрана, така и при настъпление). Бойният ред на ротите се изгражда от стрелкова верига и резерв, а на дружината – от ротни вериги и дружинен резерв. Бойният ред на полка се състои от бойните редове на дружините, намиращи се в първи ешелон, и резерв.[16]

Българската войска е въоръжена основно с 15,24-мм пехотна пушка „Крнка“, обр. 1867 г., 10,66-мм пушки и карабини „Бердана 2“, обр. 1870 и 1873 г., 14,66-мм пушка „Шнайдер“, обр. 1865 г., 11,43-мм пушка „Пибоди Мартини“, 11,43-мм пушка „Хенри Мартини“(английска модификация на „Пибоди Мартини“), 10,66-мм револвер „Смит-Весон“, тесаци, щикове, шашки и саби – офицерски кавалерийски, драгунски и др. Редовият личен състав от пехотните дружини е въоръжен с пехотни пушки „Крнка“, а в някои дружини – с трофейните „Шнайдер“ и „Пибоди Мартини“. Кавалерийските части са въоръжени с карабини от системите „Крнка“, „Бердана 2“ и драгунски саби. Офицерският състав е въоръжен с 10,66-мм револвер „Смит-Весон“ и саби или шашки, а фелдфебелите – със скъсени шашки. Войниците от артилерийските батареи са въоръжени с револвер „Смит-Весон“ и шашки. [17]

След окончателното напускане Руската армия оставя следното пехотно оръжие: пушки и карабини „Крнка“ – 192 000 бр.; пушки „Пибоди Мартини“, „Шнайдер“, „Хенрих Мартини“, „Шаспо“ и др. – 39 000 бр. В края на 1879 г. и началото на 1880 г. са закупени от Русия 10,66-mm пушки и карабини „Бердана 2“ – 44 000 бр., револвери „Смит-Весон“ – 2700 бр., или всичко пехотно оръжие – 277 700 бр. пушки и револвери, и 6400 бр. шашки и саби.[18]

След 1882 г. започва превъоръжаването и на Източнорумелийската милиция с „Бердана № 2“. Доставят се само 5000 броя, и се осигуряват двойно повече патрони. Основно оръжие на милиционерите от запаса е пушката „Крнка“, от която са налице около 100 000 броя (плюс „Пибоди“ и „Шаспо“), предварително раздадени на населението.

Артилерийската материална част е отпусната безвъзмездно от Русия. Оръдията са медни и стоманени, с малка далекобойност и ниска скорострелност, при това от различни системи. В количествено и качествено отношение, при тежкото финансово положение на държавата, състоянието на артилерийското въоръжение е задоволително. Първите отделения в артилерийските полкове имат по една осеморъдейна батарея от 8.7 см. оръдия и по две осеморъдейни от 7.5 см оръдия, всичко 48 оръдия; вторите отделения имат по 3 осеморъдейни 9 фунтови батареи, всичко 48 оръдия, или всичко 96 оръдия. Освен тези в складовете се намират още и следните оръдия: в софийския склад: планински отпред пълнещи се оръдия система „Витворт“ – 6 бр.,планински трифунтови медни – 8 бр., четирифунтови – 8 бр., дваесет и четирифунтово дълго – 1, късо – 1, шестдюймова мортира – 1; в склада при арсенала в Русе: деветсантиметрови (8.7 см) далнобойни – 2, деветсантиметрови (8.7) недалнобойни непоправени – 30, шестсантиметрови планински система „Бродвел“ – 5, трифунтово планинско медно – 1, четирифунтови – 16, деветфунтови медни – 4, дваесет и четирифунтови дълги медни – 6 и къси – 3, шестдюймови мортири – 7, скорострелни шестоцевни митральози – 5.[19]

Пехотните и артилерийските боеприпаси и различните видове имущество са недостатъчни. В частите и в складовете има 10-12 милиона патрона за пушките образец „Бердана“ (непосредствено преди войната са получени още 3 милиона). За другите системи пушки има повече патрони, специално за „Крнка“ около 60 милиона, но тези системи вече не отговарят на изискванията. На оръдие се падат средно по 758 снаряда, но за по-далекобойните — само по 80 снаряда. Снаряжението на войските,

особено паласки, раници и палатки, е недостатъчно и в незадоволително състояние. В по-добро състояние е конското снаряжение в артилерийските части, но и то е доста разнообразно. Наличното облекло задоволява нуждите на армията за мирно време, но не е достатъчно за военно време. Прехраната се осигурява от частни предприемачи, което води до сериозни затруднения. В немного добро състояние е и санитарно-ветеринарното снабдяване. Много труден е проблемът за снабдяването на армията с коне, който се решава само отчасти с откриването през 1885 г. на конезавод край Шумен. Аналогично, а в някои отношения по-тежко, е положението в Източнорумелийската милиция.[20]

За седем години Българската армия се изгражда в условията на наложените ограничения от Берлинския договор, в сложна политическа и затруднена икономическа обстановка. Но въпреки трудностите се полагат основите на армия, която за кратко време укрепва организационно, подготвя кадрови и мобилизационен ресурс и съумява да защити съединението на България. „Ако Българската земска войска — съобщава в една своя записка от 1879 г. до руския военен министър генерал Е. И. Тотлебен — и неразривната част от нея, Румелийската милиция, можеха в толкова кратко време да постигнат блестящо състояние, в което те се предават на новото управление, то причината за това трябва да се търси най-първо в съзнателното патриотично отношение, с което се отнесоха българите към делото на своето военно образование.“

1 ДВИА, ф.1, оп.5, а.е.1, л.81–82.
2 Българската армия 1877–1919. С., 1988, с. 38.
3 История на Сръбско-българската война 1885 г. С., 1925, с. 82.
4 Българската армия ...., с. 39.
5 ДВИА, ф.1, оп.5, а.е.6, л.81.
6 Държавен вестник, N 69, 6 септ. 1880.
7 Българската армия...., с. 40.
8 Пак там, с. 40.
9 И с т о р и я на Сръбско-българската война 1885 г. С., 1925, с. 87.
10 П а к т а м.
11 Българската армия 1877–1919. С., 1988, с. 43.
12 П а к т а м.
13 История на Сръбско-българската война 1885. С. 1971, с. 78 – 79.
14 П а к т а м, с. 77–78.
15 П а к т а м, с. 76.
16 В ъ л к о в, Г. Състояние на въоръжените сили на воюващите страни.В: Сръбско-българската война 1885. С., 1985, с. 44–45.
17 И с т о р и я на служба „Артилерийско въоръжение“ в Българската армия. С., 1998, с. 40
18 П а к т а м, с. 40–41.
19 История на Сръбско-българската война 1885 г. С., 1925, с. 99.
20 В ъ л к о в, Г. Пос. Съч., с. 49.

5. Сръбско-българска война 1885 г.

Замисъл за водене на войната

Легенда

Висши щабове
- Главна квартира (Гл.К.)
- Щаб на армия (I Ар.)

Пехота
- Щаб на корпус (IV к.)
- Щаб на дивизия (7 д.)
- Щаб на бригада (1/5)
- Щаб на полк (25)
- Полк от 4 дружини (табори)
- Полк от 3 дружини (табори)
- Дружина (табор)
- Рота
- Взвод
- Картечна рота
- Район, зает за почивка
- Фронт, зает от известни части в дадено време

Конница
- Щаб на дивизия
- Щаб на бригада (3)
- Щаб на полк (6)
- Полк от 3 ескадрона
- Ескадрон
- Разезд (Р.№.3)
- Район, зает за почивка

Артилерия
- Полски артилерийски полк от две 7.5-см. с.с. и едно 8.7-см. не с.с. отделения
- Планинско 7.5-см. с. с. отделение
- Полско 12 см. с. с. гаубично отделение
- Планинско 7.5-см.не с. с. отделение
- Полско 12 см.не с. с. гаубично отделение
- Полска, планинска и гаубична с. с. батареи
- Полска, планинска и гаубична не с. с. батареи
- 12-см. Д/25 батарея
- 12-см. Д/28 батарея
- 12-см. Д/30 батарея
- 15-см. гаубична батарея
- 15-см. Д/30 батарея
- 5.7-см. куполна батарея

Инженерни войски
- Пионерна рота
- Телеграфна рота
- Радиотелеграфна станция
- Колоездачна рота
- Аеропланна станция

Снабдителни и други тилови служби и учреждения
- Дивизионен огнестрелен парк (Д.О.П.)
- Дивизионна болница, Дивизионен лазарет (Д.Б., Д.Л.)
- Ветеринарен лазарет (В.Л.)
- Дивизионен продоволствен транспорт (Д.ТР.)
- Интендантска рота
- Начален етап (И.ЕТ.)
- Междинен етап (М.ЕТ.)
- Преден етап (ПР.ЕТ.)
- Базисен магазин (Б.І.А.)
- Междинен магазин (М.І.А.)
- Резервен магазин (Р.ПІ.А.)

СЪС СИН ЦВЯТ
са означени българите и съюзниците

С ЛИЛАВ ЦВЯТ
са означени гърците
(картографско приложение № 22)

С ЧЕРВЕН ЦВЯТ
са означени турците

Държавна граница според Берлинския договор от 1.VII./13.VII.1878
Борба за съединение на Източна Румелия с княжество България (1878–1885)
Селище с дейни прояви в движението за съединение
Български таен централен революционен комитет (БТЦРК)
Местен таен революционен комитет
По-голям митинг в подкрепа на Съединението
Центрове на въстанието
Център и действие на революционна чета
Действия на войскова част
Обявяване на Съединението (5–6.IX.1885)
Съсредоточаване на войскова част за отбрана срещу Турция (Османската империя)
Съсредоточаване и придвижване на български доброволчески отряди
Сръбско-българска война (1885)
Действия на сръбските войски
Преминаване на български войски от южната граница към фронта (Сливница)
Действия на българските войски
Територия отстъпена от България на Турция (Османската империя) съгласно Цариградската посланическа конференция от 20.I.1886
Територия на България, съгласно Цариградската посланическа конференция
Мярко 1:2 000 000
20 0 20 40 60 км
СЕВЕРЕН ОТРЯД (КОРПУС)
ЗАПАДЕН ОТРЯД (КОРПУС)
ИЗТОЧЕН ОТРЯД (КОРПУС) (от 7.IX до 2.XI.1885)
СОФИЯ
ПЛОВДИВ
ЦАРИГРАД
Дунав
Черно море
Мраморно море
Егейско море

6. Сръбско-българска война 1885 г.

Боевете при Сливница и Гургулят на 7(19) ноември

Легенда

Висши щабове

Г.К. Главна квартира

I Ар. Щаб на армия

Пехота

IV К. Щаб на корпус

7 Д. Щаб на дивизия

1/5 Щаб на бригада

25 Щаб на полк

Полк от 4 дружини (табори)

Полк от 3 дружини (табори)

Дружина (табор)

Рота

Взвод

Картечна рота

Район, зает за почивка

Фронт, зает от известни части в дадено време

Конница

Щаб на дивизия

3 Щаб на бригада

6 Щаб на полк

Полк от 3 ескадрона

Ескадрон

Р.№3 Разезд

Район, зает за почивка

Артилерия

Полски артилерийски полк от две 7.5-см. с.с. и едно 8.7-см. не с.с. отделения

Планинско 7.5-см. с. с. отделение

Полско 12 см. с. с. гаубично отделение

Планинско 7.5-см.не с. с. отделение

Полско 12 см.не с. с. гаубично отделение

Полска, планинска и гаубична с. с. батареи

Полска, планинска и гаубична не с. с. батареи

12-см. Д/25 батарея

12-см. Д/28 батарея

12-см. Д/30 батарея

15-см. гаубична батарея

15-см. Д/30 батарея

5.7-см. куполна батарея

Инженерни войски

Пионерна рота

Телеграфна рота

Радиотелеграфна станция

Колоездачна рота

Аеропланна станция

Снабдителни и други тилови служби и учреждения

Д.О.П. Дивизионен огнестрелен парк

Д.Б., Д.Л. Дивизионна болница, Дивизионен лазарет

В.Л. Ветеринарен лазарет

Д.ТР. Дивизионен продоволствен транспорт

Интендантска рота

И.ЕТ. Начален етап

М.ЕТ. Междинен етап

ПР.ЕТ. Преден етап

Б.І.А. Базисен магазин

М.І.А. Междинен магазин

Р.ІІІ.А. Резервен магазин

СЪС СИН ЦВЯТ
са означени българите и съюзниците

С ЛИЛАВ ЦВЯТ
са означени гърците (картографско приложение № 22)

С ЧЕРВЕН ЦВЯТ
са означени турците

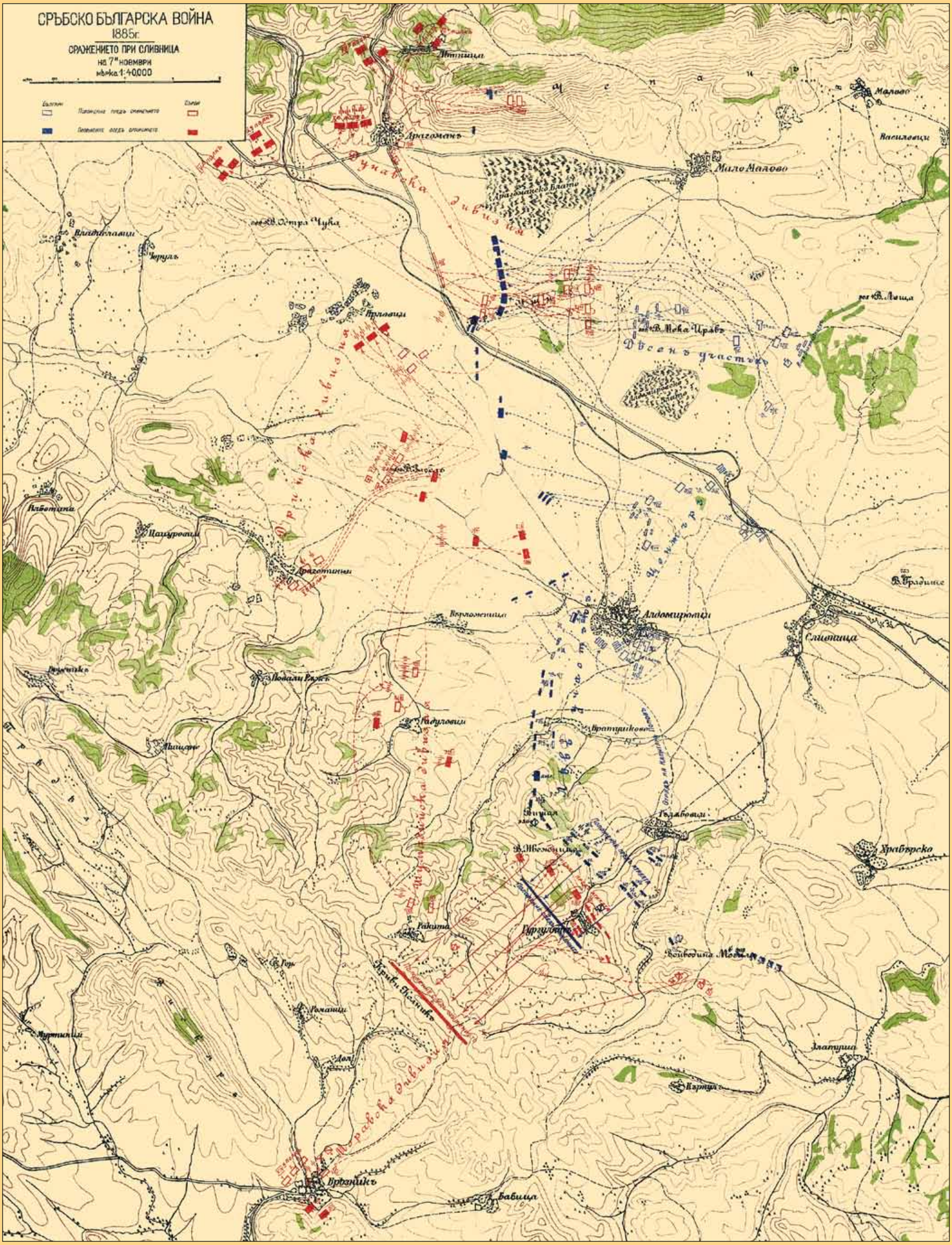
СРЪБСКО БЪЛГАРСКА ВОЙНА
1885г.
СРАЖЕНИЕТО ПРИ СЛИВНИЦА
на 7 НОВЕМВРИ
мащаб 1:40000
Сливница
Аджиманъ
Милошево
Василовци
Владичинци
Трудъ
Трлевци
Кабетанци
Цацуровци
Драгоманци
Ломница
Радуловци
Братушковци
Голъбовци
Храбърско
Ракита
Гургулятъ
Ярутица
Бабица
Брезникъ

7. Сръбско-българска война 1885 г.

Боевете при Пирот
на 15 (27) ноември

Легенда

Висши щабове

Г.К. Главна квартира

I Ар. Щаб на армия

Пехота

IV К. Щаб на корпус

7 д. Щаб на дивизия

I/5 Щаб на бригада

25 Щаб на полк

Полк от 4 дружини (табори)

Полк от 3 дружини (табори)

Дружина (табор)

Рота

Взвод

Картечна рота

Район, зает за почивка

Фронт, зает от известни части в дадено време

Конница

Щаб на дивизия

3 Щаб на бригада

6 Щаб на полк

Полк от 3 ескадрона

Ескадрон

Р.№.3 Разезд

Район, зает за почивка

Артилерия

Полски артилерийски полк от две 7.5-см. с.с. и едно 8.7-см. не с.с. отделения

Планинско 7.5-см. с. с. отделение

Полско 12 см. с. с. гаубично отделение

Планинско 7.5-см.не с. с. отделение

Полско 12 см.не с. с. гаубично отделение

Полска, планинска и гаубична с. с. батареи

Полска, планинска и гаубична не с. с. батареи

12-см. Д/25 батарея

12-см. Д/28 батарея

12-см. Д/30 батарея

15-см. гаубична батарея

15-см. Д/30 батарея

5.7-см. куполна батарея

Инженерни войски

Пионерна рота

Телеграфна рота

Радиотелеграфна станция

Колоездачна рота

Аеропланна станция

Снабдителни и други тилови служби и учреждения

Д.О.П. Дивизионен огнестрелен парк

Д.Б., Д.Л. Дивизионна болница, Дивизионен лазарет

В.Л. Ветеринарен лазарет

Д.ТР. Дивизионен продоволствен транспорт

Интендантска рота

И.ЕТ. Начален етап

М.ЕТ. Междинен етап

ПР.ЕТ. Преден етап

Б.І.А. Базисен магазин

М.І.А. Междинен магазин

Р.ІІІ.А. Резервен магазин

СЪС СИН ЦВЯТ
са означени
българите и съюзниците

С ЛИЛАВ ЦВЯТ
са означени гърците
(картографско приложение № 22)

С ЧЕРВЕН ЦВЯТ
са означени турците

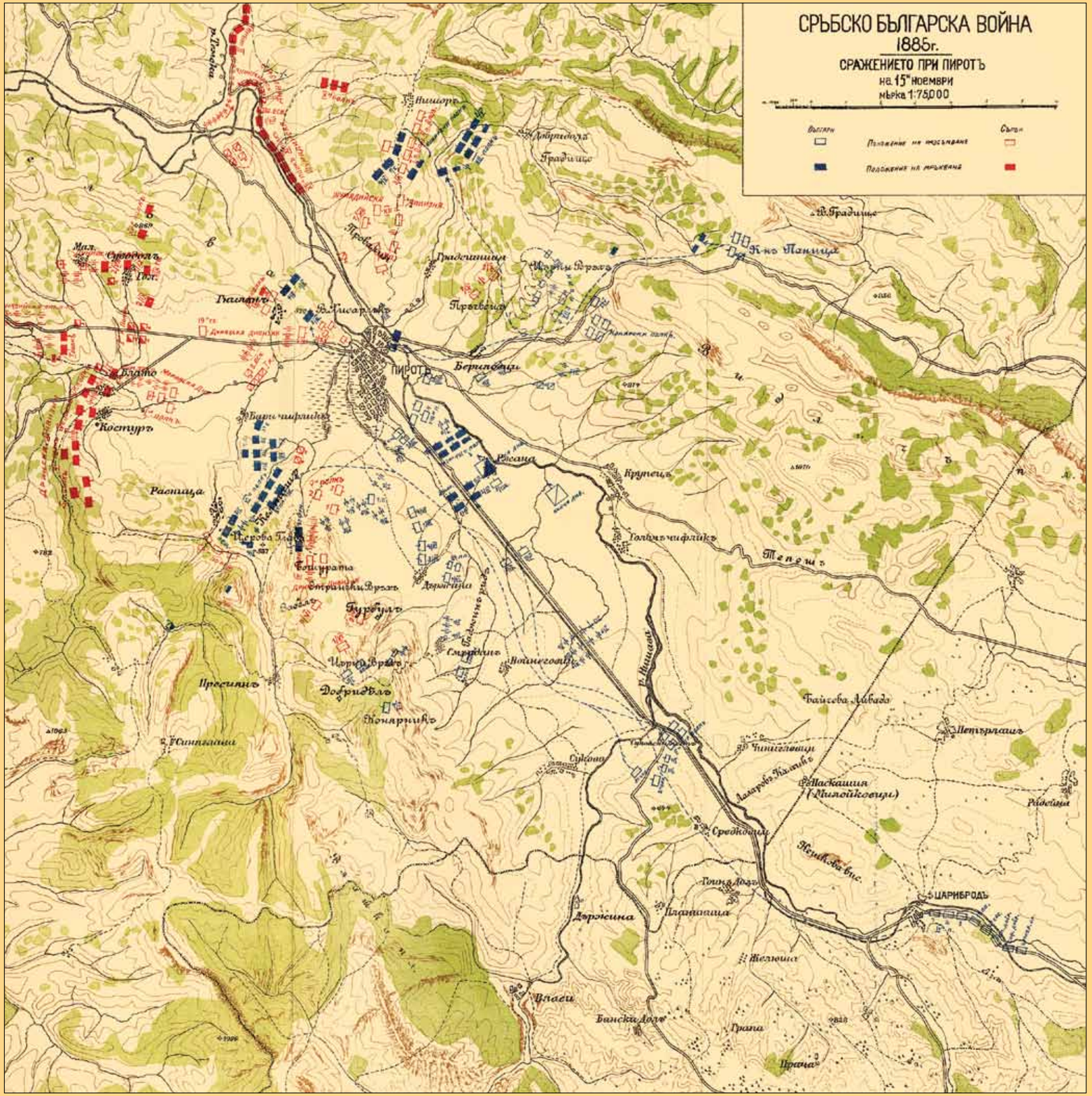
СРЪБСКО БЪЛГАРСКА ВОЙНА
1885г.
СРАЖЕНИЕТО ПРИ ПИРОТЪ
на 15^ноември
мѣрка 1:75000
Българи
Сърби
Положение на нападение
Положения на отбрана
ПИРОТЪ
Златокъ
Костуръ
Расница
Пресиница
Добридолъ
Бурбукъ
Стрелски Връхъ
Царевъ Връхъ
Кошарникъ
Синтелица
Градище
Нишоръ
Добридолъ
Градчишица
Мали Връхъ
Гюлянъ
Кр. на Пашица
Беритовцы
Крупецъ
Голямъ чифликъ
Тепеми
Байсева Ливада
Шетърлашъ
Чипигелвци
Радасина
Средногорци
Ценкова Вис.
Тонинъ Долъ
Планинци
Желюша
Держина
Улаги
Банска Долъ
Грапа
ЦАРИБРОДЪ

8. Военното ръководство на Българската войска по време на Сръбско-българската война 1885 г.

СЛИВНИЦА
5 6 и 7 НОЕМВРИЙ
ПИРОТЪ
14 и 15 НОЕМВРИЙ
ТОЖЪ
КОЛУНИЦА
ВОЛЧА
В. ЛЕЩА
В. МЕКАЩЕВЪ
ГОРУЛЯТА
ВИДИНЪ
АКЧАДЪ
ГАЙТАНЦИ
КУЛА
БОЙГОВО
БЪЛОГРАДЧИКЪ
ДОЛГОМАНЪ
ДОЛНОТЪ
В. ВИШАЯ
В. ЖЕЛЕЗНИЦА
ЧОПУЛЪ
ДРАГОИЛЬ
КОМШИЦА
ПАНЕВРОПЪ
ИЗГОВЦИ
В ВАРИНА ГЛАВА
ОСТРОВЪРХЪ
НЕНКОВЪРХЪ
ГЪЛЪХОВЦИ
ЛЪТНИЦА
ОЖАНА
ГЛАВНИТЪ НАЧАЛНИЦИ НА БЪЛГАРСКАТА ВОИСКА
ВЪ ВОЙНАТА ПРЕЗЪ 1885 г.

4. УЧАСТИЕТО НА СУХОПЪТНИТЕ ВОЙСКИ ВЪВ ВОЕННАТА ЗАЩИТА НА СЪЕДИНЕНИЕТО

През есента на 1885 г. българите ликуват. Осъществен е народният идеал — Съединението на Източна Румелия с Княжество България. Пред българската държава възникват нови задачи, свързани с нейната дипломатическа и военна защита. От обединението на България са недоволни Турция, Сърбия и Гърция, а в международен мащаб промененото статукво е ново предизвикателство пред Великите сили за печелене на влияние на Балканите. Започва подготовка за защитата на Съединението.

Още преди да обяви Манифеста за признаване на Съединението, с указ № 29 от 6 септември, княз Александър I свиква запасните чинове във войската „за усилване на състава и мобилизирането на армията“.[1] На следващия ден от Велико Търново издава нов указ за отпускане на 140 000 лв. с които да се покрият разходите по привеждане на страната във военно положение.[2]

На 9/21 септември князът обявява състава на Главната квартира и структурата на армията. Той поема Главното командване. За временно изпълняващ длъжността началник на щаба е определен капитан Рачо Петров, адютант по строевата част е капитан Михаил Савов, а по домакинската капитан Мечконев. Войските са разпределени в три отряда - Търново-Сеймански, Ямболски и Бургаски. В резерв са предвидени две пехотни дружини. Разпоредено е и развръщането на Хасковски партизански отряд и Пещерски отряд.[3] Това разпределение се променя два дни по-късно, когато военният министър капитан Константин Никифоров обявява решението на княза, който след като благоволява „да вземе върху си“ главното командване над всичките действащи войски разпорежда те да се разделят на два отряда – Южен и Западен, под ръководството на майорите Николаев и Гуджев.[4]

По предложение на министрите на войната и на вътрешните работи от конните стражари от Софийско, Кюстендилско, Трънско, Видинско, Ломско, Раховско, Врачанско и Свищовско окръжие се разпорежда да започне създаването на 3-и конен полк. Офицери, подофицери и войници за новосформиращия се полк трябва да се вземат и от 1-ви конен полк. Обявено е, че за попълването на полка се приемат също конни доброволци. Към 1/13 октомври 1885 г. полкът е формиран.[5]

Капитан Рачо Петров – началник на Щаба на армията, 1885 г.

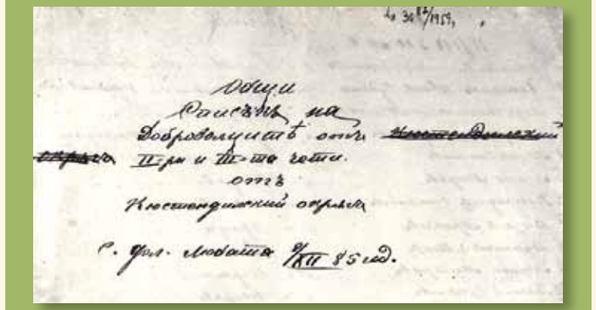

Списък на доброволците от 2-ра и 3-а чета от Кюстендилския отряд, 9/21 декември 1885 г.

В Северна България мобилизацията на армията се изпълнява бързо и с готовност за около две седмици. Липсата на мобилизационни планове и оттеглянето на руските инструктори от българската армия създава известни затруднения. До 21 септември/3 октомври се развръщат 32 бойни и 8 запасни дружини и армията в Княжеството достига 48 259 души, от които 13 676 са постоянни кадри и 34 583 — запасни чинове. Мобилизирани са и 14 000 души от Народното опълчение, като доброволци постъпват около 4000 души. Или след извършената мобилизация в Северна България под знамената се намират към 66 259 души.[6]

Мобилизацията в Южна България официално се обявява с прокламация на Временното правителство веднага след създаването му на 6/18 септември. Поради стеклите се обстоятелства тя се извършва по-бързо и завършва до 15/27 септември. Мобилизираните войски на Южна България достигат 42 000 души. Общо числеността на Действащата армия възлиза на 108 259 души.

Огромното патриотично въодушевление дава голям размах на доброволческото движение. Начело на „волентирска дружина“ от 250 души старият войвода Панайот Хитов се отправя към турската граница. Хаджи Христо от Пазарджик застава в редиците на доброволците заедно с деветимата си синове. Еднорък опълченец отправя молба до военния министър да му се даде военен пост. Оръжие грабват и жени. В една дописка се съобщава: „Много момичета си изрязаха дългите коси, облякоха се в мъжки дрехи и служат войници.“ Една поизбледняла снимка е запазила образа на доброволката Йона Маркова с униформа, окичена с ордени.

Много ученици от горните класове на гимназиите нарамват пушки. Дванадесетгодишният Ценко Янчев от София се присъединява към 6-и пехотен Търновски полк при преминаването му през столицата, взема дейно участие в боевете и е произведен фелдфебел. С обявяването на войната като доброволци пожелават да постъпят французи, руси, италианци, румънци,

Ученическият батальон в Сръбско-българската война

чехи, хървати, черногорци. „Ние сме около 20 души французи – пишат до България от Париж, които желаем от цялото си сърце да бъдем част от геройската и храбра българска армия в качеството си на доброволци.“ От италианските работници по строящата се жп линия Саранбей – Цариброд е сформиран санитарен доброволчески отряд

Ескадрон на път за фронта, 1885 г.

Сформира се Главно командване с главнокомандващ княз Александър I. Началник на Щаба е капитан Рачо Петров, а негов помощник ротмистър Христофор Хесапчиев. В състава на командването влизат още главният лекар д-р Георги Вълкович, главният военен инженер капитан Жеко Велчев и началникът на артилерията капитан Олимпий Панов.

Първоначално се очаква удар от страна на Турция. Затова основните сили на мобилизираната българска армия се съсредоточават за отбрана на южната граница. Срещу Сърбия южно от Балкана е развърната само една пехотна рота, а северно – запасната дружина на 3-и пехотен Бдински полк.

Източният корпус под командването на подполковник Данаил Николаев в състав 52 дружини, 13 ескадрона, 7,5 батареи (всичко около 53 000 души и 52 оръдия) се съсредоточава в района на Ямбол, Търново Сеймен (Симеоновград) за преграждане на направленията по долината на Марица и Тунджа. За противодействие на противниковото настъпление през Родопите са назначени Хасковският и Пещерският отряд. Първият в състав от 2400 доброволци има за задача да охранява долината на р. Арда и да респектира местното мюсюлманско население от региона, а вторият да отбранява долината на р. Места и да осъществява връзката със Западния корпус.

Западният корпус под командването на майор Гуджев със силите на 36 дружини, 6 ескадрона и 7 батареи (всичко около 30 000 души и 50 оръдия) първоначално е съсредоточен в района на Кюстендил, Радомир, Дупница за прикритие на струмското направление. След като се очертава опасността от Сърбия, към средата на октомври 21 000 хиляди души и 42 оръдия са прехвърлени за прикритие на границата със Сърбия южно от Стара планина. За противодействие на възможен турски десант на 8 септември военният министър княз Кантакузин разпорежда да се минират черноморските пристанища, но поради оттеглянето на руските офицери от българската армия заповедта остава неизпълнена.

Прикритието на сръбската граница се осъществява с 4 отряда – Изворски, Трънски, Сливнишки и Комщицки, които изпращат авангарди в Трън, Врабча, Цариброд, Долна Невля и Смиловци.

За действие северно от Балкана е назначен Северният отряд под командването на капитан А. Узунов в състав 17,5 дружини, 1,5 ескадрона, 6 батареи – всичко около 15 000 души и 37 оръдия. Главните му сили са съсредоточени за отбрана на Видинската крепост. И тук за прикриване на границата са изпратени отряди.[7]

Турция първоначално се ориентира към военно разрешаване на конфликта. Една от причините за промяна на тази ориентация е твърдото решение на българското правителство с оръжие в ръка да отстоява Съединението докрай.

Все по-ясно започва да се очертава вероятността ударът да дойде оттам, откъдето не се очаква – Сърбия. Опасенията се подсилват и от отношението на крал Милан към стъпките на княза да отстрани напрежението в отношенията между двете държави.

Дълго време княз Александър Батенберг не иска да повярва на достигащата до него информация, че Сърбия подготвя война срещу държавата му. В писмо до крал Милан той се опитва да обясни, че „съединението на двете Българии“ не е насочено срещу съседния братски славянски народ и „докато има в Европа още един турчин, Сърбия и България трябва да бъдат свързани тясно една с друга“.

Кавалеристи от Източнорумелийската милиция, 1885 г.

Въпреки опитите на българския княз на базата на славянската солидарност да изгради общ фронт срещу вековния поробител на двата народа към средата на октомври става ясно, че войната със Сърбия е неизбежна. При създалата се обстановка първите мерки на българското военно ръководство са насочени към осигуряване на западните области от сръбска окупация чрез водене на активна отбрана в приграничната полоса, като в същото време се започне прехвърлянето на войски от турската граница.[8]

Първите мерки, които взема българското военно ръководство за охрана на западната граница, започват на 31 септември с изпращането на роти в Кула, Белоградчик и Цариброд и на една чета в Брезник. Завладяно от идеята, че противникът ще нанесе главния си удар към Видин, българското командване насочва своето внимание за подготовката на Северния театър и преди всичко на Петрохански проход, по който войските от Източния и Западния корпус могат да се пренасочат към Видин и Белоградчик.

Своевременни мерки се набелязват и за организиране на защитата на българската столица. Щабът на армията определя Сливнишката позиция първоначално като защитен

Сръбският замисъл за водене на войната

рубеж на столицата, без да разполага със сведения за намеренията на противника и направлението на неговия главен удар, въпреки че едва ли е възможно да се защити София успешно от запад, без да се спре настъплението на сръбската армия. За оборудването на отбранителни позиции около София се разпорежда мъжкото население на възраст до 50 години със собствен инструмент да започне изграждане на необходимите съоръжения.[9]

Сръбският план за война срещу България предвижда армията да действа в две групировки: главните сили – Нишавската армия – от района на Пирот да настъпи и овладее София и да принуди българското правителство да приеме сръбските искания. Второстепенната групировка – Тимошката армия от района на долината на р. Тимок да настъпи и да овладее Видин, Белоградчик и Берковица, а след това да продължи през долината на р. Искър към София.

Българското командване няма план за война срещу Сърбия. На коронния съвет на 3/15 октомври 1885 г. се предлага столицата да се изостави без бой и да се организира отбрана на Вакарелските и дори на Ихтиманските възвишения. Предимството на това становище е в преодоляването на опасността сръбската армия да бие на части пристигащите от Южна България български войски. Но то има един голям недостатък – столицата София се предава без бой. Тази идея е отхвърлена и се възприема становището на 24-годишния Рачо Петров, подкрепен от кап. Олимпий Панов решителното сражение да се даде при Сливница.

Едва след обявяването на войната се формулира замисъл за воденето на военните действия. Според него с прикриващи отряди по границата трябва да се задържи настъплението на сърбите, като по този начин се осигури време на главните сили на Българската армия да се прехвърлят от българо-турската граница и се съсредоточат за отбрана на Сливнишката позиция. Там се предвижда да се даде решително сражение и да се създадат условия за преминаване в контранастъпление. Северният отряд трябва да отбранява Северозападна България с крепостта Видин, а срещу Турция да се оставят минимални сили. Въпреки колебанията на княз Александър I в българското командване се оформят съображения за защита на Съединението от вероятна сръбска агресия. В тях се залага идеята за активна отбрана и последващо преминаване в контранастъпление за пълен разгром на агресора.

Следва получаване на заповед за прегрупиране войските на Западния корпус с командир майор Аврам Гуджев и началник на щаба капитан Стефан Паприков. Организационно е сведен в пет отряда: Комщицки, Смиловски, Долноневлянски, Трънски, Изворски и Сливнишки в състав от 22 дружини, пет ескадрона и пет батареи – всичко 17 437 души с 34 оръдия той заема за отбрана българо-сръбската граница южно от Балкана.

Тези сили могат да разчитат и на общия резерв на Западния корпус, който се намира в София и се състои от две пехотни и една опълченска дружина, две запасни пехотни роти, четири ескадрона без коне и една батарея – общо 3600 души с осем оръдия.

Съотношението на силите и средствата между Нишавската армия и Западния корпус в жива сила е 1,6:1, в артилерия 3,3:1 в полза на противника. При това само 17 от българските дружини са кадрови. Останалите се комплектоват от опълченци и доброволци без необходимата подготовка и въоръжение. Българското командване обаче разглежда тези величини като временни и изхожда от възможността за изменението им в своя полза за сметка на стратегическото прегрупиране на сили от Южна България на запад и на доброволческите формирования.

Мерки се вземат и за засилване отбраната на българската граница северно от Балкана. На 7/19 октомври управляващият Военното министерство капитан Константин Никифоров издава заповед за съсредоточаване на войски в този район. Създава се Северният отряд с началник инженерния офицер капитан Атанас Узунов. Към началото на войната отрядът има 17 и 1/2 пехотни дружини, 1 и 1/2 ескадрона, 6 батареи с 37 оръдия - всичко 15 000 бойци.

Общо преди започването на военните действия на българо-сръбската граница са съсредоточени 32 437 души и 71 оръдия (от мобилизираните 108 000 души). Главните сили продължават да стоят на българо-турската граница.

Отбраната на Сливнишката позиция 5-7/17-19 ноември 1885 г.

В манифеста на Милан, адресиран към „сръбския народ“, се отбелязва: „Верен на традиционната политика на Обреновичите за защита на възвишените интереси на отечеството, аз... предприех всичките мерки, предизвикани от страна на българското Княжество с насилственото нарушаване на Берлинския конгрес, за да покажа гласно и ясно, че Сърбия не може да бъде равнодушна към промените на равновесието между народите на Балканския полуостров, особено тогава, когато това става в изключителна полза на една държава, която да докаже, че е лош съсед на Сърбия и че не иска да почита нейните права, та дори и нейното землище... Надявам се на народа и за неговата преданост към своето сръбско дело.

Милан.“

На 2/14 ноември 1885 г. сръбският крал Милан заповядва на войските си да нападнат България. Истинската причина за войната е формулирана добре от Иван Аксаков в уводната статия на вестник „Руссь“: „Сърбите са насочени към подла братоубийствена война. Въоръжени на австрийска сметка... без законен повод нахлуха с войските си в сравнително беззащитната България... Югозападният окръг на България с неговата скъпа за нас Македония съставлява предмета на сръбските въжделения.“ В преценката си за недостойното поведение на правителството на крал Милан хърватският вестник „Позор“ пише: „Постъпката на крал Милан не може да се оправдае от никаква гледна точка: единствената причина на войната е егоистичното му желание да поддържа своята разклатена власт.“

В 1 часа през нощта началник-щабът на армията капитан Рачо Петров разбира за агресията на сърбите. Той от своя страна уведомява княз Александър Батенберг и министър-председателя Петко Каравелов. Веднага Каравелов написва манифеста към българския народ: „Правителството на съседния нам братски народ, видимо от лични и егоистични цели и желаещо да осуети светото дело – Съединението на българския народ в едно цяло, – днес без всякой законен и справедлив повод е обявило война на нашата държава и е дало заповед на войските си да нахълтат в земите ни. Никога не вярвахме, че нашите еднокръвни и едноверни братя ще дигнат ръка и ще започнат една братоубийствена война в тия трудни времена, които преживяват малките държави на Балканския полуостров, и така безчеловечно и безразсъдно да се отнасят към своите съседи, които, без да причиняват някому вреда, работят и се борят за едно благородно, справедливо и чисто дело.“

Обявената от Сърбия война предизвиква небивал патриотичен подем сред всички слоеве на българския народ. От всички посоки на страната към Сливница се насочват синовете на България. Започва изтеглянето на войските от турската граница, следвани от доброволците. Населението на Сливница и околните села грабва оръжието, очаквайки появата на сръбските дивизии. В деня на обявяването на войната в телеграмата си до началник-щаба на армията командирът на Видинската крепост капитан Атанас Узунов съобщава: „Днес на целия гарнизон прочетох приказа за обявяване на войната. Радостта и въодушевлението бяха достигнали апогея си: цял час не млъкваше „ура“ и хвърляне калпаците нагоре... Смея да уверя, че всички офицери и войници, опълченци и доброволци са готови до един да се жертвуват за защита на отечеството.“

Настъплението при Драгоман

Контранастъплението на българските войски към границата

Още в първите дни на войната сръбската армия получава сериозен отпор.

Замисълът на българското главно командване се реализира чрез последователното решаване на следните основни задачи:

Първо. Забавяне настъплението на Нишавската армия до съсредоточаване на необходимите сили и средства за отбрана на Сливнишката позиция. Тази задача се решава на 2, 3 и 4/14, 15 и 16 ноември 1885 г. в резултат на самоотвержените действия на пограничните отряди.

Второ. Спечелване на отбранителното сражение при Сливница. Задачата се решава на 5, 6 и 7/17,18 и 19 ноември. В кръвопролитните боеве се нанасят тежки удари на Нишавската армия. Противникът е принуден да спре своето настъпление.

Трето. Преминаване в решително контранастъпление с цел да се доразгроми противникът. Задачата се решава от 10/22 до 15/27 ноември 1885 г. В резултат на това на 15/27 ноември е овладян Пирот.

Четвърто. Проваляне плана на Тимошката армия да овладее Видинската крепост и да повлияе върху хода на бойните действия на главното направление Ниш – София.

В крайна сметка изхода на войната решават тридневните боеве при Сливница. Още през първия ден ротмитър Ат. Бендерев разбива сръбските войски при височината Мека чрев.

По същото време на юг от Сливница се придвижва Моравската дивизия, която заплашва да нанесе решаващ удар по фланга и тила на българските войски. Но нейното

Княз Александър I в лагера на Българската войска

настъпление е забавено от отряда на кап. Кисов. При Три уши сърбите са разбити и отстъпват в безпорядък. На Южния фронт отрядът на кап. Ст. Попов посреща и разгромява при с. Гургулят сръбските войски. В боя вземат участие местните жители, включително и жените.

Българските войски преминават в решително настъпление и на 11/23 ноември разбиват сърбите при Драгоман. Следва ново поражение при Цариброд и Пирот.

Сърбите са отблъснати и от Видин, защитаван от Северния отряд на кап. Атанас Узунов. В защита на Видинската крепост участват Дунавската флотилия и Морската част. До и в хода на бойните действия корабите на Дунавската флотилия превозват от руското пристанище Рени до българските дунавски пристанища значителни количества оръжие, боеприпаси, коне, продоволствие и личен състав за Видинската крепост и до други пристанища по Дунав до Никопол включително, въпреки противодействието на сръбските батареи, заели позиции на десния бряг на Дунав.

На 16/28 ноември българските войски са готови да щурмуват Ниш. Стига се до решителната намеса на Австро-Унгария. Нейният посланник в Белград граф Кевенхюлер се явява в Главната квартира на Българската армия и иска военните действия да бъдат прекратени незабавно. В противен случай българите щели да срещнат австрийски войски.

Актът за примирие се подписва на 9/21 декември 1885 г. при активното участие на създадената за целта международна военна комисия. От гледна точка на между

Възпоменателен медал за Сръбско-българската война 1885 г.

народните норми той съдържа неизгодни за България положения, тъй като не се вземат под внимание победите на българското оръжие. Двете държави се третират наравно, с което фактически се снема от Сърбия отговорността за разпалването на войната.

След подписването на примирието правителството на Петко Каравелов действа методично за международно признаване на Съединението. Във външнополитическите си ходове то се опира на победите на армията и нарасналата ѝ мощ. С нея се маневрира, за да се защитава Съединението и да се парират опитите на неговите противници.

Създава се групировка за противодействие срещу нови провокации от страна на Сърбия. След оттегляне на войските на Западния корпус на българска територия те се съсредоточават в района на София, Брезник, Трън и Цариброд. Три пехотни полка се прехвърлят отвъд Балкана в районите на Белоградчик и Видин за усилване на отбраната на Северозападна България. В Южна България се прехвърлят три пехотни полка заедно с други части, които се установяват на гарнизон в Пазарджик, Пловдив, Ямбол и др. С това правителството и командването изразяват готовността си да защитават Съединението с военна сила.

На 19 февруари/3 март – датата на Санстефанския договор 1886 г. в Букурещ се подписва мирът, в чийто единствен член се казва, че „между Кралство Сърбия и Княжество България се възстановява мир“. Сърбия по същество е принудена да признае Съединението.

По отношение на българо-сръбската граница договорът потвърждава статуквото, установено в Берлин през 1878 г. Не се приема справедливото българско искане за обезщетение. То се отклонява от великите сили.

На 5/17 април 1886 г. в двореца Топхане се подписва спогодба, влязла в историята под името Топханенски акт, с която се урежда признанието на Съединението и от Турция. Макар че съдържа и някои неблагоприятни за България клаузи (откъсване на Кърджалийска околия и селата в района на Тъмръш), тя не накърнява главния резултат – обединението на двете български държави.

С въоръжената защита на Съединението армията прави качествено нови стъпки в своето развитие. В боевете при Сливница, Цариброд, Пирот и Видин се изковава националното единство на въоръжените сили, сражава се обединеният български народ.

След изпитания, тревоги и доблест на бойното поле София посреща победителите. В столицата на съединена млада България се състои и парадът на победата като венец на патриотизма и героизма на всички поколения от българското общество.

Войските и доброволците се връщат в родните огнища. „Войната се свърши – се казва по-късно в заповедта на военния министър майор К. Никифоров, отправена до

Посрещане на българските войски в Цариброд

победителите. – Считам за свещен дълг и аз да отправя своята благодарност за доблестната ви служба през войната.

Вашият патриотизъм, вашата способност да понасяте безропотно всички несгоди на войната, вашата храброст, която достигаше във всичките сражения до самоотверженост, вашето умение да се сражавате и да се подчинявате на началниците в боя и вън от него съкрушиха врага, който мислеше с нахълтването си в земята ни да поклати основата на нашето национално съществуване и развитие. Тържествените посрещания, които ви се направиха из цялото ни отечество при завръщането ви от войната, венците, с които ви кичеха навсякъде. . . са най-доброто доказателство, доколко отечеството цени вашите славни заслуги и уважава геройските ви подвизи.“

В обръщението към офицерите накрая се казва: „Вие трябва да помните, че носите отговорността за съхранението на славното и победно бойно минало на нашата войска.

Вие трябва най-добросъвестно да се възползвате от мирното време не само да спазите, но и да развиете опита, който е купен с толкова жертви. Не забравяйте, че най-главният елемент, от който се съставляват победите, особено в съвременните войни, е знанието на изкуството!“

Патриотизмът, добрата подготовка и военните добродетели създават предпоставки за справяне с трудните задачи по време на войната. Младите офицери се отличават с широка военна култура. Освен това не им липсва и самоувереност. „Аз съм се учил да превземам, а не да предавам крепости“ – бе казал капитан Атанас Узунов на генерал

Лешанин, който иска да му се предаде Видинската крепост. Създават се условия за хармонично развитие на българската национална армия – най-младата в Европа, която имаше за задача защитата на отечеството. Съществена разлика в това отношение между полковете на Княжество България и Румелийската милиция няма. Независимо от това, че войната е кратка, продължила две седмици, и макар да не участват крупни военни сили, в историята на българското военно изкуство бяха записани блестящи примери. Един от тези примери е ешелонното прехвърляне от източната на западната граница. Този марш-маньовър е извършен в изключително кратки срокове и без каквато и да е почивка и от движение войските се включват в боевете. По думите на подполковник Брекнер, офицер през 1885 г. в германския щаб, „от времето на Александър Македонски и Юлий Цезар не е имало такъв маньовър, какъвто извършиха българските войски през 1885 г.“. Освен това са използвани от страна на командването многообразие от форми и способи за водене на войната – здрав тил, преминаване от отбрана в контранастъпление и т. н.

С избухването на Сръбско-българската война за пръв път се реализира външната функция на армията. Съдбата на Съединението се изтръгва от ръцете на заседаващите в Цариград дипломати и се поема от въоръжения български народ, стекъл се под родните бойни знамена. В най-дълбоките основи на външната функция на армията заляга участието в една отечествена националноосвободителна война. И тази особеност на външната функция на армията се надстройва в бъдещите битки за национално освобождение и обединение и тласка народните синове към героични дела. Заченатият през 1878 г. национално-освободителен характер на Българската армия през Сръбско-българската война от 1885 г. се обогатява с нов опит и нови ценности.

В героичните дни на войната, единството на народа, постигнато в името на националния идеал, се отразява и в армията. Нещо повече, армията е центъра, където се материализира единството на вдигналата се на борба нация.

В процеса на Сръбско-българската война се развива колективното съзнание на армията. Формиралите се дотогава духовни ценности – воински добродетели, черти на характера, традиции – се развиват и обогатяват с нови. До славните герои от Шипка – легендарните опълченци – застават новите герои от Сливница и Видин. Създаденото през този период се проявява като положителен фактор на военното строителство и воинското възпитание.

През войната Българската армия се развива и като боен организъм. Замислят се и се правят организационни промени в интерес на по-ефективното използване и по-умелото управление на силите и средствата. Макар и за кратко време, опитва се въвеждане на дивизионна организация, като се прескача бригадното звено. На 3/15 януари 1886 г. предприетите в това отношение мерки се отменят. От Източнорумелийската милиция се сформират 5-а и 6-а пеша бригада. В първата влизат новосъздадените 9-и Пловдивски и 10-и Родопски пеши полк, а във втората – 11-и Сливенски и 12-и Балкански пеши полк. Създават се още 3-и конен и 3-и артилерийски полк.

В боевете и сраженията се развива и българското военно изкуство. Боевете при Сливница са забележителен образец на активна отбрана. През трите дни на кръвопро-

литното сражение българските войски, въпреки неблагоприятното за тях съотношение на силите, контраатакуват превъзхождащия противник и разстройват настъплението му. Отбранителните действия се осигуряват от забележителния марш-маньовър на българските войски от Южна България към Сливница. Вместо за 8–10 дни те изминават разстоянието от 150 до 400 км за 7 дни.

При контранастъплението българското командване проявява стремеж за обкръжаване и унищожаване на противника чрез прекъсване на пътищата му за отстъпление. Умело се използват нощните действия. На Нишавската армия се нанасят непрекъснато удари, като се отнема възможността ѝ да се организира за отбрана.

Командването на Северния отряд също показва пример на умело съчетаване на отбраната с активни действия. С това се провалят плановете на Тимошката армия, като не ѝ се дава възможност да овладее Видинската крепост. Съгласувано с отбраняващите се, целенасочено се използва ролята на флотилията и Морската част.

Стратегическата отбрана и в района на Сливница, и в Северозападна България се усъвършенства в кратки срокове. Извършват се и нощни набези от Видинската крепост. В района на Сливница се съкращава продължителността на отбранителните действия до преминаването на основните сили в контранастъпление, непрекъснато намалява проникването на противникови войски в застрашените участъци на фронта.

Много важно място в стратегическото настъпление заема изборът на направлението на главния удар. И в това отношение младото българско военно изкуство покава своето преимущество.

По време на сражението при Сливница помощ оказват чуждестранни медицински мисии. В много случаи техните санитари грабват пушките на падналите българи и помагат за отблъскването на агресорите. Руски офицери и подофицери въпреки забраната на император Александър III помагат на българите да се отбраняват. Жителите на румънския град Калафат, намиращ се на северното крайбрежие на Дунав срещу Видин, хорово акламират мъжествената защита от българите на крепостта Баба Вида.

Парадът в София на Българската войска по случай победата в Сръбско-българската война

За съчувствието към българите, към тяхната справедлива кауза говори много ярко пристигането на здравни екипи от много страни за разлика от агресора, където те са само два чуждестранни екипа. В България със започването на войната идват: от дружеството на Червения кръст на Румъния екип от 2 лекари и 4 помощници; от Хесен-дармщатския Червен кръст 7 милосърдни сестри и 1 ръководител; от германското дружество на Червения кръст два екипа – единият начело с хирурга Лангенбух с 4 помощници и 4 милосърдни сестри, и вторият с хирурзите Грим и Глюк, 4 милосърдни сестри и 1 милосърдна сестра и 1 санитар, пристигнали от Англия; от Австро-унгарското дружество на Червен кръст 2 лекари и 20 милосърдни сестри; от Рицарския орден на Унгария за подпомагане на ранени – екип с 8 амбулаторни коли и други материали; Санитарна мисия на Руския Червен кръст от 1 ръководител, 7 лекари, 13 милосърдни сестри и санитари със запас от лекарства и други санитарни средства. (Руската Санитарна мисия остава в България чак до 20 март 1886 г.) Чуждестранните екипи на Червен кръст поддържат около 700 болнични легла в София и други селища. Една твърде чувствителна помощ, за да бъде спряна течащата от раните на младата българска войска кръв!

След победата през 1885 г. името на българската държава започва да тежи пред европейските столици, пред официална Европа. За пръв път българското военно изкуство става обект на изследвания, на изучаване във военните академии на много страни.

Това е международно признание!

Но най-голямо и непреходно е признанието, което героите от Сливница, Гургулят, Трън, Видин, Белоградчик, Ржана и Пирот спечелват пред самия български народ. Защото една успешна, достойна самозащита на нацията поражда и ново самочувствие у българите; прави довчерашните роби оптимисти; създава им ново име, като им връща нявгашната слава на народ, дал нещо на света: писменост, материална култура, военно изкуство!

Затова навсякъде, където през ноември 1885 г. се е водила люта бран, признателните поколения въздигат паметници в прослава на падналите за отечеството български воини. С биографични, мемоарни и изследователски творби обезсмъртяват за потомците подвига на героите от народната война през 1885 г. Макар че е могло — и още не е минало! – да се назоват и селища на някои от героите.

1 Държавен вестник, № 92, 8 септ. 1885.

2 Българска военна история. Подбрани извори и документи. Т. 2. С., 1984, с. 117-118.

3 ДВИА, ф. 1, оп. 5, а. е. 648, л. 7–8.

4 Пак там, а. е. 74, л. 214.

5 Държавен вестник, № 94, 12 септ. 1885.; Пак там, № 103, 10 окт. 1885.

6 История на Сръбско-българската война 1885 г. С., 1971, с. 112.

7 Пейчев, Ат. и др. История на военното изкуство. С., 1987, с. 102.

8 Фичев, Ив. Критическо изучаване на Сръбско-българската война през 1885г, - ВИС, 1930, кн. 1 и 2, с. 19.

9 Сръбско – българската война 1885 г.Сборник документи., С, 1985, с. 83, 97.

РЕФОРМИРАНЕ НА СУХОПЪТНИТЕ ВОЙСКИ И УЧАСТИЕТО ИМ В БАЛКАНСКИТЕ ВОЙНИ (1912-1913)

При с. Гечкенли две български роти показаха храброст, каквато досега военната история не знае. На една добра позиция турците бяха разположили скорострелна батарея, която бълваше картеч. Но храбрите български войници сполучиха да достигнат до нея и избиха цялата ѝ прислуга.

Военният кореспондент на в-к „Матен“ за Лозенградската операция

1. НАЧАЛОТО НА МОДЕРНИЗАЦИЯТА (1886-1903)

С успешното осъществяване на Съединението на Княжество България с Източна Румелия на 6/18 септември 1885 г. и победоносно завършилата негова въоръжена защита – Сръбско-българската война, приключва важен етап от националното обединение на България. На ред излиза следващата задача от националната програма на българите – извоюването на пълната политическа зависимост на страната и отхвърляне васалитета на Османската империя и освобождението на Македония и Одринска Тракия от чуждо потисничество.

Като отчита всеобщия ентусиазъм, обхванал всички слоеве на българския народ, и все по-силния стремеж за разрешаване на националния въпрос, правителството преценява, че за целта ще бъде необходима силна армия. Поради тази причина още през 1886 г., скоро след подписването на мирния договор със Сърбия на 19 февруари/3 март с.г., се предприемат мерки и постепенно се пристъпва към реформиране, модернизиране и масовизиране на българската армия. С това тя навлиза в нов етап от своето следосвобожденско развитие.

Още през същата година гласуваните от Народното събрание разходи за армията достигат огромната за времето си сума от 12 милиона лева. През следващите години обемът ѝ непрестанно нараства. Вече след 1888 г. сумата надхвърля годишно 20 милиона лева, а военният бюджет на Княжество България неизменно превишава военните бюджети на всяка една от съседните страни.[1]

Така се създават възможности за постепенното масовизиране на армията, която само пет години след Сръбско-българската война – през 1890 г., достига (по американски сведения) 13-о място в света по численост, изпреварвайки заемащата 14-о място американска армия.[2] Всичко това става в разрез с решенията на Цариградската конференция от 5/17 април 1886 г., според които армията на Княжество България не може да бъде усилвана.

На първо време след края на Сръбско-българската война се предприемат мерки, насочени към трансформация на подразделенията на Източнорумелийската милиция и приобщаването им към армията на Княжество България. Едновременно с включването им в състава на българската армия те преминават и към полкова организация, а служещите до този момент в източнорумелийските военни формирования офицери, унтерофицери и войници възприемат униформите,

Княз Фердинанд I

символиката и отличителните знаци на армията на обединеното отечество.[3] След сключването на мирния договор със Сърбия българската армия остава в мирновременния си състав. В Северна България на гарнизон са разположени 8 пехотни полка, а от милицията на Източна Румелия са формирани 4 нови пехотни полка – 9-и Пловдивски, 10-и Родопски, 11-и Сливенски и 12-и Балкански. За разлика от севернобългарските полкове обаче, които имат тридружинен състав, четирите южнобългарски полка са изградени от по четири дружини. Така частите в българската войска стават 12. Тези полкове са включени в състава на шест бригади (по два във всяка), като в първите четири влизат севернобългарските, а в 5-а и 6-а – южнобългарските полкове.

Едновременно с това са сформирани и 3-ти конен и 3-ти артилерийски полк, в състава на които са включени функциониращите до този момент в Източнорумелийската милиция конен ескадрон и артилерийската полубатарея.[4]

Създава се и ново военнотериториално деление на страната. Същевременно с оглед по-бързото приобщаване на източнорумелийските формирования към състава на българската войска се извършват разместванията на офицери от полковете, квартируващи на гарнизон в северната част на страната в южнобългарските части и обратно.[5]

През 1889 г. започналата структурна реформа в българската армия продължава. Пристъпва се и към по-нататъшното увеличаване на нейния състав, като на основата на съществуващите към момента 12 пехотни полка се изграждат още 12 нови. Освен поредна номерация те също получават имена, свързани с исторически места, населени пунктове и географски наименования в страната. По такъв начин се утвърждава традицията, а наложилият се териториален способ за попълване на полковете дава възможност тяхната история да се предава от поколение на поколение, тъй като синовете служат там, където преди това са служили и техните бащи.

Кавалеристи в двора на Военното училище

В резултат на взетото решение се формират 13-и пехотен Рилски полк (в Кюстендил), 14-и пехотен Македонски (в Радомир и Цариброд), 15-и пехотен Ломски (във Видин и Свищов), 16-и пехотен Ловчански (в Плевен и Ловеч), 17-и пехотен Доростолски (в Русе и Силистра), 18-и пехотен Етърски (в Търново), 19-и пехотен Шуменски (в Шумен), 20-и пехотен Добруджански полк (във Варна), 21-ви пехотен Средногорски (в Пловдив и Харманли), 22-ри пехотен Тракийски (в Татар Пазарджик, дн. Пазарджик и Пещера), 23-и пехотен Шипченски (в Казанлък и Стара Загора), 24-и пехотен Черноморски (в Бургас и Ямбол).[6]

Формират се и три нови артилерийски полка (в София, Шумен и Сливен), един конен (в Ямбол) и един пионерен (в Русе). По такъв начин към началото на 90-те години на XIX в. в състава на българската армия има вече 35 полка – 24 пехотни, 6 артилерийски, 4 конни и един пионерен.

В списъка на поделенията на българската войска са включени и флотски формирования – Дунавската флотилия (с щаб в Русе), и Морска част (с щаб във Варна), които от 1899 г. се обединяват с единно командване. В състава на войската влизат също Софийската и Шуменската крепостна батарея, артилерийските складове в София и Разград и артилерийският арсенал в Русе, военните окръжия и Военното училище в София. Всички тези части и подразделения на българската войска (оглавявани от Военно министерство и Генерален щаб) дават представа за нейния облик и състав „по рода на оръжието“.

Офицери по време на почивка след учение

В резултат на започналото разширяване и развитие на организацията на армията след Сръбско-българската война от 1885 г. се предвижда в продължение на около 10 години числеността ѝ да достигне 360-380 000 души. Според замисъла една трета от тях трябва да бъдат в действащата и в резервната армия, а останалите – в Народното опълчение и в допълващите войски, тоест в четирите категории, на които се делят въоръжените сили на Княжество България по това време.[7]

Нараства и броят на офицерите, фелдфебелите и унтерофицерите. Към 1/14 март 1903 г. числото на офицерите в българската армия достига 4030 души, повече от половината от които са кадрови офицери на действителна военна служба. Мнозинството от тях завършват Военното училище в София, а една незначителна част – Школата за запасни подпоручици в Княжево. За получаване на висше образование офицери се командироват във военните академии на Русия, Италия, Франция или Белгия.

По същото време само за взводни командири не достигат повече от 2000 унтерофицери. За ликвидиране на недостига се създават множество учебни команди, училища, школи, курсове. С тяхното създаване се цели да се подготвят строеви унтерофицери, а и редови военни специалисти за отделните родове войски.[8]

Офицер в отпуск с родителите си

През първите години след започналото преструктуриране на армията трансформациите и преустройствата на отделните ѝ подразделения и команди са обичайна практика, което е сериозна пречка за поддържането на боеготовността и боеспособността. Независимо от това постепенно изграждащата се бригадна организация, започналата организационноструктурна реформа, а и нарастването на населението на Княжеството дават възможност за сравнително бързото масовизиране на българската армия.

През 1891 г. е приет Закон за устройството на въоръжените сили на Българското княжество. В мотивите към законопроекта, единодушно приет от депутатите на Шестото обикновено народно събрание, най-добре е формулирана военната политика на младата българска държава „за създаване на една многочислена и добре устроена, според съвременните изисквания на военното изкуство, армия“. По думите на народните представители тя трябва „да служи за надеждна опора на държавата за време на война и мир“. През 1903 г. в отговора на тронното слово те отново потвърждават възприетия курс, насочен към модернизиране на армията.[9]

Според споменатия закон „въоръжените сили на Княжеството служат за отбраната на господарството и престола му“. На военен отчет се води „всичкото мъжко население, състоящe от българско поданство, способно за военна служба и във възраст от 20 до 45 години включително“.[10] Така пределната възраст за мобилизация в армията се увеличава с още пет години, а запасът – с още пет набора. Въоръжените сили се състоят от пехота, кавалерия, артилерия, инженерни войски, спомагателни войски и учреждения и военни ведомства. Важен момент в изграждането на армията по това време е въвеждането на дивизионната организация, изградена на основата на четворната система. Според нея всеки полк се състои от четири дружини, а дивизията – от четири полка. Новата организация позволява още в мирно време да се създават войскови единици, включващи в състава си не само пехота, но и части от другите родове войски. Това от своя страна дава възможност за повишаване самостоятелността на войските, особено необходима по време на война.

Подофицер със семейството си

Извършващите се промени в структурата и състава на армията са съпътствани от прилагането на многобройни нововъведения във всички сфери на нейния живот. Значителни промени се осъществяват във въоръжението и снабдяването, в облеклото и снаряжението, в обучението и възпитанието на армията. Строят се нови казармени райони и полигони, значително се променя армейският бит.

В първите години след Сръбско-българската война пехотата, кавалерията и инженерните войски запазват своето въоръжение. Действащата армия е въоръжена с пушки и карабини от системата „Бердана № 2“, бойците от опълчението – с остарелите пушки „Крнка“, а за въоръжаване на различните доброволчески формирования по време на война на склад се съхранява известно количество пушки „Пибоди-Мартини“. В конницата се носят и саби, а офицерите и фелдфебелите от всички родове войски са въоръжени с шашки и револвери „Смит и Уесън“.[11]

Офицер, заедно с братята си

Започналото през 1889 г. превъоръжаване на българската армия с модерните магазинни пушки и карабини „Манлихер“ само за няколко години е напълно завършено. Артилерията също се превъоръжава с нова материална част. През 1891, а и през следващите години артилерийските полкове постепенно се насищат с нови модерни оръдия от системите „Круп“, „Шнайдер“ и „Грюзон“, с които се модернизират полската, крепостната, обсадната, планинската и корабната артилерия.

Инженерните войски осъществяват значително отбранително строителство. Началото е поставено през 1887 г. с изграждането на укрепителни съоръжения при Сливница, Годеч, Белоградчик и Видин. През следващите години се извършва значителна инженерно-фортификационна дейност, в резултат на която са построени нови укрития, редути, фортове и люнети, изграждат се позиции на обсадни и полски батареи, прокарват се междуселищни и военни пътища, извършват се подобрения на съществуващи до този момент укрепления. На прага на новия XX век под ръководството на по-сетнешния генерал Георги Вазов укрепителното строителство обхваща и селищата по южната ни граница в района на градовете Стара Загора, Ямбол и Хасково.[12]

ВОЕННО МИНИСТЕРСТВО.

Отдѣлъ II Проекть. 6563

НАСТАВЛЕНИЕ ЗА

СТРѢЛБАТА

ВЪ ПОЛСКАТА И ПЛАНИНСКАТА АРТИЛЛЕРИИ.

СОФИЯ
Печатница „Воененъ Журналъ“
1-ви Юний, 1897. . . .

Успоредно с въоръжението, през периода 1890-1900 г. в българската войска постепенно се въвежда и ново униформено облекло и снаряжение за личния й състав. Униформите са със защитен цвят. При офицерите обикновената шапка измества калпака, който след 1900 г. продължава да се носи,

Офицерски знак за 10-годишна отлична служба

но вече само на зимни паради, а куртката все повече се налага. С изключение на шефските полкове и кавалерията, мундирите и сукнените панталони на унтерофицерския състав и войниците също се сменят с шаячни куртки и панталони и с лятно облекло.[13]

Променя се и войнишкото снаряжение. До 1892 г. то изцяло копира снаряжението на руската армия, като едва след тази година е точно регламентирано. Във военно време снаряжението включва ранцева и сухарна торба, манерка, презраменни и поясни сумки (паласки) за патрони, поясен ремък с лопус (калъф) за ножа на пушката и принадлежности към нея, лопатка, кирка или топор (брадвичка) с чохъл за носенето им, платнище. През 1898 г. със специална заповед на военния министър, полковника от Генералния щаб Никола Иванов, от 22 февруари/6 март с.г. за първи път се уточнява и начинът на носенето му от войниците.[14]

Промени настъпват също в учебните програми на армията и в нейното обучение. С оглед по-достъпното преподаване и по-лесното усвояване на изучавания материал и на командите на 5/17 декември 1886 г. със заповед военният министър полковник Данаил Николаев разпорежда превеждането на български език на всички използвани до този момент руски устави.[15]

През 90-те години на XIX в. освен руския военен опит започват да се изучават и достиженията на западноевропейското военно изкуство. Новостите залягат в армейските регламентиращи документи, печатат се съвсем нови устави, наставления, положения, програми, инструкции. „Положение за реда на обучението на младите войници в пехотата“, „Наставление за стрелбата в артилерията“, „Наставление за окопното дело във войската“, „Положение за полковите учебни команди“, „Устав за строевата служба в артилерията“, „Временна инструкция за летните занятия във войската“ – това са само няколко от значителния брой армейски регламентиращи документи, които се въвеждат през последните години на XIX в. и се използват при обучението на личния състав на българската войска. Прилагането им във войсковия живот съдейства за постепенното осъществяване на

НАСТАВЛЕНИЕ

ЗА

ИСПИТВАНИЕТО И ПРИЕМАНЕТО НА ПОВТОРИТЕЛНАТА ПУШКА СИСТЕМА „МАНЛИХЕРЪ“ 1886 ГОДИНА.

СОФИЯ
ПЕЧАТНИЦА НА Н. Т. ПЕТКОВЪ
1890.

преустройство не само в съдържанието на преподавания материал, но и в сферата на военното обучение и военното образование.

Новите изисквания и идеи навлизат дълбоко и в програмите на Военното училище. Те засягат програмите на непрестанно провеждащите се годишни, полугодишни и двумесечни курсове за преподготовка на щабни и младши, кадрови и запасни офицери, както и на новооткритата през 1897 г. школа за подготовка на запасни подпоручици за пехотата, а през 1899 г. – и за артилерията, и др.[16]

Сградата на Офицерското събрание в Стара Загора

Все през разглеждания период започва издаването и на първото у нас официално военно списание – „Военен журнал“. Към отпечатването му се пристъпва само десет години след Освобождението – през 1888 г. На 28 април/10 май същата година със специална заповед на военното ведомство министърът на войната полковник Сава Муткуров обявява правилника за издаването и редактирането на списанието и назначава състава на първата му редколегия, оглавена от началника на Генералния щаб майор Рачо Петров. Целта на списанието, според документа, е „да спомогне за развиването на нашата военна литература“, а също и да обобщава „идеи и въпроси, които се коснуват до общия интерес на армията, били в административно или в организационно отношение“. Тъй като до момента няма никакво официално печатно издание на Военното министерство, предвижда се на неговите страници освен статии за военното изкуство да се отпечатват и публикации за военните устави, преводни материали, както и различните официални разпореждания на военното ведомство – укази, заповеди, циркуляри и др.

НАСТАВЛЕНИЕ
ЗА
ГЪЛЖБОВА ПОЩА.
Одобрено съ Благоволение на Пехотната Бригада за ротнодневно и отчетно-хлабавий систиръ.
СОФИЯ
ДЪРЖАВНА ПЕЧАТНИЦА
1884.

След по-малко от четири години – през февруари 1892 г., „Военен журнал“ е последван и от

Военното училище в началото на XX век

издаването на официоза в. „Военни известия“. Освен заповеди на военното ведомство и официални разпореждания на неговите страници се появяват също кратки статии (включително и преводни), посветени на текущи военни въпроси.[17]

През 1893 г. започва печатането и на сп. „Войнишка сбирка“. Със своите патриотични четива то е изцяло предназначено за самовъзпитание и самообразование на редовия състав на войската. Заедно с периодиката за нуждите на армията се печатат и различни учебни пособия.

Излизат и първите самостоятелни научни изследвания с военна тематика. Техни автори са бъдещите военни министри Никола Иванов, Иван Фичев и Калин Найденов, по-сетнешните генерали Атанас Назлъмов и Павел Цветков, един от първите автори на военноисторически четива у нас капитан Никола Радев, известният специалист по минноподривно дело капитан Стоян Величков и др.

По такъв начин на прага на XX в. в резултат на извършената огромна дейност започналият след края на Сръбско-българската война от 1885 г. процес на модернизиране на българската армия постепенно довежда до издигането на нейната боеспособност и боеготовност. Организацията става значително по-стройна и по-съвършена. Същевременно нововъведените през 90-те години на XIX в. във войската въоръжение и бойна техника са в съответствие с най-новите научни достижения, а подготовката и обучението на личния й състав се извършват в тясна връзка с най-новите достижения на военното изкуство, на военната теория и практика. Положени са основите на масова, модерна за времето си армия и се създават благоприятни условия за по-нататъшното й изграждане, модернизиране и реформиране.

НАСТАВЛЕНИЕ
ЗА
ОБУЧАВАНИЕ ГИМНАСТИКА
ВЪ
АРТИЛЛЕРИЯТА.
Предписано отъ специална комисия, удобрено отъ Г-нъ Началника на Артилерията и печатано по разпореждането на Г-нъ Военний Министръ.
СОФИЯ
Придворна Печатница Б. Шпичеръ
1892.

1 Вж. Болгарская армия в 1914 году. Одесса, 1916, с. 23; Бюджет за прихода и разхода на Българското княжество за финансовата 1888 година. С., 1888; Бюджет за приходите и разходите на Княжество България за 1894 година. С., 1894 и др.

2 К и с и н д ж ъ р, Х. Дипломацията. С, 1997, с. 27.

3 ДВИА, ф. 1, оп. 1, а.е. 39, л. 416; а.е. 43, л. 88.

4 М и х л ю з о в, Н. Българската армия. Кратък преглед на нейното историческо развитие. Пловдив, 1914, с.146; Ж е к о в, Н. Българското войнство 1878-1928 г.. Военнополитически поглед върху развитието и бойните дела на нашите въоръжени сили от Освобождението досега и тяхното бъдеще. С., 1928, с. 71.

5 ДВИА, ф. 1, оп. 5, а.е. 77, л. 827; Българска военна история.. Подбрани извори и документи. Т. 2. С., 1984, с. 193.

6 ДВИА, ф. 1, оп. 1, а.е. 39, л. 266-268; оп. 5, а.е. 23, л. 12; М и х л ю з о в, Н. Пос.съч., с. 147.

7 П а п р и к о в, С. Записки по военната администрация. С., 1894, с. 75; Българската армия 1877-1919. С., 1988, с. 106-107. Благодарение на нарасналите възможности на страната през 1901 г. армията разполага с около 300 000 обучени войници, а пет години по-късно се предвижда броят им да достигне 500 000.

8 В края на 1897 г. например не достигат около 2200 унтерофицери и 1200 офицери. -Вж. ДВИА, ф. 22, оп. 3, а.е. 185, л. 8; Вж. и Списък на генералите, щаб и оберофицерите от българската войска. Съставен към 1 март 1903 г. С,1903.

9 С т о и л о в, П. и др. Българската армия като институция (1878-1944 г.). – В: България 1300. Институции и държавна традиция. Т. 1.С., 1981, с. 373.

10 Българска военна история..., с. 234.

11 За въоръжението на армията през този период вж. напр. Българска военна история..., с.217-218, 220-221; М и х л ю з о в, Н. Пос. съч., с. 151-152; Жеков, Н. Пос. съч., с. 135-136 и др.

12 Българската армия 1877-1919..., с. 116-117; П е т р о в а, А. Жизнен път и дейност на генерал Георги Вазов. – Известия на Военноисторическото научно дружество. Т. 67, с. 88-89; Българската армия 1878-1919..., с. 116.

13 Систематически сборник на законите, указите, заповедите и циркулярите по военното ведомство от 1877/1878 г. До 1-и януарий 1901 г. Отдели VII-XV. С, 7907, с. 2050 и сл.

14 За новите униформи и снаряжение на българската войска през разглеждания период вж. по-подробно Систематически сборник..., с. 2123 и сл.; Ж е к о в, Н. Пос. съч., с. 129-132 и посочените там нормативни документи.

15 ДВИА, ф. 1, оп. 5, а.е. 80, л. 153.

16 Българската армия 1877-1919..., с. 121-125 и посочената там литература.

17 ДВИА, ф. 1, оп. 5, а.е. 76, л. 356-357; а.е. 113, л. 230-232; Военни известия, № 1, 14 февр. 1892; Ж е к о в, Н. Пос. съч., с. 178-179.

2. ПОДГОТОВКА ЗА ОСЪЩЕСТВЯВАНЕ НА НАЦИОНАЛНИТЕ ИДЕАЛИ

Към началото на XX век България заема 92 705 кв. км площ и има 3 733 109 души население, от което се набира армия в състав 225 000 души.[1] По това време войската на българската държава се комплектува, организира и ръководи според Закона за устройството на въоръжените сили от 1891 г. Залегналите в него изисквания дават възможност в десетилетието след приемането му армията постепенно да започне да се модернизира, а военновременният й състав значително да се увеличи. През тези години обаче обновяването на войската, според наложилите се по това време критерии, все още върви с твърде бавни темпове, направеното е крайно недостатъчно, а завършването на преустройството все още е твърде далеч. Решителното й реформиране става още по-необходимо и належащо, като се има предвид нарастващата опасност от общоевропейска война, а и от по-нататъшното изостряне на военнополитическата обстановка на Балканите.

Генерал Георги Вазов - началник на Инженерните войски, заедно с командирите на инженерни дружини, 1904 г.

Знак за тавриране (белязване) на чистокръвните коне от военния конезавод в Божурище, 1909 г.

Силен импулс в по-нататъшното си развитие и обновяване войската получава след приемането на новия Закон за устройство на въоръжените сили от 20 декември 1903/2 януари 1904 г. Именно на основата на този нормативен акт на практика се осъществява основното й преустройство и превръщането й в масова армия, както и ускорената й подготовка за война, вървяща успоредно с извършващите се в нея важни преобразувания. Реорганизирането на войската и нейното по-нататъшно усъвършенстване се осъществяват не само по отношение на организационно-структурните промени, но и по линията на основното й превъоръжаване със съвременно оръжие и бойна техника и на подготовката на личния й състав и командните й кадри.

По силата на закона от 1903 г. в армията са задължени да служат всички български поданици независимо от тяхното вероизповедание и етническа принадлежност. Призивната възраст на новобранците е определена на 20 години, а продължителността на редовната военна служба е фиксирана на две години за пехотата и три за останалите родове войски.

Все въз основа на закона въоръжените сили са разделени на две категории – Действаща армия и Народно опълчение. Освен военнослужещите, в Действащата армия влизат и запасните набори, отслужили редовната си военна служба и на възраст до 40 години, а след 1908 г. възрастовата граница е намалена на 30 години. Народното опълчение се състои от два призива – в първия са включени наборите от 40 до 44, а във втория – от 44 до 46-годишна възраст.[2]

В резултат числеността на българската армия към септември 1912 г. достига 46 445 души. Заедно с намиращите се в запаса на Действащата армия 343 343 души и зачислените в състава на Народното опълчение 70 012 души общата численост на войниците към началото на Балканската война е 459 810 души.

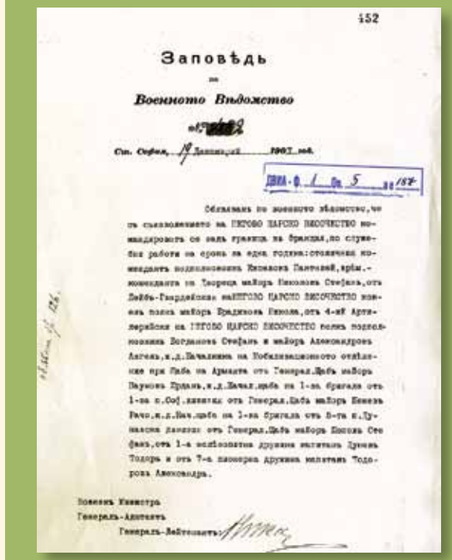

Заповедь
по
Военното Вѣдомство
№ 1882
Сит. София, 17 Декември 1907 год.

Обявяваме по военното вѣдомство, че съ съизволението на НЕГОВО ЦАРСКО ВИСОЧЕСТВО командированъ се зелъ гранецъ на Франция, по служебни работи за срокъ отъ една година: столичния комендантъ подполковникъ Кимоновъ Ганчевъ, арбн.- комендантъ на Търновска майоръ Николовъ Стефанъ, отъ Лейбъ-Гвардейския НЕГОВО ЦАРСКО ВИСОЧЕСТВО полкъ майоръ Брадиновъ Никола, отъ 4-ий Артилерийски на НЕГОВО ЦАРСКО ВИСОЧЕСТВО полкъ подполковникъ Богдановъ Стефанъ и майоръ Александровъ Ангелъ, и.д. Началникъ на Мобилизационното отделение при Щаба на Армията отъ Генерал.Щабъ майоръ Паунковъ Пранъ, и.д. Началникъ щаба на 1-ва бригада отъ 1-ва с.Соф.дивизия отъ Генерал.Щабъ майоръ Кюлевъ Райко, и.д. Нач.щаба на 1-ва бригада отъ 8-ма м.Пловдивска дивизия отъ Генерал.Щабъ майоръ Николовъ Стефанъ, отъ 1-а пехотенъ дружински пълкъ Дринъ Тодоръ и отъ 7-а пионерна дружина капитанъ Теодоровъ Александъръ.

Воененъ Министръ
Генералъ-Адютантъ
Генералъ-Лейтенантъ:

Заповед по Военно ведомство за командироване на офицери във Франция за обучение, 1907 г.

По това време в редовете на Действащата армия служат 2691 офицери, чийто брой заедно с тези от запаса достига 7102. В списъците на армията са включени и 48 102 подофицери, от които 40 704 на действителна военна служба и 7398 в запаса. Общо в навечерието на Първата балканска война (септември 1912 г.) българската армия се състои от 515 014 офицери, подофицери и войници.[3] В състава й са включени и различни доброволчески формирования, най-значимото от които е Македоно-одринското опълчение с личен състав от 14 670 души, което след известни попълнения във войната на България срещу Османската империя, а по-късно и срещу бившите й съюзници през 1913 г. наброява по щат 26 638 войници и подофицери и 947 офицери.[4] Числеността на мобилизираната армия също непрестанно нараства, а според едно сведение на Щаба на Действащата армия от 18/31 май 1913 г. достига по щат над 700 000 души.[5]

Знак "За отлична езда" за войниците от артилерията, 1909 г.

Български офицери, командировани във Франция за изучаване на оръдейната система „Шнайдер“

Според изискванията на Закона за въоръжените сили от 1903 г. при необходимост личният състав на Действащата армия и първият призив на Народното опълчение могат да бъдат изпращани и извън границите на страната, докато вторият призив на опълчението в никакъв случай не може да напуска пределите на България.

В съответствие с клаузите на закона въоръжените сили на България могат да бъдат поставяни в три основни положения – мирно, което е нормално, усилено – когато войсковите части се попълват със запасни, и военно – когато армията се мобилизира и е в готовност да се включи в бойни действия.[6]

Според чл. 11 от Търновската конституция монархът „е върховен началник на всички военни сили в Княжеството (след 1908 г. – Царството) както в мирно, така и във военно време“.[7] Въз основа на този член от Конституцията, няколко дни след

обявяването на мобилизацията с Указ № 1 от 22 септември/5 октомври 1912 г. цар Фердинанд I възлага „на себе си главното командване на армията“. Със същия указ е назначен и помощник-главнокомандващ и началник на Щаба на Действащата армия.[8]

Съсредоточаване на войските по оперативен план „А-бис“ за война с Турция

В съответствие със Закона за устройството на въоръжените сили с княжески Указ № 148 от 27 декември 1906 г./9 януари 1907 г. са формирани три военноинспекционни области с щабове в София, Стара Загора (от 1908 г. – в Пловдив) и Русе, които включват 9 дивизионни области и 36 полкови окръжия. Според Щатове за военно време на войсковите части, управленията и учрежденията в Царството и Наставление за мобилизацията на армията от 1910 г. във военно време, трите области формират три отделни армии. Те включват 9 армейски корпуса с 18 пехотни дивизии, а дивизиите – 72 пехотни полка, всеки от които е с по четири пехотни дружини. Щабът на всяка една от трите армии се състои от щаб на армията и тилово управление. Щабът на армията е съставен от оперативно отделение, четири управления – на началника на артилерията, на началника на Инженерните войски, на началника на санитарната част, на началника на военносъдебната част и военен съд. Тиловото управление включва щаб, интендантство на армията и управление на съобщенията и етапите.[9]

Телефонен пост по време на учение, 1907 г.

На практика обаче корпусна организация не се изгражда, а в навечерието на Балканската война организационната структура на войската не съвпада със замисъла, предвиден в щатовете през 1910 г. По време на Балканската война е създадена 4-а, а през Междусъюзническата война – и 5-а армия в състава на българските въоръжени сили.

В организационно-структурно отношение непосредственото ръководство на българската армия по време на двете войни се осъществява от Обща главна квартира, съставена от

Батарея, въоръжена с гаубици „Шнайдер“, по време на Балканската война 1912-1913 г.

Щаб на армията и Главно тилово управление. От своя страна Щабът на армията включва оперативно отделение с пет секции – разузнавателна, цензурна, оперативна, адютантска и комендантска; две управления – на инспектора на артилерията и на инспектора на Инженерните войски; санитарна инспекция и военносъдебна част. В Главното тилово управление влизат щаб, главно тилово интендантство, главно управление на етапите и военноадминистративна част.[10]

По време на двете балкански войни нашите въоръжени сили се състоят от пехота, кавалерия, артилерия, инженерни войски, санитарни войски и флот. Сухопътните войски се състоят от пехота, която в навечерието на Първата балканска война включва девет пехотни дивизии, дислоцирани както следва: 1-ва Софийска – в София, 2-ра Тракийска – в Пловдив, 3-а Балканска – в Сливен, 4-а Преславска – в Шумен, 5-а Дунавска – в Русе, 6-а Бдинска – във Враца, 7-а Рилска – в Дупница, 8-а Тунджанска – в Стара Загора, 9-а Плевенска – в Плевен. Всяка пехотна дивизия се състои от две, а по време на войните от по три бригади, бригадите – от по два пехотни полка, полковете – от по четири дружини, а дружините – от по четири роти. Всеки пехотен полк има и по една нестроева рота и един картечен взвод.[11]

Прожекторът на Инженерните войски в действие

През есента на 1912 г. българската войска се състои от 36 пехотни полка, разположени на гарнизони в различни градове. От началото на 1904 г. със заповед на военния министър незначителна част от техния личен състав започва да се прикомандирова в състава на Пограничната стража, където се превежда за охрана на държавната граница. До началото на Балканската война от 1912-1913 г. Пограничната стража е от 16 роти (военновременният им състав е над 14 400 души),

като назначените за охрана на българските държавни граници се сменят от 1 октомври всяка година по реда на номерацията на полковете от съответната дивизионна област.[12]

Всеки от мирновременните 36 пехотни полка по време на войните мобилизира по една допълваща дружина в състав от шест роти. От нейния личен състав се формира и по един нов пехотен полуполк за всяка трета бригада на пехотните дивизии от отделните армии. Всеки мирновременен полк формира и по един нов пехотен полк с парков взвод.

Всяка армия през войните включва различен брой пехотни дивизии в зависимост от оперативния план. По това време пехотната дивизия се състои от три бригади с по два пехотни полка (всеки съставен от четири пехотни дружини, една нестроева и една картечна рота), един скорострелен (с три отделения по три батареи) и един нескорострелен артилерийски полк (две отделения с по три батареи) и една пионерна дружина (с две инженерни и една техническа рота). В състава на дивизията са включени също осем полски болници, ветеринарен лазарет, продоволствен транспорт, огнестрелен парк и интендантска рота.[13]

В навечерието на войните от 1912-1913 г. конницата (кавалерията) се състои от Кавалерийска инспекция, Кавалерийска школа, конезавод, две ремонтни конни депа и 11 конни полка, които не са включени в състава на дивизиите и са на подчинение на началника на съответната военноинспекционна област, но само „в инспекторско отношение“. Десет от конните полкове са включени в три кавалерийски бригади, а един – Лейбгвардейският, е пряко подчинен на Кавалерийската инспекция. Организационно четири от полковете са изградени от по четири ескадрона и един картечен взвод, а останалите са с по три ескадрона. По време на двете войни към всеки триескадронен полк е формиран по един ескадрон с три взвода, а при четириескадронните – по един ескадрон с четири взвода. От съществуващите бригади е формирана една кавалерийска дивизия, командвана от щаб, който се създава на мястото на Кавалерийската инспекция.[14]

Артилерията се дели на планинска, полска и крепостна в зависимост от задачите, които ѝ предстои да изпълнява.

Планинската артилерия се състои от три планински артилерийски полка, оформени последователно на три етапа през периода 1910-1912 г. Всеки от тях има по две отделения, които са с по две

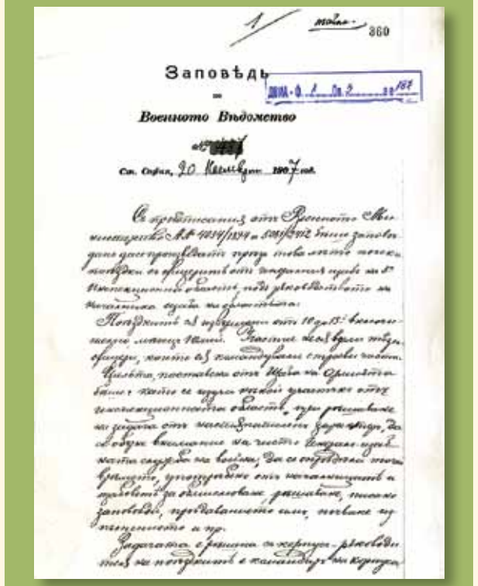

Заповед

–

Военното Въдомство

Заповед за летните поездки
с офицери от Генералния щаб

батареи. По време на войните са формирани още три планински артилерийски полка с по четири отделения, но те са извън състава на отделните армии и се включват в тях само при необходимост.

Полската артилерия е от девет полка, съставени от по три отделения с общо шест батареи. По един от деветте полка планинска артилерия е включен в състава на всяка от деветте пехотни дивизии. Вече след започването на Балканската война през есента на 1912 г. всяка пехотна дивизия включва по един скорострелен и по един нескорострелен артилерийски полк.

Крепостната артилерия в мирно време се състои от три батальона и една брегова батарея. По време на войните трите крепостни батальона се развръщат и се включват организационно в обсаден парк, командван от щаб на началника на крепостната артилерия. Към трите военноинспекционни области е създадено и по едно гаубично отделение, а по време на двете балкански войни в състава на артилерията влизат също арсенал с артилерийска работилница и три огнестрелни склада с лабораторни роти.[15]

Структурата на Инженерните войски, валидна и по време на двете войни, се оформя през периода 1907-1909 г. Най-напред е извършена реорганизация на съществуващите до този момент железопътни дружини. С княжески Указ № 193 от 31 декември 1907 г./13 януари 1908 г. от тях се предписва да се създаде един железопътен полк.[16]

Реформите в Инженерните войски обаче фактически се осъществяват през следващата година. Те са предшествани от оживена дискусия между известни военни специалисти (разгоряла се на страниците на военния официоз „Военни известия“), предизвикана от публикувана в гражданския печат правителствена декларация, засягаща пряко разширената организация на войската, включително и на Инженерните войски и апелираща за икономии във военния бюджет. Така се стига до Указ № 107, подписан от държавния глава цар Фердинанд I точно година по-късно – на 31 декември 1908 г./13 януари 1909 г.

Цар Фердинанд I с престолонаследниците и
генерал М.Савов на щабно учение

Въз основа на документа от съществуващите до този момент пионерни роти се формират три пионерни дружини, всяка от които е с по шест роти. Създадена е и една телеграфна дружина в състав от три роти, а мостовата дружина заедно с някои нови попълнения (взводове от техническата полурота) е трансформирана в понтонна дружина с пет роти.

Инспекция от Щаба на армията по време на маневри в района на с. Долна баня, 1907 г.

Според този указ е променена и организацията на железопътния полк – съставът му е редуциран до железопътна дружина с четири експлоатационно-строителни роти, въздухоплавателно и автомобилно отделение, инженерна работилница и склад.[17]

Съставените шест нови дружини – три пионерни, една понтонна, една телеграфна и една железопътна, съгласно Указ на цар Фердинанд I от 5/18 януари 1909 г. са подчинени в строево и техническо отношение на инспектора на Инженерните войски. Освен предписаните отделения най-напред през септември 1909 г., а след това и през март 1911 г. са създадени съответно едно велосипедно и едно прожекторно отделение, които са зачислени към железопътната дружина. През април 1912 г. в състава на телеграфната дружина е включено и едно радиотелеграфно отделение.[18]

По време на двете войни през периода 1912-1913 г. са създадени и функционират нови инженерни формирования. Съществуващите до началото на Първата балканска война три мирновременни понтонни дружини се реорганизират в девет (всяка съставена от по две роти), които преминават в подчинение на командирите на съществуващите до този момент девет пехотни дивизии. Сформирани са и девет инженерни парка, девет нестроеви взвода, три допълващи и три велосипедни (колоездачни) роти, три гълъбни станции и обози за съществуващите технически роти.

Телеграфната дружина развръща девет телеграфни полуроти за дивизионните пионерни дружини, пет телеграфни парка, допълваща телеграфна полурота и радиотелеграфно отделение, а понтонната дружина участва във войните в състав: две понтонни роти, девет мостови полуроти, допълваща рота, нестроеви взвод и санитарен персонал с общ числен състав 641 души.

Железопътната дружина също се развръща. Създадена е една допълваща полурота, а през януари 1913 г. – и въздухоплавателен парк от три аеропланни и едно балонно отделение, аеропланна фронтова работилница и служба за аеротехническо снабдяване.[19]

Цар Фердинанд I в Щаба на 3-та армия по време на командно-щабно учение, 1907 г.

Съгласно Положението за устройството и управлението на флота в мирно време от 1907 г. българският военен флот се дели на Морска част и Дунавска флотилия. Според щатовете, в сила по време на войните, в състава на Морската част са включени Подвижна отбрана (в нея влизат управление, един крайцер, шест миноносеца, брегова команда, плаващи минни батареи и минно хранилище), Неподвижна отбрана (управление, минна част, брегова батарея, портово капитанство, портова рота и др.), Арсенал и съоръжения във Варна и Русе. Дунавската флотилия (от 1912 г. – Дунавската част) включва управление, една яхта, минна отбрана и портово капитанство. Управлението на Морската част е във Варна, а на Дунавската част – в Русе. Морската част и Дунавската част се командват от Щаб на флота, разположен във Варна.[20]

Заедно със своя медицински персонал във войните участват и различните санитарни учреждения (болници и лазарети), които са включени в състава на съответните дивизии.[21]

Съгласно Закона за устройството на въоръжените сили военновременната им организация е създадена в съответствие с мирновременната. Това е съобразено в Щатовете за военно време на войсковите части, управленията и учрежденията в Царството и в Наставлението за мобилизация на армията (и двете от 1910 г.), въз основа на които се набира съставът на нашата войска, взела участие в двете балкански войни. Създаването на отделните армии е съобразено и с наличието на подходящи комуникации за придвижването на войсковите части към вероятните противници, със съществуващата продоволствена база, както и с възможността за попълване на мирновременните формирования с личен състав.

Въпреки замисъла на командването за осъществяване на максимален ефект в бойните действия чрез осигуряване на подходяща организация на войските по време на войните, налице са и някои слабости. Съществуващата четворна организация е причина

Приложение № 4.

ЗАПОВѢДЬ 379

по

5-МУ ДУНАВСКИ КОРПУСЪ

гр. с. Харманлии 10-й Май 1907 година.

Карта [illegible] хиляда.

[illegible]

Факсимиле на учебна заповед за действията на 5-и Дунавски корпус

за недостатъчната маневреност на пехотата и за затрудненото ѝ управление. От друга страна, поради недостига на около 4500 офицери, необходими за попълване на щатовете, техните места са заети от свръхсрочнослужещи и дори от запасни подофицери, което се отразява изключително неблагоприятно върху боеспособността на войските.

Слабости съществуват не само в пехотата, но и в останалите родове войски. В кавалерията например няма никакви свързочни средства и артилерия. Въпреки опитите за преодоляването на тези пропуски по време на войните те са само частично решени.

Непрестанно променящата се бойна обстановка в хода на двете войни води до някои организационни промени в армията, за които вече стана дума в изложението. Например през декември 1912 г. с оглед на прегражданото на полуостров Галиполи и охраняването на тила и южния фланг на 1-ва и 3-а армия е формирана 4-а армия, която успешно изпълнява своето предназначение. През май 1913 г. е сформирана и 5-а армия, съсредоточена малко по-късно в района на с. Соволяно – с. Враца – с. Конявo (Кюстендилско) с последваща задача да настъпи по направлението Кюстендил – Крива паланка – Страцин.

В хода на двете войни са създадени и редица други по-малки войскови формирования. В Балканската война в района на Родопите с успех изпълняват възложените им задачи Родопският, Хасковският и Кърджалийският отряд, по време на Междусъюзническата война действат Западнородопският и Самоковският отряд и т. н.

Успоредно с организационно-структурното преустройство на армията се осъществяват чувствителни промени и в нейното въоръжение. Започнал още в края на XIX век, процесът на модернизиране, обхванал тази основна област от живота на армията, продължава с неотслабващи темпове и след приемането на закона от 1903 г. Целта на всичко това е не само частичното обновяване на остарелите оръжейни образци по пътя на конструктивните и технологичните промени, но преди всичко осъществяването му чрез въвеждане на най-новите системи пехотно и артилерийско въоръжение и бойна техника.

Липсата на собствена военна индустрия не е пречка пред страната за успешното решаване на този въпрос. Нещо повече, в желанието си за по-скорошно справяне с проблема Министерството на войната с одобрението на правителството своевременно организира внос от най-известните и авангардни за времето си френски, германски, австро-унгарски, руски, белгийски и италиански оръжейни фирми.[22]

Още през 90-те години на XIX век превъоръжаването на нашата пехота с най-добрата по своите показатели австро-унгарска пушка система „Манлихер“, обр. 1888 и 1895 г., е завършено. Увеличаването на числения състав на армията въз основа на закона от 1903 г. обаче става причина за организирането на допълнителен внос на оръжие. Освен магазинните пушки „Манлихер“ се внасят и карабини от същата система за превъоръжаване личния състав на кавалерията, артилерията и техническите родове войски; внася се и се произвежда в страната и нововъведеният през 1903 г. бездимен барут. По такъв начин в навечерието на Първата балканска война армията разполага с 269 709 пушки и 9256 карабини от споменатата система. Наличното количество модерно оръжие обаче не е достатъчно за пълното насищане на армията с него, а недостигът от около 50 000 пушки се компенсира частично от все още намиращите се на въоръжение във флота и пионерните дружини пушки „Бердана № 2“. Нещо повече, по същото време около 13 000 войници от Действащата армия са въоръжени дори с морално остарелите пушки „Крнка“. Това са сравнително по-второстепенни армейски подразделения (допълващите, тиловите и етапните части), но все пак наличието на пушки от остарялата оръжейна система е неоспорим факт.[23]

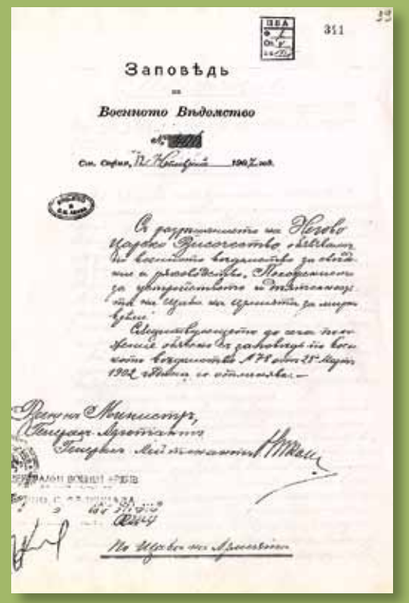

ШВА 311

Заповѣдь

по

Военното Вѣдомство

№ [redacted]

Гр. София, 19[illegible] год.

Заповед за развръщане на структурите на Щаба на армията

След като през 1903 г. на въоръжение е приет полуавтоматичният пистолет „Парабелум“, за кратко време с него е превъоръжен целият офицерски корпус. В 1908 г. е поставено началото на въоръжението на нашата армия и с тежките картечници „Максим“. Във връзка с предстоящия им внос още през декември 1906 г. се формират 39 картечни команди (взводове) – по един към пехотните 36 полка и към трите конни бригади, всеки от които през следващите години е въоръжен с по четири до шест картечници.

Насищането на пехотата и кавалерията с ново оръжие продължава и през следващите години. Само през 1911 г. например за нуждите на двата рода войски са доставени още 88 тежки картечници и 72 щита за тях, а към началото на Първата балканска война те вече разполагат с 232 броя от скорострелното оръжие. Всичко това неминуемо води до нови организационно-структурни промени в пехотните части. По такъв начин насищането на армията с тежки картечници става причина през 1912 г. картечните взводове към пехотните полкове да се развърнат в картечни роти.[24]

В началото на XX век бойната техника в българската артилерия е твърде изостанала в сравнение с новите артилерийски системи, въведени на въоръжение в армиите на развитите европейски страни. Тъй като превъоръжаването на артилерията ни с нова артилерийска техника е на дневен ред, сред висшите артилерийски офицери се провежда оживена дискусия кои точно оръдия са най-подходящи за въвеждане в артилерийските части. Спорът се разгаря между привържениците на двете основни скорострелни артилерийски системи, които по това време все повече се налагат в чуждите армии – германската и френската. В крайна сметка в оживената дискусия привържениците на френските скорострелни оръдия успяват да надделеят над своите опоненти – застъпниците на германските оръдия за ускорена стрелба.

Спори се и по въпроса за броя на оръдията, необходими за превъоръжаване на артилерията не само за мирно, но и за военно време. Въпреки споровете и изразените различни мнения накрая се стига до единодушие. Така превъоръжаването на тежката полска артилерия започва още през 1904 г., т. е. почти веднага след приемането на Закона за въоръжените сили. То започва с внос на 7,5-см скорострелни полски оръдия „Шнайдер“, чиято скорострелност надвишава тази на обикновените оръдия от 18 до 40 пъти. Успоредно с тях се внасят и трийсет 15-см гаубици с ускорена стрелба от същата система за нуждите на крепостните батальони. Освен че са скорострелни, внесените полски оръдия и гаубици са относително леки, имат значителна начална скорост и пробивна сила. Превъоръжаването с новите оръдия продължава и през следващите две години едновременно с внасянето на бездимен барут за тях. До края на 1906 г. всички батареи от планинската и полската артилерия са изцяло превъоръжени с новите френски оръдия.[25]

Въпреки че през периода 1897-1904 г. основният доставчик на артилерийско въоръжение е германската оръжейна фирма „Круп“, преобладаващата част от доставените през 1897-1912 г. оръдия са производство на френската оръжейна фирма „Шнайдер Кане“. В началото на миналия век на въоръжение в артилерийските полкове са 306 бр. 8,7-см нескорострелни и 78 бр. 7,5-см нескорострелни полски оръдия, както и 54 бр. 7,5-см нескорострелни планински оръдия и 30 бр. 12-см нескорострелни полски гаубици.

Летен полеви лагер, 1909 г.

Отделно от тях на въоръжение са 324 бр. 7,5-см скорострелни полски и 92 бр. 7,5-см скорострелни планински оръдия и 36 бр. 12-см скорострелни полски гаубици. По този начин към началото на Балканската война от 1912-1913 г. българската армия разполага с над 1100 полски и планински оръдия, в това число скорострелни и нескорострелни.[26]

Независимо от обстоятелството, че след 1903 г. армията усилено се превъоръжава със скорострелни оръдия, до 1912 г. процесът не е осъществен докрай. Причините се крият не само в неоправданите икономии, осъществявани от отделните правителства, управлявали страната през този период, но и вследствие на все още недостатъчната яснота сред военните кръгове относно по-широкото използване на артилерията. Нещо повече, дори когато през 1910-1911 г. от Щаба на армията и Артилерийската инспекция е планиран вносът на около 200 оръдия с оглед на насищането на обсадния артилерийски парк с артилерийско въоръжение, проектът (отново поради икономически причини – липсата на кредити) не се реализира. Тъкмо поради недостига на достатъчно оръдия за обсадния парк на крепостните ни батальони по-късно, вече в хода на подготовката на превземането на Одринската крепост висшето ни командване за кратко изпитва известно колебание в достатъчната мощ на обсадната ни артилерия, което обаче е бързо преодоляно.

Едновременно с превъоръжаването през разглеждания период се осъществява и въоръжаването на българската войска с нови оръжия и бойна техника, тъй като в хода на нейното организационно преустройство отделните ѝ родове войски все повече се развръщат. Например в Инженерните войски през тези години успоредно със създаването на инженерната работилница се осъществяват оборудването и попълването с нова материална част както на формираната организационно в техния състав и възникваща по това време военна авиация, тъй и по отношение на попълването с материална част на новосъздаденото автомобилно отделение.

След доставянето през 1906-1911 г. на три балона за нуждите на новосформираното през 1906 г. Въздухоплавателно отделение например през 1912 г. се преминава към доставяне на самолети за току-що създадените аеропланни отделения. Към края на годината броят на самолетите в Българската армия надхвърля 20, достигайки внушително за времето си количество – 29. От Франция са купени и доставени пет разглобяеми хангара, а от Русия – няколко платнени навеса, необходими за предпазване на самолетите при лоши метеорологични условия, както и за осигуряване на условия за тяхната поддръжка.

Ескадронът на ротмистър Стефан Даскалов на учение

Независимо от сравнително големия за армията брой на купените самолети обаче действително участвалите в двете балкански войни са значително по-малко. Причина за това е както липсата на достатъчно обучен обслужващ авиационен персонал, който да се грижи за тяхната поддръжка и ремонт, така и техническото несъвършенство на машините, а не на последно място и недостигът на хангари, които да ги предпазват от неблагоприятни метеорологични условия.[27]

През 1910 г. за нуждите на автомобилното отделение, формирано в състава на Инженерните войски, също се договарят доставки от френската фирма „Шнайдер“. До началото на Балканската война от нея са купени 10 товарни и 2 командирски коли, един влекач с две ремаркета, както и няколко учебни коли. След започването на войната армията ни разполага с 10 леки и 8 товарни автомобила, тъй като са мобилизирани и личните автомобили на някои частни лица. Организирана е също първата в армията ни автомобилна работилница, в която се осъществяват ремонт и техническо обслужване на наличните автомобили.

Убедило се в качествата и предимствата на автомобилния транспорт, особено в сравнение с животинската тяга, по решение на военното командване в хода на войната са купени и доставени още 20 автомобила – 10 „Фиат“ (с товароподемност 1,5 тона), 4 товарни „Бенц“ и 6 линейки „Даймлер“. През двете балкански войни те се използват не само за превозването на материални средства за частите и подразделенията, но и за евакуиране на болни и ранени войници. Сравнително по-интензивно автомобилите намират приложение по време на бойните действия в началото на войната в Източна Тракия. По такъв начин благодарение на далновидността на нашето командване и предприетите от него мерки е поставено началото на снабдяването и оборудването на армията с модерна за времето си автомобилна техника.

Приблизително по същото време – през 1911 г., прожекторното отделение е снабдено с два прожектора, а в началото на 1912 г. за нуждите на радиотелеграфното отделение от френската фирма „Радиоелектрик“ са купени 2 возими и 2 товарни радиостанции. След началото на военните действия през есента на 1912 г. пристигат още 6 радиостанции, този път от фирмите „Пилзен“ и „Телефункен“, с което броят им достига общо десет.[28]

Прехвърляне понтонен мост на р. Марица

Доставки на съвременна материална част и въоръжение се реализират и във флота. През 1904 г. е сключен договор между българското правителство и френската фирма „Шнайдер и С-ие“ и са доставени три миноносеца, а във Варна са сглобени други три миноносеца, закупени са и две яхти. Доставени са също 260 морски мини, а през 1908-1909 г. – нови 6 миноносеца. По този начин българският военноморски флот е въоръжен със съвременно и разнообразно въоръжение и бойна техника. През 1910 г. край Варна се монтират също две 24-см брегови оръдия Д-45, система „Шнайдер“, благодарение на които се усилва черноморската отбрана и се полагат основите на бреговата артилерия.[29]

Между 1908 и 1911 г. се правят сериозни опити за ликвидиране или поне редуциране на военноморския флот в търговско-военен, но това не се осъществява. Съществуването и по-нататъшното развръщане на българския военноморски флот обаче е подложено на значителни трудности, чието преодоляване започва едва след лятото на 1911 г.[30]

Независимо от икономическата изостаналост на страната и съществуващия хроничен недостиг на парични средства през периода 1903-1912 г. е осъществен значителен напредък по отношение на превъоръжаването на армията с ново въоръжение и бойна техника. Благодарение на извършеното през тези години военното командване съумява да създаде необходимата за нашата войска база, което ѝ позволява да реши успешно през Балканската война поставените ѝ задачи.

Налице са и отделни слабости. Съществува например известен недостиг на модерно пехотно и особено на артилерийско въоръжение, чийто дефицит е ликвидиран благодарение на морално остарялото и излязло вече от употреба оръжие, което, макар и достатъчно като количество, е с твърде ниски тактико-технически характеристики. Слабости съществуват и в Инженерните войски, които все още не са наситени в достатъчна степен със съвременна техника. Недостатъчно е и купеното медико-санитарно имущество. Всичко това обаче не е в състояние да попречи на армията да се справи с противника си по време на започналата през есента на 1912 г. война.

Едновременно с превъоръжаването на нашата армия през периода 1903-1912 г. се осъществяват значителни промени и в структурата на военнообразователната система, както и в съдържанието на военноучебния процес. Чрез привеждането му в съответствие с най-новите постижения

Представители на офицерския корпус в началото на XX век

във военната теория и практика се цели своевременното им практическо прилагане и в бойната подготовка на войските. Успоредно с това от съдържанието на военноучебния процес постепенно се отстраняват остарелите и загубили значение и актуалност различни схващания и изводи.

В хода на извършващото се преустройство в съдържанието на военното образование изключително важна роля играят различните нормативни документи, в които е осмислен опитът от войните (особено от Руско-японската от 1904-1905 г.) и най-новите тенденции във военното дело. След 1904 г. са въведени редица нови устави, положения, наставления, инструкции и др., чрез които се регламентират най-новите изисквания към подготовката на войниците както във връзка с воденето на боя, така и по отношение на новопостъпващите оръжие и бойна техника. Такива са например различните „Положения“ за подготовка на младите войници от отделните родове войски от 1904-1905 г., по които се води обучението им и през следващите години до Балканската война.

Основни регламентиращи документи, по които се обучава личният състав на българската армия през периода 1903-1912 г., са Устав за строевата служба в кавалерията от 1904 г., Устав за строевата служба в пехотата, въведен през 1905 г. под влияние на Руско-японската война и представляващ почти буквално копие на френския устав за пехотата от 1904 г., Наставление за стрелбата от 1910 г., Инструкция за употреблението на полската артилерия в боя от 1905 г., Инструкция за употребление на крепостната артилерия от 1906 г., Устав за обучението и действието с картечниците от 1908 г., Наставление за действията на войските при атака и отбрана на крепостите от 1911 г. и други.[31]

Изменения настъпват и в подготовката на унтерофицерския състав. Те се дължат не само на необходимостта от увеличаване на унтерофицерите (за част от които се предвижда възлагане изпълнението на офицерски длъжности), но и на промените в съдържанието на военното образование. Поради тези причини още през 1904 г. в София, Стара Загора и Плевен са създадени три учебни унтерофицерски дружини, чието предназначение е обучението и подготовката на всички старши унтерофицери от армията. През 1906 г. в отделните пехотни полкове се формира и по една временна учебна унтерофицерска команда, в която преминават задължителен тримесечен курс на

Министерство на войната, 1912 г.

преподготовка всички унтерофицери, служещи към момента в българската армия. При това характерно за съдържанието на материала, който се изучава от тях, е, че той вече е съобразен не толкова с изучаваното от войниците, колкото с учебните програми на офицерския състав.

Промени се забелязват и в обучението на офицерите. Въпреки че и през следващите години тяхната подготовка продължава да се осъществява предимно във Военното училище, където се подготвят за взводни и ротни командири, в неговия учебен план са направени съществени изменения. През 1907 г. например се закрива функциониращата в него военна гимназия, като по този начин задължението за общообразователната подготовка на бъдещите офицери отпада от списъка на основните му задачи. За сметка на това обучението на юнкерите все повече се насища с най-новите постижения на военната теория, а през 1909 г. дори се преминава към диференциране на подготовката им по родове войски. Нещо повече, в желанието си да попълни съществуващия в армията недостиг от пехотни офицери военното командване през 1906 г. открива в Княжево временен клон на Военното училище към Школата за подготовка на запасни подпоручици.[32]

През пролетта на 1912 г. в София се полагат основите на Военната академия, на която се възлагат функциите на висше военно училище. Като основни нейни задачи, фиксирани в закона за създаването ѝ, са набелязани „придобиването на висше образование от офицерите от българската войска“, както и подготвянето на офицерски кадри за нуждите на Генералния щаб. Въпреки че е уточнен учебният план за предстоящите занятия и дори е проведен приемен изпит за бъдещите слушатели, поради започването на Балканската война през есента на 1912 г. до учебни занятия в академията така и не се стига.[33]

Все през разглеждания период се обръща сериозно внимание и на специалната подготовка на офицерите от отделните родове войски. Това е особено наложително с оглед на постоянно настъпващите промени във военната теория и въоръжението на армията, с които те трябва своевременно да се запознават, както и поради спецификата на обучението, което са получили във Военното училище и което до голяма степен е унифицирано като за пехотни офицери. Специализацията се осъществява в някои от съществуващите в столицата школи, съответстващи на родовете войски

Извозване на войски с влакови композиции за участие в маневри

Военен парад пред двореца, 1906 г.

(с различен срок на обучение в зависимост от тяхното назначение), а също и в специално организирани за целта курсове.

Освен в кавалерийската школа (където има курсове за кандидати за ескадронни командири и за новопостъпили в кавалерията офицери) обучение се осъществява и в откритата през 1906 г. артилерийска школа. Тук офицерите получават необходимите знания за артилерийските скорострелни оръдия и се запознават с най-новите схващания за използването на артилерията. През 1907 г. е организиран и курс по висша математика за всички новопроизведени офицери, изпратени на служба в артилерията, а също и интендантски и щабофицерски курсове. Значително внимание се обръща и на подготовката на офицерите от частите на българската армия. За целта през 1904 и 1909 г. са издадени специални инструкции, с които се посочват основните видове упражнения, предвидени за провеждане от тях с оглед на разширяване обхвата на теоретичните и практическите им познания, както и за повишаване на общата им култура.[34]

Благодарение на извършеното във военнообразователната система военното обучение е приведено в съответствие с най-новите изисквания на военната теория, а личният състав на нашата армия съумява своевременно да се адаптира към най-новите постижения във военното дело. Разбира се, както бе посочено, процесът на реформиране и модернизиране, обхванал войската, засяга с пълна сила и нейната структура и въоръжение. Извършеното в това отношение в резултат на привеждането в практиката на постановките на Закона за устройството на въоръжените сили от 1903 г. през следващите години води до превръщането ѝ в модерна и масова армия. От своя страна и създаването на подходяща като цяло организация на българската армия (при това модерно въоръжена и обучена), съчетана с нейната численост, също спомага за превръщането ѝ в боеспособна сила. Всичко това ѝ дава възможност да воюва успешно по време на двете балкански войни.

Макар че се провеждат в началото на миналия век, реформите в българската армия са актуални и днес, повече от 100 години след тяхното осъществяване. Победата на българите в Балканската война от 1912-1913 г. свидетелства по безспорен начин за значимостта и правилността на начертания през 1903 г. курс към преустройство и модернизация на въоръжените сили. Това е валидно и за всички случаи, в които вземането на решение за осъществяването на подобни реформи става своевременно и в съответствие със съществуващите реалности.

1 К а н т а р д ж и е в, Т. Записки по военната география на България. С., 1901, с. 7,12,15.

2 Закон за устройство на въоръжените сили на Българското княжество. С., 1904, с. 3 и сл.

3 Войната между България и Турция -1912-1913 г. Т. 1. Подготовка на войната. С., 1937,с. 104, 107-108, 118.

4 ДВИА, ф. 422, оп. 2, а. е. 26, л. 266; Българска военна история. Подбрани извори и документи. Т. 2. С., 1984, с. 575; Д ъ р в и н г о в, П. История на Македоно-одринското опълчение. Т. 1. Животът и действията на опълчението във войната с Турция. С., 1919, с. 659.

5 Българска военна история..., с. 620.

6 Закон за устройството..., с. 4-5.

7 Български конституции и конституционни проекти. С., 1990, с. 21.

8 ДВИА, ф. 40, оп. 2, а. е. 194, л. 1; Държавен вестник, бр. 220 от 29 септ. 1912 г.

9 Българската армия 1877-1919. С., 1988, с. 167-168. Вж. и: Щатове за военно време на войсковите части, управленията и учрежденията в Царството. С., 1910; Наставление за мобилизацията на армията. С., 1910; М и х л ю з о в, Н. Българската армия. Кратък преглед на нейното историческо развитие. Пловдив, 1914, с. 150; Войната между България и Турция..., с. 96.

10 Войната между България и Турция..., с. 95.

11 Войнишки другар (с христоматия). Учебник за войниците от всички родове войски. С., 1912, с. 54; Войната между България и Турция..., с. 92-94.

12 Систематически сборник на законите, указите, заповедите и циркулярите по военното ведомство. 1901-1907 г. (I допълнение). Отдели I-VI. Наредил и издава Х р у с а н о в, И. С., 1908, с. 53; Войната между България и Турция..., с. 558-559.

13 Войната между България и Турция..., с. 96-97, 99, 276.

14 П а k т а м, с. 94, 98,99; Войната между България и другите балкански държави през 1913 г. Т. 1. Причините и подготовката на войната и военните действия до 21 юни. С., 1941, с. 161; Щатове за военно време..., с. 103 и сл.

15 Войната между България и Турция..., с. 92-94,97-98; М о л х о в, Я. От черешовото топче до ракетата. С., 1970, с. 72; История на българската артилерия. С., 1977, с. 76-79.

16 История на инженерните войски в България. С., 1992, с. 64.

17 Българска военна история,.., с. 422; Войната между България и Турция..., с. 95; М а ч е в, А. Развитието и организацията на автомобилните части в нашата армия през войната 1915-1918 г. – Военноинженерна библиотека, 1922, № 3, с. 50-51.

18 ДВИА, ф. 26, оп. 1, а. е. 38, л. 477-481; История на инженерните войски..., с. 65, 73, 74.

19 История на инженерните войски..., с. 77-78; История на военната авиация на България. С., 1988, с. 20-21, 26.

20 Систематически сборник..., с. 272; Войната между България и Турция..., с. 98-99, 552; Българска военна история..., с. 433-434; История на българския военноморски флот. С., 1989, с. 32-34.

21 Вж. по-подробно Балканската война 1912-1913. С., 1961, с. 96-98; Войната между България и Турция..., с. 108.

22 Българската армия 1877-1919..., с. 195.

23 Жеков, Н. Българското войнство 1878-1928. Военнополитически поглед върху развитието на бойните дела на нашите въоръжени сили от Освобождението досега и тяхното бъдеще. С., й. : 136-138; Михлювов, Н. Българската армия. Кратък преглед на нейното историческо развитие. Пловдив, 1914, с. 151.

24 ДВИА, ф. 1, оп. 5. а. е. 42, л. 243.

25 Жеков, Н. Пос.съч., с.136;История на българската артилерия. С., 1977, с. 83; Дамянов, С. Европейската дипломация в България в навечерието и по време на Първата балканска война (1912-1913 г.). – Военноисторически сборник, 1982, № 4, с. 34.

26 В действителност в двете войни през 1912-1913 г. участват всичките 452 скорострелни и 298 нескорострелни оръдия, т. е. общият брой на оръдията на българската артилерия е 750. (Вж. Жеков, Н. Пос.съч., с. 139).

27 За доставките на самолети за нуждите на военната ни авиация през разглеждания период вж. по-подробно: Милянов, Й. Авиацията и въздухоплаването на България през войните 1912-1945. Ч. 1. С., 1995, с. 17-18; История на военната авиация на България. С., 1989, с. 17, 21.

28 Военна техника и технически служби в българската войска и БНА. С., 1988, с. 117,145-146; История на инженерните войски на България. С., 1992, с. 69, 73.

29 ДВИА, ф. 1027, оп. 1, а. е. 77, л. 3-7; Вж. също: Павлов, В. Развитие на Българския военноморски флот 1897-1913. С., 1970, с. 48-50.

30 ДВИА, ф. 1, оп. 5, а. е. 44, л. 132; История на Българския военноморски флот. С., 1989, с. 31-34.

31 Българската армия 1877-1919..., с. 218-224; Вж. също: Жеков, Н. Пос. съч., с. 151 и сл.; Михлювов, Н. Пос. съч., с.193-196.

32 Българската армия 1877-1919..., с. 224-226.

33 ДВИА, ф. 1, оп. 5, а. е. 378, л, 75; Военна академия „Георги Стойков Раковски“. С., 2002, с. 11, 17.

34 Систематически сборник..., I допълнение. С., 1908, с. 470, 512-524.

3. ПОДВИГЪТ И САМОЖЕРТВАТА 1912-1913 г.

На 17/30 септември 1912 г. България обявява всеобща мобилизация за предстоящата война с Османската империя, което предизвиква небивал ентусиазъм и възторг сред населението. Освен подлежащите за мобилизиране на сборните пунктове се стичат хиляди доброволци от всички краища на страната. Мнозина пристигат и от чужбина.

Към 4/17 октомври 1912 г., след като мобилизацията е завършена, армията е вече съсредоточена край българо-турската граница. В навечерието на войната българската армия се състои от 515 014 офицери, подофицери и войници, а впоследствие техният брой още повече се увеличава.[1] По този начин след завършването на мобилизацията числеността на българската армия достига 599 879 войници и подофицери, 6757 офицери и 786 чиновници или общо 607 422 души, включени в 358 пехотни дружини, 262 артилерийски батареи и 48 кавалерийски ескадрони.[2] Около 44 660 души от мобилизираните са зачислени в състава на допълващите дружини, а други 14 140 души (предимно българи - доброволци от Македония и Одринска Тракия) в дружините на Македоно-одринското опълчение, създадено предимно от жители на двете все още намиращи се под чуждо потисничество области.

В същото време личният състав на българската армия разполага с 334 323 пушки и карабини от системите „Манлихер“, „Бердана № 2“ и „Крнка“ (заедно с над 200 милиона патрони за тях), 232 тежки картечници (в това число „Максим“ и „Нобел“), 1508 револвера „Смит и Уесън“, 4450 пистолета „Парабелум“ и 19 837 саби. Отделно от тях в хода на войната доброволците от Македоно-одринското опълчение получават специално осигурено за случая леко стрелково оръжие - пушки „Бердана № 2“, придружено от съответното количество боеприпаси. Като цяло обаче осигурените около 700 патрона на пушка или карабина са крайно недостатъчни, а налично оръжие има единствено за личния състав на Действащата армия.

Същевременно на въоръжение в армията са и над 1100 скорострелни и нескорострелни, полски, планински и тежки оръдия и гаубици от системите „Шнайдер“ и „Круп“. Боеприпасите за тях също са недостатъчни и вместо необходимите около 730 снаряда на оръдие, са осигурени едва по 550.

Църквата „Св. Въведение Богородично“ в Стара Загора, където цар Фердинанд I прочита манифеста за обявяване на Балканската война

Мъжката гимназия „Иван Вазов“ в Стара Загора, където в края на септември 1912 г. се разполага Главното командване

За нуждите на армията са набавени също 21 аероплана, 2 балона и 2 прожектора. Все в навечерието на войната - след завършването на мобилизацията, българската армия разполага и с 46 686 ездитни, 47 068 впрегатни и 21109 товарни коня, 31 549 вола, 13 319 конски и 14 746 волски коли, както и с около 40 пътнически, товарни и санитарни автомобила.[3] С всички тези свои сили и средства главното ни командване предвижда българската армия да действа съвместно с армиите на своите съюзници Сърбия, Гърция и Черна гора, чиято обща численост в навечерието на войната е около 295 000 души. Със своите 175 000 души (160 пехотни дружини, 152 картечни роти, 44 ескадрона и 300 оръдия) най-многочислена от трите армии е тази на Сърбия, гръцката има численост 90 000 души (84 пехотни дружини, 18 ескадрона и 244 оръдия), а съставът на черногорската е 30 000 души (50 пехотни дружини и 150 оръдия).[4]

Всяко едно от командванията на отделните съюзнически армии на държавите от създадения през 1912 г. Балкански съюз обаче в съответствие с политическите сили на собствената си страна си поставя свои цели, които впоследствие - в хода на военните действия, се стреми да постигне.

Поради тази причина не се постига съгласие относно създаването на общо командване на съюзните сили, нито пък за определянето на единен театър на предстоящите военни действия. В крайна сметка в резултат на продължителните спорове съюзниците достигат до решението всяка армия да се командва от собственото си командване и генерален щаб, които определят театъра на военните действия и планират воденето на войната.

Превозване на частите от 1-ва Софийска дивизия към районите за съсредоточаване

Планът на българското командване, по който се действа през войната – „A-bis-1911“, предвижда българската армия

да нанесе главните си удари по две основни направления – в Източна Тракия и в Македония. Според плана се предвижда след бърз разгром на намиращите се в Източна Тракия турски войски българските сили да продължат настъплението си към крайбрежието на Мраморно море и Истанбул и да принудят турското правителство да търси примирие. В Македония се планира участието само на една българска дивизия, която да действа съвместно със сръбската армия. Все според плана действията на българската армия по двете основни направления се осъществяват успоредно с настъплението на нейни части през Родопите, като в хода на настъплението в Източна Тракия се предвижда и блокиране на Одринската крепост.

Доброволци от Македоно-одринското опълчение, мобилизирани за участие в Балканската война

Сръбското командване, от своя страна, планира действия на своята армия по поречието на р. Вардар с цел обхващане десния фланг на турските войски в Македония, гръцкото – действия на гръцките войски на север към градовете Янина и Солун, а черногорската армия, според плановете на своето командване - към крепостта Шкодра.

Поради мудните темпове на мобилизацията, извършвана в турската армия, в навечерието на войната на Източнотракийския театър на военните действия военното командване на Османската империя разполага с войски, чиято обща численост достига около 190 000 души. Освен почти 60 000 души и 524 оръдия, намиращи се в Одрин, останалите турски ефективи, разпределени в 147 табора (дружини), 42 ескадрона и 66 артилерийски батареи, са дислоцирани в районите на градовете Кавакли, Бабаески, Лозенград и Хавса. Осигурявайки си по този начин числено превъзходство на българската армия в Източна Тракия в навечерието на войната, българското командване има намерение да нанесе изпреварващ и решителен удар на все

Плацът на 6-и Търновски полк по време на мобилизацията през септември 1912 г.

още прегрупиращите се турски войски и да поеме категорично инициативата още от самото начало на военните действия.[5]

В марш към турската граница

В изпълнение на замисъла на нашето главно командване трите български армии се съсредоточават в близост до тогавашната турско-българска граница в Източна Тракия. Втора армия (с командващ генерал-лейтенант Никола Иванов) е разположена западно от Първа и Трета армия - в района на Търново Сеймен (дн. Симеоновград) и Радни махале (дн. Раднево, Старозагорска обл.) и получава за задача да настъпи срещу Одринската крепост по долината на р. Марица, да неутрализира влиянието на намиращия се в града гарнизон и да осигури операциите на главните български сили на линията Одрин - Лозенград.[6]

Първа армия (с командващ генерал-лейтенант Васил Кутинчев) се групира на изток от р. Тунджа - в района на ямболските села Шахлин (дн. с. Княжево), Хасан Беглиш (дн. с. Изгрев), Мурсатлик (дн. с. Бояново), Башатлик (дн. с. Жребино), Пашакьой (дн. гр. Болярово) и Аратлик (дн. с. Чернозем). Нейната задача е да настъпи по Тунджанското направление между градовете Одрин и Лозенград и във взаимодействие с 2-ра армия да разгроми намиращите се там турски войски.

Трета армия (с командващ генерал-лейтенант Радко Димитриев) се съсредоточава скрито в района североизточно от Ямбол, тоест в ляв отстъп на Първа армия, а самостоятелната Кавалерийска дивизия - в Казъклисе (дн. с. Железаре, Бургаско). Намирайки се в разпореждане на главнокомандващия цар Фердинанд I, на Трета армия се възлага да настъпи към Лозенград, действайки в ляв отстъп на Първа армия, а на Кавалерийската дивизия – да я прикрива.

На изходно положение за атака

В същото време 7-ма пехотна Рилска дивизия (с началник генерал-майор Георги Тодоров) е съсредоточена в района на градовете Кюстендил и Дупница. Тя получава задача да настъпи в Македония

Заемане на артилерийските позиции при Селиолу

по долината на Струма и по направлението Царево село – Кочани, осъществявайки взаимодействие със сръбските войски. Източно от нея – през Родопите към Кавала и в направление Кърджали – Гюмюрджина, се планира настъпление на 2-ра пехотна Тракийска дивизия, която е предвидено да действа съвместно с някои от дружините на Македоно-одринско опълчение.

По време на войната българското командване организира и провежда Лозенградската, Люлебургаз-Бунархисарската, Чаталджанската и Одринската операция. Водят се също бойни действия от Родопския, Хасковския и Кърджалийския отряд, както и от 7-а пехотна Рилска дивизия, а също по отразяване на противниковото настъпление при Чаталджа и на Мраморноморското крайбрежие на полуостров Галиполи.

В изпълнение замисъла на нашето командване за провеждане на Лозенградската операция рано сутринта на 5/18 октомври 1912 г. българската армия пресича тогавашната държавна граница с Османската империя и преминава в настъпление, превръщайки началото на военните действия в реален факт. Още същия ден 1-ва и 2-ра армия овладяват крайграничния район в Източна Тракия, достигайки до около 10 км дълбочина в противниковата територия, а на следния ден продължават бойния си поход. Тъй като до 9/22 октомври нашата 3-а армия все още не е включена в бойните действия, турското командване, без да подозира за нейната близост, разпорежда въвеждането на Източната си армия в боевете, възнамерявайки да обхване "оголения" фланг на българите. Към този момент тя заема изходно положение по линията Лозенград – Одрин, като заедно с войските от одринския гарнизон числеността им възлиза на около 124 000 души и 378 оръдия.[7]

Конницата в снежните преспи на Галиполи

Включването на 3-а армия във военните действия през същия ден довежда до значителна промяна в бойната обстановка. То става причина за

9. Първа балканска война 1912-1913 г.

Работна карта
на началника на щаба на 2-ра армия,
полковник Никола Жеков
(*общо положение на двете страни*
на 4 октомври 1912 г. вечерта)

Легенда

Висши щабове

Гл.К — Главна квартира

1 Ар. — Щаб на армия

Пехота

IV к. — Щаб на корпус

7 д. — Щаб на дивизия

1/5 — Щаб на бригада

25 — Щаб на полк

Полк от 4 дружини (табори)

Полк от 3 дружини (табори)

Дружина (табор)

Рота

Взвод

Картечна рота

Район, зает за почивка

Фронт, зает от известни части в дадено време

Конница

Щаб на дивизия

3 — Щаб на бригада

6 — Щаб на полк

Полк от 3 ескадрона

Ескадрон

Р.№.3 — Разезд

Район, зает за почивка

Артилерия

Полски артилерийски полк от две 7.5-см. с.с. и едно 8.7-см. не с.с. отделения

Планинско 7.5-см. с. с. отделение

Полско 12 см. с. с. гаубично отделение

Планинско 7.5-см.не с. с. отделение

Полско 12 см.не с. с. гаубично отделение

Полска, планинска и гаубична с. с. батареи

Полска, планинска и гаубична не с. с. батареи

12-см. Д/25 батарея

12-см. Д/28 батарея

12-см. Д/30 батарея

15-см. гаубична батарея

15-см. Д/30 батарея

5.7-см. куполна батарея

Инженерни войски

Пионерна рота

Телеграфна рота

Радиотелеграфна станция

Колоездачна рота

Аеропланна станция

Снабдителни и други тилови служби и учреждения

Д.О.П. — Дивизионен огнестрелен парк

Д.Б., Д.Л. — Дивизионна болница, Дивизионен лазарет

В.Л. — Ветеринарен лазарет

Д.ТР. — Дивизионен продоволствен транспорт

Интендантска рота

И.ЕТ. — Начален етап

М.ЕТ. / ПР.ЕТ. — Междинен етап / Преден етап

Б.І.А. — Базисен магазин

М.І.А. — Междинен магазин

Р.ІІ.А. — Резервен магазин

СЪС СИН ЦВЯТ
са означени
българите и съюзниците

С ЛИЛАВ ЦВЯТ
са означени гърците
(картографско приложение № 22)

С ЧЕРВЕН ЦВЯТ
са означени турците

Общо топографическо
описание на 4-ти октомврийски
вечерята.
Към Картографическо
приложение №4
СЪРБИЯ
БЪЛГАРИЯ
АЛБАНИЯ
Черна гора
Шкодр. гарн.
Дринска дивизия
Дунавска дивизия
Моравска дивизия
Тимошка дивизия
Тимошка дивизия
Моравска дивизия
Дунавска дивизия
Дринска дивизия
Моравска дивизия
Тимошка

10. Първа балканска война 1912-1913 г.

Боят при Селиолу-Гечкенли

9(22) октомври 1912 г. (положението към 2 ч след пладне)

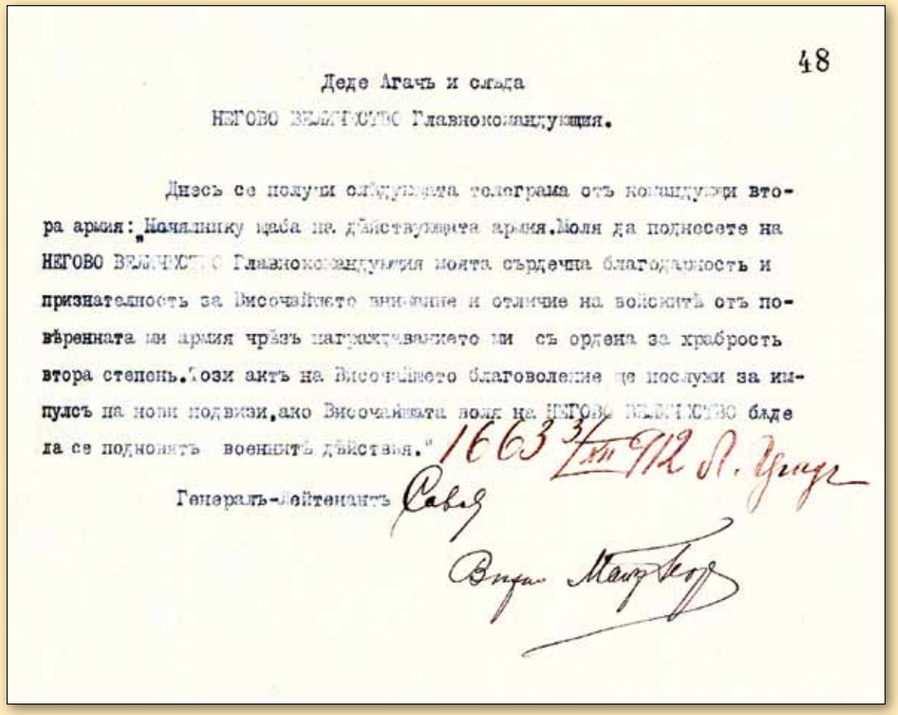

48

Деде Агачъ и слѣда

НЕГОВО ВЕЛИЧЕСТВО Главнокомандующия.

Днесъ се получи слѣдующата телеграма отъ командующи втора армия: „Началнику щаба на дѣйствующата армия. Моля да поднесете на НЕГОВО ВЕЛИЧЕСТВО Главнокомандующия моята сърдечна благодарность и признателность за Височайшето внимание и отличие на войскитѣ отъ повѣренната ми армия чрѣзъ награждаването ми съ ордена за храбрость втора степень. Този актъ на Височайшето благоволение ще послужи за импулсъ на нови подвизи, ако Височайшата воля на НЕГОВО ВЕЛИЧЕСТВО бѫде да се подновятъ военнитѣ дѣйствия." 1663 3 Ноември 912 Л. Ушер

Генералъ-Лейтенантъ Савов

Вѣрно Майоръ

Легенда

Висши щабове

Г.к.К. Главна квартира

I Ар. Щаб на армия

Пехота

IV к. Щаб на корпус

7 Д. Щаб на дивизия

1/5 Щаб на бригада

25 Щаб на полк

Полк от 4 дружини (табори)

Полк от 3 дружини (табори)

Дружина (табор)

Рота

Взвод

Картечна рота

Район, зает за почивка

Фронт, зает от известни части в дадено време

Конница

Щаб на дивизия

3 Щаб на бригада

6 Щаб на полк

Полк от 3 ескадрона

Ескадрон

Р.№.3 Разезд

Район, зает за почивка

Артилерия

Полски артилерийски полк от две 7.5-см. с.с. и едно 8.7-см. не с.с. отделения

Планинско 7.5-см. с. с. отделение

Полско 12 см. с. с. гаубично отделение

Планинско 7.5-см.не с. с. отделение

Полско 12 см.не с. с. гаубично отделение

Полска, планинска и гаубична с. с. батареи

Полска, планинска и гаубична не с. с. батареи

12-см. Д/25 батарея

12-см. Д/28 батарея

12-см. Д/30 батарея

15-см. гаубична батарея

15-см. Д/30 батарея

5.7-см. куполна батарея

Инженерни войски

Пионерна рота

Телеграфна рота

Радиотелеграфна станция

Колоездачна рота

Аеропланна станция

Снабдителни и други тилови служби и учреждения

Д.О.П. Дивизионен огнестрелен парк

Д.Б., Д.Л. Дивизионна болница, Дивизионен лазарет

В.Л. Ветеринарен лазарет

Д.ТР. Дивизионен продоволствен транспорт

Интендантска рота

И.ЕТ. Начален етап

М.ЕТ. Междинен етап

ПР.ЕТ. Преден етап

Б.І.А. Базисен магазин

М.І.А. Междинен магазин

Р.ІІ.А. Резервен магазин

СЪС СИН ЦВЯТ
са означени
българите и съюзниците

С ЛИЛАВ ЦВЯТ
са означени гърците
(картографско приложение № 22)

С ЧЕРВЕН ЦВЯТ
са означени турците

Софийска дивизия

1ва бригада

2ра бригада

Конна дивизия

Дивизия Изида

Дивизия Озирис

Дивизия Хорус

Дивизия Нут

Конна дивизия

Лека конна бригада

Дивизия Хатор

Дивизия Хатор

Дивизия Хатор

11. Първа балканска война 1912-1913 г.

Атаката на Чаталджанската позиция

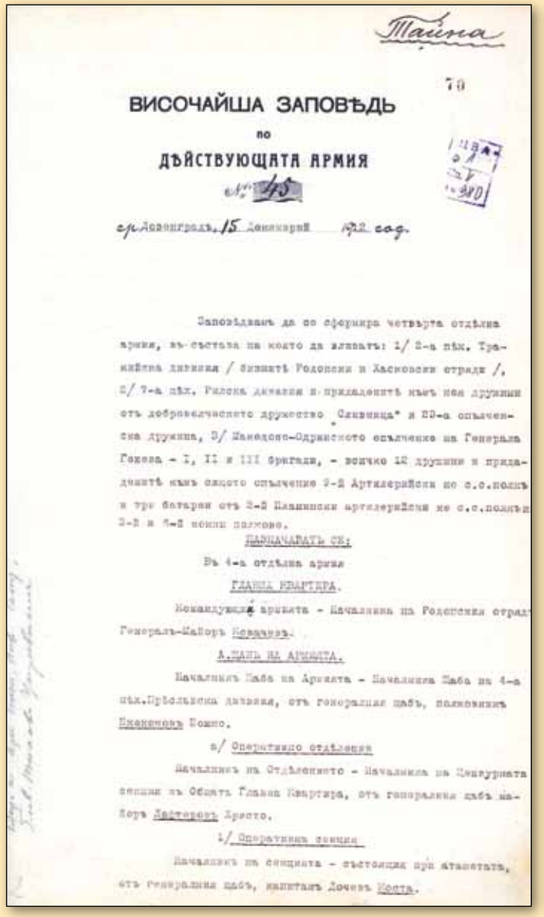

Тайна

70

ВИСОЧАЙША ЗАПОВЕДЬ

по

ДЕЙСТВУЮЩАТА АРМИЯ

№ 45

гр.Лозенградъ 15 Декември 1912 год.

Заповѣдвамъ да се сформира четвъртата отдѣлна армия, въ състава на която да влизатъ: 1/ 2-а пѣх. Тракийска дивизия / безъ 4-ия Родопски и Хасковски отряди /, 2/ 7-а пѣх. Рилска дивизия и принадлежитѣ къмъ нея другии отъ доброволческото дружество „Опълченецъ" и 22-а опълченска дружина, 3/ Македоно-Одринското опълчение на Генералъ Гекова - I, II и III бригади, - всичко 18 дружини и принадлежитѣ къмъ сжщото опълчение 2-и Артилерийски не с.о.полкъ и три батареи отъ 2-и Планински артилерийски не с.о.полкъ 2-и и 6-и походни полкове.

НАЧАЛНИЧАЛЪТ СЪ:

Въ 4-а отдѣлна армия

ГЛАВНА КВАРТИРА.

Командующий армията - Началникъ на Родопския отрядъ Генералъ-Майоръ Кованчевъ.

А.ДЪЛЪ НА АРМИЯТА.

Началникъ Щабъ на Армията - Началникъ Щабъ на 4-а пѣх.Пробщайска дивизия, отъ генералния щабъ, полковникъ Пеневенковъ Пожо.

а/ Оперативно отдѣление

Началникъ на Отдѣлението - Началникъ на Секцията лежащи въ Общъ Главна Квартира, отъ генералния щабъ майоръ Хаджиевъ Христо.

1/ Оперативна секция

Началникъ на секцията - състоящия при аташетата, отъ генералния щабъ, капитанъ Дочевъ Коста.

2/ Разузнавателна-цензурна секция:

Началникъ на секцията - офицера за поржчки отъ разузнавателната секция при III армия, капитанъ Поповъ Филипъ.

3/ Картографическа секция:

Началникъ на секцията - Военния топографъ отъ щаба на II отдѣлна армия Доневъ Никола.

б/ Управление на Началника на Артилерията.

Началникъ на артилерията - Началника на артилерията при II отдѣлна армия, артилерийски инженеръ, полковникъ Кунчевъ Христо.

в/ Управление на Началника на инженерните войски.

Началникъ на инженерните войски - офицера за поржчки при Инженерната инспекция въ Общата Главна Квартира, полковникъ Расчев

г/Управление на Началника на Санитарната часть.

Завѣдующъ санитарната часть - Дивизионенъ лѣкарь на 6-а Пловдивска дивизия, санитарния полковникъ Тошковъ.

Б.ТЫЛОВО УПРАВЛЕНИЕ НА АРМИЯТА.

Завѣдующъ интендантската служба - Интенданта на 2-а Тракийска дивизия, подполковникъ Вълковъ.

Съгласно ВИСОЧАЙШАТА заповѣдъ отъ 1-и Декември т.г., подъ № 44,

ПОВЕЛѢВАМЪ НА ГЕНЕРАЛИТѢ ОТЪ ГЕНЕРАЛНИЯ ЩАБЪ,

ГЕНЕРАЛЪ-ЛЕЙТЕНАНТЪ

Препоръчалъ:

Началникъ Щаба на Дѣйствующата Армия,

отъ Генералния Щабъ,

Генералъ-Майоръ

Легенда

Висши щабове

- Главна квартира
- Щаб на армия

Пехота

- Щаб на корпус
- Щаб на дивизия
- Щаб на бригада
- Щаб на полк
- Полк от 4 дружини (табори)
- Полк от 3 дружини (табори)
- Дружина (табор)
- Рота
- Взвод
- Картечна рота
- Район, зает за почивка
- Фронт, зает от известни части в дадено време

Конница

- Щаб на дивизия
- Щаб на бригада
- Щаб на полк
- Полк от 3 ескадрона
- Ескадрон
- Разезд
- Район, зает за почивка

Артилерия

- Полски артилерийски полк от две 7.5-см. с.с. и едно 8.7-см. не с.с. отделения
- Планинско 7.5-см. с. с. отделение
- Полско 12 см. с. с. гаубично отделение
- Планинско 7.5-см.не с. с. отделение
- Полско 12 см.не с. с. гаубично отделение
- Полска, планинска и гаубична с. с. батареи
- Полска, планинска и гаубична не с. с. батареи
- 12-см. Д/25 батарея
- 12-см. Д/28 батарея
- 12-см. Д/30 батарея
- 15-см. гаубична батарея
- 15-см. Д/30 батарея
- 5.7-см. куполна батарея

Инженерни войски

- Пионерна рота
- Телеграфна рота
- Радиотелеграфна станция
- Колоездачна рота
- Аеропланна станция

Снабдителни и други тилови служби и учреждения

- Д.О.П. Дивизионен огнестрелен парк
- Д.Б., Д.Л. Дивизионна болница, Дивизионен лазарет
- В.Л. Ветеринарен лазарет
- Д.ТР. Дивизионен продоволствен транспорт
- Интендантска рота
- И.Е.Т. Начален етап
- М.Е.Т. ПР.Е.Т. Междинен етап Преден етап
- Б.І.А. Базисен магазин
- М.І.А. Междинен магазин
- Р.ІІ.А. Резервен магазин

СЪС СИН ЦВЯТ
са означени българите и съюзниците

С ЛИЛАВ ЦВЯТ
са означени гърците (картографско приложение № 22)

С ЧЕРВЕН ЦВЯТ
са означени турците

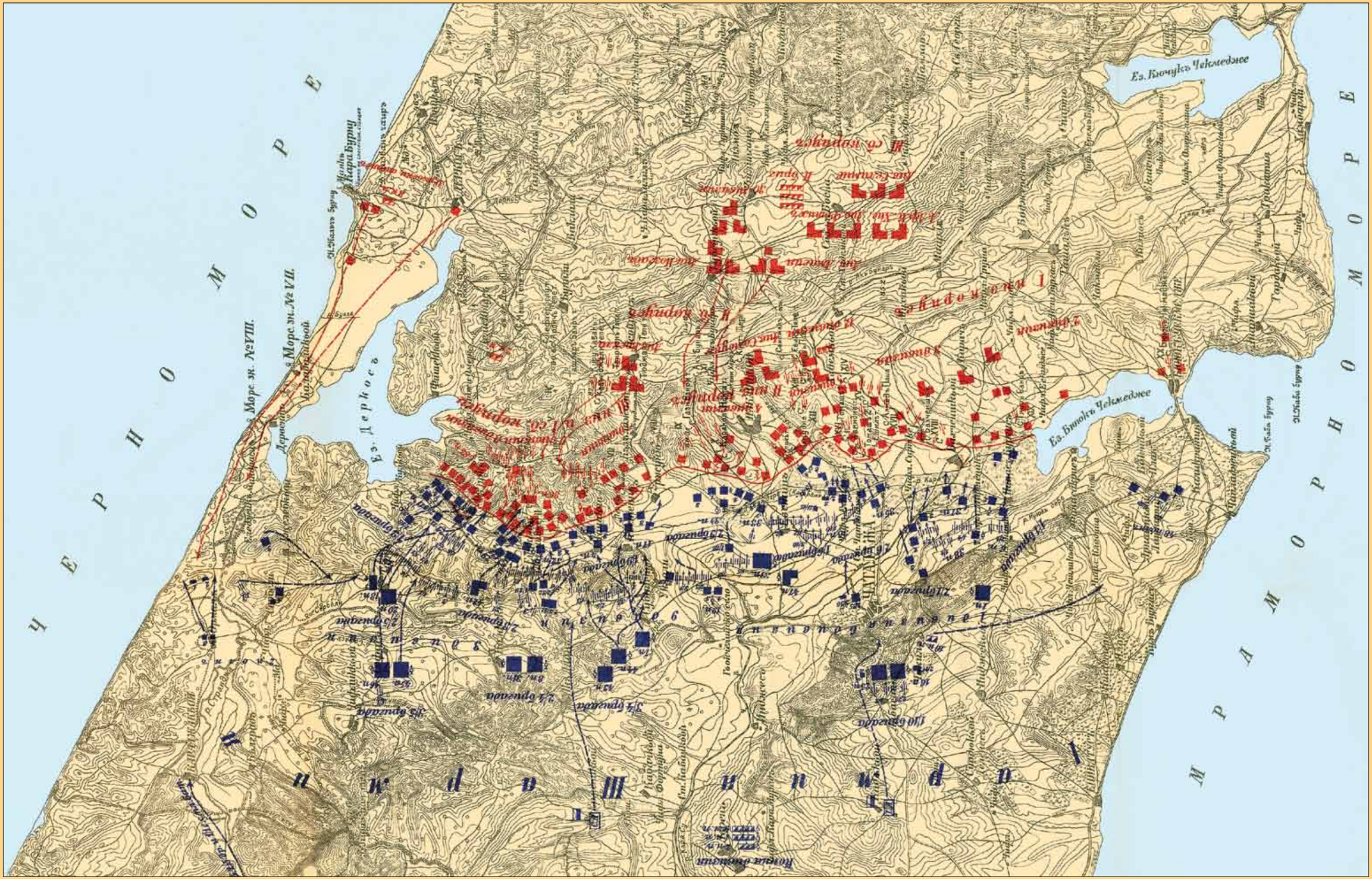
Ез. Бючюкъ Чекмеджэе
Бючюкъ Чекмеджэе
Ез. Дерекой
Ез. Чекмеджэ
Ч Е Р Н О М О Р Е
М Р А М О Р Н О Е
Морск. зк. №VIII.
Морск. зк. №VII.
Кара-бурну
Бююкъ-Чекмеджэ
Дерекой
Буюкъ-Чекмеджэ
Ташлыкъ
Гюрджюлеръ
Ташлыкъ
Ташлыкъ
Ташлыкъ

Огневите позиции на пехотата при с.Кавак през януари 1913 г.

възникването на свързаните с общ замисъл срещни боеве между войските на двете армии край Селиолу и Гечкенли, край Ериклер, Ескиполос и Петра. Чрез решителните си действия в последвалите ожесточени и кръвопролитни сблъсъци българската армия съумява да нанесе тежки поражения на изненадания си противник в момент, когато сам се готви да й нанесе удар във фланг, възнамерявайки по този начин да преодолее нейната съпротива и да продължи настъплението си на север, и го принуждават панически да отстъпи, изоставяйки голяма част от въоръжението и снаряжението си. Достигнали до подстъпите на Лозенград, на 11/24 октомври нашите войски предприемат мощна и продължителна артилерийска подготовка, пробиват противниковата отбрана и до края на деня овладяват града. Същевременно след неуспешния си опит да нанесе удар по нашата 1-ва армия противниковият гарнизон в Одрин се затваря в крепостта, обсаден от частите на 2-ра армия, като по този начин остава напълно изолиран от своите войски.

В телеграма на командващия 3-а армия генерал-лейтенант Радко Димитриев до цар Фердинанд I от 12/25 октомври 1912 г. по повод превземането на Лозенградската крепост се отбелязва, че пътищата около нея след превземането й са осеяни „с изоставени офицерски багажи, амуниции, кола, предмети на войнишкото снаряжение и обмундирование. Даже част от багажа на турския паша Мухтар бил изоставен тук в клуба“. Пленени са също 7 скорострелни батареи с раклите им и множество патрони – общо 40 оръдия, складове с храни, палатки, боеприпаси и др.[8]

Вместо да доразвие успеха на настъпващите български войски и да разгроми противниковата армия, нашето главно командване забавя тяхното настъпление. По този начин се създават благоприятни възможности за безпрепятствено изтегляне на тур-

Картечната рота на 13-и Рилски полк източно от Сиври тепе пред Булаир

ските войски и за прегрупирането им на нови позиции на линията Люлебургаз - р. Караагач дере – Бунархисар, като се възползват и от удобното за отбрана естествено местоположение на реката. Едновременно с това Източната турска армия, достигнала след усилването й с намиращите се на заетия рубеж корпуси числен състав около 130 000 души (18 пехотни и една кавалерийска дивизия и една кавалерийска бригада, 340 оръдия и 100 картечници), получава задачата да спре настъплението на българските войски, като същевременно е организационно трансформирана в две армии.[9] На новосъздадената Първа армия е възложена отбраната на направлението към Люлебургаз, а на Втора – към градовете Бунархисар – Виза.

В същото време съставът на готвещите се за настъпление 1-ва и 3-а българска армия е 160 366 души (6 дивизии, в това число една самостоятелна конна и една гранична дружина, 360 оръдия и 160 картечници), тоест съотношението на воюващите сили е приблизително 1,2:1 в жива сила и 1,6:1 в картечници в полза на българската армия, а в артилерия е почти изравнено.[10] С тези сили и средства българските войски получават задачата да обкръжат и унищожат противника чрез нанасянето на флангови удари - 1-ва армия действайки по направлението Люлебургаз – Чорлу, а 3-а – към Лозенград – Бунархисар – Чорлу, където се предвижда и нанасянето на главния удар върху неговите сили.

Люлебургаз-Бунархисарската операция започва в сутрешните часове на 14/27 октомври 1912 г., а до края на следващия ден частите на българските армии достигат до градовете Бунархисар и Люлебургаз. Особено решителни и кръвопролитни обаче са боевете, които се водят на 16/29 октомври, когато настъплението продължава, но в района на Бунархисар е насочен контраударът на 2-ра турска източна

армия, а българските войски край р. Караагач дере са подложени на непрестанния огън на превъзхождащия ги в числено отношение противник.

Междувременно с цел разширяването на резултатите от постигнатия от нашите войски макар и частичен успех в хода на военните действия след извършването на малък пробив в отбраната на противника при Караагач, а и вследствие затрудненията в управлението, породени от отдалечаването на войските от главното командване, в хода на операцията се извършва обединяване на двете български армии (1-ва и 3-а), които преминават под общото ръководство на генерал-лейтенант Радко Димитриев. Променя се и замисълът на операцията. Вместо на юг към Чорлу сега главният удар на Съединените армии е пренасочен югоизточно от Бунархисар, към с. Чонгора, с оглед изтласкване на турските войски към Странджа планина, където по време на войната действат партизански чети и отряди от състава на Македоно-одринското опълчение.

В кръвопролитни боеве, водени между 17/30 и 19 октомври/1 ноември, пробивът в отбраната на противника е постепенно увеличен, достигайки до 15 км в ширина и 20 км в дълбочина. Преодолявайки ожесточената му съпротива, войските от нашия десен фланг преминават в настъпление, което го принуждава да притъпи своя натиск към Бунархисар. Пред опасността да бъде обкръжен, противникът е принуден да отстъпи към Чаталджа, изоставяйки голяма част от своето въоръжение и снаряжение.

Люлебургаз-Бунархисарската операция завършва на 19 октомври/1 ноември 1912 г. В продължение на 6 бойни дни (14/27 октомври – 19 октомври/ 1 ноември) 1-ва и 3-а българска армия съумяват да притъпят устрема на противника, да преодолеят неговата съпротива и да го принудят да отстъпи, нанасяйки му тежки поражения, а стратегическата инициатива остава в ръцете на нашето командване.

Водените през периода боеве на линията по протежението на р. Караагач са най-кръвопролитните в цялата война. Общо за шестте бойни дни на операцията българските загуби възлизат на 20 162 души, в това число 2536 убити и безследно изчезнали и 17 626 ранени.[11] В същото време загубите на противниковите войски са почти два пъти повече - около 37 000 убити, ранени и пленени.[12]

Разузнавателен дозор изпратен за залавяне на пленници

За пръв път по време на Люлебургаз-Бунархисарската операция в нашата армия, а и в европейските армии въобще, се създава оперативно обединение от две армии, породено от необходимостта да се реагира своевременно на конкретната бойна обстановка. Операцията се провежда на фронт 40 км, а

развитието ѝ в дълбочина достига 45 км, тоест постигнатият средноденонощен темп на настъпление на нашите войски е 7-8 км. В района на пробива постигнатата плътност е 48 оръдия на километър фронт.

Постигнатите от българската армия успехи в Люлебургаз-Бунархисарската операция принуждават турското правителство да предложи сключването на примирие, което обаче не е прието от българския монарх. По такъв начин не само проличава липсата на единство между политика и стратегия, но се проявява и некомпетентност, тъй като преследването на противниковите войски е спряно, а това неминуемо би довело до скорошното завършване на войната.

Докато се изяснява позицията на България, турското военно командване, възползвайки се от временното бездействие на българската армия, предприема енергични мерки за осигуряване защитата на Цариград. От Мала Азия в Източна Тракия са прехвърлени значителни войскови ефективи. Заедно с войските на двете източни армии тук са предислоцирани още 3 корпуса. По този начин съставът на турските войски достига 6 корпуса и една конна бригада (общо 17 дивизии) – така нар. Чаталджанска армия с обща численост около 190 000 души и 350 оръдия. Те заемат изградената още по време на Руско-турската война 1877-1878 г. позиция край Чаталджа, усилена сега с нови отбранителни съоръжения. Преграждаща най-тясната част на Цариградския полуостров - между езерата Деркос и Буюкчекмедже, позицията представлява сериозен за времето си укрепен рубеж. В нея умело са вградени 29 форта, свързани с няколко реда окопи, телени мрежи, специално изградени позиции за артилерията, картечни площадки, предна позиция и др. Общата ѝ дължина е около 25 км и тъй като е на подстъпите на Цариград - отстои само на около 45 км от столицата на империята, е изградена така, че да затруднява максимално настъпващите, едновременно с уплътняването ѝ с жива сила. Все според плановете на турското военно командване се предвиждали и настъпателни действия, съчетани с действия на флота по двата фланга и извършването на десанти.[13]

Знамето на победителите

На тези противникови сили българската армия противопоставя около 110 000 – 120 000 души от Съединените армии (7 пехотни и една кавалерийска дивизия и 462 оръдия), които до края на октомври се прегрупират успешно в района на Чаталджа с готовност да атакуват укрепената позиция.[14] При съотношение на силите 1,6 : 1 в жива сила полза на турците и 1,3 : 1 в артилерия в полза на българите на 3/13 ноември 1912 г. командващият съединените армии генерал-лейтенант Радко Димитриев отдава заповед за начало на тяхното настъпление и започването на Чаталджанската операция. За целта се планират едновременни настъпателни действия по протежението на цялата позиция и нанасянето на два едновременни удара – главен, с левия фланг на 1-ва армия срещу центъра на противниковата позиция по посока форта Хамидие – Хадемкьой, и от 3-а армия срещу неприятелския център Накашкьой – Санджак тепе.[15]

Операцията започва призори на 4/17 ноември 1912 г. и продължава без прекъсване до края на следващия ден. Въпреки непрестанните опити на българските войници за извършване на пробив в неприятелската отбрана и независимо от ожесточените им атаки, нерядко съпътствани от щикови атаки, завършващи с удар „на нож“, те са принудени да се завърнат на изходните си позиции. Без да постигнат успех, нашите войски дават тежки загуби – около 17 500 души, в това число около 13 000 ранени. Противниковите загуби са значително по-малки – около 3500 души, но заедно с починалите от върлуващата холерна епидемия надхвърлят българските и достигат около 22 000 души.[16]

Едва сега, след претърпения неуспех, българското правителство решава да започне мирните преговори. След като турските войски съумяват да спрат българското настъпление, сега обаче представителите на Османската империя протакат воденето на преговорите, надявайки се на постигането на по-благоприятен за тях мирен договор.

Докато българската армия настъпва в Източна Тракия, наши войски участват и в боевете за освобождението на Македония, където действат съвместно с войските на съюзниците. Отчитайки второстепенния за войната характер на Македонския оперативен театър, тъй като действията там не биха повлияли съществено за крайния изход, нашето командване планира участието във военните действия в Македония само на една българска пехотна дивизия.

Артилерията обстрелва Одринската крепост

Замисля се предвидената за целта 7-ма пехотна Рилска дивизия да настъпи под командването на генерал-майор Георги Тодоров по долината на р. Струма и по направлението Черната скала – Царево село – Кочани, след което да продължи освободителния си поход в Източна Македония. В състава на дивизията са включени 24 дружини, 18 батареи и 3 ескадрона, а след приключването на обявената мобилизация личният ѝ състав е 44 898 души. След започването на съвместните военни действия в Македония заедно със сръбските войски, дивизията е придадена към състава на на т. нар. 2-ра съюзна армия.[17]

В същото време според наличните сведения от навечерието на войната с готовност за противодействие в района се намират 66 турски табора (дружини), 33 батареи и 12 ескадрона. Всички тези войскови формирования са от състава на 16-а пехотна дивизия на 5-и турски корпус и от турския Струмски корпус, които са разположени срещу войските на 7-ма пехотна Рилска дивизия.[18]

В продължение на малко повече от 20 бойни дни частите и подразделенията на 7-ма пехотна Рилска дивизия изминават своя боен път в Македония. В тежки боеве с противника те разгромяват неговата групировка, преодоляват Кресненското дефиле и Рупелския проход и освобождават градовете Горна Джумая, Кочани, Щип, Струмица, Петрич, Демирхисар и селищата около тях и влизат в гр. Солун. Водейки боеве при изключително неблагоприятна метеорологична обстановка и в условията на планинско-гориста и силно пресечена местност, благодарение на бойния си дух, а според сведения на Щаба на Действащата армия и с цената на около 2900 убити и 7000 ранени войници, подофицери и офицери те съумяват да преодолеят съпротивата на противника и да постигнат решителен успех – освобождението на Източна Македония. Все според сведенията на Щаба на Действащата армия, по време на водените боеве турските загуби възлизат на 16 200 души (5200 убити и 11 000 ранени), което е косвено свидетелство за тяхната ожесточеност.[19]

Едновременно с военните действия, водени на Тракийския и Македонския оперативен театър, по време на войната българското командване планира активни настъпателни действия и по второстепенните направления - в Родопите и Беломорието. Целта е не само предпазването на Южна България от евентуалното противниково нахлуване, но и прекъсването на връзката между турските войски, действащи в Източна Тракия и в Македония.

В очакване на сигнал за атака

В изпълнение плана на българското командване Родопският отряд (в състав 16 дружини и 3 батареи - общо 23 190 офицери, подофицери и войници, 12 скорострелни оръдия и 16 картечници)[20] се съсредоточава в района на Чепеларе, Батак и Чепино (дн. Велинград). По същото време в Родопите турските табори са само 4 (един в Дьовлен (дн. Девин), 2 в Памшмакли (дн. Смолян) и един в с. Тъмръш), но заедно с намиращите се в близост - в градовете Мехомия (дн. Разлог), Неврокоп (дн. Гоце Делчев), Горна Джумая (дн. Благоевград), Демирхисар, Сяр и др., противниковите ефективи достигат общо 18 табора, 10 батареи и 4 ескадрона. Отделно от тях негови части са разположени и в района на гр. Солун.[21]

Преодолявайки противниковото противодействие в първите дни след започването на войната, до 8/21 октомври 1912 г. Родопският отряд (с началник генерал-майор Стилиян Ковачев) успява да „отреже“ т. нар. Тъмръшки клин[22] в основата му, а по този начин и да ликвидира опасността от скрито придвижване и нанасяне на изненадващ удар в тила на българската армия от турски сили. От войските на отряда са освободени градовете Пашмакли и Дьовлен, а впоследствие и Мехомия, Банско, Неврокоп, Доспат и Сатовча и е установена българска власт в тях. Едновременно с прочистването на района от войските на противника отрядът отразява и една тяхна контраатака, осъществена в района на Голям Палас (дн. Рудозем), и продължава настъплението си, като заема последователно и градовете Сяр, Драма и Кавала, а в първите дни на ноември и Скеча (Ксанти). До края на октомври Родопският отряд освобождава значителна територия от Родопите и Беломорието с площ около 4000 кв. км и разгромява част от намиращите се там сили на противника. По този начин неговите войски на двата театъра на военните действия са напълно изолирани помежду си, а флангът на нашата армия в Източна Тракия - осигурен.

Докато Родопският отряд осъществява своя освободителен поход в Средните и Западните Родопи, в източната им част действат войските на Хасковския отряд. Още в първите дни на войната те прочистват крайграничния район от намиращите се там противникови части, а на 8/21 октомври 1912 г. овладяват гр. Кърджали. Изпитвайки сериозна нужда от свежи попълнения за Източна Тракия, където в момента българската армия води ожесточени боеве, по решение на главното командване към Одрин е прехвърлена основната част от войските на отряда. В Кърджали остават само две пехотни дружини и 6 батареи, усилени няколко дни по-късно с още 3 дружини и няколко конни подразделения. От тях се създава т. нар. Кърджалийски отряд,

Точният артилерийски огън подготвя настъплението

който получава задача да прикрива фланга и тила на 2-ра армия. С усилването на формирането числениият му състав достига около 12 000 души, тоест приблизително колкото и този на Хасковския отряд преди неговото преобразуване. За негов началник в първите дни на ноември е назначен генерал-майор Никола Генев.[23]

В същото време в Ксантийско и Гюмюрджинско оперира корпусът на Явер паша - около 10 табора (дружини), 10 оръдия и 2 картечници, стремейки се да попречи на настъплението на българите. Ето защо, придвижвайки се на юг, отрядът на ген. Генев влиза във връзка с настъпващия от запад Родопски отряд и координира с него своите действия. На 4/17 ноември българите разгромяват противника при Мастанли (дн. Момчилград), отхвърлят го към прохода Маказа и продължават своето настъпление. Два дни по-късно - на 6/19 ноември, усилен с нови части, Кърджалийският отряд атакува укрепилите се на планинския превал Балкан Тореси противникови войски и след ожесточени двудневни боеве успява да овладее техните позиции. С това пътят на нашите войски към Гюмюрджина е открит, а заплахата от нахлуване на турски войски и башибозук в тила на 2-ра армия към Кърджали - напълно ликвидирана.[24]

Изтегляйки се след претърпяното поражение, главните сили от корпуса на Явер паша се насочват към р. Марица и към 13/26 ноември се съсредоточават в района на с. Мерхамлъ, Софлийско. Получавайки информация за движението на противника, началникът на Кърджалийския отряд генерал-майор Никола Генев във взаимодействие с командира на намиращата се в района Сборна конна бригада полковник Александър Танев организира обкръжаването на неприятелските войски. След кратък, но изпълнен с ожесточение бой на 14/27 ноември противникът прекратява съпротивата и издига бели флагове, а вечерта в 20,00 ч. Явер паша подписва протокол за капитулация. Единствено успелите да се прехвърлят през деня през р. Марица около 1500 – 2000 души (заедно с 2 оръдия) успяват да се изтеглят на юг, към п-в Галиполи, където в момента се намират основните турски военни сили.

В изпълнение клаузите на протокола турският корпус се предава заедно с въоръжението си. Пленени са 246 старши и младши командири начело с командира Мехмед Явер паша, 9363 подофицери и войници – личният състав на 36-и низамски полк (3 табора), 6 редифски табора, 2 планински батареи (от които едната скорострелна), 6 сборни роти, едно пионерно, едно конно, едно погранично и едно жандармерийско подразделение, 8 планински оръдия, 2 картечници и 1280 коня. Количе

На команден пункт в Източния сектор

ството на пленения стрелково оръжие се оказва толкова голямо, че командирът на Сборната бригада полковник Александър Танев е принуден да изиска от началник-щаба на Действащата армия да бъде осигурен влак за неговото извозване.

В определеното време обезоръженият корпус дефилира пред щабовете на българските отряди, воден от Явер паша, който след като се представя на началника на Кърджалийския отряд генерал-майор Никола Генев, му предава сабята си. В знак на уважение към качествата му на военачалник генерал-майор Генев великодушно му връща оръжието с думите, че той – Явер паша, е изпълнил войнишкия си дълг. С тази своя постъпка ген. Генев доказва, че българският войн воюва с чест и уважава достойнството на противника си. [25]

Артилерийският разчет наблюдава резултатите от огневата подготовка

Със своите действия по второстепенните направления българските отряди успяват да прекъснат връзката между противниковите войски в Македония и Източна Тракия и по този начин осигуряват възможност за използването на пристанище Дедеагач, за подобряване снабдяването на намиращите се при Чаталджа български армии. Същевременно заангажираният до момента в Източните Родопи и Беломорието техен състав (отговарящ със своята численост приблизително на състава на 3 дивизии) е пренасочен на изток за усилване на воюващите там български войски. Осигурени са не само флангът и тилът на блокиралата Одрин 2-ра армия, но и десният фланг на българските войски в Източна Тракия.

Чистене на личния състав от въшки

Въпреки нежеланието и на двете страни да започнат преговорите, основаващо се на различни причини, десет дни след сключването между тях на примирие (20 ноември/3 декември 1912 г.), а и след намесата на великите сили, началото им става реален факт. Изпаднала в трудна ситуация, тъй като до момента изнася основната тежест от войната, България се възползва от времето, през което се водят преговорите, за

Молебен в чест на победата и в памет на геройски загиналите бойци и командири

да реорганизира и предислоцира частично своите войски. Освен че е формирана и 4-а българска армия от войските, действали по второстепенните за българската армия направления (с командващ генерал-майор Стилиян Ковачев), към 1/13 март 1913 г. нейният състав достига 639 567 души, близо половината от които се намират в Източна Тракия. Първа и Трета армия продължават да заемат позиции при Чаталджа, Втора обсажда Одринската крепост, а новосформираната Четвърта армия е разположена в района на градовете Люлебургаз, Кешан, Узункюпрю и Бабаески.[26]

В съответствие с плановете на българското командване се предвижда при евентуално подновяване на бойните действия блокадата на Одринската крепост да се затегне, двете български армии в Източна Тракия, разположени на новоизградената позиция Чанта – Синекли – Странджа срещу Чаталджанската позиция на турската армия да не позволят на противника да извърши пробив, а 4-а армия да заеме за отбрана Мраморноморското крайбрежие от Родосто на югозапад до Сароския залив. В същото време според замисъла на турското командване се планира чрез нанасянето на последователни удари при Чаталджа и Галиполи да се извърши пробив в построението на българските войски, след което да се деблокира Одринската крепост, като едновременно се предприемат и действия за разгромяване основните сили на българската армия.[27]

Конфликтът между воюващите се подновява с нова сила на 21 януари/ 3 февруари 1913 г., по-малко от две седмици след извършването на младотурския преврат в Османската империя. Недоволно от хода на събитията до момента, новото правителство на страната решава да продължи военните действия, надявайки се, че турската армия ще бъде в състояние да внесе коренен обрат в техния развой, а войната ще бъде спечелена.

Земляци на раздумка между боевете

Възстановка на военните действия при Одрин

С цел да подобри местоположението си, същия ден 4-а българска армия се придвижва на около 20 км на юг и заема позиция по сравнително дългата, но естествено силна линия, начиная от Родосто по Мраморноморското и Сароското крайбрежие. Два дни покъсно - на 23 януари/ 5 февруари, турската Източна армия предприема настъпление срещу нашите войски при Чаталджа, което обаче въпреки петдневните боеве не се увенчава с успех. Малко преди те да бъдат преустановени, турското военно командване дава заповед за настъпление на друга своя армия и към Галиполския полуостров. Започва стоварването на един 30-хиляден корпус в района на Шаркьой, съчетано с активни бойни действия срещу десния фланг на българската 4-а армия към Булаир. В ожесточени тридневни боеве (продължили до 29 януари/11 февруари), опитът за десант на настъпващите войски е напълно ликвидиран, а с това и опитите на турското командване за промяна на военната обстановка в Източна Тракия, които претърпяват пълен провал.[28]

Ликвидирането на противниковия опит за настъпление има важно значение за по-скорошното приключване на войната. Премахнало опасността от обрат в хода на военните действия, сега българското командване пренасочва своите усилия към овладяване на Одринската крепост, а с това и към слагането на край на въоръжения сблъсък с противника.

Разположена в сърцето на Източна Тракия, крепостта е укрепена с помощта на германски военни специалисти и по време на войната е отлично оборудвана в инженерно отношение. Освен предна са изградени също главна и тилна позиция, усилени с 26 форта. Между тях са подготвени бетонни площадки за артилерията и картечни гнезда, няколко реда траншеи и съобщителни ходове, които ги свързват. Изготвени са също успоредни телени заграждения, вълчи ями, ровове с вода и др. препятствия.

Генерал Георги Вазов изпраща пленения Шукри паша за София, 13/26 март 1913 г.

За водене на наблюдение на противниковите войски обсадените разполагат и със 7 прожектора и един привързан балон.

Изградени са също позиционни пътища и теснолинейна железопътна линия, чрез която с помощта на 5 локомотива и 300 малки вагончета се подвозват при необходимост резервите между отделните сектори, за същата цел се използват и 118 железни понтона. Чрез наличните 26 крепостни и голям брой полски телефонни апарати се поддържа постоянна връзка между защитниците на обсадения град, а чрез двете радиостанции – и връзка с Цариград. С разположения тук 70-хиляден гарнизон (57 дружини и 89 батареи) неговите 459 оръдия и голям брой стрелково оръжие се сковават значителни български сили и не се позволява да бъдат пренасочени другаде.[29]

Турското военно командване възлага големи надежди на разположения в крепостта гарнизон. Разчитайки, че е непревзимаема, то планира запазването на града от противниковите опити за неговото овладяване, а при удобен момент също и преминаване към активни действия, последвани от разкъсване на обсадата и присъединяване към собствените войски.

В същото време българското командване се готви старателно за предстоящия сблъсък, свързан с превземането на укрепената крепост, подготвяйки Одринската операция. Обсадата на крепостта е разделена на четири сектора – Южен, Западен, Северозападен (където са определени да действат и две сръбски дивизии) и Източен. В съответствие с разположението на войските, които я обсаждат, се предвижда нанасянето на главен удар в Източния сектор (под командването на генерал-майор Георги Вазов), а в останалите три – на спомагателни удари.

Превзетият команден пункт на Шукри паша

Внимателно се изучават изготвените още в навечерието на войната документи – инструкции, наставления и др., указващи начините, по които се предвижда да действат воините при атака и отбрана на крепости и укрепени позиции. В хода на подготовката за предстоящото щурмуване на крепостта се извършват редица конкретни приготовления – създават се специални команди със специфично назначение – телорезачи, бомбиери, гренадири, определят се лица, които да носят стълби, дъски или чували с пръст за запълване на вълчите ями, за създаване на проходи, вземат се мерки за осигуряване маскировката на участниците в бъдещите боеве и др. Общо съставът на обсаждащата крепостта 2-ра армия в навечерието на нейното превземане е около 160 000 души, от които около 120 000 българи и 40 000 сърби. Българите са организирани в 99 дружини и 105 батареи и разполагат с 440 оръдия, тоест съотношението на силите и средствата спрямо тези на противника е 1,74 : 1 в тяхна полза в дружини и 1,2 : 1 в батареи, но в оръдия 1 : 1,1 в полза на обсадените.[30]

След мощния артилерийски обтрел на българската артилерия в следобедните часове на11/24 март 1913 г., в ранните сутрешни часове на на следващия ден сблъсъкът между воюващите започва. Спазвайки инструкциите за маскировка, определените за целта български войници се промъкват в пълна тишина към предните турски позиции и започват да проправят проходи за идващите след тях. Изненадани и все още сънени, изпаднали в паника, защитниците се опитват безуспешно да им противодействат. Докато се окопитят, отделни сектори на предната позиция падат в ръцете на българите, които продължават устремно да атакуват.

По повод започналата в 4,00 ч. призори атака на българите военният инженер на Източния сектор подполковник Симеон Добревски отбелязва в своя дневник: „Предната позиция при Маслака – Малтепе е в наши ръце. Погледнах часовника си – 4,30 преди пладне. Телефоните звънят: „Мезартепе, Демиркапу паднаха!“ Славно! Предните турски войски пометени. Нашите юнаци преследват неприятеля към фортовия пояс... С показването на слънцето на хоризонта, разтърси и процепи се въздухът от изстрелите на 170-180 оръдия. По телефона се донесе: „Войниците, увлечени в преследване, искат направо да атакуват фортовия пояс“.[31]

Настъплението за овладяване на главната позиция продължава през целия ден, а вечерта започва нова, изпълнена с ожесточение атака. На много места се стига до ръкопашен бой. Стъпка по стъпка българските полкове овладяват определените им обекти.

Редник Михо Георгиев от 29-и пехотен Ямболски полк съумява да се изкачи на покрива на джамията „Султан Селим“ в Одрин и да издигне българско знаме върху едно от минаретата. До обед на 13/26 март крепостта е напълно превзета, а гарнизонът, начело с Шукри паша и цялото въоръжение на защитниците ѝ – пленен. В ръцете на българите попада огромно количество оръжие – 413 оръдия, 12 236 пушки, 46 картечници, около 90 000 снаряда, 12 500 000 патрона, 2 радиостанции и др.[32]

Тиловите обози след победоносната атака

Още същия ден началникът на Източния сектор генерал-майор Георги Вазов издава по повод превземането на крепостта специална благодарствена заповед. Като се обръща към участниците, постигнали славната победа, той отбелязва:

„Офицери, подофицери и войници,

Вие покрихте България със слава, а нашата армия с лавров венец. Светът има да се чуди на вас, доблестни синове на България, че можахте в 30 часа да превземете една от най-силните крепости. Само вашата лъвска храброст би могла да устои на бясното съпротивление на врага. Само вашата любов към Отечеството можеше да ви укрепи да преодолеете безбройните опасности на тия два последователни щурма, на моя непрекъснат кървав бой. Вие вписахте вчера и днес нова славна страница в нашата история. Благодаря ви. Гордея се, че съм ваш началник. Гордея се, че съм българин“.[33]

Вестта за голямата победа на българската армия при Одрин се разнася мълниеносно по света, а овладяването на крепостта се превръща във водеща новина за телеграфните агенции по света. Съобщения с подробни информации за събитието са отпечатани във водещите колони на всички европейски, а и световни вестници. В Одрин пристигат военни мисии от различни страни, за да се запознаят на място с бойния опит на българите. Големият успех на българската армия дава основание на ръководителя на френската мисия полковник Пиарон де Мондезир да констатира, че “превземането на Одрин стои насред най-славните военни подвизи във военната история на всички народи“.[34]

Постигнатата победа се дължи до голяма степен на проявените от българския войник бойни качества. Със специална високайша заповед, издадена дни след падането на крепостта, с войнишкия знак на военния орден „За храброст“ са наградени повече от 20 000 подофицери и войници, които според изложените в документа мотиви проявяват “безпримерна храброст и самоотверженост, за да сломят тая силна крепост, отбранявана с отчаяна упоритост“. В резултат на наградния акт високото българско отличие получават около 17 процента от включените в състава на обсадната армия воини.[35]

Генерал Г. Тодоров приема парада на 7-а Рилска дивизия

Одринската операция е първата по рода си армейска нощна настъпателна операция, проведена срещу голямо селище и силно укрепена крепост. Наред с проявените от българските воини качества,творческият избор на главния удар на армията, който противно на очакванията се нанася не по най-слабия, а по най-укрепения сектор на крепостта, съчетан със старателна предварителна подготовка на операцията, има решаващо значение за постигнатия успех. При подготовката на предстоящото настъпление именно в този участък са създадени редица преимущества за българската армия – тук са привлечени около 28 процента от бойния й състав, а артилерийската й плътност достига 52 оръдия на 12-14 дружини на километър фронт.

Разработени са също не само общ план, но и планове за артилерията и Инженерните войски, включващи спецификата на техните задачи. В хода на битката за първи път своето приложение намира подвижният артилерийски огън, близък до съвременния огневи вал, както и нейният прегражден огън, осигуряващ настъплението на пехотата. Приложение намира също използването като прототип на щурмовите групи и отряди на различни команди от войници със специфични функции (телорезачи, бомбиери и др.), които със своите специфични умения подпомагат развитието на настъплението.[36]

Разбира се, не само в хода на Одринската операция, но и на Балканската война 1912-1913 г. все по-голямо приложение намират също свързочните средства – телефон, телеграф, радиостанции, които съдействат за подобряване управлението на войските. В сравнително слаба степен – основно за евакуация и снабдяване, приложение намират и отскоро появилите се в българската армия автомобили, използвани едновременно с традиционно съществуващия конски и волски обоз. Конните части, от своя страна, се използват в хода на войната основно за разузнаване и за охрана на флановете, а в редки случаи – и за преследване.

Като цяло успехите, извоювани от Сухопътните войски на българската армия през Балканската война 1912-1913 г., свидетелстват за бойните умения и подготвеността на личния й състав и демонстрират нейните бойни възможности. Едновременно с това военното изкуство, прилагано от нейните части и подразделения през месеците на войната, бележи значителен напредък и обогатява българския принос в съкровищницата на световните военни достижения.

По време на Балканската война 1912-1913 г. българската армия дава значителни загуби. Според официални сведения броят на убитите и умрелите от рани и болести през войната български войници, както и на ранените и изчезналите (по различни сведения) е между 79 788 и 86 684 души.[37] Всичко това показва, че постигнатите от българската армия резултати са извоювани в хода на тежки и изпълнени с кръвопролития боеве благодарение на по-добрата й военна подготовка, но преди всичко на ентусиазма и на високия боен и национален дух на офицерите, подофицерите и войниците от нейния състав и особено от сухопътните й войски.

1 Войната между България и Турция -1912-1913 г. Т. 1. Подготовка на войната. С., 1937,с. 104, 107-108, 118.

2 Балканската война 1912-1913. С., 1961, с. 168; П е т р о в, Т. Състав и загуби на воюващите сили през Балканските войни 1912-1913 г. – В : Клио. Сборник в чест на 65-годишнината на ст.н.с. Милен Куманов. С., 2008, с. 486-487.

3 Войната между България и Турция. С., 1927, с. 125, 130-131; Вж. и Балканската война 1912-1913..., с. 168; Националноосвободителните борби на българите от Македония и Одринска Тракия през Балканската война (1912-1913). С., 1994, с. 74-75; Военна техника и технически служби в Българската войска и в БНА. С., 1986, ц. 146.

4 Балканската война 1912-1913..., с. 115; Х р и с т о в, А т. Кратка история на Освободителната война 1912-13 г. С., 1946, с. 28.

5 Балканската война 1912-1913..., с. 190.

6. За разположението и задачите на трите български армии в навечерието на войната вж. ДВИА, ф. 40, оп. 2, а.е. 141 л.11; а.е.129, л. 15; Българска военна история. Подбрани извори и документи. Т.2. С., 1985, с. 483, 488-490.

7 История на военното изкуство. С., 1987, с. 122.

8 ДВИА, ф. 40, оп. 2, а. е. 127, л. 9.

9 П а к т а м, а. е. 230, л. 206.

10 Войната между България и Турция 1912-1913 год. Т. 3. Сражението при Люле Бургас – Бунархисар. С., 1931, с. 616; История на военното изкуство..., с. 124.

11 Войната между България и Турция 1912-1913 год. Т. 3..., с. 525; Балканската война 1912-1913..., с. 257.

12 ДВИА, ф. 40, оп. 2, а. е. 230, л. 206; Българското военно изкуство..., с. 126.

13 ДВИА, ф. 40, оп. 2, а. е. 230, л. 206; Д и м и т р и е в, Р. Трета армия в балканската война 1912 година. С., 1922, с. 314-315; Българското военно изкуство..., с. 127-128; Балканската война 1912-1913..., с. 265-266.

14 ДВИА, ф. 40, оп. 2, а. е. 129, л. 105; Балканската война 1912-1913..., с. 270.

15 Балканската война 1912-1913..., с. 271.

16 ДВИА, ф. 40, оп. 2, а. е. 230, л. 207; Българското военно изкуство..., с. 129.

17 П е т р о в, Т. Участието на 7-а пехотна Рилска дивизия в освобождението на Македония през Балканската война 1912-1913 г. – В : Дупница и Дупнишко в борбите за национално освобождение, обединение и независимост. Сборник доклади. Дупница, 2009, с. 36-37.

18 Балканската война 1912-1913..., с. 328.

19 Българска военна история..., т.2, с. 610.

12. Първа балканска война 1912-1913 г.

Одринската крепост

Легенда

Висши щабове

Гл.К. Главна квартира

1 Ар. Щаб на армия

Пехота

IV к. Щаб на корпус

7 д. Щаб на дивизия

1/5 Щаб на бригада

25 Щаб на полк

Полк от 4 дружини (табори)

Полк от 3 дружини (табори)

Дружина (табор)

Рота

Взвод

Картечна рота

Район, зает за почивка

Фронт, зает от известни части в дадено време

Конница

Щаб на дивизия

3 Щаб на бригада

6 Щаб на полк

Полк от 3 ескадрона

Ескадрон

Р.№.3 Разезд

Район, зает за почивка

Артилерия

Полски артилерийски полк от две 7.5-см. с.с. и едно 8.7-см. не с.с. отделения

Планинско 7.5-см. с. с. отделение

Полско 12 см. с. с. гаубично отделение

Планинско 7.5-см.не с. с. отделение

Полско 12 см.не с. с. гаубично отделение

Полска, планинска и гаубична с. с. батареи

Полска, планинска и гаубична не с. с. батареи

12-см. Д/25 батарея

12-см. Д/28 батарея

12-см. Д/30 батарея

15-см. гаубична батарея

15-см. Д/30 батарея

5.7-см. куполна батарея

Инженерни войски

Пионерна рота

Телеграфна рота

Радиотелеграфна станция

Колоездачна рота

Аеропланна станция

Снабдителни и други тилови служби и учреждения

Д.О.П. Дивизионен огнестрелен парк

Д.Б., Д.Л. Дивизионна болница, Дивизионен лазарет

В.Л. Ветеринарен лазарет

Д.ТР. Дивизионен продоволствен транспорт

Интендантска рота

И.ЕТ. Начален етап

М.ЕТ. Междинен етап

ПР.ЕТ. Преден етап

Б.І.А. Базисен магазин

М.І.А. Междинен магазин

Р.ІІІ.А. Резервен магазин

СЪС СИН ЦВЯТ
са означени
българите и съюзниците

С ЛИЛАВ ЦВЯТ
са означени гърците
(картографско приложение № 22)

С ЧЕРВЕН ЦВЯТ
са означени турците

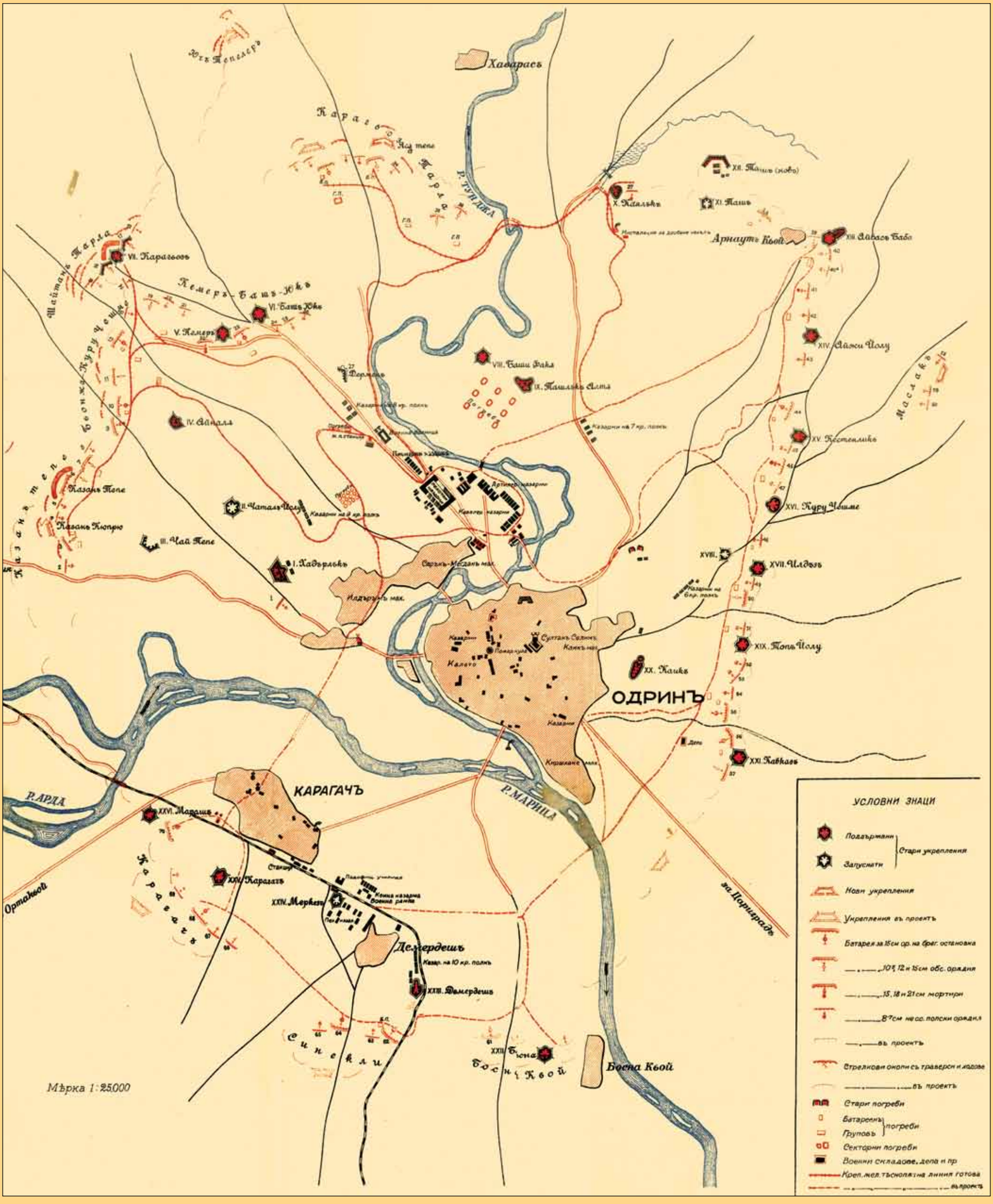
Хавараєъ
Р. ТУНДЖА
Артиутъ Кьой
ОДРИНЪ
КАРАГАЧЪ
Р. АРДА
Р. МАРИЦА
Бостанъ Кьой
Мѣрка 1:25000
УСЛОВНИ ЗНАЦИ
Стари укрепления
Нови укрепления
Укрепления въ проектъ
Стари погреби
Военни складове, депа и пр

13. Първа балканска война 1912-1913 г.

Превземането на Одрин

12-13 март 1913 г.

Атаката на фортовия пояс

Легенда

Висши щабове
- Гл.К. Главна квартира
- 1 Ар. Щаб на армия

Пехота
- IV к. Щаб на корпус
- 7 д. Щаб на дивизия
- 1/5 Щаб на бригада
- 25 Щаб на полк
- Полк от 4 дружини (табори)
- Полк от 3 дружини (табори)
- Дружина (табор)
- Рота
- Взвод
- Картечна рота
- Район, зает за почивка
- Фронт, зает от известни части в дадено време

Конница
- Щаб на дивизия
- 3 Щаб на бригада
- 6 Щаб на полк
- Полк от 3 ескадрона
- Ескадрон
- Р.№.3 Разезд
- Район, зает за почивка

Артилерия
- Полски артилерийски полк от две 7.5-см. с.с. и едно 8.7-см. не с.с. отделения
- Планинско 7.5-см. с. с. отделение
- Полско 12 см. с. с. гаубично отделение
- Планинско 7.5-см.не с. с. отделение
- Полско 12 см.не с. с. гаубично отделение
- Полска, планинска и гаубична с. с. батареи
- Полска, планинска и гаубична не с. с. батареи
- 12-см. Д/25 батарея
- 12-см. Д/28 батарея
- 12-см. Д/30 батарея
- 15-см. гаубична батарея
- 15-см. Д/30 батарея
- 5.7-см. куполна батарея

Инженерни войски
- Пионерна рота
- Телеграфна рота
- Радиотелеграфна станция
- Колоездачна рота
- Аеропланна станция

Снабдителни и други тилови служби и учреждения
- Д.О.П. Дивизионен огнестрелен парк
- Д.Б., Д.Л. Дивизионна болница, Дивизионен лазарет
- В.Л. Ветеринарен лазарет
- Д.ТР. Дивизионен продоволствен транспорт
- Интендантска рота
- И.ЕТ. Начален етап
- М.ЕТ. ПР.ЕТ. Междинен етап, Преден етап
- Б.І.А. Базисен магазин
- М.І.А. Междинен магазин
- Р.ІІ.А. Резервен магазин

СЪС СИН ЦВЯТ
са означени българите и съюзниците

С ЛИЛАВ ЦВЯТ
са означени гърците (картографско приложение № 22)

С ЧЕРВЕН ЦВЯТ
са означени турците

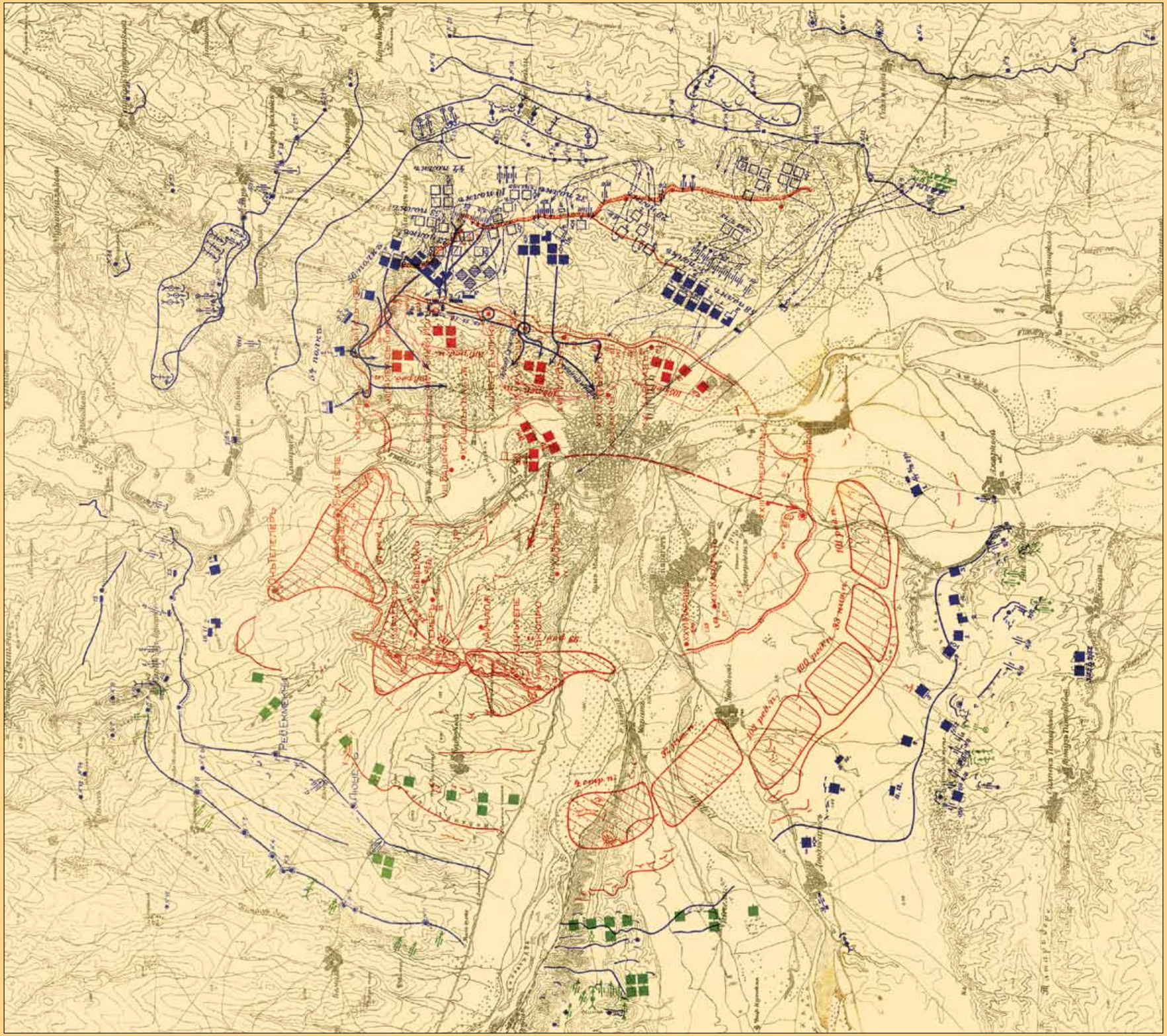

14. Окупационни зони

заети от войските на съюзниците територии в края на Балканската война - април 1913 г.

черногорска окупационна зона

българска окупационна зона

сръбска окупационна зона

гръцка окупационна зона

ЛОНДОНСКИ МИРЕН ДОГОВОР
май 1913

Споровете между България, Сърбия и Гърция за подялбата на Македония остават нерешени и между Гърция и Албания за северен Епир. Категорична е волята на Великите Сили за контрол на проливите от Турция

БУКУРЕЩКИ ДОГОВОР
юли 1913

България отказва да приеме условията на договора за окончателни и това предопределя присъединяването към Централните сили по време на Първата световна война

15. Втора Балканска (Междусъюзническа) война 1913 г.

Положението на страните при започване на военните действия

Легенда

Висши щабове

- Главна квартира (гл.К.)
- Щаб на армия (I Ар.)

Пехота

- Щаб на корпус (IV к.)
- Щаб на дивизия (7 Д.)
- Щаб на бригада (1/5)
- Щаб на полк (25)
- Полк от 4 дружини (табори)
- Полк от 3 дружини (табори)
- Дружина (табор)
- Рота
- Взвод
- Картечна рота
- Район, зает за почивка
- Фронт, зает от известни части в дадено време

Конница

- Щаб на дивизия
- Щаб на бригада (3)
- Щаб на полк (6)
- Полк от 3 ескадрона
- Ескадрон
- Разезд (Р.№.3)
- Район, зает за почивка

Артилерия

- Полски артилерийски полк от две 7.5-см. с.с. и едно 8.7-см. не с.с. отделения
- Планинско 7.5-см. с. с. отделение
- Полско 12 см. с. с. гаубично отделение
- Планинско 7.5-см.не с. с. отделение
- Полско 12 см.не с. с. гаубично отделение
- Полска, планинска и гаубична с. с. батареи
- Полска, планинска и гаубична не с. с. батареи
- 12-см. Д/25 батарея
- 12-см. Д/28 батарея
- 12-см. Д/30 батарея
- 15-см. гаубична батарея
- 15-см. Д/30 батарея
- 5.7-см. куполна батарея

Инженерни войски

- Пионерна рота
- Телеграфна рота
- Радиотелеграфна станция
- Колоездачна рота
- Аеропланна станция

Снабдителни и други тилови служби и учреждения

- Д.О.П. Дивизионен огнестрелен парк
- Д.Б., Д.Л. Дивизионна болница, Дивизионен лазарет
- В.Л. Ветеринарен лазарет
- Д.ТР. Дивизионен продоволствен транспорт
- Интендантска рота
- И.Е.Т. Начален етап
- М.Е.Т. Междинен етап
- ПР.Е.Т. Преден етап
- Б.І.А. Базисен магазин
- М.І.А. Междинен магазин
- Р.ПІ.А. Резервен магазин

СЪС СИН ЦВЯТ
са означени българите и съюзниците

С ЛИЛАВ ЦВЯТ
са означени гърците (картографско приложение № 22)

С ЧЕРВЕН ЦВЯТ
са означени турците

Тимошка армия
Шум. див. II пр.
4 отъл. полка
5 дивизия
9 дивизия
1 армия
II армия
3 полка III пр.
Тимош. див. I пр.
1. дивизия
13. дивиз.
3/5 бриг.
Кон. дивиз.
Одрин бр.
4 дивизия
Дун. див. II пр.
Доброволч. бриг.
Морав. див. II пр.
Черногор. див.
Кон. див.
2. дивизия
4 бригада
3 дивизия
2 дивизия
Тимош. див. II пр.
Ш армия
I армия
Струмска оп.
Беласица
Кавала
Пангео
Пиринска оп.
Родопска оп.
Дедеагачка отр.
Беломорска армия
ВИДИНЪ
ЛОМЪ
ОРѢХОВО
ФЕРДИНАНДЪ
ПЛѢВЕНЪ
ОВРАТЦА
ПИРОТЪ
ЦАРИБРОДЪ
ЛЪСКОВЕЦЪ
ТРЪНЪ
СОФИЯ
БОТЕВГРАДЪ
ПЕРНИКЪ
РАДОМИРЪ
ВРАНЯ
БОСИЛЕГРАДЪ
ДУПНИЦА
САМОКОВЪ
КУМАНОВО
СКОПИЕ
ГОР. ДЖУМАЯ
ВЕЛЕСЪ
ЩИПЪ
НЕВРОКОПЪ
ПЕТРИЧЪ
СТРУМИЦА
КАВАДАРЦИ
ПРИЛЕПЪ
ДЕМИРЪ-ХИСАРЪ
ДРАМА
СѢРЪ
КСАНТИ
ГЮМЮРДЖИНА
ГЕВГЕЛИ
ЕНИДЖЕ-ВАРДАРЪ
ВОДЕНЪ
СОЛУНЬ
ПАНАГИЯ
ДЕДЕ-АГАЧЬ
БѢЛО МОРЕ

20 Войната между България и Турция 1912–1913 год. Т.1..., с. 532.

21 П а к т а м, т. 6.С., 1935, с. 9; Балканската война 1912-1913..., с. 288.

22 Територия, която поради особената конфигурация на държавната граница в Родопите е вдадена на около 60 км в българската територия и достига на по-малко от 20 км от Пловдив).

23 Войната между България и Турция 1912–1913 год. Т.1..., с. 534; Т. 5..., с. 491-492, 496; Балканската война 1912-1913..., с. 296.

24 ДВИА, ф. 40, оп. 1, а. е. 163, л. 143; а. а. 244, л. 97, 140; Балканската война 1912-1913..., с. 297 и сл.; Националноосвободителните борби на българите от Македония и Одринска Тракия през Балканската война (1912-1913). С., 1994, с. 119,-120.

25 ДВИА, ф. 40, оп. 2, а. е. 181, л. 103, 106-107, 243; а. е. 244, л. 140-142; Войната между България и Турция...,т. 5, с. 597-604. Тук е публикуван и пълният текст на протокола, подписан от Явер паша относно капитулацията на турския корпус.

26 ДВИА, ф. 40, оп. 2, а. е. 200, л. 78-79.

27 Българското военно изкуство..., с. 131.

28 Р о д е, Х. Булаирският бой. – Военни известия, 1914, № 22, 25 февруари 1914, с. 2-3; Л е ф т е р о в, Х. Настъплението на 4-а отделна армия в Галиполския полуостров в 1913 г. Боевете при Булаир и Шаркьой. С., 1941, с. 119 и сл.

29 Балканската война 1912-1913..., с. 410; Българското военно изкуство..., с. 134-135; История на българската артилерия. С., 1977, с. 172; История на инженерните войски на България. С., 1992, с. 91-92.

30 ДВИА, ф. 48, оп. 1, а.е. 5, л. 203-204; История на българската артилерия…, с. 172; М а р к о в, Г. България и Балканският съюз срещу Османската империя 1912-1913. С., 1989, с. 319.

31 История на инженерните войски на България. С., 1992, с. 92.

32 История на инженерните войски..., с. 93.

33 ДВИА, ф. 362, оп. 1, а. е. 3, л. 74.

34 П е й ч е в, А т. Приносът на българския народ за развитието на военното изкуство. С., 1972, с. 19.

35 Заповеди по Действующата армия за 1912-1913 год. – Военноисторическа библиотека, П 800; Военни известия, № 17, 2 април 1913, с. 2.

36 Българското военно изкуство..., с. 139-141; Вж. и П е й ч е в, А т. Зараждане и развитие на българското военно изкуство 681-1945 г. С., 1988, с. 230-231; Балканската война 1912-1913..., с. 444-446.

37 Вж. тук, с. 124; ДВИА, ф. 42 м, оп. 1, а. е. 311, л. 267; С т а н ч е в, С т. Човешките загуби и тяхното попълване през войните на България 1885-1945. С., 2001, с. 97.

4. НЕСБЪДНАТИ ОЧАКВАНИЯ

В резултат на Балканската война 1912-1913 г. страните от воюващата с Османската империя коалиция получават чувствително разширение на своите територии. Съгласно чл. 2 от подписания на 17/30 май 1913 г. в Лондон мирен договор всички земи на запад от линията Мидия-Енос (с изключение на Албания) преминават в техни ръце.

Значително териториално разширение получава и България, която по силата на договора присъединява по-голямата част от Източна и Западна Тракия и източната част на Македония. Проявявайки максимализъм и неудовлетворение от полученото, а и поради нерешените от договора претенции, предявявани от отделните страни от коалицията във връзка с териториалните придобивки, както и поради съществуващите противоречия между тях, свързани с аспирациите за присъединяване на нови земи, довчерашните съюзници скоро се изправят едни срещу други.

Не само България, но и другите воюващи в Балканската война 1912-1913 г. държави не разпускат своите армии след нейното завършване. В продължилия почти половин година ожесточен конфликт между воюващите страни техните армии претърпяват значителни загуби, поради което, след края на войната всяка една от тях се стреми да ги преодолее и компенсира чрез свикването на нови набори под знамената.

По такъв начин през втората половина на май 1913 г., тоест към момента на подписването на Лондонския договор, съставът на българската армия надхвърля 500 000 души (7963 офицери и 492 528 войници и подофицери), въпреки че по щат е предвидено да бъдат мобилизирани около и дори над 700 000 души.[1] От част от мобилизираните в навечерието на Междусъюзническата война 1913 г. е създадена нова – 5-а армия, която заедно с новосформираните части, включени в състава на участвалите в Балканската война 1912-1913 г. четири български армии, попълва състава на Сухопътните войски на страната. В числото на мобилизираните освен младежи от новия набор са свикани също много опълченци. Мобилизирани са и 21 682 души от новоприсъединените земи, които дават началото на Одринската, Серската и Драмската бригада, разположени по турската граница със задача да я прикриват.[2] Всичко това обаче е крайно недостатъчно за попълване на загубите, дадени в завършилата буквално преди месеци война.

Поради недостига на време, а и на средства, различните системи и модификации на въоръжението, използвано от сухопътните войски по време на войната, не се променя съществено в месеците след нейното завършване. Изменения настъпват преди всичко по отношение количеството на оръжието, чийто брой нараства след изземването на въоръжението на пленените турски войници, а и на пристигането на нови доставки от чужбина. В навечерието на Междусъюзническата война 1913 г. налице са 378 966 пушки от системата „Манлихер“, които се използват едновременно с по-старите системи „Бердана“ и „Крнка“, както и 5770 саби. Артилерията има на разположение 1228 оръдия, от които 757 – в артилерийските полкове, 146 – в планинската артилерия, 259 – в крепостната артилерия, а полските гаубици са 66. Транспортът и превозите на

продоволствие и боеприпаси се осигуряват с помощта на 97 456 коня, чиято численост е чувствително по-малка от предвиденото в щатовете. Данните свидетелстват, че мобилизираният състав на българската армия в навечерието на войната е с около една шеста по-малко от този в неотдавна приключилия конфликт, тоест в момент, когато на България предстои да воюва не само с обединените сили на бившите си съюзници, но и на своите съседи Румъния и Османската империя.[3]

В същото време след попълването на своите войски в навечерието на задаващата се война сръбската армия достига численост около 350 000 души, в тяхна помощ са изпратени още 12 000 души от състава на черногорската армия. Числеността само на гръцките сухопътни сили е около 200 000 души, а на турските войски в Източна Тракия – около 255 000 души. С изключение на последните, армиите на посочените страни запазват в общи линии въоръжението си от Балканската война 1912-1913 г. като вид и количество, а поради краткостта на военните действия, които водят през есента на 1912 г., са и сравнително отпочинали.

Румънската армия, от своя страна, освен че има численост 437 000 души, в навечерието на Втората балканска война разполага с около 420 000 пушки „Манлихер“ и „Мартини“, всяка от които обезпечена със 761 патрона. На въоръжение са също 372 картечници и 654 оръдия, осигурени с по 1000 снаряда. По такъв начин през юни 1913 г. общите сили на потенциалните противници на българската армия достигат численост 1 277 000 души, тоест съотношението в жива сила е в полза на противниците на България.[4]

В сложната и изпълнена с напрежение обстановка, очертала се на Балканите след края на Балканската война 1912-1913 г. и на все по-назряващия военен конфликт с оглед задоволяване териториалните аспирации на отделните балкански държави, техните армии предприемат конкретни стъпки, подготвящи ги за неговото начало. Без да държи сериозна сметка за поведението на Румъния и Османската империя и очаквайки сблъсък преди всичко с бившите си съюзници, българското главно командване обаче все още не подготвя планове, а само подробни разписания за прегрупирането на армията от Източна Тракия (където неотдавна са завършили военните действия) към района на западната и югозападната ни граница. Замисълът косвено свидетелства, че очакваният противник в предстоящата война, според неговото виждане, си остават Сърбия и Гърция, но не и Румъния и Османската империя, тоест командването си поставя нереални задачи.[5]

Товарене на войски на парахода „Борис“ за пренасянето им на новия военен театър, май 1913 г.

Във връзка с това към средата на юни 1913 г. войските

на петте български армии са съсредоточени и разположени изцяло край западната и югозападната ни граница, но не и край северната и югоизточната. Така 2-ра армия (с командващ генерал-лейтенант Никола Иванов) е развърната на линията от устието на р. Места на запад към с. Негован – южно от Кукуш - Дойран. 4-а армия (командващ генерал-майор Стилиян Ковачев) заема района северозападно от Радовиш (линията Щип – Кочани), 5-а (командващ генерал-майор Стефан Тошев) е разположена около Кюстендил и с. Конявo, 3-а армия (командващ генерал-лейтенант Радко Димитриев) – е в района на Сливница, а 1-ва (командващ генерал-лейтенант Васил Кутинчев) - на линията Белоградчик - Чупрене, като Видинският гарнизон е придаден изцяло в нейно подчинение.

С изключение на малочислените български гарнизони във Видин и Одрин нито край северната, нито край югоизточната граница на България са разположени каквито и да било войскови формирования, които да бъдат в състояние да поемат първоначалния удар на противниковите войски при евентуално нападение от страна на Румъния или на Османската империя. Единствено около София и в района на Струмица в разпореждане на главното командване са оставени незначителни сили - 6-а пехотна Бдинска дивизия и Конната дивизия, които се съсредоточават там, след като са изваден от състава на 3-а армия.[6]

При тази конфигурация на българските войски цялата гръцка армия в състав 9 дивизии (две от които са в резерв) е развърната срещу 2-ра българска армия. Сръбските войски са разположени основно в Македония и на линията Крива паланка – Удово – Злетово (една армия), около Пирот е съсредоточена друга тяхна армия, а в района на Зайчар - една дивизия и гарнизонни части. Резервът на сръбското главно командване (една дивизия, една бригада и един полк) е разположен в района около Скопие.

По същото време армията на Румъния, която също декларира недвусмисленото си намерение да се възползва от възникналата ситуация с цел да увеличи своята територия, започва съсредоточаването си в района на Бекет – Корабия – Турну Мъгуреле на северния бряг на р. Дунав.

Съсредоточаване на Българската армия за новата война със Сърбия и Гърция, май 1913 г.

Отчитайки все по-нарастващото напрежение и вероятността от скорошно започване на военни действия срещу армиите на бившите съюзници, в хода на прегрупирането на българските войски главното командване изработва набързо и проектоплан за готвещата се война. В съответствие със замисъла, заложен в него, се предвижда настъпление срещу основните сили на сръбската и гръцката армия в Македония от Дойран до Беломорския бряг

и разгромяването им, както и настъпление в сръбска територия, достигане долината на р. Морава и прекъсване на противниковите комуникации. При съотношение на силите почти навсякъде в полза на противника обаче, това се оказва твърде нереална и трудно осъществима цел.

Тъй като в момента задачата и на гръцката, и на сръбската армия е да задържат окупираните през Балканската война 1912-1913 г. територии, първоначално в плановете на техните командвания е предвидено само воденето на отбрана в случай на евентуално противниково настъпление. Впоследствие допълнително са разработени и три различни варианта за действия на техните войски в зависимост от конкретния ход на войната.[7]

След недвусмислените анонси за желанието на Румъния да получи компенсации от страна на България в замяна на наличието на влашко малцинство в Македония и нейната ненамеса в Балканската война 1912-1913 г., сега румънското командване също изготвя план за военни действия в случай на война. Планът е изцяло съобразен с намерението на Румъния да присъедини Южна Добруджа. За целта се предвижда преминаване на границата от румънската армия и окупиране на българските земи до линията Тутракан – Добрич – Балчик. Едновременно се проектира преминаване на р. Дунав при Оряхово, Корабия и Никопол и настъпление по най-прякото направление към София, с което да се принуди България да приеме условията, които ѝ се поставят.

План за предстоящи действия в случай на война разработва и турското командване. Недоволна от претърпяното поражение в Балканската война 1912-1913 г., Османската империя сега също цели, макар и частично, възвръщане на част от неотдавна изгубените земи. Ето защо планът на турското военно командване предвижда настъпление на турската армия по направлението Люлебургаз – Мустафапаша (дн. Свиленград) и Узункюпрю – Одрин, овладяване на Одрин и на източнотракийските земи до р. Марица.

Междувременно напрежението на Балканите все повече нараства. На 19 май/1 юни 1913 г., само два дни след подписването на Лондонския мирен договор, Сърбия и Гърция сключват военнополитически съюз и започват открито да се готвят за война срещу България. Към двустранния съюз е привлечена също Черна гора, направени са сондажи и за приобщаването на Румъния.

Пехотата заминава за новите си райони

По същото време в България все повече се налага схващането, че зараждащият се конфликт може да бъде решен единствено чрез използването на военни средства. Проявявайки твърдост и нежелание за отстъпчивост пред исканията на бившите съюзници, както и липсата на реализъм по отношение състоянието на българската армия и относно ситуацията на Балканите, военното командване заема твърда позиция и също пристъпва към подготовка за война. Нещо повече, след подписването на Лондонския мирен договор започва и прехвърлянето на българските войски от Източна Тракия към района на западната и югозападната граница, при това преди още турската армия да е извършила своята демобилизация.

Проявявайки авантюризъм и излишна самоувереност, а и поради неправилна оценка на политическата и военна ситуация на Балканите в момента, в изпълнение волята на държавния глава и върховен главнокомандващ на българската армия цар Фердинанд I, помощник-главнокомандващият генерал-лейтенант Михаил Савов подписва на 15/28 юни 1913 г. заповед за започване на военни действия, но само от войските на 2-ра и 4-а армия, без да си дава ясна сметка, че по този начин поставя началото на война между бившите съюзници. В същото време, поне към началото на военните действия, според идеята на българското главно командване се замисля те да бъдат с ограничена цел и да имат по-скоро демонстративен, отколкото настъпателен характер, а това в никакъв случай да не бъде повод за започване на войната.[8]

В изпълнение на заповедта в 3,00 ч. сутринта на 17/30 юни 1913 г. българската армия започва военни действия по югозападната граница и преминава в успешно настъпление срещу частите на сръбската и гръцката армия. Възприемайки предприетата военна акция като начало на война, за която няма желание да поеме отговорност, само ден по-късно – на 18 юни/1 юли, правителството, а веднага след това по негова заповед – и главното командване, нареждат същата да бъде незабавно прекратена.

Разпореждането за спиране на военните действия се оказва твърде закъсняло. Намиращи се в значително по-благоприятна военна и политическа обстановка, сръбската и гръцката армия преминават в контранастъпление, възползвайки се от колебанието на българската страна, а

Бойното поле при кота 550 край Злетовската река

и от противоречивите заповеди на главното командване, които не позволяват на българската армия да продължи започнатото настъпление.

При така създалата се ситуация противникът съумява да плени в района на Злетово отделни подразделения от състава на 7-ма пехотна Рилска дивизия, действащи на десния фланг на 4-а армия (спрели огъня в изпълнение на заповедта) и да разстрои нейните действия. За сметка на това на 21 юни/4 юли на левия фланг на същата армия – при Криволак, 2-ра пехотна Тракийска дивизия разгромява в упорити боеве сръбската Тимошка дивизия и пленява част от личния й състав заедно с 20 оръдия и друго въоръжение, но без след това да продължи по-нататъшното развитие на успеха. Причината за това е, че намиращата се в съседство 2-ра армия е подложена на силен натиск от страна на гръцките войски и въпреки оказаната им упорита съпротива между 19 юни/2 юли и 21 юни/4 юли при Кукуш, Лахна, Калиново и Дойран, е принудена да се оттегли на север, оголвайки левия фланг на 4-а армия, с което се създава реална опасност за излизането им в нейния тил. В резултат на създалата се ситуация командването на 4-а армия също отдава заповед да се пристъпи към оттегляне на състава й от заеманите към момента позиции. Независимо от това, боевете продължават с неотслабваща сила и през следващите дни.[9]

Към 29 юни/12 юли 2-ра армия се разполага на рубежа Будинарци – вр. Кавица – вр. Джама – Вранци – Зърнево – Търлис в очакване войските на противника. По същото време гръцкото и сръбското командване разработват общ план за провеждане на съвместно настъпление по долините на реките Места, Струма и Брегалница, съчетано с нанасянето на едновременни удари по двете български армии. Според замисъла се предвижда настъпващите обединени сили да се съединят при Горна Джумая (дн. Благоевград) и Царево село и да обкръжат българските войски, с което да принудят страната да капитулира. За начало на съвместните действия е определена датата 4/17 юли 1913 г.

Общото противниково настъпление започва в определения ден, но поради упоритата съпротива на българските войски особено в района на р. Брегалница и при с. Калиманци, съюзените сили, настъпващи от юг към Царево село (лява гръцка групировка в състав три дивизии) и от запад (сръбските войски в състав пет дивизии) достигат едва на 10/23 юли до линията вр. Занога – вр. Руен. Без да успее да нанесе поражение на бъл-

Оборудване на Калиманската позиция

гарските части по долината на р. Места, по същото време друга – дясна гръцка групировка (дивизия и половина) успява единствено да ги изтласка северно от Разлог.

Централната гръцка групировка (шест дивизии) също се изнася на север, но с бавни темпове, поради което след преодоляването на Кресненското дефиле достига още един ден по-късно - на 11/24 юли района южно от Горна Джумая. Позицията, която заемат войските, е изключително неудобна, тъй като е разположена от двете страни на р. Струма и е силно изнесена към българските позиции, докато в същото време фланговете им са значително по-назад, тъй като са силно изостанали.

Междувременно още в хода на военните действия българското командване изготвя план за контранастъпление на българските войски, съгласно който са създадени три групировки. Централната, под командването на генерал-лейтенант Никола Иванов (включваща частите и подразделенията на 2-ра армия – общо 46 пехотни дружини, 18 батареи и 10 ескадрона), получава задачата да настъпи фронтално откъм Горна Джумая, да прикове и ангажира намиращите се южно от нея гръцки войски и да създаде благоприятни възможности за обкръжаването им от настъпващите по фланговете български групировки. На дясната (в състав 36 дружини и 14 батареи), командвана от генерал-майор Вичо Диков, е възложено да настъпи по направлението Пехчево – Берово – Струмица и да участва в обкръжаването и унищожаването на гръцките войски. Съгласно със замисъла се предвижда в същото време лявата българска групировка (командвана от генерал-майор Радой Сираков) също да настъпи, но през Предела към Крупник – Симитли и съвместно с другите две български групировки също да участва в обкръжаването и ликвидирането на намиращите се в района противникови войски.

В изпълнение на замисъла на 14/27 юли 1913 г. първоначално войските от левия, а на следващия ден и от десния български фланг преминават в настъпление, разстройват настъплението на гръцките войски и всяват смут сред техния личен състав. Настъплението им е придружено от активните бойни действия на централната група български войски, които със своите действия приковават гръцките войски на място, без да им позволят да окажат помощ на войските от двата им фланга. Пред все по-ясно очертаващата се опасност от пълното обкръжаване, а и от евентуална капитулация на нами

Позицията на 13-и Рилски полк

16. Втора Балканска (Междусъюзническа) война 1913 г.

Действията срещу сърбите на 17(30) юни 1913 г.

Легенда

Висши щабове

Гл.К. Главна квартира

Гар. Щаб на армия

Пехота

IV к. Щаб на корпус

У д. Щаб на дивизия

1/5 Щаб на бригада

25 Щаб на полк

Полк от 4 дружини (табори)

Полк от 3 дружини (табори)

Дружина (табор)

Рота

Взвод

Картечна рота

Район, зает за почивка

Фронт, зает от известни части в дадено време

Конница

Щаб на дивизия

3 Щаб на бригада

6 Щаб на полк

Полк от 3 ескадрона

Ескадрон

Р.№3 Разезд

Район, зает за почивка

Артилерия

Полски артилерийски полк от две 7.5-см. с.с. и едно 8.7-см. не с.с. отделения

Планинско 7.5-см. с. с. отделение

Полско 12 см. с. с. гаубично отделение

Планинско 7.5-см.не с. с. отделение

Полско 12 см.не с. с. гаубично отделение

Полска, планинска и гаубична с. с. батареи

Полска, планинска и гаубична не с. с. батареи

12-см. Д/25 батарея

12-см. Д/28 батарея

12-см. Д/30 батарея

15-см. гаубична батарея

15-см. Д/30 батарея

5.7-см. куполна батарея

Инженерни войски

Пионерна рота

Телеграфна рота

Радиотелеграфна станция

Колоездачна рота

Аеропланна станция

Снабдителни и други тилови служби и учреждения

Д.О.П. Дивизионен огнестрелен парк

Д.Б., Д.Л. Дивизионна болница, Дивизионен лазарет

В.Л. Ветеринарен лазарет

Д.ТР. Дивизионен продоволствен транспорт

Интендантска рота

И.ЕТ. Начален етап

М.ЕТ. Междинен етап

ПР.ЕТ. Преден етап

Б.І.А. Базисен магазин

М.І.А. Междинен магазин

Р.ІІІ.А. Резервен магазин

СЪС СИН ЦВЯТ
са означени българите и съюзниците

С ЛИЛАВ ЦВЯТ
са означени гърците (картографско приложение № 22)

С ЧЕРВЕН ЦВЯТ
са означени турците

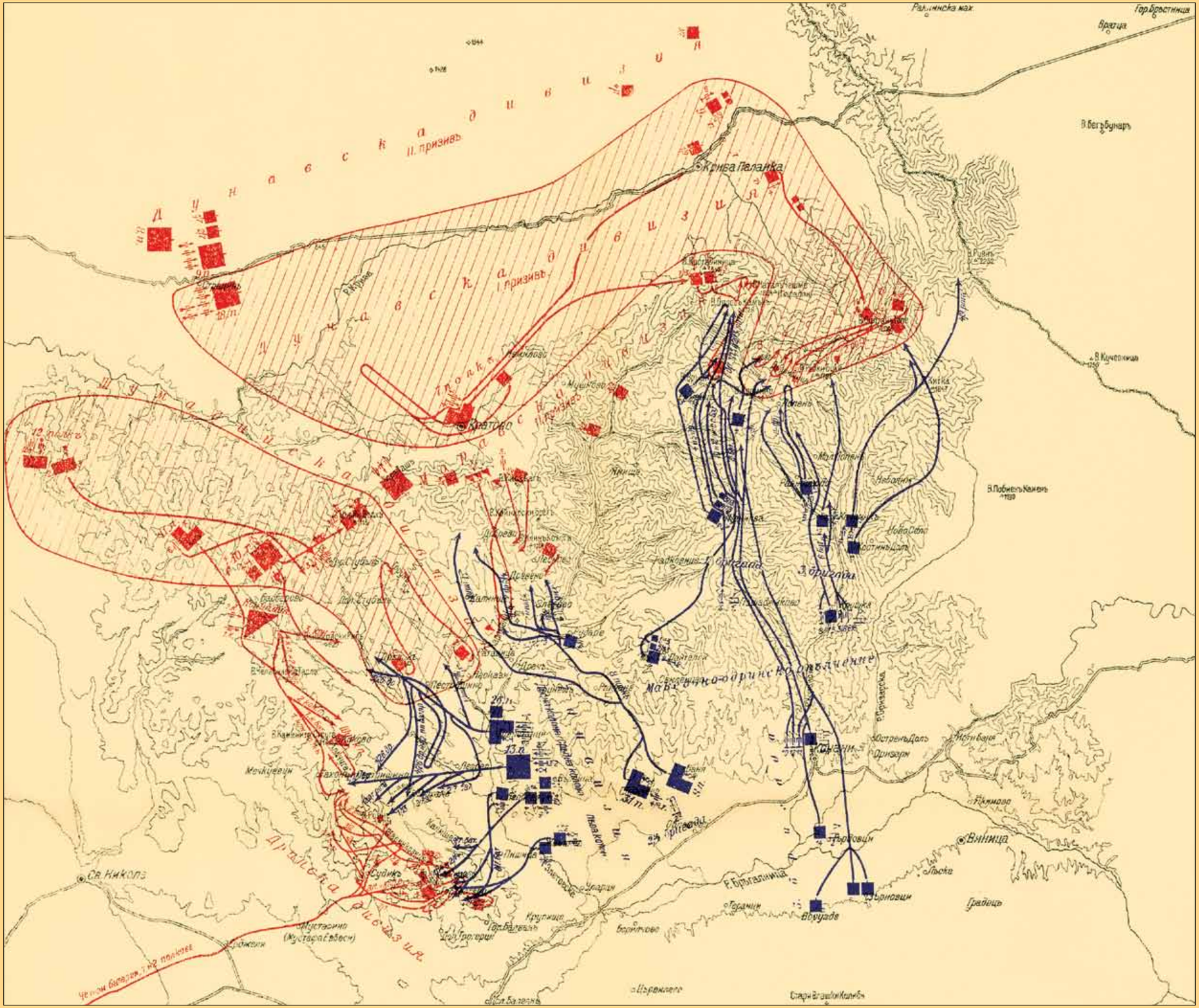
Раклинска мах.
Гор.Брестница
Връгца
В.Бегъ Бунаръ
Кнеа Гевгелия
Кнеа Гевгелия
Кнеа Гевгелия

ращите се в района гръцки войски, представителят на южната ни съседка на водещите се по това време в румънската столица Букурещ преговори, протакащ до този момент подписването на примирие, получава инструкции за незабавното му сключване.[10]

Едновременно с военните действия, които водят 2-ра и 4-а българска армия, по същото време активни боеве със сръбските войски протичат и по другите участъци на западната българска граница. След началото на войната частите на 5-а армия воюват в района на Кюстендил и Босилеград, 3-а армия - по Пиротското и Вранското направление, а 1-ва – в района на северозападната българска граница. Водейки кръвопролитни и ожесточени боеве, проявявайки героизъм и себеотрицание, с цената на хиляди жертви, със своите действия българските войски не позволяват на противника да постигне успех.

Докато конфликтът между армиите на бившите съюзници все повече се разгаря, Румъния решава да се възползва от затрудненото положение, в което в момента е изпаднала България, и в желанието си да реализира териториалните си претенции по най-безболезнения за нея начин, на 27 юни/10 юли 1913 г. ѝ обявява война. Още на следващия ден 5-и корпус от румънската Добруджанска армия, 3-а резервна дивизия и 31-ва отделна бригада (в състав от около 80 000 души) преминават безпрепятствено неохраняемата на практика държавна граница между двете страни в Добруджа и навлизат към вътрешността на България. През специално построените за целта понтонни мостове Бекет - Оряхово, Турну Мъгуреле - Никопол и Корабия - Гиген започва прехвърлянето и на частите на румънската Дунавска армия (чийто състав след мобилизирането на запасните надхвърля

В пряк контакт с довчерашните сръбски съюзници

400 000 души) на българска територия. Общият състав на румънските войски включва 235 дружини, 161 батареи, 80 ескадрона и 2 велосипедни роти, от които основната част нахлува в пределите на България, а като резерв на румънското главно командване остават едва 30 дружини, 5 батареи и 8 ескадрона.[11]

Още същия ден Министерският съвет на страната на свое заседание взема решение да не се оказва никаква съпротива на нахлуващите войски при навлизането им в България с оглед избягването на нежелателни сблъсъци в трудния за нея момент. В желанието си да предотврати сблъсъците на всяка цена, правителството препоръчва всички български „военни команди, които биха се намерили в местностите, дето би настъпила румънската армия, да се оттеглят с всичките си материали във вътрешността на царството“. Правителственото решение е своевременно доведено до знанието на главното командване, което незабавно го привежда в изпълнение.[12]

Началото на румънското настъпление е предварително съгласувано с действията на сръбската армия. Предвид очакваното овладяване на охранявания от малочислени сили гр. Ниш от частите на 1-ва българска армия, което би довело до разкъсването на сръбската армия на две части, същата се намира в силно затруднено положение. Включването на Румъния във войната при тази ситуация и излизането на нейната армия в тила на българската армия довежда до сериозна промяна в обстановката. За да не попадне в обкръжение, българската армия е принудена да изтегли войските от десния си фланг и да ги разположи в района на българо-сръбската граница с готовност за осигуряване защитата на столицата.[13]

Офицери и войници от 11-и Сливенски полк край Дойран, 15/28 май 1913 г.

Настъплението на румънските войски към София се осъществява по две основни направления: Оряхово – Фердинанд (дн. Монтана) – Враца и Гиген – Плевен – Орхание (дн. Ботевград) – Саранци. Спазвайки заповедта да не им се оказва съпротива, българските части се изтеглят към вътрешността на страната, осигурявайки безпрепятственото им придвижване.

Очакваното от румънското командване овладяване на гр. Фердинанд на 4/17 юли обаче е забавено. Войските на 1-ва българска армия оказват активно противодействие на синхронизирания с неговите планове опит на сръбските войски да настъпят на българска територия и да участват в превземането, на селището, а по този начин и да отрежат пътя й за отстъпление. При така възникналата ситуация, въпреки разпореждането на българското командване, подразделението охраняващо жп линията при с. Бойчиновци, завързва бой с настъпващите от север румънски части. Намиращото се в с. Люта (дн. Владимирово) българско гранично подразделение също им оказва съпротива и допълнително съдейства за забавянето на "победоносния" им ход, а и за провалянето на замислената румънско-сръбска акция. Всичко това става причина селището да бъде овладяно едно денонощие по-късно (на 5/18 юли), при това след като българските войски в района се изтеглят.[14]

Все пак до края на следващия ден – 6/19 юли 1913 г., предните части на румънските войски достигат на около 12 km северно от София, а румънското правителство официално обявява, че прекратява по-нататъшните им действия. Румънски кавалерийски части обаче продължават движението си на юг и през следващите дни достигат градовете Клисура, Златица, Пирдоп и Панагюрище, преди окончателно да изпълнят разпореждането.

Без да срещне никаква съпротива след преминаването и на сухопътната си граница с България, румънската армия успява за по-малко от десет дни безпрепятствено да окупира и цяла Южна Добруджа. Последователно са заети градовете Силистра, Добрич и Балчик, румънски кавалерийски разезди навлизат за кратко и във Варна. Със заемането и на Тутракан цялата област до линията Балчик – Добрич – Тутракан е окупирана, а частите на румънската армия прекратяват по-нататъшното си навлизане в българска територия.[15]

Посрещане на армията след войната

Възползвайки се от тежкото положение, в което България изпада след нахлуването на румънските войски на нейна територия, Високата порта също преценява, че моментът е изключително подходящ за намесата на Османската империя във войната с оглед постигането на благоприятни корекции на Лондонския мирен договор. На 29 юни/12 юли 1913 г. турски войски заемат крайграничното черноморско градче Инеада, а кораби от военния й флот навлизат в български териториални води. Оказаната от намиращите се в Източна Тракия малобройни български подразделения съпротива обаче не е в състояние да спре предприетото през следващите дни турско настъпление. Настъпвайки в три колони, противниковите войски овладяват последователно градовете Люлебургаз, Виза, Бунархисар и Лозенград, а на 10/23 юли заемат без бой и опразнения от българските войски Одрин.

Ден по-късно (на 11/24 юли) те преминават и довоенната българо-турска граница и нахлуват в старите предели на България. Освен в Къзълагачко (дн. Елховско) противникови войски навлизат по поречието на р. Марица до Любимец, а също в Каваклийско (дн. Тополовградско) и Ортакьойско (дн. Ивайловградско). Те нахлуват и в Кушукавашко (дн. Крумовградско), Гюмюрджинско и Малкотърновско, опожарявайки навсякъде селищата, през които преминават и ставайки причина за масовото изтегляне на населението към вътрешността на страната. Набезите в българска територия продължават по-малко от седмица, а на 17/30 юли по частите на 2-ра Тракийска дивизионна област е разпратена специална заповед на нейния началник генерал-майор Михаил Стоилов, с която официално се обявява, че турското нашествие е прекратено, а опасността от възобновяването му – окончателно отстранена.[16]

Независимо от своята краткотрайност, нахлуването на турските войски в българска територия става причина да бъде създадено огромно превъзходство на силите на страните, с които България воюва в момента. Заобиколена от противници от всички страни, изправена пред военна катастрофа, страната е принудена да прекрати военните действия с армиите на своите съседи и да приеме предложенията им за подписване на благоприятен за тях мирен договор. Така само за 33 дни България приключва войната, но заедно с

Последен парад преди демобилизацията

това загубва и значителна част от завоюваното със силата на българското оръжие в хода на Балканската война 1912–1913 г. Българската армия претърпява сериозни загуби и в жива сила.[17]

Въпреки че тъкмо България става причина за началото на войната, военното командване на страната не си поставя ясна стратегическа цел при започването на конфликта, преследваща нанасянето на поражение на армиите на противниците и принуждаването им да се съобразят с нейните намерения. От друга страна нецелесъобразното съсредоточаване на армията по границата е съчетано с дълбоко погрешна оперативна идея, наложена от помощник-главнокомандващия генерал-лейтенант Михаил Савов, която завършва с неуспех още при първия опит на войските да сондират противниковото разположение, а ходът на войната се компрометира още от самото й начало. Разпръснатостта и неравномерното струпване на армията покрай границата също играят негативна роля и съдействат за блокиране замисъла на отделните военачалници.[18] Независимо от всичко това и въпреки че военните действия са сравнително краткотрайни, българската армия съумява да се организира и да осъществи контранастъпление, при това в труднопроходима планинска местност, целящо обкръжаването на гръцката армия и единствено междувременно сключеното примирие става причина същата да бъде спасена от пълен разгром.

Според Лондонския мирен договор от 17/30 май 1913 г. към територията на страната са присъединени Пиринска Македония, Струмишко и части от Западна и Източна Тракия. Съгласно Букурещкия договор от 28 юли/10 август 1913 г. обаче,

Цар Фердинанд I посреща войсковите части от българската армия

страните победителки окупират всички територии, за които предявяват претенции, а от България са отнети и предадени на Сърбия, Гърция и Румъния територии, населени с българско население.

В съответствие с договора Гърция присъединява Егейска Македония, част от Западна Тракия, Халкидическия полуостров със Солун, Северен Епир и някои от островите в Егейско море, Сърбия – Вардарска Македония и Косово. Компенсации получава също Черна гора, а Румъния заграбва Южна Добруджа. След подписването на Цариградския мирен договор на 16/29 септември 1913 г. по-голямата част от придобитите от България земи в Източна Тракия също са върнати на Османската империя. Или казано с езика на цифрите, България увеличава своята довоенна територия със 17 процента, Сърбия с 80, Гърция с 91, Румъния с 6, а Черна гора – с 65.[19] По този начин, въпреки че завършва войната с увеличена територия, България е значително ощетена от бившите си съюзници и от съседните държави, а българският национален въпрос така и не намира своето разрешение. Огромните надежди, с които България започва Балканската война за завършване на националното си обединение, се оказват несбъднати, а разочарованията - всеобщи.

1 Войната между България и другите балкански държави през 1913 год. Т. 1. Причините и подготовката на войната и военните действия до 21-ви юний. С., 1941, с. 157-158; Българска военна история. Подбрани извори и документи. Т. 2. С., 1984, с. 609, 619, 620, 636.

2 Междусъюзническата война 1913 г. С.,1963, с. 50-51, 175.

3 Войната между България и другите балкански държави..., с. 158.

4 П а к т а м, с. 162 и сл., 171.

5 Войната между България и другите балкански държави..., с. 178; Ф и ч е в, И в. Балканската война 1912-1913. Преживелици, бележки и документи. С., 1940, с. 387, 392 и сл.

6 ДВИА, ф. 40, оп. 2, а. е. 128, л. 236; Ф и ч е в, И в. Пос. съч., с. 401, 415; Междусъюзническата война 1913 г..., с. 98-99; Българската армия 1877-1919. С., 1988, с. 276-277.

7 Войната между България и другите балкански държави..., с. 182, 281-282.

8 Българска военна история..., т. 2, с. 660-661; Г е ш о в, И в. Престъпното безумие и анкетата по него. Факти и документи. С., 1914, с. 86; Ф и ч е в, И в. Пос. съч., с. 421-422; М а р к о в, Г. Българското крушение 1913. С., 1991, с. 64 и сл.

9 ДВИА, ф. 40, оп. 2, а. е. 145, л. 238; Междусъюзническата война 1913..., с. 122-123, 146-150.

10 В а з о в, Г. Спомени от балканските войни. С., 1929, с. 14-15; Междусъюзническата война..., с. 125-129, 153 и сл.

11 ДВИА, ф. 1, оп. 5, а. е. 668, л. 121-124; ф. 22, оп. 3, а. е. 12, л. 83; ф. 40, оп. 2, а. е. 137, л. 410; а. е. 171, л. 302; Междусъюзническата война 1913..., с. 170; К и ш к и л о в а, П. Румънската инвазия в България през 1913 г. - документи. – Във: Военни съюзи и коалиции през XX век. [С., 1997], с. 131.

12 ДВИА, ф. 40, оп. 2, а. е. 247, л. 74.

13 Междусъюзническата война 1913..., с. 171, 174.

14 ДВИА, ф. 40, оп. 2, а. е. 137, л. 461-462; а. е. 171, л. 256, 259; а. е. 149, л. 410; Междусъюзническата война 1913..., с. 171, 172.

15 ДВИА, ф. 22, оп. 3, а. е. 12, л. 83-87; ф. 40, оп. 2, а. е. 156, л. 180-182, 186; а. е. 171, л. 274; а. е. 133, л. 356; ф. 42м, оп. 1, а. е. 269, л. 359.

16 ДВИА, ф. 40, оп. 2, а. е. 65, л. 254-256; а. е. 133, л. л. 351, 360; а. е. 147, л. 78, 83; а. е. 171, л. 317; а. е. 173, л. 184, 197; а. е. 178, л. 120; а. е. 179, л. 334; а. е. 240, л. 2.

17 Междусъюзническата война 1913..., с. 188; Христов, А т. Исторически преглед на войната на България срещу всички балкански държави 1913 г. с., 1922, с. 232.

18 Фичев, И в. Пос. съч., с. 438, 440-441; Междусъюзническата война..., с. 168-169; Марков, Г. Пос. съч., с. 5.

19 Марков, Г. Пос. съч., с. 225.

НОВИ НАДЕЖДИ И ИЗПИТАНИЯ

Щом работата дойде до атака и се понесе ужасният боен вик „На нож! “, българският войник, без да обръща внимание на никакви тактики, се хвърля напред с такова настървение, което граничи само с лудостта.

Английското списание „График“

1. ПОДГОТОВКА ЗА НОВА ВОЙНА

Резултатите от Балканските войни (1912–1913 г.) оказват непосредствено влияние върху подготовката на Българската армия за участие в Първата световна война. С подписването на договора за мир в Букурещ между България, от една страна, и Гърция, Черна гора, Румъния и Сърбия, от друга, българското правителство се задължава в срок от един ден да демобилизира армията си. На 29 юли/11 август е издадена заповед, която регламентира всички въпроси, свързани с придвижването на войските към постоянните им гарнизони. Въпреки загубената война и наложения тежък мир войските с развети бойни знамена са посрещнати с възторг и радост от населението в мирновременните им гарнизони. На 2/15 август, след тържественото посрещане на частите от 1-ва пехотна Софийска дивизия в столицата, Главното командване е уведомено от министър-председателя, за застрашителното поведение, което заема Турция спрямо България. За противопоставяне срещу турските войски, които окупират Източна Тракия и навлизат в довоенните предели на България, се издава заповед за съсредоточаването на военни формирования на българо-турската граница. За целта не се демобилизират и остават в състава на армията четири набора от всички родове войски. Щабът на Действащата армия издава разпореждане с шест пехотни дивизии, в мирновременен състав, под командването на началника на 2-ра военноинспекционна област да се заеме българо-турската граница. В края на август 1913 г. започват преговори с Турция, а на 16/29 септември е подписан Цариградският договор, според който България губи Одринско, но задържа излаза на Егейско море между реките Места и Марица. На 9/22 октомври българските войски започват заемането на новоосвободените земи, а за окупационни войски временно остават 2-ра пех. Тракийска, 8-а пех. Тунджанска дивизия и една бригада от 3-а пех. Балканска дивизия, пет конни полка и шест планински батареи.

С придобиването на новите територии се налага увеличаване броя и на кадровите войскови формирования. Не е разформирована и остава да съществува и в мирновременния състав на армията 10-а пехотна сборна дивизия. Със заповед № 338 от 5 август 1913 г. тя е преименувана в 10-а пехотна дивизия и по оперативни съображения е развърната по горното течение на р. Места (Разлог – Неврокоп) с щаб в гр. Татар Пазарджик. В състава си има две бригади и един артилерийски полк. В първата бригада влизат 37-и и 38-и пехотен полк, а във втората 39-и и 40-и пехотен полк. С нормализирането на обстановката в Западна Тракия изпратените окупационни войски в освободените земи започват да се изтеглят към постоянните им гарнизони. Териториите от този район са включени в Десета дивизионна област, където в края на 1913 г. окончателно е предислоцирана 10-а пехотна дивизия, след което армията напълно преминава към мирновременно състояние.

Неразрешените политически цели след Балканските войни (1912–1913) и явната нетрайност на несправедливия Букурещки договор определят насоките на военната политика на българското правителство. На първо място се вземат мерки за изясняване на човешките и материалните загуби, които понася Българската армия през завършилите войни. Загубите в личен състав са твърде големи:[1]

МОБИЛИЗИРАНИ	УБИТИ	УМРЕЛИ	БЕЗСЛ. ИЗЧЕЗНАЛИ	ВСИЧКО	% от мобилиз.	РАНЕНИ	% от мобилиз.
ЗАГУБИ ВЪВ ВОЙНАТА С ТУРЦИЯ (1912-1913)							
567 731	8840	10 995	4926	24 761	4,29	36 877	6,49
офицери кадрови							
2472	73	45	-	118	4,77	347	14,04
офицери запасни							
4923	128	55	2	185	3,76	540	10,97
юнкери							
346	36	-	-	36	10,4	15	4,38
всичко							
7741	237	100	2	339	4,26	902	11,62
ЗАГУБИ ВЪВ ВОЙНАТА СЪС СЪЮЗНИЦИТЕ 1913 г.							
641 035	7583	3049	9694	20 326	3,17	42 911	6,69
офицери кадрови							
2479	74	19	-	93	3,75	284	11,45
офицери запасни							
5331	133	33	4	170	3,19	480	9
юнкери							
138	17	-	-	17	12,32	9	6,52
всичко							
7948	224	52	4	280		773	
ОБЩИ ЗАГУБИ НА БА В ДВЕТЕ БАЛКАНСКИ ВОЙНИ (1912-1913)*							
	16 423	14 044	14 620	45 706	6,72	79788	11,99
офицери кадрови							
4951	147	64	-	211		631	
офицери запасни							
10 254	261	88	6	355		1020	
юнкери							
484	53	-	-	53		24	
всичко							
15 689	461	152	6	619		1675	

** По най-нови сведения от дигиталния проект на Държавна агенция „Архиви“ за загиналите военнослужещи в Балканските войни (1912-1913) на адрес http:/www.archives.bg/balkanwars/ броят на загиналите български войни по време на двете Балкански войни е 47 657 души.*

Общо през двете Балкански войни понесените от Сухопътни войски загуби съставляват 98.6 % от общите загуби на армията. Логично между родовете войски водещото място с 95.2 % принадлежи на пехотата, следвана с 3.3 % от артилерията, с 1 % от инженерни войски и 0.5 % от кавалерията.

Понесените човешки загуби и увеличената територия на държавата изискват вземането на спешни мерки за попълването на кадровия и мобилизационен контингент и набиране на военнослужещи за попълването на новосъздадените формирования.

На базата на гласуваните военни бюджети Министерството на войната предприема редица практически мерки за подобряване на организационната структура на армията. През краткото време до включването на България в Първата световна война е възприет правилен подход, насочен към планомерното усъвършенстване и доразвиване на войсковите формирования. Съществува стремеж да се създаде гъвкава мирновременна организация на армията, съобразена с поуките от водените войни, която да стимулира обучението и да гарантира поддържането на постоянна бойна и мобилизационна готовност на войските.

В специализирания военен печат са поместени материали, в които се прави оценка на организацията на Българската армия преди и по време на Балканските войни (1912–1913) и се препоръчват мерки за нейното подобряване. Отделни автори застъпват становището, че през войните организацията на съединенията и частите е била добра, а други са на мнение, че тактическите формирования и особено пехотната дивизия е била много тежка за придвижване, действие и снабдяване. И двата извода имат своето основание. Защитниците на тезата за добрата организация споделят своите възгледи, че не тя е причината за неуспехите на бойното поле и това наистина е така. За разлика от тях представителите на втората група се съобразяват с тенденциите в развитието на въоръжената борба и формулират своите разсъждения на базата на достиженията на военното изкуство по тези проблеми.

Първите практически дейности, свързани с подобряването на организационната структура, започват непосредствено след демобилизацията. Освен разврьщането на 10-а пехотна дивизия, която започва да се нарича Беломорска, съществуващите десет военновременни пионерни дружини не се разформироват, а остават в състава на кадровата армия и организационно влизат в пехотните дивизии. Не се разформироват също железопътната, телеграфната и понтонната дружина.[2]

През 1914 г. въз основа на гласувания военен бюджет и по предложение на министъра на войната се извършват някои промени в организацията на войсковите формирования от Българската армия. Към пехотните полкове се формира още по една (трета) дружина в състав от две роти, а картечните взводове се развръщат в картечни полуроти. Във всички триескадронни конни полкове се развръща по още един ескадрон и по едни картечен взвод. Освен това при конните полкове се създават и по един конно-пионерен взвод.

Гаубичните батареи при 4-и, 5-и и 8-и артилерийски полк се развръщат в гаубични отделения с по три батареи. Сформирана е една конна артилерийска батарея. Към крепостните батальони се развръща още по една (трета)

Знак, даван на военнослужещите от 8-и Приморски полк за участието им в Балканските войни 1912-1913 г.

Офицер от 29-и Ямболски полк със съпругата си, 1914 г.

група, а при Софийския артилерийски арсенал се сформира арсенална рота. За улесняване на обучението и подготовката на Инженерните войски, само за мирно време, от съществуващите десет пионерни дружини са формирани 5 сборни пионерни дружини. Всяка от тях се състои от четири пионерни, една телеграфна и една мостова рота. От техническия парк при железопътната дружина е формирана техническа дружина с автомобилна, прожекторна, балонна и аеропланна рота. Тя е пряко подчинена на военноинженерната инспекция. Инженерната работилница и главният инженерен склад се отделят от железопътната дружина като самостоятелни формирования. Те също преминават на директно подчинение към военноинженерната инспекция. В понтонната дружина се развръща още една (трета) понтонна рота.

Отпуснатият военен бюджет за 1914 г. дава възможност да се развърнат някои учреждения. При Щаба на армията е създадена Военноисторическа комисия. Формирани са също инвалиден дом, санитарна подофицерска школа и армейски санитарен вещеви склад, подчинени на военносанитарната част. Разкриват се нови щатни длъжности за съществуващите и новосъздадени войскови формирования. В армейските военноинспекционни области се създават длъжностите началник-щаб и началник на артилерията. За дивизионите в новосформираните конни полкове се развръща длъжността „командир на дивизион“.[3]

Офицери на командно-щабно учение, 1914 г.

Извършените промени и набелязаните насоки за подобряване организацията на Българската армия се регламентират в приетия на 15/28 юли 1914 г. от XVII Обикновено народно събрание Закон за изменение и допълнение на някои членове от Закона за устройството на Въоръжените сили в царството и се установява нейната мирновременна структура.[4] По силата

на приетия закон кадровата армия се състои от четири отделни рода оръжия (пехота, артилерия, кавалерия и инженерни войски) и спомагателни войски, и учреждения. По мирновременната организация пехотата е сведена до 40 полка. Всеки полк има по три дружини, а всяка дружина се състои от четири роти. Освен това във всеки пехотен полк има по една картечна полурота и една нестроева рота. Полковете по два влизат в състава на пехотни бригади, а бригадите също по две формират десет дивизии. За охрана на държавните граници се развръщат необходимото количество гранични роти.

Офицери в казармения район, 1914 г.

Кавалерията в мирно време се състои от 11 конни полка (от които един Лейбгвардейски), групирани в три бригади. Всеки полк има два дивизиона (от по два ескадрона), картечен взвод, коннопионерен взвод и нестроеви взвод. Към кавалерията са придадени още кавалерийската школа, ветеринарното подофицерско училище, конният завод и две ремонтни конни депа.

Артилерията се подразделя на пет вида: полска, планинска, конна, гаубична и крепостна. Полската артилерия се състои от 10 полка, всеки от по три отделения с по три четириоръдейни батареи. Организационно полковете влизат по един в състава на пехотните дивизии. В три от артилерийските полкове, за всяка от отделните армии, е развърнато по едно трибатарейно гаубично отделение. Планинската артилерия се състои от три планински артилерийски полка. Два от тях са с по три, а третият с четири отделения. Всяко отделение има в състава си по две батареи. Общо броят на планинските артилерийски отделения е десет, с разчет по време на мобилизация да влязат по едно в състава на пехотните дивизии. Крепостната артилерия се състои от три крепостни батальона, всеки с по три

Артилеристи по време на занятие, 1915 г.

групи. Конната артилерия, която се формира след Балканските войни, има две конни батареи (по четири оръдия), сведени в конно артилерийско отделение. В техническо и учебно отношение отделението е подчинено на артилерийската инспекция, а в тактическо на кавалерийската инспекция.

Инженерните войски са сведени в пет пионерни дружини – железопътна, телеграфна, техническа и понтонна дружина. Всяка пионерна дружина се състои от четири пионерни, телеграфна и мостова рота. В железопътната дружина има три строителни и три експлоатационни роти. Телеграфната дружина е с три телеграфни и една радиотелеграфна рота. Техническата дружина има в своя състав техническа, автомобилна, прожекторна, балонна и аеропланна рота, а понтонната дружина се състои от три понтонни роти. В структурата на Инженерните войски влизат инженерната работилница и главният инженерен склад.

В състава на спомагателните войски и учреждения влизат дивизионните интендантства и болници, Софийският артилерийски арсенал с работилница в Шумен и три огнестрелни склада.

Управлението на Българската армия и подготовката на страната във военно отношение е съсредоточено в Министерството на войната. То се ръководи от военния министър, който изпълнява своите функции под височайшия надзор на царя по силата на това, че последният е върховен началник на армията.

Върху Щаба на армията ляга задължението за подготовката на армията, изучаването на противника и на вероятните театри на военните действия, съставянето на оперативните планове за война и други. В организационно отношение се състои от: оперативно отделение, организационно-строево отделение, военноисторическа комисия и адютантска секция. На пряко подчинение към Министерството на войната се намират военните учебни заведения. Те включват в своя състав: Военна академия, Военно училище, Школа за запасни подпоручици, Пехотна стрелкова школа, Картографски институт, Кавалерийска школа, Школа за артилерийски техници и оръжейни майстори, Санитарна подофицерска школа и Ветеринарно подофицерско училище.

Подпоручик от 27-и Чепински полк

Частите от мирновременния състав на армията образуват три военноинспекционни области (ВИО), всяка от по три дивизионни области (2-ра ВИО се състои от 4 дивизионни области). Към т. нар. големи тактически единици се отнася пехотната дивизия, която освен споменатите две пехотни бригади и артилерийски полк има в мирновременния си щат дивизионна болница и интендантство.

През 1915 г. в условията на избухналата Първа световна война продължава организационно-структурното усъвършенстване на Българската армия. В началото на годината е открита Военната академия, предназначена да подготвя генералщабни офицери. Ротите в третите дружини на пехотните полкове от две стават три. В кавалерията се формира още една конна бригада и техният брой нараства на четири. Уточнява се съставът на бригадите: 1-ва (щаб в София) – Лейбгвардейския, 1-ви и 5-и конен полк; 2-ра (щаб в Пловдив) – 3-и, 4-и и 7-и конен полк; 3-а (щаб в Русе) – 2-ри, 9-и и 10-и конен полк и 4-а (щаб в Дедеагач) – 6-и и 8-и конен полк.[5]

Съществуващите три гаубични отделения се развръщат в гаубични артилерийски полкове с по две отделения, всяко от две гаубични и една паркова батарея. Пак по същото време трите крепостни батальона стават Софийски, Шуменски и Видински крепостен артилерийски полк. Те имат в състава си по две отделения, всяко от две батареи. Конната батарея се развръща в отделение от две батареи. Създава се Артилерийска стрелкова школа и две армейски артилерийски работилници. Новите тенденции в организационно-структурното развитие на мирновременните формирования от Българската армия може да се проследят, ако се сравнят със състоянието на армията в навечерието на Балканската война през 1912 г.

Формирования	1912 г.	1915 г.	Увеличение
Пехотни дивизии	9	10	1
Пехотни бригади	18	20	2
Конни бригади	3	4	1
Пехотни полкове	36	40	4
Артилер. полкове	9	10	1
Гаубични полкове	—	3	3
Крепостни полкове	—	3	3
Конни полкове	11	11	—
Пехотни дружини	72	120	38
Полски арт. отд.	27	30	3
Ескадрони	37	44	7
Пионерни дружини	3	5	2

Анализът на данните от таблицата показва, че в организацията на пехотните дивизии не настъпва съществена промяна. Увеличеният брой на пехотните бригади, артилерийските и пехотните полкове се дължи на развръщането на 10-а пех. Беломорска дивизия. Разлика има в организацията на самите пехотни полкове. До Балканските войни те имат в състава си две дружини по четири роти, картечен взвод и нестроева рота. Преди намесата във войната през 1915 г. в мирновременния им състав има една дружина повече, с което е спазен тройният принцип на командването и са създадени по-добри условия за извършването на мобилизацията. Количественото увеличение на пехотните роти дава възможност за кратко време да получат военна подготовка повече войници.

17. Военнотериториално деление на България 1914 г.

Дивизии:

1. пехотна софийска дивизия
2. пехотна тракийска дивизия
3. пехотна балканска дивизия
4. пехотна преславска дивизия
5. пехотна дунавска дивизия
6. пехотна бдинска дивизия
7. пехотна рилска дивизия
8. пехотна тунджанска дивизия
9. пехотна плевенска дивизия
10. пехотна беломорска дивизия

Полкове:

1. пехотен софийски на Негово Височество Княз Александър I полк
2. пехотен струмски полк
2. пехотен искърски полк
3. пехотен бдински полк
4. пехотен плевенски на Негово Царско Височество Княз Борис III, Търновски полк
5. пехотен дунавски полк
6. пехотен търновски на Негово Височество Княз Борис Търновски
7. пехотен преславски полк
8. пехотен приморски на Нейно Царско Височество Княгиня Мария Луиза полк
9. пехотен пловдивски на Нейно Царско Височество Княгиня Клементина полк
10. пехотен родопски полк
11. пехотен сливенски полк
12. пехотен балкански на Негово Кралско Императорско Величество Кайзер Вилхем полк
13. пехотен рилски полк
14. пехотен македонски полк
15. пехотен ломски полк
16. пехотен ловчански полк
17. пехотен доростолски на Великия Княз Владимир полк
18. пехотен етърски на Негово Величество Цар Фердинанд полк
19. пехотен шуменски на Негово Царско Величество Симеон, Княз Търновски полк
20. пехотен добруджански на Негово Царско Височество Кирил, Княз Преславски полк
21. пехотен средногорски полк
22. пехотен тракийски на Негово Кралско Величество Карл Едуард полк
23. пехотен шипченски полк
24. пехотен черноморски на Нейно Височество Царица Елеонора полк
25. пехотен драгомански полк
26. пехотен пернишки полк
27. пехотен чепински полк
28. пехотен стремски полк
29. пехотен ямболски полк
30. пехотен шейновски полк
31. пехотен варненски полк
32. пехотен загорски полк
33. пехотен свищовски полк
34. пехотен троянски полк
35. пехотен врачански полк
36. пехотен козлодуйски полк
37. пехотен пиринский полк
38. пехотен одрински полк
39. пехотен солунски полк
40. пехотен беломорски полк

Р У М Ж И Я
Д А Р Ц И Я
Г Ъ Р Ц И Я
Видинъ
Кула
Ломъ
Виногрaдчикъ
Оряхово
Никополъ
Плѣвенъ
Свищовъ
Русе
Силистра
Тутраканъ
Балбунаръ
Кемаларъ
Ак-Кадкларъ
Куртбунаръ
Добричъ
Балчикъ
Разградъ
Пешево
Шуменъ
Ески-Джумая
Ески-Пазаръ
Варна
Провадия
Ново-Село
Преславъ
Осман-Пазаръ
Търново
Горн.-Оряховица
Косарево
Севлиево
Дрѣново
Габрово
Трѣвна
Елена
Ловечъ
Тетевенъ
Орхание
Царибродъ
Трънъ
Врѣвчанъ
СОФИЯ
Перникъ
Радомиръ
Костендилъ
Дупница
Ихтиманъ
Самоковъ
Кюстендилъ
Горна-Джумая
Мехомия
Струмица
Петричъ
Мелникъ
Неврокопъ
Сересъ
Пазарджикъ
Панагюрище
Карлово
Тополница
Гол.-Конаре
Т.-Пазарджикъ
Пловдивъ
Пещера
Ортакиой
Дъовленъ
Чепеларе
Ямболъ
Ст.-Загора
Нова-Загора
Елхово
Чирпанъ
Хасково
Симеонъ
Карнобатъ
Айтосъ
Ахтополъ
Бургасъ
Василико
Малко-Търново
Сливенъ
Котелъ
Казанлъкъ
Казанджикъ
Т.-Сейменъ
Харманлий
Свиленградъ
Кърджалий
Егри-дере
Кошу-Кавакъ
Орта-Кьой
Дарж-дере
Кеанти
Гюмюрджина
Софлу
Дедеагачъ
Марица
Ерма
ОДРИНЪ
I пех. софийска див.
II пех. тракийска див.
III пех. балканска див.
IV пех. преславска див.
V пех. дунавска див.
VI пех. бдинска див.
VII пех. рилска див.
VIII пех. тунджанска див.
IX пех. плевенска див.
X пех. беломорска див.

Развръщането на картечния взвод в полурота, от друга страна, показва, че военното ръководство оценява правилно нарасналото значение на този вид оръжие. В сравнение с периода до Балканската война в организацията на кавалерията не настъпват съществени промени. Единствено се изравнява броят на ескадроните, като в седем от конните полкове, които имат по-рано по три ескадрона, се развръща по още един — четвърти, а Лейбгвардейският полк влиза в състава на една от бригадите. Новите формирования позволяват да се увеличи броят и на конните бригади.

През периода на подготовката на Българската армия за участие в Първата световна война най-голямо развитие в организационно отношение получава артилерията. Това се дължи преди всичко на обстоятелството, че военното ръководство оценява правилно значението на артилерийския огън при промененните условия през машинния период на воюване. До мобилизацията през 1912 г. отделенията в полската артилерия имат две батареи с по четири оръдия, а в състава на артилерийските полкове на 1-ва, 8-а и 4-а пех. дивизия (по един за всяка инспекционна област) влиза по една гаубична батарея (по-късно отделение). През периода на подготовката на Българската армия за участие в Първата световна война полските артилерийски батареи стават по три в отделение, а гаубичната артилерия се обособява в отделни армейски гаубични полкове. Създава се конна артилерия, а крепостните батальони се развръщат в полкове.

Преди Балканската война Инженерните войски се състоят от три пионерни, железопътна, телеграфна и понтонна дружина. Увеличението на пионерните дружини е целесъобразно, като се имат предвид географската характеристика на Балканския военен театър и нарасналото значение на оборудваните позиции след увеличаването на разрушителната и унищожителна сила на артилерийския огън.

Водените от Българската армия Балкански войни показват нарасналата роля и значение на авиацията. За съжаление след демобилизацията през 1913 г. въздухоплавателният парк с три аеропланни и две балонни отделения е разформирован. Остават само една аеропланна и една балонна рота, които са включени в състава на техническия парк на железопътната дружина при Инженерните войски. Така съвсем основателно отделни автори споделят виждането, че българското въздухоплаване, и в частност авиацията през 1914 г., всъщност е върнато назад в своето развитие. В навечерието на мобилизацията на Българската армия за участие в Първата световна война на базата на Кадровата дивизия се създава 11-а Македонска дивизия. Замисълът при нейното развръщане е тя да се изгради на мобилизационни, а не на доброволни начала.

За краткото време от подписването на Букурещкия мирен договор до намесата на България в Първата световна война, въпреки тежкото положение на страната, напрегнатите и сложни обществено-политически отношения в Европа, породени от избухналата глобална война, военното ръководство провежда правилен курс за усъвършенстване организационната структура на армията. Стремежът е с развръщането на нови формирования да се даде възможност в съкратени срокове да получат военна подготовка повече наборници, а също в случай на нужда да се проведе при по-голяма организация

мобилизационното развръщане на Действащата армия. Развръщането на нови формирования в Българската армия води до увеличаване на нейната численост. Българското правителство и военното командване съвсем съзнателно влизат в противоречие със Закона за устройство на Въоръжените сили, където е регламентирано, че величината на постоянните кадри в армията не трябва да надвишава 1% от населението на държавата. Увеличеният числен състав на Сухопътните войски по години може да се види от таблицата.

Година	Пехота	Артилерия	Кавалерия	Инж. войски	Всичко
1912	33 974	8023	5813	3576	51 386
1914	43 806	10 914	6911	4509	66 140
1915	55 492	14 043	8635	5988	84 158

Прави впечатление, че увеличението е най-чувствително през 1915 г. По различни причини количествените изменения не са съпроводени с подобряване на качеството, съобразно повишените изисквания за воденето на войната. Съотношението между родовете войски от постоянната армия се запазва такова, каквото е било отпреди Балканската война. При този числен състав на армията в навечерието на мобилизацията през септември 1915 г. мирновременната численост на пехотната дивизия е около 7400 души, а на пехотният полк 1200 души.

Наред с организационните промени в кадровата армия военното ръководство предприема практически мерки за проверка на запаса, коригиране на мобилизационните планове и изготвяне на нови щатове за военно време. За целта се изучава опитът от Балканските войни, като се отчитат слабостите, допуснати при мобилизацията, при

Картечни разчети на полево занятие, 1915 г.

разпределението на запасните и при попълването на загубите в хода на бойните действия. На първо време, притиснат от сложната обстановка в Европа и на Балканите след избухването на Първата световна война, Щабът на армията е принуден да изпрати до войските указания за мобилизация, ако тя се обяви в края на 1914 г. или в началото на 1915 г. По силата на тези указания численият състав на Българската армия по военновременните щатове трябва да наброява 5909 офицери, 1284 лекари, 505 чиновници и 214 672 подофицери и войници.

След окончателната проверка на запаса е установено, че въпреки загубите, понесени от армията през Балканските войни, в дивизионните области има достатъчно количество обучен мобилизационен контингент, който значително превишава по численост предвидения в предварителните разчети. На тази основа през март 1915 г. Щабът на армията изработва нови указания за мобилизационно развръщане. Според тях всяка пехотна дивизия при мобилизация трябва да формира: щаб; четири действащи и два резервни полка (без 10-а пех. Беломорска дивизия, която не развръща резервни полкове) два допълващи (маршеви) полка, два опълченски и един етапен полк, както и редица обслужващи части и подразделения.

Артилерийските полкове се развръщат в бригади от два полка. Трите планински полка се разделят по отделения и се предават към бригадите, които от своя страна организационно влизат в състава на пехотните дивизии. Гаубичните и крепостните полкове, както и конното артилерийско отделение само се попълват по щатовете за военно време. По силата на същите указания Кавалерийската инспекция развръща щаб на конна дивизия, която има три бригади и една конна батарея. Конните полкове формират по един допълващ ескадрон, а четири от тях създават и по един картечен ескадрон. Конницата се разделя на самостоятелно армейско и военнополицейски формирования.

Пионерните дружини от пет се развръщат на десет и се предават в състава на пехотните дивизии. Развръщат се още редица осигуряващи и обслужващи формирования като огнестрелни паркове, продоволствени транспорти, санитарни учреждения и др. Във флота не се създават нови формирования, а само се попълва до щатовете за военно време.

Ръководството на мобилизираната армия се осъществява от Главна квартира, която се състои от Щаб на Действащата армия и Главно тилово управление. По новите мобилизационни планове и разчети Действащата армия трябва да има в своя състав 17 883 офицери, лекари и чиновници и 745 701 подофицери и войници.

Казарменият район на 12-и Балкански полк, 1915 г.

Родове войски	Офицери	Подофицери и чиновници	Всичко
1. Пехота	10 995	539 208	550 174
2. Артилерия	1314	56 628	57 942
3. Кавалерия	542	13 486	14 028
4. Инженерни войски	581	20 804	21 385

Ако се направи една съпоставка между численият състав на родовете войски от кадровата и мобилизираната армия, се получава следното съотношение: 1:9,7 за пехотата; 1:4,13 за артилерията; 1:1,62 за кавалерията и 1:3,6 за инженерните войски. Това съотношение показва, че в най-неблагоприятно положение се намират пехотата и артилерията. По време на мобилизацията пехотният полк трябва да се попълни по военновременните щатове, да мобилизира една четвърта дружина за себе си, а заедно с това още 7,5 дружини за резервните, маршевите, опълченските и етапните полкове на дивизиите. При това положение, от една страна, се затруднява самата мобилизация, а от друга, войските от кадъра се загубват сред мобилизирания състав, което неминуемо води до намаляване на бойната стойност на формированията от военновременната армия.

Анализът на изложените данни за организацията на армията в периода на нейната подготовка за участие в Първата световна война позволява да се направи изводът, че военното ръководство въпреки краткото време и тежките условия, в които работи, постига съществени резултати. Бързо е установено действителното състояние на армията и частично са ликвидирани последствията от водените преди това две войни. В зависимост от увеличените бюджети са развърнати нови формирования в кадровата армия, а наред с това са изготвени и разширени щатове за военно време. Българската армия обаче започва своето участие в Първата световна война с подновен висш командан състав. Военното ръководство, което организира подготовката и извършването на организационната реформа в армията, по една или друга причина е отстранено.

Противовъздушната отбрана на Слатинския редут, София

Съществена слабост на военната реформа е, че увеличаването на бойните възможности на съединенията и частите се постига за сметка на по-големия личен състав, а не чрез развръщането на силни в огнево и маневрено отношение формирования. Този тип увеличаване на численият състав на военновременната армия неминуемо рефлектира

върху народното стопанство, защото се намалява броят на хората, пряко ангажирани с изхранването и обличането на войската. По същество след мобилизирането на армията през септември 1915 г. в голяма степен е демобилизирано и без това неукрепналото от големите загуби през 1913 г. стопанство на България. Постигнатият състав и изградената организация на Въоръжените сили съответстват за воденето на кратка настъпателна война, за каквато по принцип се подготвя и военното ръководство на държавата.

Пехотните дивизии, които са основните бойни единици, имат личен състав над 42 000 души и по своята организация съответстват на корпусите в развитите армии. Те са прекалено тежки и трудни за управление, още повече като се има предвид количеството и качеството на средствата за свръзка по това време и особеностите на теренните условия, на които предстои да се развият бойните действия. Друга съществена слабост на организацията е, че тя не осигурява достатъчна самостоятелност в действията на по-малките бойни единици. Например в пехотните бригади и полкове няма тилови органи, което ги прави зависими при снабдяването им с необходимите материални средства в хода на бойните действия. Самостоятелно може да воюва едва пехотната дивизия, защото има в своя състав представители на всички родове войски и обслужващи структури. Няма развърнати достатъчно картечни и артилерийски формирования, което отдалечава Българската армия от развитите армии по това време. И ако за това има обективна пречка, каквато е липсата на необходимата материална част за въоръжаването на тези формирования, за други пропуски в организацията вината е изцяло на военното ръководство. За него не е тайна, че бойните действия предстои да се водят на театър, където преобладава планинско-гористата местност. Въпреки това в състава на съединенията не са създадени формирования, които да са подготвени от мирно време да действат в такива условия.

През периода до включването на Българската армия в Първата световна война се отделя внимание за попълването и подготовката на офицерския, подофицерския и войнишкия състав от постоянните кадри и от запаса.

Попълването с офицери става на базата на същите нормативни актове, които са в сила и преди Балканските войни. Според Закона за устройството на въоръжените сили в мирно време „никой не може да бъде произведен в първи офицерски чин, ако не е завършил курса на Военното училище“. Ето защо военното ръководство взема мерки да увеличи приема в училището и да ускори производството на юнкерите от II специален клас. Но след като става ясно, че тези мерки няма да могат да компенсират загубите от офицерски кадър през водените войни и нарасналите потребности от команден състав след развръщането на нови войскови формирования, в противоречие със закона започва приемането на действителна служба на запасни офицери. По този начин до началото на 1915 г. в армията постъпват 762 подпоручици (607 в пехотата, 15 в кавалерията, 109 в артилерията, 30 в Инженерни войски и 1 във флота), като от тях 295 са произведени от запасни офицери, а останалите от фелдфебели и от подофицери.[2]

Телефонна команда, 1915 г.

Корпусът на запасните офицери се попълва от действащи офицери, преминали в запаса, от завършили Военното училище и произведени в офицерски чин със зачисляване в запаса, от фелдфебели, които след изслужване на пълния срок на свръхсрочна служба се зачисляват в запаса с офицерски чин и от младежи, които са завършили курса на Школата за запасни подпоручици.[3] Взетите мерки от военното ръководство за попълване на армията с офицери на действителна служба и от запаса дават известни резултати. При обявяването на мобилизацията българската армия има в състава си 3518 офицери на действителна служба, 248 офицерски кандидати и 6572 офицери от запаса. Но като се има предвид, че съгласно план Б-Г за попълването на армията по щатовете за военно време са необходими 15 700 офицери, недостигът е очевиден.[4]

След Балканските войни попълването с подофицери продължава да се извършва чрез полковите учебни команди. Курсът в тях трае пет месеца, но в съкратените срокове за подготовката на армията за участие в Първата световна война този срок е съкратен на три месеца. При обявяването на мобилизацията армията разполага с 5973 подофицери на действителна служба и 31 405 подофицери от запаса, а по щатовете за военно време заедно с 10% резерв се полагат 52 344 души, следователно има недостиг от 14 966 подофицера.[5] Попълването на армията с войници се извършва въз основа на Закона за въоръжените сили. В него е заложен принципът на задължителната военна служба. Попълването става на териториалния принцип. Държавата е разделена на девет дивизионни области, които дават новобранци за всяка една от дивизиите в мирно и военно време. Флотът се попълва от територията на приморските и дунавски райони.

Изучаване на приета на въоръжение артилерийска материална част

Богатият боен опит от водените Балкански войни (1912-1913) е добра основа за извличане на конкретни поуки. С офицерите се провеждат занятия под формата на лекции, беседи, конференции и реферати, подготвяни от висши командири, участници във войните. Обсъжданите въпроси са свързани с допуснати слабости и грешки в хода на бойните действия и най-често се отнасят до слабото взаимодействие между пехотата и артилерията, случаите на нарушено управление, мястото на командирите в боя, въпросите по отстъплението и други.

При провеждането на тези занятия на отбраната се отделя значително по-малко време, отколкото на настъплението. Основните въпроси, които се разглеждат и са свързани с отбранителния бой са избор на отбранителни позиции, вземане на решението, инженерното оборудване на позициите и управлението на войските в боя. Преминават се също тактически занятия по организиране на отбрана нощем и на водна преграда.

От предварителните указания към ръководителите на тези занятия прави впечатление заложеният стремеж да се обхванат основно всички дейности на командирите и щабовете. Изисква се например при докладването на взетото решение за отбрана, то да се придружава с обосновка и разчети на базата на които е взето. Необосновани или погрешно обосновани решения се считат за несъстоятелни.

За голямото внимание, което се отделя на тези занятия, свидетелстват задълбочените и обстойни разбори, които се изготвят след тяхното завършване. В тях, като общ недостатък, особено за занятията по карта се посочва, че съществува шаблон при вземането на решенията въпреки предварителните изисквания към ръководителите, създаваната обстановка да е поучителна и да подтиква обучаващите се офицери към съобразителност и инициатива. Друга характерна слабост, която се среща в разборите е сливането от обучаемите на разпорежданията за заемането на позициите с тези за тяхното инженерно оборудване. Констатира се, че избраните отбранителни участъци са твърде широки и не съответстват на силите, предназначени за тяхната отбрана. Например на пехотните бригади се определят участъци, широки по фронта до 8-10 km, а на дивизиите до 15-20 km. При преминаването към отбрана в съприкосновение с противника са налице случаи, когато командирите пропускат да организират охранението. Съществува погрешната практика да се взема решение и да се поставят задачи на отбраняващите се войски при недостатъчно познаване на обстановката. От посочените в разборите на тактическите учения слабости проличава, че определена част от старшия офицерски състав не е подготвена в достатъчна степен да организира отбранителния бой и да управлява подчинените си войски в хода на неговото водене.

За повишаване на подготовката на запасните офицери се провеждат мобилизационни сборове. Военното ръководство отчита, че те не са достатъчни и препоръчва тази категория офицери да проявяват самоинициатива и сами да попълват военнотеоретическите си познания. За целта те трябва да поддържат постоянна връзка със своите части и да следят специализирания военен печат. Изтъква се, че това е техен служебен и патриотичен дълг.

Съгласно програмите за учебната 1913/1914 г. трябва ежемесечно да се провеждат по две двустранни и едностранни учения. На фона на тежкото състояние на държавата и армията през разглеждания период, времето и ресурсите, които се отделят за тактическата подготовка на командирите и войските, са значителни. Това отново потвърждава, че военното ръководство, в лицето на Министерството на войната и Щаба на армията, правилно оценя отговорностите на момента.

Един от най-важните въпроси, който стои пред военното ръководство по това време е да увеличи мобилизационния контингент на армията, като даде военна подготовка и назначение на неслужилите в редовната войска. В резултат на проверката, извършена от Мобилизационна секция, се изготвя списък, в който се отбелязва само тази част от запасните войници, на които може да се разчита в случай на мобилизация. За организираното провеждане на обучението на неслужилите и данъчните се създава кадрова дивизия от шест полка, сведени в три бригади.

За обучението на мъжкото население от новоприсъединените след Букурещкия договор земи са ангажирани дивизионните области, в чието разположение влизат тези територии. Обучението не дава очакваните резултати, но все пак в известна степен способства за повишаването на военната подготовка на това българско население.

В системата на подготовката на армията за участие в Първата световна война не трябва да се пропуснат и мерките, които се вземат за повишаване на бойния дух на армията и на въоръжения народ като цяло. Българското офицерство, безогледно обвинявано за трагичния край на войната, остава вярно на своя патриотичен дълг. Променят се патронните празници, като за нови се избират дати, свързани с бележити победи на българското оръжие през завършилите Балкански войни. Бойните празници се честват тържествено и в тях вземат участие официалните власти и цялото население на гарнизона, където квартирува войсковото формирование. Отделя се голямо внимание за подобряване на моралната подготовка на войската. Изнасят се подходящи беседи и се изтъкват онези войнски добродетели, които могат да мотивират войниците за тежката и упорита борба, която им предстои.

Наред с положителните страни моралната подготовка не е лишена от някои слабости. По същество се прилагат същите похвати, характерни за подготовката на Балканската война, като не се отчитат промененте условия след изживяната национална катастрофа. Българският войник се подготвя за водене на кратка настъпателна война срещу „коварния съсед“ Сърбия. Не се отчита обстоятелството, потвърдено и от Балканските войни, че психологически той не е подготвен за продължителна отбрана. Това изцяло се потвърждава в условията на Първата световна война, особено през последната ѝ година.

За повишаването на бойната мощ на армията и за развитието на настъпателния и отбранителен бой революционизиращо влияние оказва количеството и качеството на въоръжението и техниката. Това обстоятелство се отчита и е първостепенна грижа на военното ръководство през целия мирновременен период до включването на България в Първата световна война. За съжаление постигнатото в тази област не е много, поради обективни причини от различно естество и по същество армията остава със същото въоръжение, с което воюва през Балканските войни.

Вземат се незабавни мерки за ремонт на повредената материална част, като за целта се ангажират Софийският арсенал и Шуменската оръжейна работилница. Предвижда се, недостигащото въоръжение да се набави чрез внос от чужбина, но избухналата Световна война осуетява тези намерения. Съгласно приетите разчети, попълването и поправката на материалната част на армията трябва да се извърши за срок от десет години, считано от 1914 г. Преждевременната ни намеса в Първата световна война поставя военното ръководство в тежката ситуация да воюва не с колкото и каквото въоръжение трябва, а с каквото разполага.[6]

№	Наименование на оръжието	Брой	Боекомплект за едно оръжие
1.	Картечница „Максим“	248	43 000
2.	Карабина „Манлихер	9 513	187
3.	Пушка „Манлихер“	251 713	600
4.	Пушка „Трилинейка“	46 056	928
5.	Пушка „Бердана“	54 912	500
6.	Пушка „Маузер“	12 982	860
7.	Пушка „Маузер Мартини“	3 614	250
8.	Пушки сръбски	995	86
9.	Пушка „Крънка“	12 800	95
10.	Пистолет „Парабелум“	3 957	70
11.	Револвер „Смит и Весон“	1 112	91
12.	Саби и шашки	19 000	-

От посочените данните може да се направи изводът, че стрелковото въоръжение на българската армия е твърде разнообразно по вид и в голяма степен остаряло като модификация. Освен пушките и карабините от системата „Манлихер“ останалото стрелково оръжие трудно може да се използва с успех при променените условия за водене. Прави впечатление също малкото количество боеприпаси, които по изчисление на военните специалисти удовлетворяват нуждите на армията само за два месеца бойни действия, и то при уговорката, че за разчетите се използват разходите от завършилите Балкански войни.

По военновременните щатове за комплектуването на българската армия с пехотно оръжие са необходими 521 509 пушки.[7] От таблицата може да се изчисли, че при мобилизацията в наличност има общо 392 585 пушки и карабини. Следователно недостигът възлиза на 128 924 бр. или 22,6%, а боеприпасите са значително под нормата.

За подобряване на това състояние българското правителство взема необходимите мерки веднага след края на Балканските войни. Артилерийската инспекция в Министерството на войната сформира комисия, която трябва да предложи конкретна програма за повишаване на количеството и подобряване на качеството на оръжието. След като ни се отказва вноса на въоръжение от чужбина, на комисията не ѝ остава много широ-

ко поле за изява. Все пак тя успява да направи разпределение на наличното оръжие по войсковите формирования, в зависимост от тяхното тактическо предназначение и да организира дейността на арсенала и работилниците за ремонтиране на повредената материална част.

Пушките „Манлихер“, образец 1895 г., в сравнение с останалите системи притежават най-добри тактико-технически данни. Далекобойността им достига до 2500 м и имат скорострелност 10-12 изстрела в минута. Препоръчва се с тях да се въоръжават първите, вторите и третите бригади на пехотните дивизии. При това положение по щатовете за военно време от този вид са необходими 242 543 пушки.[8] Както се видя от таблицата, българската армия в навечерието на мобилизацията не разполага с такова количество и се явява недостиг от 10 812 пушки.

Съгласно разпределението, с пушки „Трилинейка“ се въоръжават маршевите полкове. По военновременните щатове на тях им се полагат 46 056 пушки, което количество първоначално го има в наличност. Но по-късно при развръщането на 11-а Македонска дивизия са взети за нейното въоръжаване 19 808 от тези пушки и за маршевите полкове остават само 26 256 пушки.

С карабина „Манлихер“ са въоръжени конните полкове, полицейският ескадрон при ЩДА и военнополицейският ескадрон при Главно тилово управление. При тези формирования не съществува недостиг. Останалите военнополицейски ескадрони и артилерийските части са въоръжени с карабини „Маузер“, от който вид също има в достатъчно количество за въоръжаване по щатовете за военно време. От пушките „Маузер“, определени за пионерните части и флота, не достигат 1433 броя.

Разпределението на 8-мм тежки картечници „Максим-Шпандау“ образец 1907 и 1909 г. по военновременните щатове е за 64 роти по 4 картечници - 256 броя, и за 11 картечни ескадрона по 4 картечници - 44 броя. Следователно след мобилизацията на армията са необходими 300 картечници, а в наличност има 248. Съществуващият недостиг от 52 картечници става причина не всички пехотни полкове да се попълнят съгласно щатовете.

От направения преглед на състоянието на стрелковото оръжие в Българската армия при нейното включване в Първата световна война може да се направи извод, че то не е добро. С наличните бойни припаси войсковите формирования не са в състояние да водят продължителна война. Количеството на картечниците е недостатъчно въпреки съществуващата положителната оценка на тяхното значение в променените условия на боя. Няма и автоматични пушки, каквито вече са приети на въоръжение в развитите армии. С наличното стрелково оръжие и боеприпаси българската армия е в състояние да води единствено краткотрайни военни действия, и то срещу войските на някоя от съседните балкански държави

Положението с артилерийското въоръжение също не е по-добро. Както и при стрелковото оръжие неблагоприятното стечение на обстоятелствата спира подобряването на артилерийската материална част. По вид и количество то приблизително съответства на това, с което българската армия започва своето участие в Балканската война през 1912 г.[9]

№	Наименование на оръдието	Количество	Боекомплект
	I. Полска артилерия		
1	75 мм скорострелно оръдие	428	582
2	84 мм нескорострелно оръдие	162	625
3	120 мм скорострелна гаубица	34	502
4	120 мм нескорострелна гаубица	30	283
5	87 мм нескорострелно оръдие	60	114
	II. Планинска артилерия		
6	75 мм скорострелно оръдие	103	506
	III. Крепостно-обсадна артилерия		
7	150 мм Д/14 скорострелна гаубица	14	419
8	150 мм Д/12 нескорострелна гаубица	24	419
9	150 мм Д/30 оръдие	10	278
10	120 мм Д/28 нескорострелно оръдие	22	451
11	120 мм Д/25 нескорострелно оръдие	9	460
12	105 мм скорострелно оръдие	12	97
13	87 мм нескорострелно оръдие	78	392
14	75 мм нескорострелно оръдие	60	360
15	75 мм нескорострелно план. оръдие	42	425
16	Допълващи батареи	16	128
17	57 мм скоростр. куполно оръдие	26	1 463
18	75 мм скоростр. балонно оръдие	2	20
19	24 фунтови къси и дълги оръдия	16	487
20	9 фунтово медно оръдие	48	358
21	6 дюймова медна мортира	12	472
	IV. Флотски и брегови оръдия		
22	240 мм скорострелно оръдие	2	139
23	100 мм скоростр. шнайдерово оръдие	4	328
24	47 мм скоростр. шнайдерово оръдие	2	720
25	47 мм полуавтоматично оръдие	12	139
26	65 мм скоростр. шнайдерово оръдие	2	458
27	762 мм Д/36 оръдие „Армстронг“	1	700

По военновременните щатове само за Действащата армия (без крепостнообсадната, бреговата и морската артилерия) са необходими 1230 оръдия, а в наличност има 920 оръдия. А ако се съобразим и с препоръките на военното изкуство по това време на 1000 пехотинци

да има по 4 оръдия, то мобилизираната армия трябва да разполага с 2900 оръдия.

Освен това при сравняването на данните от таблицата добре се вижда, че количествен и качествен скок в материалната част от началото на Балканската война няма. Единственото подобрение идва от пленените турски оръдия след овладяването на Одринската крепост.

В същото време пехотните дивизии се мобилизират и започват участието във войната с попълнен артилерийски парк. Това се вижда от таблицата, където е дадена артилерията, която влиза в техния състав. Може да се направи изводът, че пехотните дивизии, в които е събрана основната част от артилерията на Действащата армия, са попълнени по щат. Това не означава, че артилерията в тях съответства по количество и по качество на нарасналите изисквания, породени от модернизацията на армиите, срещу които България трябва да воюва по време на Първата световна война.

Новопроизведени кандидат-офицери

По военновременната си организация и състав пехотната дивизия разполага с 55-60 скорострелни и 18 нескорострелни полски оръдия, 24 картечници и около 24 500 пушки. Далекобойността на дивизионната артилерия е 5500-6500 м, при скорострелност на едно оръдие до 3-4 изстрела в минута. Тежките картечници „Максим Шпандау“ имат скорострелност 600 изстрела в минута, а далекобойността им достига до 2800 м Пушките и карабините могат да водят действителен огън на разстояние 1500-2500 м. със скорострелност 10-15 изстрела в минута.

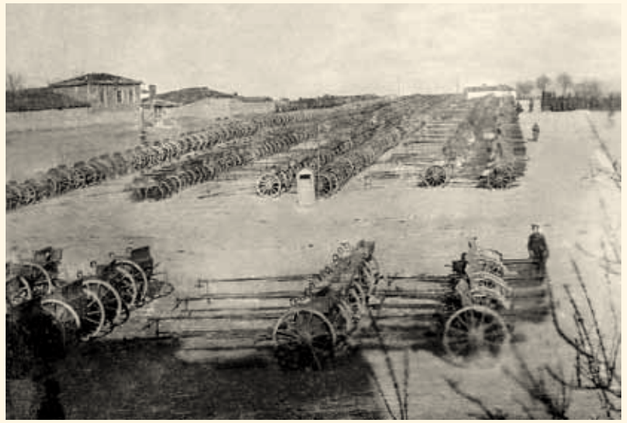

Приетите на въоръжение пленени турски оръдия след Лозенградската операция

От количествените и качествените показатели на наличното въоръжение в пехотната дивизия могат да се направят няколко извода за отбранителния бой. Далекобойността на дивизионната артилерия позволява по

Откриване на учебната година с първия випуск на Военната академия, 4 януари 1915 г.

разяването на настъпващия противник да започне от по-големи разстояния и той да бъде продължително време подложен на огнево въздействие. Пехотата може да открие огън по противниковите вериги на разстояние до 2000 м. При по-нататъшното приближаване към позицията противникът попада под въздействието на артилерийския и на пехотния огън. С пехотното оръжие, разположено на главната отбранителна позиция, в пехотната дивизия могат да се дават до 80 000-90 000 изстрела в минута. Счита се, че за успешното отразяване на противниковата атака са необходими 10-14 изстрела в минута на линеен метър, следователно пехотната дивизия е в състояние да отбранява участък с ширина по фронта 7–8 км.

Преценявана цялостно, организацията на Българската армия след нейната мобилизация за участие в Първата световна война на практика не отговаря на изискванията на позиционната и коалиционната война. Мобилизираната армия в посочения състав е способна да нанесе силен първоначален удар, но не е в състояние да воюва продължително, защото няма резерви. А по отношение на коалиционната война разглежданата организация на армията влиза в противоречие с националните интереси на българите. В подписаните документи ангажиментите ни се изразяват в изпращането на четири пехотни дивизии, които по численост далеч превишават тези на съюзните армии, действащи на Балканския военен театър.

1 Д В И А, ф. 22, оп. 3, а. е. 184, л. 48.

2 К а л и ц и н, Л. История на Първата световна война 1915-1918 г. Попълване на българската армия с офицери, подофицери и войници. Ръкопис - ВИБ, с. 1.

3 Сборник от закони по Министерството на войната. С., 1913, с. 29.

4 Д В И А, ф. 24, оп. 3, а. е. 53, л. 106.

5 К а л и ц и н, Л. История на Първата световна война 1915-1918 г. Попълване на българската армия с офицери, подофицери и войници. Ръкопис - ВИБ, с. 1.

6 Д В И А, ф. 4, оп. 3, а.е. 137, л. 45.

7 В о е н н а техника и технически служби в българската войска и в БНА. С., 1986, с. 41.

8 Й о н ч е в, М. История на Първата световна война 1915-1918 г. Мобилизация на армията през 1915 г. Б. м. г. Ръкопис в Д В И А, с. 16.

9 Д В И А, ф. 4,оп. 3,а. е. 137,л. 44;П а k т а м, ф. 48,оп. 5,а. е. 72,л. 69;А н г е л о в, А. Материал за история на българската артилерия. С., 1937,с. 34-35.; Крапчански, В. Пос. съч., е. 202.

2. ПО ФРОНТОВЕТЕ НА ПЪРВАТА СВЕТОВНА ВОЙНА

През лятото на 1914 г. Сараевската криза и последвалият я кръвопролитен конфликт изостриха и без това сложната политическа обстановка на Балканите, но не успяват първоначално да въвлекат страните от региона във водовъртежа на войната. Освен Черна гора, която веднага взема страната на Сърбия, останалите балкански държави предпочитат да обявят неутралитет.

Още в първите месеци войната приема позиционен характер и става ясно, че тя няма да е скоротечна, както предварително планират стратезите на Великите сили. Конфликтът взема неочаквани и непознати дотогава в историята на човечеството размери и причинява големи човешки и материални загуби. И двете воюващи коалиции започват усилена дипломатическа битка за спечелването на нови съюзници сред малките държави.

Обстановката в България по това време е сложна и противоречива. От една страна, войната се посреща като сигнал, че настъпва времето за преразглеждане на несправедливия Букурещки договор, но от друга — българското общество не е изживяло духовно-политическата криза, причинена от трагичния завършек на Втората балканска война. Деклариранията български неутралитет първоначално е посрещнат с еднакво одобрение както от страна на Тройния съюз, така и от Съглашението. Позицията на българското правителство се възприема благосклонно и от балканските съседи. Гърция и Румъния са доволни от умерената политика на София, която им дава възможност да не бързат с избора на съюзник сред Великите сили. Турция се чувства по-спокойна и уверена. Естествено най-впечатлена, изненадана, но и доволна от тази позиция е Сърбия.

Главнокомандващият Действащата армия генерал-майор Никола Жеков

Скоро обаче българският неутралитет става неудобен и за двете воюващи групировки. На България ѝ се дава да разбере, че може да разреши националните си идеали само с пряко участие във войната и в никакъв друг случай.

След дълги сондажи и умишлено протакане монархът и правителството включват страната в коалицията на Централните сили. Ако трябва обективно да се оцени това решение, взето в конкретната историческа обстановка, то е правилно, макар и недостатъчно мотивирано и уместно продиктувано от целите на българската политика по отношение на Македония. Териториалните компенсации, с които Германия се ангажира да възмезди българското участие във войната, в най-голяма степен отговарят на националните ни интереси.

18. Първа световна война

Стратегическо развръщане на 1-ва и 2-ра българска армия на 30 септември 1915 г.

Легенда

Висши щабове
- Г.К. — Главна квартира
- ГАр. — Щаб на армия

Пехота
- IV К. — Щаб на корпус
- 7 д. — Щаб на дивизия
- 1/5 — Щаб на бригада
- 25 — Щаб на полк
- Полк от 4 дружини (табори)
- Полк от 3 дружини (табори)
- Дружина (табор)
- Рота
- Взвод
- Картечна рота
- Район, зает за почивка
- Фронт, зает от известни части в дадено време

Конница
- Щаб на дивизия
- 3 — Щаб на бригада
- 6 — Щаб на полк
- Полк от 3 ескадрона
- Ескадрон
- Р.№.3 — Разезд
- Район, зает за почивка

Артилерия
- Полски артилерийски полк от две 7.5-см. с.с. и едно 8.7-см. не с.с. отделения
- Планинско 7.5-см. с. с. отделение
- Полско 12 см. с. с. гаубично отделение
- Планинско 7.5-см.не с. с. отделение
- Полско 12 см.не с. с. гаубично отделение
- Полска, планинска и гаубична с. с. батареи
- Полска, планинска и гаубична не с. с. батареи
- 12-см. Д/25 батарея
- 12-см. Д/28 батарея
- 12-см. Д/30 батарея
- 15-см. гаубична батарея
- 15-см. Д/30 батарея
- 5.7-см. куполна батарея

Инженерни войски
- Пионерна рота
- Телеграфна рота
- Радиотелеграфна станция
- Колоездачна рота
- Аеропланна станция

Снабдителни и други тилови служби и учреждения
- Д.О.П. — Дивизионен огнестрелен парк
- Д.Б., Д.Л. — Дивизионна болница, Дивизионен лазарет
- В.Л. — Ветеринарен лазарет
- Д.ТР. — Дивизионен продоволствен транспорт
- Интендантска рота
- И.ЕТ. — Начален етап
- М.ЕТ. — Междинен етап
- ПР.ЕТ. — Преден етап
- Б.І.А. — Базисен магазин
- М.І.А. — Междинен магазин
- Р.ІІІ.А. — Резервен магазин

СЪС СИН ЦВЯТ са означени българите и съюзниците

С ЛИЛАВ ЦВЯТ са означени гърците (картографско приложение № 22)

С ЧЕРВЕН ЦВЯТ са означени турците

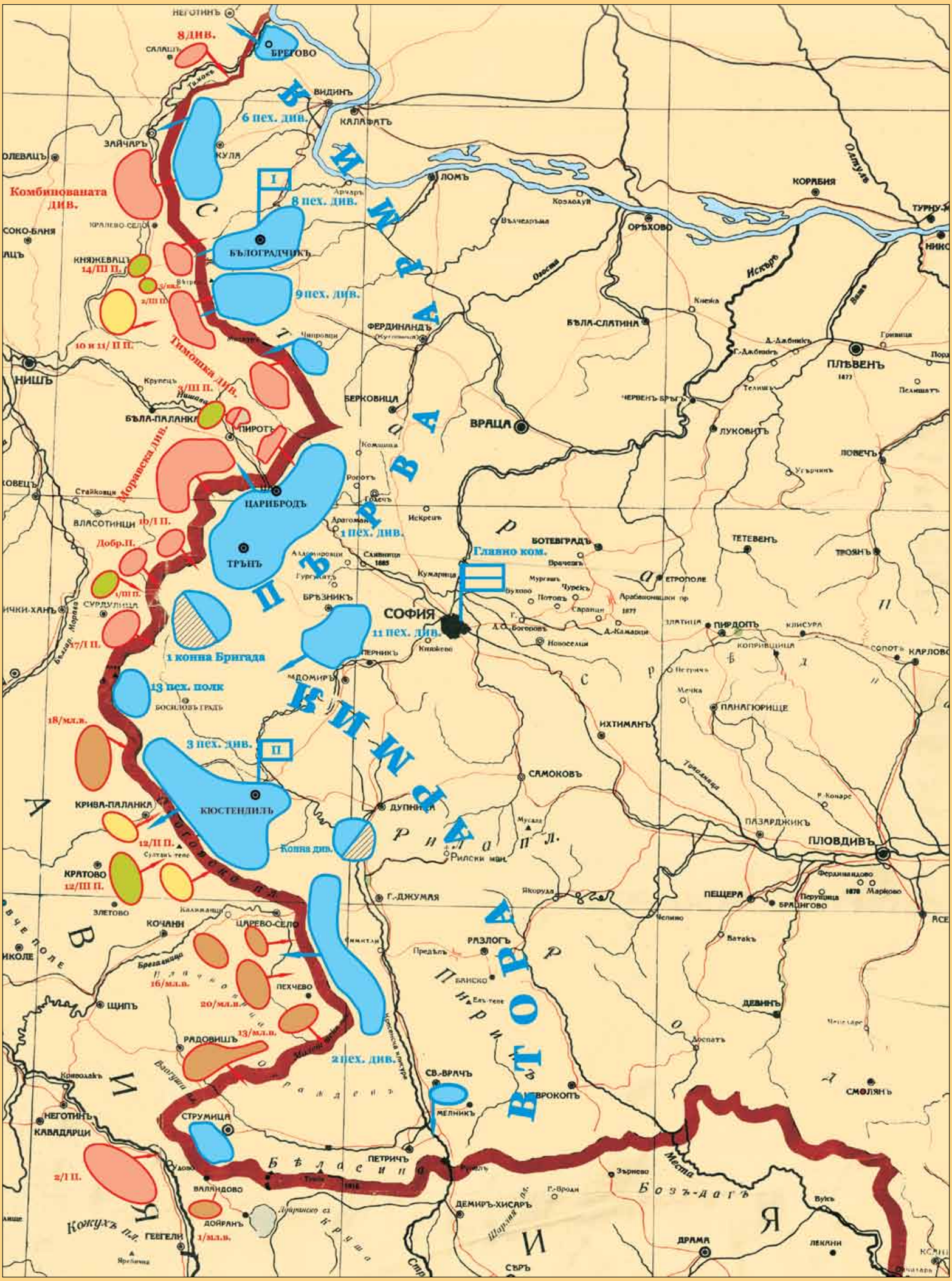
ПЪРВА АРМИЯ
ВТОРА АРМИЯ
Главно ком.
8 див.
6 пех. див.
Комбинованата див.
8 пех. див.
9 пех. див.
Тимошка див.
Моравска див.
1 пех. див.
11 пех. див.
1 конна Бригада
13 пех. полк
3 пех. див.
Конна див.
2 пех. див.
НЕГОТИНЪ
БРЕГОВО
ВИДИНЪ
КАЛАФАТЪ
ЗАЙЧАРЪ
КУЛА
ЛОМЪ
КОРАБИЯ
ОРЪХОВО
БЪЛОГРАДЧИКЪ
КНЯЖЕВАЦЪ
ФЕРДИНАНДЪ
БЕЛА-СЛАТИНА
ПЛЕВЕНЪ
НИШЪ
БЕРКОВИЦА
ВРАЦА
ЛУКОВИТЪ
ЦАРИБРОДЪ
ТРЪНЪ
ПИРОТЪ
БЕЛА-ПАЛАНКА
ВЛАСОТИНЦИ
БОТЕВГРАДЪ
ТЕТЕВЕНЪ
ТРОЯНЪ
ЕТРОПОЛЕ
БРЪЗНИКЪ
СОФИЯ
ПИРДОПЪ
ПЛАНАГЮРИЩЕ
ИХТИМАНЪ
САМОКОВЪ
ПАЗАРДЖИКЪ
ПЛОВДИВЪ
ПЕЩЕРА
ДЕВИНЪ
СМОЛЯНЪ
КРИВА-ПАЛАНКА
КЮСТЕНДИЛЬ
КРАТОВО
ЗЛЕТОВО
КОЧАНИ
ЦАРЕВО-СЕЛО
ПЕХЧЕВО
РАДОВИШЪ
ЩИПЪ
СТРУМИЦА
НЕГОТИНЪ
КАВАДАРЦИ
ГЕВГЕЛИ
ДОЙРАНЪ
ВАЛЯНДОВО
ПЕТРИЧЪ
МЕЛНИКЪ
СВ.-ВРАЧЪ
РАЗЛОГЪ
ДЕМИРЪ-ХИСАРЪ
ДРАМА
СЕРЪ
ЛЕКАНИ
Рила пл.
Пирински
Беласица
Кожухъ пл.
Бозъ-дагъ
Места
Струма
Марица
Искъръ
Осъма
Вит
Огоста
Тимокъ

19. Първа световна война

Настъплението
на 2-ра армия от 14 до 28 октомври 1915 г.

Легенда

Висши щабове

Гл.К. Главна квартира

Щаб на армия

Пехота

IV к. Щаб на корпус

7 д. Щаб на дивизия

18 Щаб на бригада

25 Щаб на полк

Полк от 4 дружини (табори)

Полк от 3 дружини (табори)

Дружина (табор)

Рота

Взвод

Картечна рота

Район, зает за почивка

Фронт, зает от известни части в дадено време

Конница

Щаб на дивизия

3 Щаб на бригада

6 Щаб на полк

Полк от 3 ескадрона

Ескадрон

Р.№.3 Разезд

Район, зает за почивка

Артилерия

Полски артилерийски полк от две 7.5-см. с.с. и едно 8.7-см. не с.с. отделения

Планинско 7.5-см. с. с. отделение

Полско 12 см. с. с. гаубично отделение

Планинско 7.5-см.не с. с. отделение

Полско 12 см.не с. с. гаубично отделение

Полска, планинска и гаубична с. с. батареи

Полска, планинска и гаубична не с. с. батареи

12-см. Д/25 батарея

12-см. Д/28 батарея

12-см. Д/30 батарея

15-см. гаубична батарея

15-см. Д/30 батарея

5.7-см. куполна батарея

Инженерни войски

Пионерна рота

Телеграфна рота

Радиотелеграфна станция

Колоездачна рота

Аеропланна станция

Снабдителни и други тилови служби и учреждения

Д.О.П. Дивизионен огнестрелен парк

Д.Б., Д.Л. Дивизионна болница, Дивизионен лазарет

В.Т. Ветеринарен лазарет

Д.ТР. Дивизионен продоволствен транспорт

Интендантска рота

И.ЕТ. Начален етап

М.ЕТ. Междинен етап

ПР.ЕТ. Преден етап

Б.І.А. Базисен магазин

М.І.А. Междинен магазин

Р.ІІ.А. Резервен магазин

СЪС СИН ЦВЯТ
са означени
българите и съюзниците

С ЛИЛАВ ЦВЯТ
са означени гърците
(картографско приложение № 22)

С ЧЕРВЕН ЦВЯТ
са означени турците

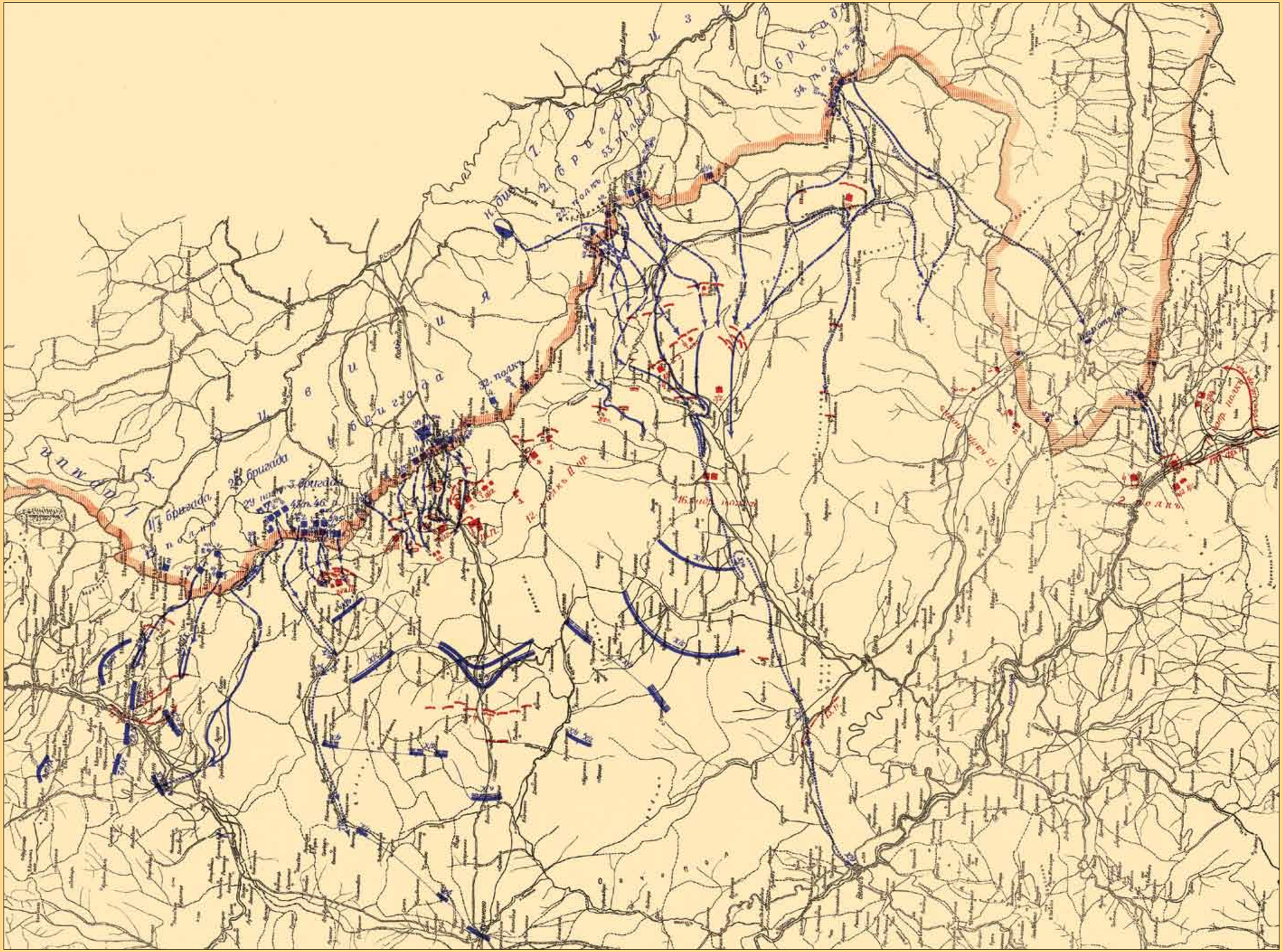

20. Първа световна война

Положението от двете страни в полосата на 1-ва българска армия на 14(27) октомври 1915 г.

Легенда

Висши щабове
- Главна квартира
- Щаб на армия

Пехота
- Щаб на корпус
- Щаб на дивизия
- Щаб на бригада
- Щаб на полк
- Полк от 4 дружини (табори)
- Полк от 3 дружини (табори)
- Дружина (табор)
- Рота
- Взвод
- Картечна рота
- Район, зает за почивка
- Фронт, зает от известни части в дадено време

Конница
- Щаб на дивизия
- Щаб на бригада
- Щаб на полк
- Полк от 3 ескадрона
- Ескадрон
- Разезд
- Район, зает за почивка

Артилерия
- Полски артилерийски полк от две 7.5-см. с.с. и едно 8.7-см. не с.с. отделения
- Планинско 7.5-см. с. с. отделение
- Полско 12 см. с. с. гаубично отделение
- Планинско 7.5-см.не с. с. отделение
- Полско 12 см.не с. с. гаубично отделение
- Полска, планинска и гаубична с. с. батареи
- Полска, планинска и гаубична не с. с. батареи
- 12-см. Д/25 батарея
- 12-см. Д/28 батарея
- 12-см. Д/30 батарея
- 15-см. гаубична батарея
- 15-см. Д/30 батарея
- 5.7-см. куполна батарея

Инженерни войски
- Пионерна рота
- Телеграфна рота
- Радиотелеграфна станция
- Колоездачна рота
- Аеропланна станция

Снабдителни и други тилови служби и учреждения
- Дивизионен огнестрелен парк
- Дивизионна болница, Дивизионен лазарет
- Ветеринарен лазарет
- Дивизионен продоволствен транспорт
- Интендантска рота
- Начален етап
- Междинен етап
- Преден етап
- Базисен магазин
- Междинен магазин
- Резервен магазин

СЪС СИН ЦВЯТ
са означени българите и съюзниците

С ЛИЛАВ ЦВЯТ
са означени гърците (картографско приложение № 22)

С ЧЕРВЕН ЦВЯТ
са означени турците

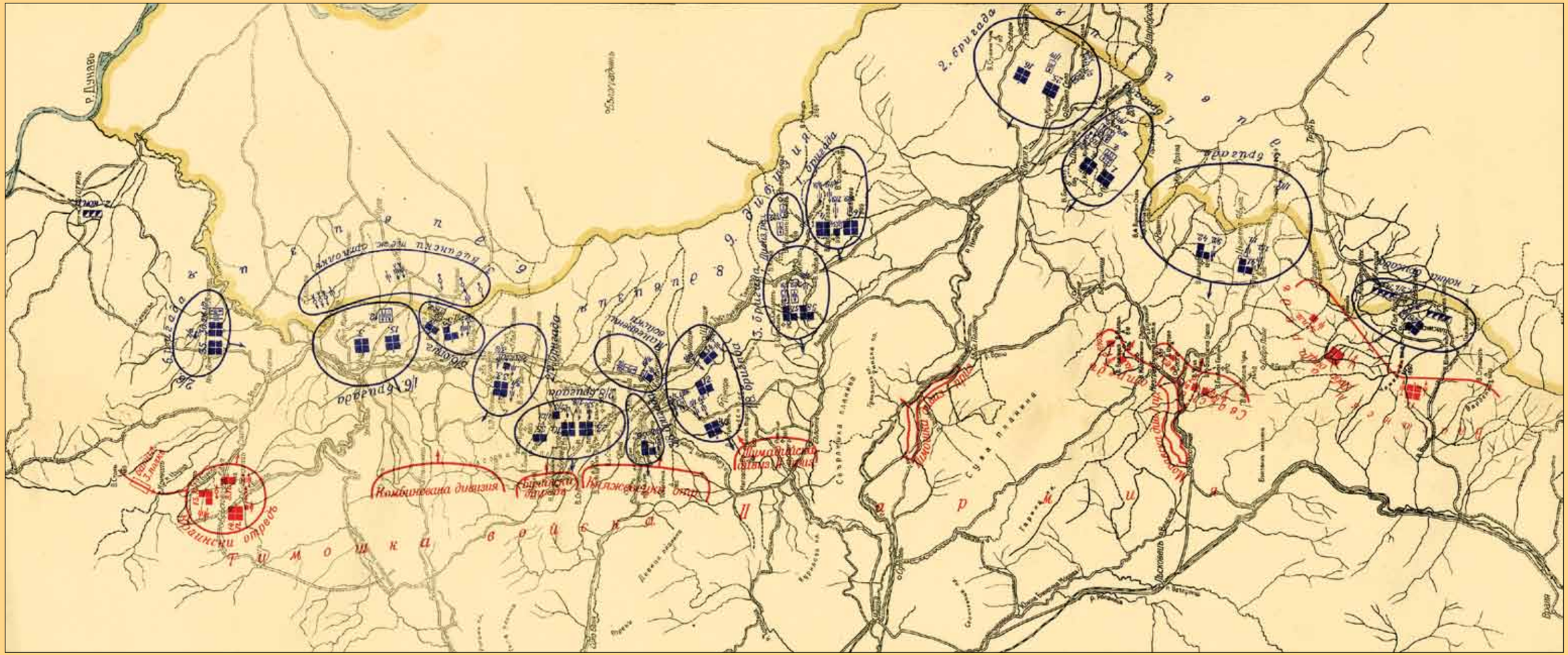
р. Дунавъ
Свищовъ
Никополъ
Плевенъ
Ловечъ
Шуменъ
Търновъ
Габрово
Казанлъкъ
Сливенъ
Ямболъ
Стара планина
Шипченски проходъ
Шипченски отредъ
Комбинирана дивизия
Кавалерийска бригада
Шипченски пътища
Шипченски пътища
Шипченски пътища

24 август/6 септември 1915 г. е съдбоносен за близкото и далечно бъдеще на българския народ. Най-напред упълномощените от своите монарси доктори по право Радославов - министър-председател на България, и Михаелес - пълномощен министър на Германия в София подписват тайната спогодба, а късно вечерта и договора за съюз между България и Германия. Съдържанието на подписаните документи показва, че българското правителство и дипломация са си извлекли поука от сключения злополучен българо-сръбски договор, с таен анекс и военна конвенция през 1912 г. За разлика от конвенциите през 1912 г. сега планираните военни действия са в съответствие с преследваната политическа цел – да се овладее и управлява Македония, „ядката на българските аспирации“ от българска армия и администрация.

Началник-щабът на Действащата армия генерал-майор Константин Жостов

По същото време в замъка Плес пълномощникът на българското правителство подполковник Петър Ганчев редом с началниците на генералните щабове на Централните империи – генералите Фалкенхайн и Хьотцендорф, подписва военна конвенция. По силата на тази конвенция, в срок до 30 дни от датата на нейното подписване Германия и Австро-Унгария трябва да настъпят срещу Сърбия най-малко с по 6 пехотни дивизии, а България да ги последва до 35 дни с най-малко 4 пехотни дивизии. Командването на групата армии срещу Сърбия се възлага на фелдмаршал Аугуст фон Макензен. Германското Главно командване се задължава да изпрати по една пехотна бригада за защита на Варна и Бургас срещу руски десанти и да накара турското Главно командване да отдели сили за отбраната на Дедеагач срещу англо-френски десант. На България се дава военна помощ в размер на 200 милиона франка, като първата вноска от 50 милиона се отпуска в деня на общата мобилизация.

Настъплението на Българската армия през есента на 1915 г.

За съдържанието на документа началникът на Щаба на армията генерал Климент Бояджиев разбира на следващия ден след неговото подписване. Веднага прави доклад до военния министър и се опитва да обясни, че Българската армия се натоварва с непосилни задачи, които трудно може да изпълни. Той настоява да бъде преразгледано съдържанието на конвенцията, в противен случай е готов да подаде оставка. Но изборът е направен, съображенията на генерала не са взети под внимание и след няколко седмици е принуден да поеме командването на 1-ва армия.[1]

Командирът на полка с бойното знаме гр. Ресен, Македония, 23 март 1916 г.

По доклад на министър-председателя на България и на основание чл. 145 от Закона за устройството на Въоръжените сили на Българското царство на 9/21 септември 1915 г. е подписан височайши указ № 7 за обявяване на общата мобилизация. В своя заповед генерал Н. Жеков, тогава министър на войната, определят първия мобилизационен ден да започне на 11/24 септември от 1 часа след полунощ.

На 10/23 септември с окръжна телеграма В. Радославов разяснява на дипломатическите мисии, че мобилизацията на Българската армия не трябва да се възприема като подготовка за война, а като предохранителна мярка, предизвикана от завръщането на Въоръжените сили на съседите и евентуална опасност от германско-австрийска офанзива. Въпреки взетите мерки от българското правителство държавите от Съглашението започват да възприемат България като потенциален противник и категорично считат, че мобилизацията е насочена срещу тях.

След мобилизацията числеността на Действащата армия възлиза на 8900 офицери, 600 лекари, 1785 чиновници и 520 610 подофицери и войници. Освен този състав, във вътрешността на държавата са оставени 1245 офицери, 100 лекари, 500 чиновници и 63 000 подофицери и войници. [2] Общата численост на всички категории военнослужещи след края на мобилизацията достига около 596 800 души. Съсредоточаването на Българската армия на театъра на военните действия започва на петия ден от началото на мобилизацията и се извършва, общо взето, по оперативен план Б-Г. Прикриването на мобилизацията и съсредоточаването на Българската армия се осъществява от граничните дружини, усилени с пър

Кавалерията се подготвя за атака

Командващият 2-ра армия ген. Г. Тодоров заедно с щаба си

вите пристигнали там пехотни части. 1-ва българска армия в състав 1-ва, 6-а, 8-а и 9-а пех. дивизия (95 дружини, 94 батареи, 21 ескадрона) е съсредоточена на фронта Брегово–Трън със задача да атакува противника от р. Дунав до в. Стрешер (Букова глава) и да достигне долината на р. Морава на линията Парачин–Алексинац–Ниш, като влезе във връзка с австро-германския отряд, който настъпва от Оршова към Бърза паланка; 2-ра армия в състав 3-а, 7-а и конната дивизия (43 дружини, 44 батареи и 20 ескадрона) е съсредоточена в района Кюстендил–Горна Джумая (Благоевград) със задача да атакува противника от вр. Стрешер до вр. Лешко и да настъпи през Крива паланка–Куманово и Царево село–Кочани концентрично към Овче поле, като прекъсне жп съобщенията до долината на р. Вардар. Втора пех. дивизия (33 дружини, 17 батареи, 1 ескадрон) е съсредоточена в района на Разлог–Неврокоп (Гоце Делчев) – Доспат–Широка лъка–Пещера със задача да противодейства на евентуално настъпление на гръцко-съглашенски войски по долините на реките Вардар, Струма и Места; 10-а пех. дивизия остава в своята дивизионна област – района Смолян-Ксанти-Дедеагач-Гюмюрджина; 2-ра, 10-а и 11-а пех. дивизия са подчинени на главнокомандващия и играят роля на стратегически резерв; 3-а армия (4-а, 5-а и формиращата се 12-а пех. дивизия и три конни полка) е съсредоточена в района Русе–Разград–Варна–Шумен със задача да противодейства на румънското настъпление в случай че Румъния обяви война на България.[3]

На 17/30 септември в Солун пристигат съглашенски офицери начело с генерал Хамилтън, командващ британските войски срещу Дарданелите, със задача да проучат възможностите за стоварване на десант в подкрепа на съюзна Сърбия. Само няколко дни по-късно, на 22 септември/5 октомври, започва стоварването на първите френски и английски съединения.

Български офицери и войници пред пленената каляска на сръбския крал Петър, Прищина, ноември 1915 г.

По снежните върхове на Беласица, 1916 г.

За главнокомандващ на Действащата армия след напрегнати консултации между царя и кабинета е определен министърът на войната генерал Никола Жеков. Фердинанд си запазва поста на Върховен главнокомандващ. За началник на Щаба на Действащата армия е назначен генерал Константин Жостов. Начело на Военното министерство застава началникът на Артилерийската инспекция генерал Калин Найденов. Нерегламентираните права на генерал Жеков, като главнокомандващ на Действащата армия, са причина за появата на недоразумения и противоречия между него и правителството, свързани с осигуряването на бойните действия в хода на войната.

Съглашението отхвърля искането на сръбското правителство да изпрати войски за усилване на фронта и се задоволява да предостави помощи под формата на пари, въоръжение, боеприпаси и други материали. За да излезе от критичната ситуация, сръбското главно командване свиква нов набор за попълване на загубите и извършва структурни промени. След взетите мерки в средата на септември сръбската армия е по-многочислена, отколкото в началото на войната.

Ориентацията на България към Централните сили подтиква сръбското главно командване да прегрупира част от силите си на източната граница. Първоначалният му замисъл е с изпреварващо настъпление да се разгроми Българската армия в момента на нейното завръщане, да се овладее София, да се развие успехът по цялата територия и да се извади България от войната. Под натиска на съглашенските правителства и поради очертаващото се съсредоточаване на германски сили северно от Белград, то се отказва от този замисъл и решава да води отбранителни действия до пристигане на помощ от съюзниците.

Кроки на бойните действия, Гевгели, 1915 г.

Планът предвижда да се отбранява главно старата територия на Сърбия, като се предполага, че Българската армия няма да настъпи в Македония, заради опасността съглашенските войски от Солун да ѝ въздействат флангово[5].

Сръбското правителство се надява на помощ и от съюзните балкански държави, но техните правителства отказват под предлог, че още не е настъпил моментът за намесата им във войната.

В началото на октомври сръбската армия е развърната за отбрана на фронт с дължина около 800 km на север и изток. Северният фронт се заема, както следва: 1-ва армия е съсредоточена между реките Дрина и Сава; 3-а армия заема Дунавския бряг от Смедерево до завоя при Кладово; Каринският отряд от завоя при Кладово до р. Тимок и Черногорската армия, която няма маневрени способности и може да се използва само на своята територия, е разположена на левия фланг на отбраната срещу Австроунгария.

На фронта срещу България сръбските войски са разположени в следната последователност: Тимошката армия - на границата от Дунав до проходите източно от Княжевац, със задача да отбранява направленията, водещи от Видин и Белоградчик към Неготин и Княжевац ; 2-ра армия – от проходите при Княжевац до Дъсчен кладенец за преграждане на софийско-нишкото направление; Власинският отряд - от Дъсчен кладенец до връх Патарица по направлението Трън – Сурдулица и Македонските войски - от връх Патарица до Дойранското езеро, за преграждане на направленията Кюстендил – Скопие и Горна Джумая – Велес. За охрана на албанската граница са изпратени Призренският, Подрилският и Охридският отряд.[4]

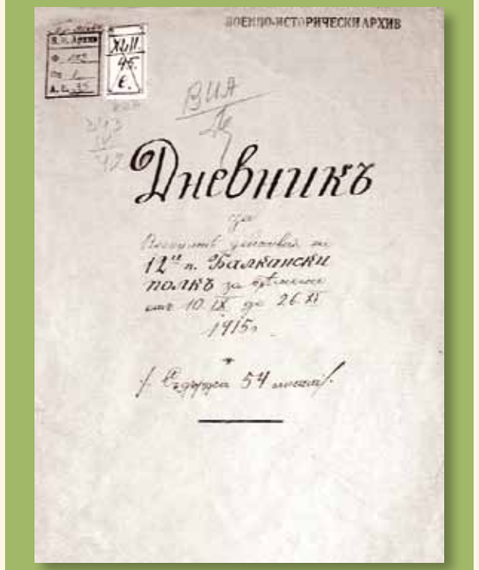
ВОЕННО-ИСТОРИЧЕСКИ АРХИВ

Дневникъ

Дневник на бойните действия

Спомен от Южния фронт, 1917 г.

Бомбохвъргачка на огнева позиция

Военните действия срещу Сърбия се планират от Съюзното командване като настъпателна операция на група армии с коалиционен състав: германската 11-а, австро-унгарската 3-а и българската 1-ва армия, под общото командване на германския генерал-фелдмаршал А. Макензен. Замисълът предвижда с нанасянето на три концентрични удара в общо направление на Крагуевац да се разгроми сръбската армия.[7]

Планът за разгрома на сръбската армия е твърде смел и добре обмислен. Той е дело на началника на Щаба на германската армия фелдмаршал Ерих фон Фалкенхайн и се основава на бойния опит на действащите от началото на войната на Балканите австро-унгарски войски и на направената в продължение на няколко месеца пълна рекогносцировка на предстоящия театър на военните действия от германския подполковник Хенч. Основният замисъл е бързо да се отвори път по суша към Турция за доставка на военни материали, необходими на нейната армия, която води тежки боеве със съглашенските войски при Дарданелите.

България започва своето участие в Първата световна война с намерението да воюва единствено срещу Сърбия, главен виновник за изживяната национална катастрофа през 1913 година, за постигането на същата цел, в името на която води и двете Балкански войни. В манифеста към българския народ за обявяването на война Фердинанд призовава храбрата армия да прогони „коварния съсед“ и да освободи поробените братя в Македония от сръбско иго.

Планът на българското командване, съгласуван с коалицията, е подчинен на същата цел.

Той, както твърди след войната самият генерал Н. Жеков е дело на българско

Охрана на моста на р. Вардар, Македония

то командване и се отнася само за войната срещу Сърбия. Съставен е на основата на гарантиран неутралитет от страна на Гърция и Румъния, без да се отчита съглашенският десант в Солун. Затова обявената мобилизация в Гърция и стоварването на първите съглашенски войски в Солун поставят българското главно командване в неясна ситуация. Изненадан от новосъздаденото положение, генерал Н. Жеков изпраща остро запитване до правителството освен срещу Сърбия с кого още предстои да воюва Българската армия. Това не се харесва на министър-председателя В. Радославов и той използва случая да докладва на Фердинанд, че новоназначеният Главнокомандващ се противопоставя на политиката на правителството.

Хелиографна станция при Дойран, 1917 г.

Оперативният план, с който Българската армия се включва в Първата световна война не отчита променената политическа и военно-стратегическа обстановка на Балканите през септември 1915 г. Замисълът и разчетите са за водене на кратковременна война единствено срещу Сърбия. Не се вземат под внимание категоричната антибългарска позиция на Съглашението и ясно изразените изчакателни намерения на правителствата на Гърция и Румъния.

Погрешната преценка на българското правителство и на Главното командване за характера и продължителността на войната са причина Действащата армия да започне военните действия срещу Сърбия недостатъчно окомплектована с въоръжение, боеприпаси и други материални средства.

Закрита артилерийска позиция на Македонския фронт

На 24 септември/7 октомври германо-австрийските войски започват форсирането на реките Сава и Дунав от север, а на 1/14 октомври в настъпление преминават 1-ва и 2-ра българска армия. Първа отделна армия провежда Нишката настъпателна операция, като за 24-дневни боеве, въпреки тежките

Офицери пред Главната квартира в Кюстендил, 1917 г.

географски и климатични условия, нанася поражение на сръбските войски и овладява долината на р. Морава.[5]

Едновременно с Нишката започва и Овчиполската настъпателна операция, проведена от 2-ра армия и ръководена изцяло от българското Главно командване. За една седмица са разгромени противостоящите противникови сили, овладян е гр. Скопие и окончателно е прекъсната връзката на Сърбия с Антантата. След овладяването на Овче поле 2-ра армия е разделена на две групи — Северна и Южна. Задачата на Северната оперативна група е да съдейства на 1-ва армия при провеждането на Косовската настъпателна операция. На Южната група се поставя задачата чрез отбранителни действия да спре настъпващите от Солун англо-френски войски.

Косовската операция, която се провежда със силите па 1-ва и част от 2-ра армия започва на 28 октомври/10 ноември с форсирането на р. Морава. За две денонощия войските отхвърлят противника и преминават в преследване. За две седмици, без да срещне сериозна съпротива, 1-ва армия овладява гр. Прищина и цялото Косово поле. [6]

Южната оперативна група на 2-ра армия успява да отрази съглашенското настъпление при Криволак и р. Черна, след което преминава в контранастъпление и на 23 ноември/6 декември достига гръцката граница. Създават се благоприятни условия за пълния разгром на англо-френските войски. Обаче германското командване на 1/14 декември 1915 г. отдава заповед да се спре преследването и под никакъв предлог да не се преминава българо-гръцката граница. Създава се Македонският фронт, където Българската армия води отбранителни действия до края на войната.

Екипажи на минохвъргачка и бомбохвъргачка, 1917 г.

Повлияна от успехите на руската армия на Югозападния фронт, на 27 август 1916 г. Румъния се

21. Първа световна война

Войната с Румъния

Настъплението
на 3-та българска армия на 2 и 3 септември 1916 г.

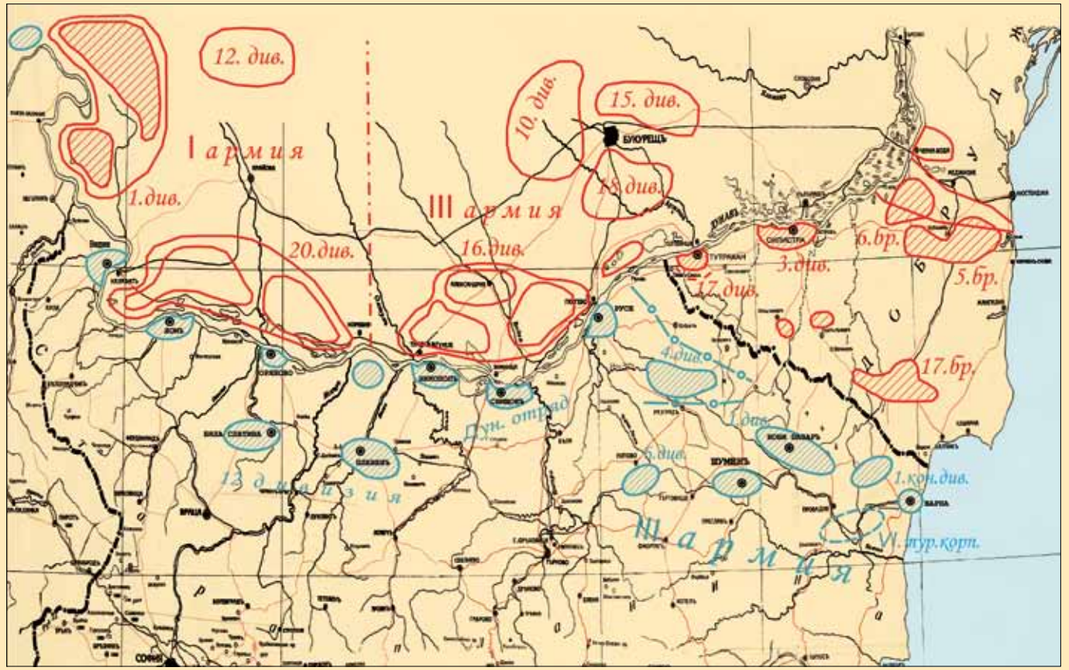

Легенда

Висши щабове
- Главна квартира
- Щаб на армия

Пехота
- Щаб на корпус
- Щаб на дивизия
- Щаб на бригада
- Щаб на полк
- Полк от 4 дружини (табори)
- Полк от 3 дружини (табори)
- Дружина (табор)
- Рота
- Взвод
- Картечна рота
- Район, зает за почивка
- Фронт, зает от известни части в дадено време

Конница
- Щаб на дивизия
- Щаб на бригада
- Щаб на полк
- Полк от 3 ескадрона
- Ескадрон
- Разезд
- Район, зает за почивка

Артилерия
- Полски артилерийски полк от две 7.5-см. с.с. и едно 8.7-см. не с.с. отделения
- Планинско 7.5-см. с. с. отделение
- Полско 12 см. с. с. гаубично отделение
- Планинско 7.5-см.не с. с. отделение
- Полско 12 см.не с. с. гаубично отделение
- Полска, планинска и гаубична с. с. батареи
- Полска, планинска и гаубична не с. с. батареи
- 12-см. Д/25 батарея
- 12-см. Д/28 батарея
- 12-см. Д/30 батарея
- 15-см. гаубична батарея
- 15-см. Д/30 батарея
- 5.7-см. куполна батарея

Инженерни войски
- Пионерна рота
- Телеграфна рота
- Радиотелеграфна станция
- Колоездачна рота
- Аеропланна станция

Снабдителни и други тилови служби и учреждения
- Д.О.П. Дивизионен огнестрелен парк
- Д.Б., Д.Л. Дивизионна болница, Дивизионен лазарет
- В.Л. Ветеринарен лазарет
- Д.ТР. Дивизионен продоволствен транспорт
- Интендантска рота
- И.ЕТ. Начален етап
- М.ЕТ. Междинен етап
- ПР.ЕТ. Преден етап
- Б.І.А. Базисен магазин
- М.І.А. Междинен магазин
- Р.ІІ.А. Резервен магазин

СЪС СИН ЦВЯТ
са означени
българите и съюзниците

С ЛИЛАВ ЦВЯТ
са означени гърците
(картографско приложение № 22)

С ЧЕРВЕН ЦВЯТ
са означени турците

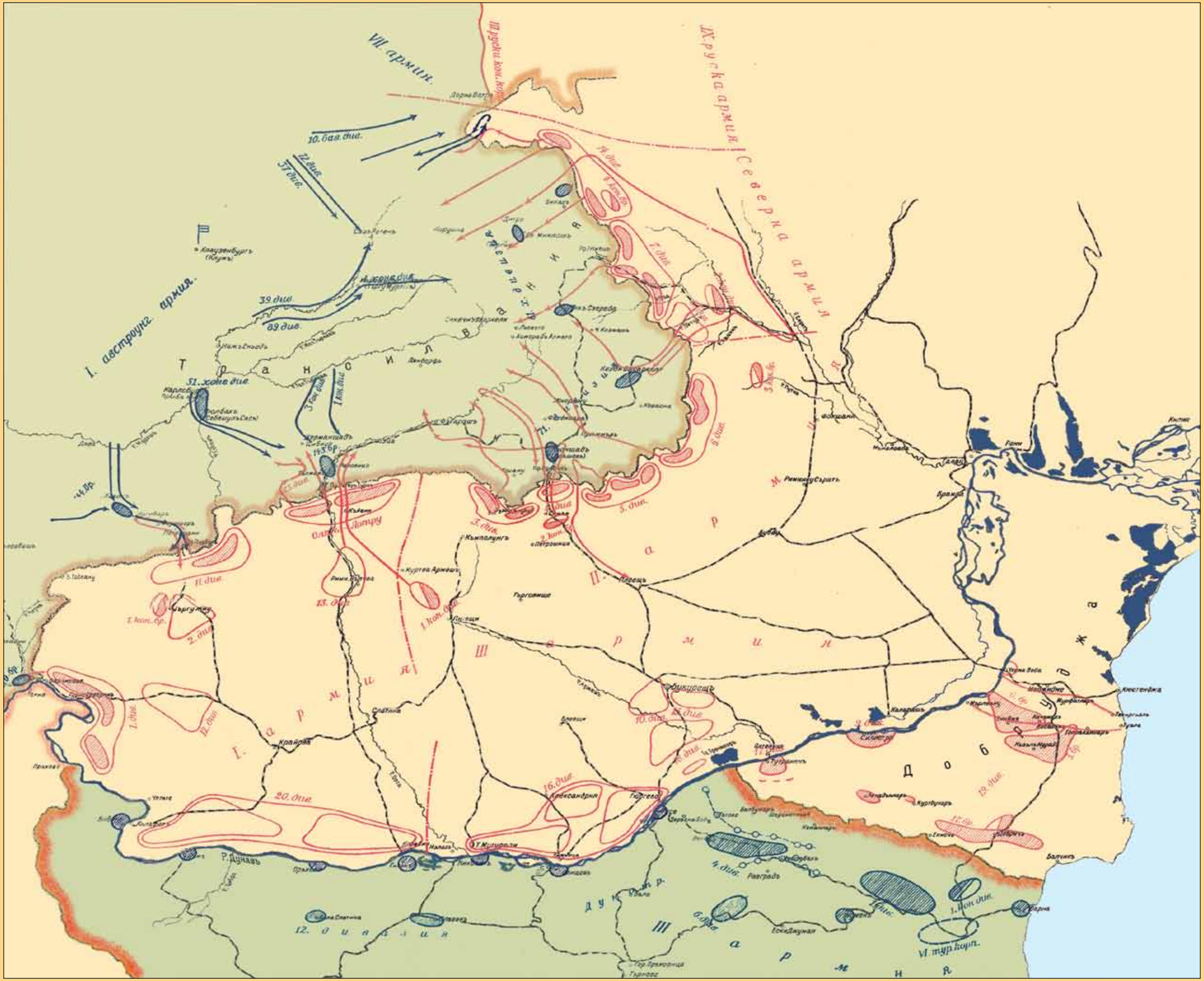
VII. армия.
III. руска конн. див.
10. бав. див.
12. див.
37. див.
Кавалерия
Руска армия
Северна армия
I. австроунг. армия.
39. див.
89. див.
51. хонв. див.
Трансилвания
Д о б р у д ж а
Д у н а в с к а
Ш а р м а н
Г а р м а н
12. д и в и з и я
VI. тур. корп.

22. Първа световна война

Войната с Румъния

Заемане на изходна позиция от 3-та армия на 2 и 3 септември 1916 г.

Легенда

Висши щабове

Главна квартира

Щаб на армия

Пехота

Щаб на корпус

Щаб на дивизия

Щаб на бригада

Щаб на полк

Полк от 4 дружини (табори)

Полк от 3 дружини (табори)

Дружина (табор)

Рота

Взвод

Картечна рота

Район, зает за почивка

Фронт, зает от известни части в дадено време

Конница

Щаб на дивизия

Щаб на бригада

Щаб на полк

Полк от 3 ескадрона

Ескадрон

Разезд

Район, зает за почивка

Артилерия

Полски артилерийски полк от две 7.5-см. с.с. и едно 8.7-см. не с.с. отделения

Планинско 7.5-см. с. с. отделение

Полско 12 см. с. с. гаубично отделение

Планинско 7.5-см.не с. с. отделение

Полско 12 см.не с. с. гаубично отделение

Полска, планинска и гаубична с. с. батареи

Полска, планинска и гаубична не с. с. батареи

12-см. Д/25 батарея

12-см. Д/28 батарея

12-см. Д/30 батарея

15-см. гаубична батарея

15-см. Д/30 батарея

5.7-см. куполна батарея

Инженерни войски

Пионерна рота

Телеграфна рота

Радиотелеграфна станция

Колоездачна рота

Аеропланна станция

Снабдителни и други тилови служби и учреждения

Д.О.П. Дивизионен огнестрелен парк

Д.Б., Д.Л. Дивизионна болница, Дивизионен лазарет

В.Л. Ветеринарен лазарет

Д.ТР. Дивизионен продоволствен транспорт

Интендантска рота

И.ЕТ. Начален етап

М.ЕТ. Междинен етап

ПР.ЕТ. Преден етап

Б.І.А. Базисен магазин

М.І.А. Междинен магазин

Р.ІІ.А. Резервен магазин

СЪС СИН ЦВЯТ са означени българите и съюзниците

С ЛИЛАВ ЦВЯТ са означени гърците (картографско приложение № 22)

С ЧЕРВЕН ЦВЯТ са означени турците

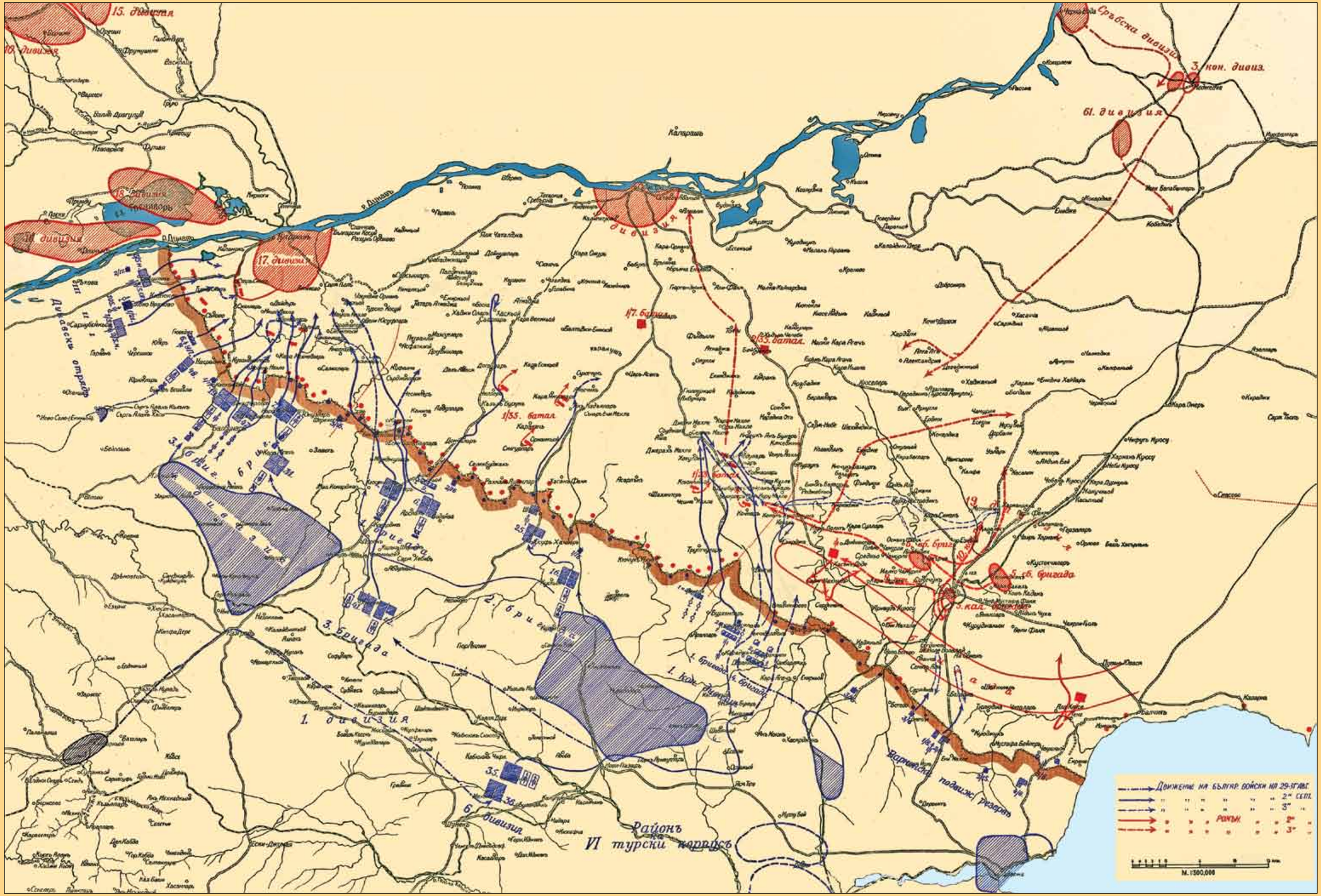
15. дивизия
18. дивизия
18. дивизия
17. дивизия
Сръбска дивизия
3. кон. дивиз.
61. дивизия
Дунав
р. Дунавец
Дунавски отряд
17. бригада
2/35. батал.
1/35. батал.
1. бригада
2. бригада
3. бригада
4. бригада
1. кон. бригада
3. кав. бригада
5. кав. бригада
1. дивизия
6. дивизия
Районъ на VI турски корпусъ
Варненски подвижен резервъ
Движение на българ. войски на 29-ий авг.
2-ри септ.
3-ти
Рѣкъ
М. 1:300,000

23. Първа световна война

Войната с Румъния

Първата атака
на Кобадинската позиция на 19 септември 1916 г.

Легенда

Висши щабове

Главна квартира

Щаб на армия

Пехота

Щаб на корпус

Щаб на дивизия

Щаб на бригада

Щаб на полк

Полк от 4 дружини (табори)

Полк от 3 дружини (табори)

Дружина (табор)

Рота

Взвод

Картечна рота

Район, зает за почивка

Фронт, зает от известни части в дадено време

Конница

Щаб на дивизия

Щаб на бригада

Щаб на полк

Полк от 3 ескадрона

Ескадрон

Разезд

Район, зает за почивка

Артилерия

Полски артилерийски полк от две 7.5-см. с.с. и едно 8.7-см. не с.с. отделения

Планинско 7.5-см. с. с. отделение

Полско 12 см. с. с. гаубично отделение

Планинско 7.5-см.не с. с. отделение

Полско 12 см.не с. с. гаубично отделение

Полска, планинска и гаубична с. с. батареи

Полска, планинска и гаубична не с. с. батареи

12-см. Д/25 батарея

12-см. Д/28 батарея

12-см. Д/30 батарея

15-см. гаубична батарея

15-см. Д/30 батарея

5.7-см. куполна батарея

Инженерни войски

Пионерна рота

Телеграфна рота

Радиотелеграфна станция

Колоездачна рота

Аеропланна станция

Снабдителни и други тилови служби и учреждения

Д.О.П. Дивизионен огнестрелен парк

Д.Б., Д.Л. Дивизионна болница, Дивизионен лазарет

В.Л. Ветеринарен лазарет

Д.ТР. Дивизионен продоволствен транспорт

Интендантска рота

И.ЕТ. Начален етап

М.ЕТ. Междинен етап

ПР.ЕТ. Преден етап

Б.І.А. Базисен магазин

М.І.А. Междинен магазин

Р.ІІІ.А. Резервен магазин

СЪС СИН ЦВЯТ
са означени
българите и съюзниците

С ЛИЛАВ ЦВЯТ
са означени гърците
(картографско приложение № 22)

С ЧЕРВЕН ЦВЯТ
са означени турците

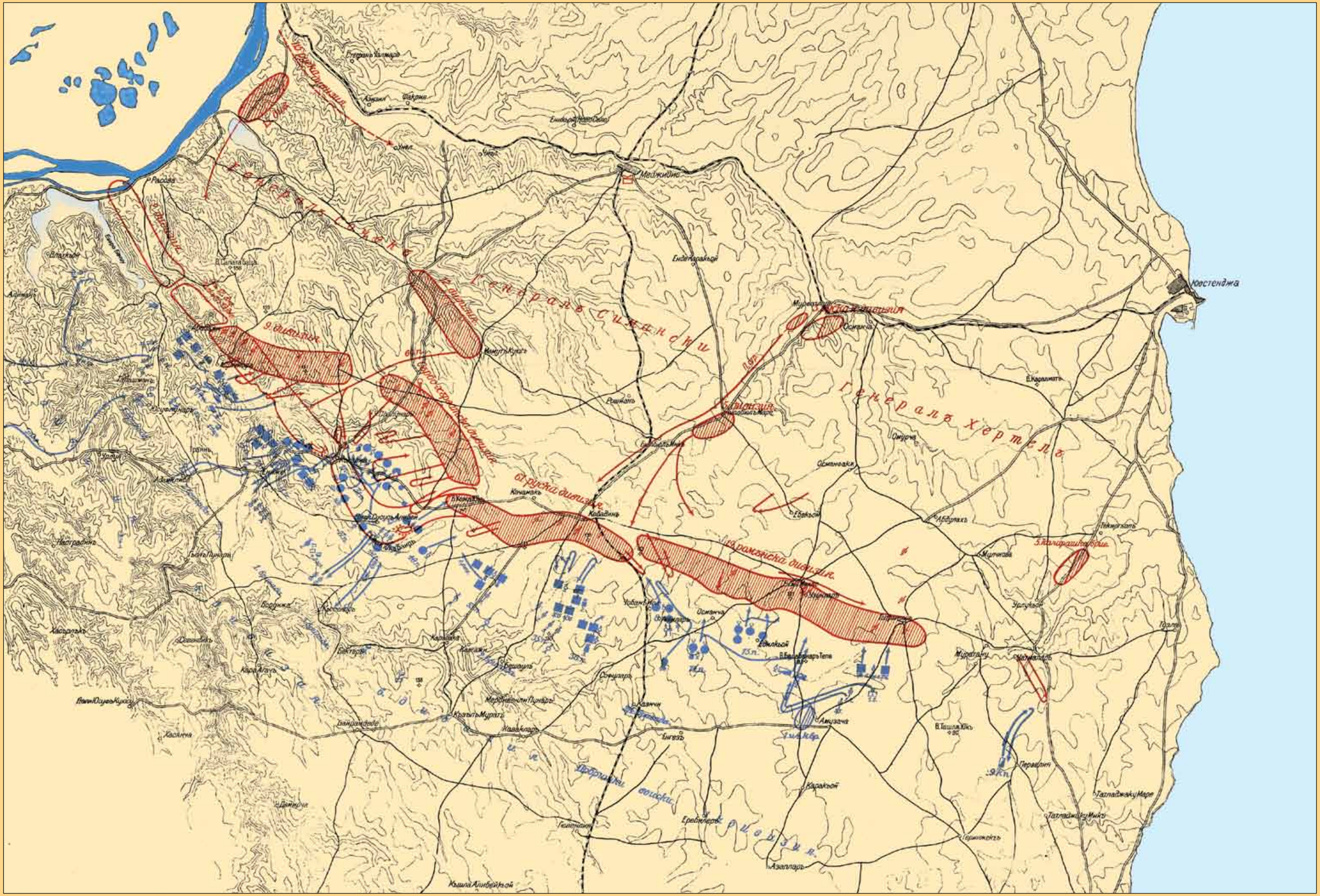
Генерал Сиянки
Генерал Хертел
Обединена дивизия
Чумакли
Кобаджа
Мечкидже
Ени Кадъ
Ени Сарай
Ени Сарай
Ени Сарай

Картечно гнездо, 1917 г.

намесва във войната на страната на Съглашението. Съгласно оперативните планове румънската армия трябва да насочи основните си усилия в Трансилвания, а с част от силите си да отбранява временно румънско-българската граница по р. Дунав и в Добруджа. След пристигането на усиления от руската армия се предвижда румънско-руските войски да преминат в настъпление в Южна Добруджа и да овладеят рубежа Русе, Шумен, Варна. [7]

Съглашението планира действията в Румъния да се предхождат от настъпление на Солунския фронт, за да се ангажират повече български войски там. За да противодейства успешно на готвеното противниково настъпление, българското командване решава да проведе локални операции с фланговете на 1-ва и 2-ра армия за скъсяване на фронта и подобряване на оперативното положение на войските. За изпълнението на този замисъл от 17 до 27 август 1916 г. 1-ва армия провежда Чеганската операция, която поради слабата си подготовка има ограничен успех. По-успешни са действията на 2-ра армия, която на левия фланг настъпва съвместно с 10-а пех. дивизия и до края на август завладява Драма, Сяр и Кавала.[8]

След обявената на 1 септември 1916 г. война на Румъния за българската армия възниква втори боен фронт, който получава названието Северен или Добруджански. За войната срещу Румъния войските на Централните сили са обединени в група армии отново под командването на генерал-фелдмаршал А. Макензен, същия, който ръководи войната срещу Сърбия. За бойните действия на Северния фронт от българска страна е определена 3-а армия в състав 70 хил. души, 204 оръдия и 145 картечници, която първоначално е и ядрото на групата армии.

Тържествен марш след извоювана победа на Македонския фронт

За усилването на войските на този фронт се предвижда на шестия оперативен ден да пристигне 6-и турски корпус в състав от две дивизии.

На 2 септември 1916 г. започва победният щурм на българската 3-а армия, която по численост и въоръжение отстъпва на румънските войски. Само за две денонощия на 6 септември е овладяна силната крепост Тутракан. Продължавайки настъплението си, войските на 3-а армия за две седмици проникват на дълбочина 130 km и излизат пред подготвената от много време Кубадинска позиция. След неуспешния опит от движение да се атакува противниковата позиция, 3-а армия извършва прегрупиране и подновява настъплението си. Провежда се Кубадинската настъпателна операция, която завършва с успех.

Парад на Добруджанския фронт, 1916 г.

След овладяването на Кубадинската позиция 3-а армия продължава настъплението си и на 25 октомври овладява Черна вода, след което в съответствие с предварителния план за войната срещу Румъния преминава към отбрана. На 23 ноември новосформираната Дунавска армия, в състава на която влизат българските 1-ва и 12-а пех. дивизия, започва форсирането на р. Дунав. Развивайки настъплението си, тази армия на 6 декември овладява Букурещ, а на 15 януари 1917 г. достига р. Серет, където преминава към позиционни действия. На 15 декември 3-а армия продължава своето настъпление и до 4 януари 1917 г. овладява цяла Северна Добруджа.[9]

На Северния фронт бойните действия са прекратени след сключеното примирие. По силата на предварителен договор Румъния връща на България Южна Добруджа и част от Северна Добруджа до линията Черна вода – Кюстендил, а останалата част от Северна Добруджа

На почивка след победата при Тутракан

остава в съвместно владение (кондоминиум) на съюзниците.

В края на 1916 г. въпросът за подновяване на настъплението към Солун и ликвидирането на Южния фронт отново придобива актуалност. Този път идеята на българския главнокомандващ ген. Жеков се споделя и от Вилхелм II, но само ако Съглашението посегне на неговия зет крал Константинос. Фелдмаршал Хинденбург лично обещава на 26 декември, че преди да бъде изработен окончателен план за контранастъплението, непременно ще се поиска мнението и съгласието на българския главнокомандващ. Липсата на достатъчно настоятелност отново отлага планираното настъпление във времето.

Команден пункт на Южния фронт

По инициатива на Вилхелм II и след консултации с правителствата на Четворния съюз се постига споразумение за изготвяне на обща нота до воюващите и неутралните държави за прекратяване на военните действия и сключване на мир. Сутринта на 12 декември 1916 г. министър-председателят Радославов връчва одобрената от цар Фердинанд нота на дипломатическите представители на тези държави в София, а следобед я прочита в Народното събрание, където е изслушана „при небивала тишина“ и удостоена с продължителни ръкопляскания. Първите отзиви от Лондон, Париж и Рим са, че това е „ултиматум на победителите“. За разлика от държавните ръководители, които не смеят да отхвърлят нотата, военните командвания на съглашенските армии застават категорично срещу предложения мир. В съзвучие с очакванията на 30 декември 1916 г. предложението на Четворния съюз се отхвърля категорично.

Изграждане на телени заграждения в Добруджа

На Втората съглашенска конференция в Шантий се взема решение от началото на февруари 1917 г. съглашенските армии да започнат общо настъпление по всички фронтове. Последвалата конференция в Рим с участието на генерал Сарай (6—7 януари 1917 г.) взема решение Източните армии да се усилят до 23 дивизии (7 британски, 6 френски, 3 италиански, 1 руска, 6 сръбски), за да бъдат в състояние да разбият българските армии на Южния фронт.

Инженерни съоръжения в отбраната на пехотно формирование

Главните резултати от действията през 1917 г. са, че страните от Антантата спечелват още двама съюзници. Във войната се намесва първоначално САЩ, а малко по-късно и Гърция. С нота от 30 май 1917 г. временното правителство на Венизелос обявява състояние на война с държавите от Четворния съюз. Сега на разположение на съглашенското командване са не само гръцките революционни войски, а и цялата гръцка армия, която бързо се организира от френски офицери. Възможно става вече да се изпратят гръцките дивизии на фронта, които да сменят част от изморените френски войски, и последните да се изпратят назад в учебните лагери, където да се подготвят за една по-сериозна акция. Така сменилият в края на 1917 г. генерал Сарай нов главнокомандващ на Източните армии генерал Гюйома може да си позволи да подготви резерви, които да използва за настъпателни действия и за пробив на нашия фронт.

От Македонския фронт германските войски постепенно се изтеглят и са изпратени на Западния фронт, където германските загуби стават все по-големи.

В съвещанието на 10 март 1918 г., посветено на балканската политика на Райха с оглед преговорите в Букурещ, Вилхелм II се произнася, че играещата по-рано „водеща роля“ Румъния днес е заместена от засилената България и „на нея се отрежда надмощието на Балканите“. Той поставя като

Прибиране на житото от нивите на полка

стратегическа задача да се опазят съобщенията на Средна Европа с Османската империя и Близкия изток.

В края на май 1918 г. съглашенското командване планира да предприеме настъпление с ограничена цел, за да ликвидира вдадената като клин в неговото разположение българска позиция в района на вр. Голяма Яребична. Една година по-рано, през същия месец, френски войски успяват да завладеят в. Яребична в участъка на 5-а дивизия, западно от р. Вардар и южно от с. Хума. Тогава с контраатаки те са изтласкани на старите си позиции. Височината има командно положение над околната местност и предоставя възможности на българските войски за наблюдение и за водене на огън в тила на противника. С това настъпление се цели да се повдигне бойният дух на гръцките войски.

Приемане от кайзер Вилхелм на шефството над 12-и Балкански пехотен полк

Позицията в района на вр. Голяма Яребична се отбранява от 3-а бригада на 5-а пехотна дивизия. Централният участък се заема от 49-и пехотен полк, който изгражда три отбранителни позиции. Овладяването на неговата позиция се възлага на един гръцки корпус в състав от 3 дивизии, усилен с 3 френски пехотни полка. Главния удар трябва да нанесат Архипелагската и Серската дивизия между 2-ри и 49-и пехотен полк, а спомагателен - Критската дивизия между 49-и и 50-и пехотен полк. Задачата на двете бойни групи е да обкръжат и да унищожат 49-и пехотен полк. Противникът разполага с 14 540 души и 344 оръдия, а 49-и пехотен полк - с 2131 души и може да бъде подкрепен от 65 оръдия.[10]

Завършване курса за щурмоваци

На 29 май, на разсъмване, неприятелската артилерия открива силен разрушителен огън по предните постове на

Главнокомандващият ген.-лейт. Н. Жеков заедно със своя началник-щаб ген.-майор Ив. Луков, 1917 г.

позицията източно от Яребична и по слаб по тези западно от тази височина, който продължава и на 30 май. В 5,00 часа неприятелската пехота преминава в настъпление. Три последователни атаки са отбити. Подкрепяни от артилерийски огън и бомбардировъчни самолети, Архипелагската и Критската дивизия обкръжават 49-и пехотен полк, преди войниците да успеят да излязат от укритията и да заемат окопите. След като по-голямата част от защитниците на вр. Яребична загиват, неприятелят успява да го овладее.

На 31 май противникът предприема три атаки, но те са отбити. След това преустановява настъплението си. С цената на загинали 2804 души противникът завладява нашата позиция в района на вр. Яребична на фронт от 3 км. По време на настъплението му неговата артилерия изстрелва 167 647 снаряда, а нашата – само 33 000. В плен попадат 1700 български войници.

Противникът очевидно не замисля да разширява своя успех, защото веднага след завладяването на Яребична започва да се укрепява. С тази си победа той не успява да добие нито тактически, нито стратегически предимства. Но трябва да се отбележи, че тази неочаквана гръцка победа повдига много духа на съглашенската армия. Съюзниците добиват увереност, че съществуващото дотогава равновесие на силите е нарушено, и че везните се накланят на тяхна страна. Повдига се духът на гърците и чрез победата е осветен революционният акт на Венизелос сега вече на самия фронт.

Посещение на Карл V в Главната квартира в Кюстендил

През юни 1918 г. начело на Източната съглашенска армия застава генерал Франше дьо Еспере – опитен, амбициозен,

На огневата позиция

упорит и енергичен военачалник, който пристига в Солун след една прекрасна бойна кариера на Западния фронт. Първоначално новият командващ Солунския фронт съветва своето правителство, вместо да се изразходват тъй необходимите човешки резерви, да се потърси сепаративен мир с България. Министър-председателят Клемансо го критикува остро и заявява пред гръцките съюзници, че Франция си остава „вярна до края“. По-късно генералът променя възгледите си и вместо колебливи частични действия, той е с амбицията да проведе последното, решително сражение на Македонския фронт.

Английските представители във Военния съвет на Съглашението начело с министър-председателя Лойд Джордж са против настъпателните действия и застъпват тезата, че България може да се спечели с териториални компенсации. Новото правителство на Александър Малинов обаче, без да прояви необходимата мъдрост и далновидност, пропуска благоприятния момент да сключи мир със Съглашението и решава да остане вярно докрай на своите съюзници от Централните сили. Българското командване става ням свидетел на масираната подготовка на противниковите войски за предстоящото настъпление.

Приемане на разпореждания за организирането на боя

Към средата на септември 1918 г., преди да започне противниковото настъпление в Македония, Българската армия заема фронт от 354 km, без в него да се включва участъкът по брега на Егейско море между устията на реките Струма и Марица. Силите, с които се отбранява този широк фронт, възлизат

на 269 дружини, 2988 картечници, 1395 оръдия, 294 минохвъргачки и 45 ескадрона. Общата численост по щатовете е 626 287 души, но действителната наличност не надвишава 560 000.

По данните, с които разполага българското командване, Източната съглашенска армия се състои от осем френски, четири английски, една италианска, шест сръбски и девет гръцки дивизии, включващи 312 дружини, 3248 картечници, 2348 автоматични пушки, 1536 оръдия. Обща численост от 630 000 души.

Огънят на английската артилерия в полосата на 9-а пехотна Плевенска дивизия при Дойран, 1917 г.

В плана за настъпление на съглашенското командване заляга идеята да се атакува решително българският фронт по планинския масив между реките Вардар и Черна и след осъществяване на пробив в отбраната да се развие успехът в направление на Скопие, а след това към Ниш и София. За реализиране на плана Източната съглашенска армия е разделена на три групи: централна - за пробив в Доброполския участък в състав от една конна и 6 пехотни сръбски дивизии, 2 френски дивизии и 40 тежки артилерийски батареи; лява – за настъпление в направление Битоля – Прилеп, включваща 4 френски дивизии, френската колониална бригада и една гръцка дивизия със 17 тежки батареи, и дясна – за нанасяне на удар по долината на р. Вардар към Дойран в състав от 4 английски и 2 гръцки дивизии и 30 тежки батареи. Левият фланг се осигурява от една френска дивизия, а десният от 3 гръцки дивизии и една английска бригада. В резерв на главното командване са оставени две гръцки дивизии, един френски полк и 70 батареи.

Разрушения от ударите на противниковата авиация

Санитарен разчет на Южния фронт

С директива от 31 август ген. Франше д'Епре конкретизира плана. Предвижда се основният удар да се нанесе в участъка между вр. Сокол и Добро поле срещу българските 2-ра и 3-а пехотна дивизия, след което по билото на Нидже планина да се настъпи към Неготин и Кавадарци

Артилерийската подготовка на атаката започва на 14 септември. До 16 септември пехотните полкове в участъка на пробива остават с по 300-600 бойци, малко командири, картечници и оръдия. Втората отбранителна позиция, на която няма оборудвани инженерни съоръжения, се заема по групи от отстъпващите подразделения. Атаката започва при значително числено превъзходство и непревземаемото дотогава Добро поле попада в неприятелски ръце. Това име се превръща в символ на погрома и нещастието за България. А всъщност дори и проибив на отбраната в големи мащаби няма. Съществува едно тактическо вклиняване на фронт от около 40 km и дълбочина до 25 km.

Силният огън на съглашенската артилерия в участъка на Добро поле, понесените загуби и необоснованата заповед за оттегляне от позициите успяват да доубият духа у войниците и ги карат да изгубят вярата в успеха. Уплаха обхваща и част от командния състав, на който не достига смелостта да прояви инициатива, да контраатакува и да отхвърли вклинилия се противник.

Земляци на раздумка между боевете на Южния фронт

За разширяване на пробива и преследване на отстъпващите български войски в района на Добро поле съглашенското командване определя 1-ва и 2-ра сръбска армия. През нощта на 16 септември 1-ва сръбска армия настъпва към р. Източна Черна, отхвърля българските подразделения западно от вр. Со-

кол и с бързи темпове се приближава към р. Черна. 2-ра сръбска армия достига р. Вардар на 21 септември, а на следващия ден успява да прехвърли войски на срещуположния бряг на реката.

Заедно с главния удар при Добро поле съглашенското командване подготвя и нанася два спомагателни удара – в направления Дойран – Струмица и Битоля – Прилеп.

Офицери на почивка

Срещу позициите на 9-а пех. Плевенска дивизия английското командване формира две ударни групи. За настъпление западно от Дойранското езеро то насочва четири дивизии (27, 26, 22 английска дивизия и Серската гръцка дивизия) и две бригади (една бригада от 28 дивизия и гръцката тежка артилерийска бригада). Артилерийската подготовка на атаката продължава два дни, като на няколко пъти противникът произвежда и стрелба с химически снаряди. Сутринта на 18 септември започва пехотната атака. Въпреки организираните действия на пехотата и артилерията англичаните успяват да овладеят предната Дойранска позиция, а в отделни участъци проникват и в Главната позиция. Но постепенно с настъпването на зората българските войски започват да се съвземат и с решителни контраатаки успяват да отхвърлят вклинилия се противник.

Източно от Дойранското езеро настъпват Критската гръцка дивизия и една бригада от 28-ма дивизия. Тук атаката завършва с още по-голям неуспех.

Въпреки понесените поражения ген. Ф. д'Еспере заповяда на другия ден атаката на Дойранската позиция да продължи. Този път тя завършва катастрофално за английските и гръцки войски, които се отте-

Пехотинци заедно със своя командир, 1917 г.

глят на изходните си позиции в страшен безпорядък и оставят на бойното поле около 10 000 убити офицери и войници. За победата при Дойран военният министър ген.-лейт. С. Савов изпраща поздравителна телеграма до командващия 1-ва армия ген.-лейт. Ст. Нерезов. В нея се призовава бляскавата победа да „бъде начало на отплатата... и край на неприятелските усилия, целящи погубването на святото народно дело“.

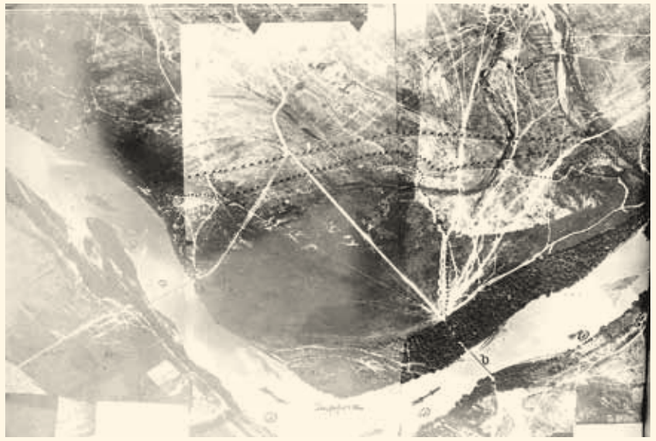

Аероснимка на Съглашенските позиции в долното течение на р. Струма, 1916 г.

На десния фланг на българската отбрана артилерийската подготовка започва на 14 септември на фронта от Охридското езеро до Добро поле. Противникът предприема демонстративни действия с незначителни сили с цел да осуети изпращането на поддръжки към участъка на Добро поле. Настъпващите съглашенски войски понасят тежки загуби, но изпълняват замисъла си, защото действително командването на 11-а армия разпръсква част от резервите си, като ги насочва към Битоля, откъдето очаква провеждането на атака със значителни сили.

В този критичен момент Главното командване на българската армия е в ръцете на генерала от пехотата Г. Тодоров, заместил на 8 септември заминалия на лечение във Виена ген.-лейтенант Н. Жеков. Веднага след пристигането на първите тревожни сигнали за започналото съглашенско настъпление ген. Тодоров напуска София, където се намира по случай визитата на Саксонския крал, и на 16 септември следобед пристига в участъка на 3-а пех. дивизия. Оказва се, че никой от щаба на дивизията не е в състояние да го ориентира за обстановката и за параметрите на пробива.

Полева телефонна централа

Въздушен поглед на разположението на полкови тилови органи на Южния фронт

Под ръководството на ген. Тодоров се предприемат спешни действия за стабилизиране на отбраната. Началникът на щаба на 3-а пех. дивизия получава заповед да организира нова отбранителна позиция северно от с. Конопище, на която пристигащите резерви заедно с отстъпващите войски да спрат противниковото настъпление. Сложната обстановка в участъка на пробива може да се проследи от съдържанието на изпратената от ген. Тодоров до Щаба на Действащата армия в Кюстендил телефонограма: „Тук положението е неуяснено и се мени всеки час. Частите са доста разстроени... Липсва връзка между съседите и няма взето предварително решение за заемане на една нова позиция и стабилизиране на един нов фронт. Тъй както вървят работите, за противника няма да бъде мъчно да печели всеки ден все нови и нови победи. Трябва да се направи всичко възможно за изпращане на подкрепления, иначе задържането на позициите може да бъде резултат само на една щастлива случайност, но не и на един обмислен предварително план.“

При създадената обстановка най-добър резултат за ликвидиране на пробива и внасяне на обрат във войната може да се постигне с контранастъпление от незасегнатите флангове. За предприемане на настъпателни действия в телеграма от Виена настоява и ген. Жеков. Идеята се споделя и от някои командири на дивизии. Един от най-настоятелните е ген. Кр. Златарев - командир на 11-а пех. Македонска дивизия, който няколко пъти настоява пред командващия 2-ра армия ген. Луков да

Полкови команден пункт

На почивка пред укритията, 1917 г.

му разреши да настъпи към Круша планина във фланг на атакуващите при Дойран срещу позицията на 9-а пех. Плевенска дивизия английски войски. Отхвърлянето на исканията принуждават ген. Златарев, противно на войсковите порядки, да търси съдействие направо от Главното командване, но за съжаление на военачалника, който трябва да заповяда на командващия 2-ра армия ген. Луков да настъпи, му липсва решителност и не е на мястото си в този важен момент.

Все пак ген. Тодоров поставя въпроса за провеждането на настъпателни действия. На връщане от участъка на 3-а пех. дивизия, на 18 септември в гр. Прилеп, където в щаба на 11-а армия той провежда съвещание с командващия 11-а армия ген. Щойбен и началника на щаба на армейската група „Шолц“ полковник Шверин. Предложението на ген. Тодоров за общо настъпление към Солун с 2-ра, 1-ва и дясното крило на 11-а армия се отхвърля, без да се посочат сериозни аргументи за това. На съвещанието се взема решение да се подкрепят дивизиите от участъка на пробива и ако те продължат отстъплението, съседните съединения да останат на заеманите позиции, като повиват само фланговете си, а щабът на армейската група си запазва правото да определи времето за оттегляне на съседните до мястото на пробива формирования. Началникът на щаба на армейската група изтъква, че по политически и морални съображения е решено отстъплението на 11-а армия и особено на нейния десен фланг да се извърши само при крайна необходимост. Генерал Тодоров се присъединява и към това мнение, още по-вече че то изразява желанието на цар Фердинанд да се

Български военнослужещи с пленени противникови войници

направи всичко възможно градовете Охрид, Ресен и Струга да останат в български ръце.

На съвещанието не се поставя въпросът за 2-ра армия, която освен че има пред себе си слаби гръцки съединения, се намира на 60 km от Солун и при създадената обстановка за два дни може да овладее разположената там противникова база. Дори настъплението да не постигне очаквания успех, ще застави противника да вземе бързи мерки за запазване на своя тил и значително би отслабило настъплението му на север.

Младо попълнение с офицерски кандидати на фронта

След пробива на фронта в Главната квартира продължава да съществува известен оптимизъм и надежда, че не всичко още е загубено. Изпращат се заповеди и разпореждания за заемане на нови позиции и за създаване на резерви, които да уплътнят отбраната или да се подготвят за настъпателни действия. На 22 септември Щабът на групата армии получава от Щаба на Действащата армия задача да започне оборудването на позиция на рубежа Тетово-Скопие-Щип-Плачковица пл. Огражден пл. Разпоредено е за инженерното оборудване да се привлекат тиловите части на Македонската област, германските етапни части и местното население. Войските трябва да се оттеглят към новата позиция крачка по крачка, за да се печелят поне 2-3 седмици, докато пристигнат изпратените от Австро-Унгария и Германия подкрепления. В нова заповед от следващия ден се препоръчва да се образуват силни резерви в района Велес-Щип, които да се подготвят да преградят застрашените направления. В същото време от десния фланг на 11-а армия да се изтеглят най-бързо към Скопие поне две дивизии, които заедно с пристигащите подкрепленията да образуват ударна групи

Англо-френски пленници в полосата на 9-а пехотна дивизия

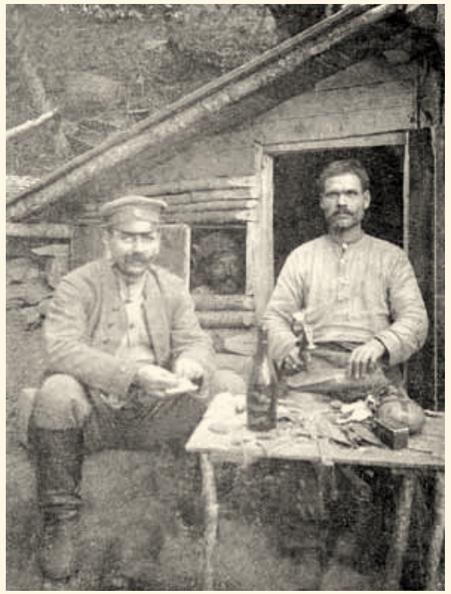

Пред полковата обущарница

ровка, която да настъпи по р. Вардар за възстановяване на старото положение.

Докато Главното командване, макар понякога прибързано и погрешно, търси изход от създадената тежка ситуация, правителството не храни такива оптимистични надежди. За него фактът на пробива е достатъчно указание за края на войната, тъй като армията не е способна да воюва. С впечатляваща енергия министрите започват да работят за сключването на примирие и мир. У непредубедения читател се създава впечатлението, че стремежът е да се изпревари пристигането на обещаните от съюзниците поддръжки.

Между правителството и Главното командване се създава атмосфера на недоверие. Министрите предпочитат да търсят информация от определени военачалници, поддръжници на техните стремежи, готови заради лични амбиции да загърбят офицерската си чест. На 27 септември министър-председателят Ал. Малинов съобщава на ген. Г. Тодоров, че достигналите в София слухове за настъпилото голямо разложение в армията и други причини от военен характер дават основание и налагат на правителството и на Главното командване да търсят изход в сключването на примирие и евентуален мир с командването на съглашенската армия. Малинов не скрива, че генерал Луков е телефонирал на правителството за разложението, обхванало и 1-ва армия, в която броят на дезертиранията към вътрешността на страната са взели големи размери.

С германските съюзници в Щаба на 2-ра армия

За разлика от политическото и част от военното ни ръководство, което се признава за победено, ген. Франше д'Епре продължава да изпитва респект от българската армия. В телеграмата, с която уведомява френското Министерство на войната за искането от страна на цар Фердинанд и на българското

правителство 48-часово примирие, той споделя опасения, че „това може да бъде една военна хитрост, която да позволи прегрупиране на силите или прехвърляне на подкрепления."

Доста време преди Добро поле, още през юли 1918 г., на един от докладите на висшите си офицери Главнокомандващият ген. Н. Жеков слага следната резолюция: „Ролите са променени, не началниците, а подчинените командват, войниците налагат вече своите разбирания на началниците си".

Пред офицерска землянка на Южния фронт

Българската армия в този съдбоносен момент не успява да напрегне всичките си останали сили в един общ бой, а действията ѝ се разпадат на няколко изолирани един от друг повече или по-малко жестоки боеве, в които тя отбива ударите на противника, но сама не нанася удари. Тя не дава на противника решително, последно сражение, в което да вземе участие и последният български войник, последният топ, пушка и картечница. Вместо армии, се бият отделни групи, взводове и роти. Старият войн ген. Кутинчев, на когото след войната е възложено да оглави анкетната комисия за изясняване на причините за погрома, споделя: „Катастрофата ни във втората половина на септември 1918 г. се дължи, между другото, и на нецелесъобразното и ненавременно използване от страна на Главното командване на всички свободни и разполагаеми сили и военни средства за борба, поради което трудното положение на 2-ра и 3-та пех. дивизия не е било облекчено от страна на Главното командване със заповядване на активни действия – било на мястото на пробива, било на фланговете.

Обсъждане на предстоящите бойни действия

За да се оцени обективно участието на Българската армия в Първата световна война и в частност военните действия на Македонския фронт и последвалата драма

след пробива при Добро поле, трябва да се анализират събитията в тяхната последователност, като се поставят в конкретната историческа среда. България се оказва неподготвена материално и духовно за водене на продължителна война.“

Спомен от болница „Тодор Минков“ в София, 1916 г.

Целите които преследва с включването си на страната на Централните сили, за пълна ревизия на Букурещкия договор от 1913 г. и осъществяване на националното обединение не съвпадат с интересите на съюзниците Германия и Австро-Унгария. След изваждането на Сърбия от войната и отварянето на пътя към Турция за тях Балканският фронт изгуби своето значение. С необоснованото спиране на настъплението на Българската армия в края на 1915 г. и последвалото нарушаване на клаузите от съюзните споразумения и незачитане на исканията на българското командване от страна на Германия се поставят основите на последвалата катастрофа. В много от случаите кайзер Вилхелм II, заради роднинските си връзки с крал Константинос, поставя интересите на „неутрална“ Гърция над тези на предания съюзник България. От друга страна, „благодарение“ на съюзната си вярност българското правителство не използва благоприятните възможности, които получава в резултат на военните победи на армията да извади страната от войната и да сключи изгоден мир. В крайна сметка България е жертва, а не причина за пораженията на Централните сили. Антивоенните настроения прерастват в организирани бунтове. Въстаналите войници на 25 септември нападат Главната квартира в Кюстендил. На 29 септември се получава заповед от Щаба на Действащата армия, подписана от Началника на щаба ген. Бурмов, със следното съдържание: „Неблагоприятното развитие за нас на събитията на Македонския фронт разклати у

Медицински прегледи в хода на военните действия

Обяд в разположението на отбраната

много офицери и войници вярата в нашите сили. Като реален израз на това падение на духа са многобройните бегълци от 3-та, 9-а, 2-ра и 4-а пех. дивизия. Вместо да бранят до последна крайност позициите си, тези с паднал дух и покрити с позор български синове, бягат обезумели към вътрешността, където влекат след себе си врага. Предлагам на всички началници да вземат решителни мерки за укрепване духа и за засилване на дисциплината в частите, да възвърнат вярата на офицерите и войниците в собствените сили и в светлата звезда на България. Да се разгласи най-широко, че нашите съюзници няма да ни изоставят. Пристигат големи германски и австрийски сили, които скоро ще настъпят, за да отхвърлят нахлулия враг и да възстановят старото положение. От нашите офицери и войници сега се иска да напрегнат всички свои сили, за да спрат врага, докато пристигнат съюзните армии.“

На 30 септември сутринта ген. Бурмов изпраща в съединенията телеграмата от министър-председателя Малинов за сключеното на 29 септември в 11 часа вечерта премирие с командването на съглашенските войски. Трябва да се отбележи, че на останалите участъци от фронта българските войски успяват да отхвърлят съглашенските атаки и да нанесат поражение на настъпващите групировки. Липсата на единство в командването обаче не дава възможност да се пренасочат войски за своевременното запушване на пробива при Добро поле. След сключването на примирие 11-а армия остава в плен. С това завършват действията на българската армия в Първата световна война.

Имунизация против коремен тиф на фронта

България изживява втората си национална катастрофа, която е със съкрушителни измерения. В хода на

войната загубите на Българската армия възлизат на 101 000 убити и умрели от рани, а ранените са 150 000 души. Огромни са и загубите на народното стопанство. Най-тежки са обаче последиците от провала на идеала за национално обединение, което е главната политическа цел на участието на страната в Първата световна война.

Чувствайки своята отговорност, на 3 октомври 1918 г. с манифест Фердинанд обявява своята абдикация и отстъпва престола в полза на своя син Борис III. В знак на протест срещу прибързаното предаване на Южна Добруджа на Румъния правителството на Малинов подава оставка.

На 28 ноември е съставено ново правителство с участието на широка коалиция от политически партии под председателството на Теодор Тодоров. Започва трескава подготовка за сключване на мирен договор с победителите. Българската общественост развива активна дейност за събиране и предоставяне на научна документация относно националната принадлежност на земите, за които пролива кръвта си българската армия. Но тази високопатриотична дейност се оказва излишна. Условията се диктуват единствено от победителите и безогледно се погазват клаузите от програмата на Уилсън за справедливост, в името на която България подписва примирието и слага оръжието. На 7 октомври 1919 г. е съставено правителство начело със земеделския водач Ал. Стамболийски. На него се пада печалната чест да подпише в кметството на Ньой в Париж договор, който нанася нова рана на българската държава и на българската историческа участ.

По силата на подписания договор на балканските държави — Сърбия, Гърция и Румъния, победителки в завършилата война, се предават 11 278,338 кв. км територии, откъснати от българската снага. В отнетите земи правителствата на съседните държави започват да провеждат целенасочена денационализаторска политика. Европейската общественост остава глуха за българските протести срещу тази политика. По силата на чл. 127 на договора още през първите месеци

Великденско хоро на позицията, 15 април 1917 г.

след неговото влизане в сила България е задължена да предаде на съседните държави победителки над 70 хил. селскостопански животни. Освен това в продължение на 5 години трябва да се предадат на Сърбо-Хърватско-Словенското кралство 250 000 тона каменни въглища. Предвижда се също плащането на непосилни за тежкото финансово състояние на страната репарации.

На фона на тежките икономически задължения, наложени от Ньойския мирен договор, не са по-малки и тежестите за българските въоръжени сили. Премахването на задължителната военна служба по същество превръща армията в наемническа. Позволената максимална численост на Сухопътните войски не може да надхвърля 20 000 души. На България е забранено да формира по-големи войскови единици от дивизия. Договорът разрешава формирането на жандармерия и гранични войски с обща численост 13 000 души. Забранява се провеждането на военно обучение под каквато и да е форма в гражданските учебни заведения и университети, както и в различните клубове, дружества и школи.

Числеността на позволеното количество въоръжение и бойна техника също се регламентира и се отнема правото да се внася такова от чужбина. В Ньойския договор се налагат строги санкции и за българската авиация. България се задължава да извърши пълна демобилизация на нейния личен състав, освен това победителките си запазват правото свободно да ползват въздушното пространство на страната до окончателното напускане на нейната територия. В морските клаузи на договора е фиксирано, че от момента на влизането му в сила всички български военни кораби и подводници се считат за притежание на съглашенските държави.

Театрално представление на фронта

Наложените с Ньойския договор ограничения спрямо България свидетелстват за пълното погазване от страните победителки на декларираните от тях по време на войната принципи за хуманност и равнопоставеност между народите. Чрез този несправедлив и грабителски договор се поставя началото на най-трудния период от развитието на българската държава след Освобождението през 1878 година.

1 Марков, Г. Голямата война и българският ключ за Европейския погреб. С., 1995., с. 176.

2 Д В И А, ф. 40, оп. 2, а.е. 1001, л. 16.

3 Неделв, Н. България в Първата световна война 1915-1918. С., 2001, с. 22-23.

4 Христов, Ат. Българската армия в Световната война 1914-1918 г. (за превод на английски, руски, френски, немски и италиански език). Ръкопис в ЦВА, с. 27.

5 Милановв, Й. Българската армия през Първата световна война – Военноистор. Сборник, 1990, кн. 4, с. 98.

6 Пак там.

7 Кирицеску, К. Войната в Добруджа. Извлечения от «История на войната за обединението на Румъния 1916-1919 г.». С., 1926. (Военна библиотека № 38). с.10-11.

8 Д В И А, ф. 40, оп. 2, а. е. 526, л. 539.

9 Неделв, Н. България в Първата световна война 1915-1918. С., 2001, с. 101 -105.

10 Пак там, с. 126 -135.

3. РЕЗУЛТАТИ, ПОСЛЕДИЦИ И ПОУКИ

Въпреки трагичните мигове, които изживява България след злополучната за нея Първа световна война, трябва по достойнство да се оцени участието на Българската армия. В тежките години на войната българската войска показва чудеса от героизъм и се вписва с чест в славната българска история. Завършилата война оказва съществено влияние за развитието на българското военно изкуство. Възможността да воюваме като съюзници и противници с най-големите и модерни европейски армии спомага да се преосмислят и коригират редица довоенни схващания. Натрупаният богат собствен боен опит служи като основа за развитието на военната теория и практика.

Участието на Българската армия в Първата световна война продължава 36 месеца. Категорично се опровергава господстващата довоенна теория за нейния скоротечен характер. Илюзията, обладала политическите и военните ръководства на държавите, че изходът от войната се решава в рамките на едно или най-много на две генерални сражения, рухва безвъзвратно. Стремежът на българското правителство и военното командване още в началото на войната да се мобилизира и изпрати на фронта почти цялото боеспособно мъжко население, без да се отчете необходимостта от заделяне на резерви за попълване на човешките загуби в хода на боевете и за нормалното функциониране на икономиката и стопанството, дава своите негативни последствия. Загубите, които понася Българската армия през войната по категории, вид и години, могат да се проследят от таблица 1.[1]

Най-големите загуби армията понася през 1916 г. Броят на убитите, умрели от болести и рани и безследно изчезнали офицери, подофицери и войници, отнесен към средната численост на Действащата армия, е 8%. Безвъзвратните загуби на офицерския състав, отнесени към общата им стойност, възлизат на 2%.

Отговорността и обемът от задачи на органите за попълване на загубите и мобилизиране на военнослужещи за новоразкритите формирования, в хода на войната, се увеличават значително. Числеността на Действащата армия и на войските във вътрешността на държавата нараства постоянно. (Табл. 2)[2]

Медал за участие в Първата световна война

Таблица 1

СВЕДЕНИЕ ЗА ЗАГУБИТЕ НА БЪЛГАРСКАТА АРМИЯ ПРЕЗ ПЪРВАТА СВЕТОВНА ВОЙНА ПО ГОДИНИ

Офицери и офицерскии кандидати

Година	Умрели: Убити	Умрели: От болести	Умрели: От рани	Изчезнали	Всичко	Ранени
1915	174	9	53	12	248	455
1916	494	80	177	76	827	1425
1917	105	73	50	20	248	436
1918	160	180	77	62	479	320
Всичко	**933**	**342**	**357**	**170**	**1802**	**2636**

Подофицери и войници

Година	Умрели: Убити	Умрели: От болести	Умрели: От рани	Изчезнали	Всичко	Ранени
1915	6243	1040	1804	1614	10 701	29 607
1916	26 951	4627	5708	3776	41 062	81 275
1917	6676	6475	2651	2989	18 791	23 581
1918	8114	12 896	2678	5190	28 878	17 927
Всичко	**47 984**	**25 038**	**12 841**	**13 569**	**99 432**	**152 390**

Таблица 2

ЧИСЛЕНОСТ НА БЪЛГАРСКАТА АРМИЯ ПРЕЗ ПЪРВАТА СВЕТОВНА ВОЙНА

	Офицери	Офицерски кандидати	Лекари и аптекари	Чиновници	Подофицери и войници	Всичко
Към 10.09.1915	10 008	134	759	2285	58 3610	596 796
Към 01.01.1916	9862	478	799	2386	574 909	588 434
Към 01.01.1917	9357	1880	983	3989	689 360	705 569
Към 01.08.1918	15 363	1522	1128	4707	834 343	857 063

Таблица 3

ПОПЪЛНЕНИЕ С ОФИЦЕРСКИ КАНДИДАТИ ПО ВИПУСКИ

№	Дата и година на изпращане	Випуск	Брой
1.	10 март 1916 г	37 випуск	336
2.	20 февр. 1917 г.	38 випуск	359
3.	30 май 1918 г.	39 випуск	442
		Всичко:	**1371**

Таблица 4

СВЕДЕНИЕ ЗА ЧИСЛЕНИЯ СЪСТАВ НА СУХОПЪТНИТЕ ВОЙСКИ КЪМ 1.08.1918 г.

Род войска	офицери	офицерски кандидати	лекари и аптекари	чиновници	подофицери и войници	**Всичко**
В състава на Действащата армия						
Пехота	8488	961	339	637	417 418	**427 843**
Артилерия	1930	155	36	127	89 979	**92 227**
Конница	413	34	39	20	17 819	**18 325**
Инж. войски	1113	99	3	126	45 377	**46 718**
Всичко	**13734**	**1348**	**954**	**3429**	**677 692**	**697 157**
Във вътрешността на Царството						
Пехота	745	34	3	31	105 317	**106 130**
Артилерия	117	2		22	14 377	**14 518**
Конница	28		2	7	3448	**3485**
Инж. войски	82			13	11 202	**11 297**
Всичко	**1629**	**174**	**174**	**1278**	**156 651**	**159 906**

Още в началото на военните действия започва да се чувства необходимост от младши офицери. За разлика от Балканските войни през Първата световна война Военното училище не прекратява дейността си и в неговата структура са включени юнкерска и школна дружина за обучение на пехотни офицери, юнкерска и школна батарея за артилерийски офицери и юнкерска и школна рота за офицери от Инженерните войски. По-късно за обучение на кавалерийски офицери се формира и конен взвод. Курсът на обучение е намален, за да могат да се обучат по-голям брой млади офицери.

За частично разрешаване на проблема портупей-юнкерите от първи специален клас на Военното училище се произвеждат в чин „офицерски кандидат“ и се изпращат в частите на фронта. До края на войната на фронта са изпратени още три випуска офицерски кандидати.(Табл. 3)[3]

Ремонт на артилерийската материална част след войната

Липсата на достатъчно офицерски кадър налага да се увеличи броят на постъпващите в Школата за запасни подпоручици в София. Към нея се създава административен отдел за подготовка на запасни офицери за тиловите и административните служби. Там се приемат младежи, отговарящи на изискванията за обучение, за които медицинската комисия е постановила, че не са в състояние да изпълняват бойна служба на фронта.

Едновременно с това през май 1916 г. в Скопие се открива още една Школа за запасни подпоручици от пехотата, в която могат да кандидатстват всички завършили средно образование войници от пехотата, конницата и Инженерните войски от 36-и набор и по-младите, удостоени от своите командири. Школата е подчинена на Оперативния отдел при Щаба на Действащата армия, а в тилово отношение на началника на Македонската областна военна инспекция.[4] За неин пръв началник е определен изявеният военен педагог и командир подполковник Борис Дрангов. До края на войната в двете школи се подготвят и са изпратени на фронта 6773 запасни офицерски кандидати. В края на 1917 г. на фронта отиват още 311 офицери от допълващите дружини, които влизат в състава на новообразуваните сборни дружини.

За попълване на недостига от санитарни офицери Щабът на Действащата армия още в началото на войната използува студентите медици, като назначава завършилите осем и повече семестъра за лекари, с 4–7 семестъра - за санитарни подофицери, и с помалко от 4 семестъра - за болнични служители.

С бившите съюзници по фронтовете на войната

На 17 март 1918 г. на своята IV редовна сесия XVII Обикновено народно събрание гласува закон, с който се допуска по време на война при недостиг на военни специалисти военнотехническите длъжности да се попълват с инженери, архитекти, химици и техници от всички категории, с признато държавно

висше или средно техническо образование. Тези специалисти се назначават на щатни офицерски или приравнени към тях длъжности и им се присвоява първо офицерско звание.

При подготовката и обявяването на мобилизацията през септември 1915 г. е пропуснат въпросът за подготовка на подофицерски състав за попълване на загубите в хода на войната. Към средата на 1916 г. започва да се чувства необходимост от попълване на загубите, понесени от тази категория военнослужещи. Това налага на 18 ноември 1916 г. със заповед на министъра на войната генерал-майор Калин Найденов да се създаде Школа за пехотни подофицери в Одрин.[5]

Пленен брониран автомобил „Остин“ в Добруджа, 1916 г.

Обучението в школата започва през декември 1916 г. и завършва на 1 април 1917 година. Школниците са изпратени в своите части. Одринската школа дава добри резултати и в значителна степен успява да разреши проблемите по попълването на загубите в подофицерския състав.

С подобна заповед, но този път от главнокомандващия Действащата армия ген.-лейтенант Никола Жеков, на 28 септември 1917 г. в Ниш се създава Школа за пехотни подофицери. Завършилите успешно 516 души са разпределени в частите на Действащата армия. От тях 36 души завършват курса с отличие и след шестмесечна служба в строя придобиват право да бъдат представени за производство в звание офицерски кандидат. Българското Главно командване взема решение Школата за пехотни подофицери в Ниш да стане постоянно учебно заведение.

Съюзниците от войната – цар Фердинанд I и крал Карл V

За попълване на съществуващите и новосформираните санитарни инструктори периодично при армейските евакуационно-разпределителни болници в Ниш и Скопие се разкриват временни школи за санитарни подофицери, които на смяна подготвят по 200–210 души. За подготовка на вете

Минохвъргачен разчет на бойна позиция

ринарни подофицери от 17 юли 1917 г. към армейските ветеринарни лечебници се откриват временни подофицерски ветеринарни курсове с продължителност 3-4 месеца, през които преминават 180 души.[6]

Основен източник за попълване на загубите от войници през Първата световна война се явяват редовните набори. През периода от 9 септември 1915 г. до края на март 1918 г. за две и половина години са повикани 4 набора с обща численост 214 343 души, от които 140 816 души са определени за попълване на пехотата, а останалите за другите родове войски.

Голямата продължителност и ожесточеност на войната и появилите се епидемии бързо поглъщат създадените резерви. Затова Щабът на Действащата армия решава да прибегне до мобилизиране на гражданското население на окупираните от Българската армия области въпреки забраната на международното право.

В Моравска, Македонска и Драмска военноинспекционна област са развърнати полкови военни окръжия и наборни комисии, които да прегледат мъжкото население от 20 до 50-годишна възраст (моравци, турци и албанци). До края на 1916 г. в Македония и Драмско са мобилизирани 43 075 турци (служили, неслужили и новобранци), а в допълващите части се обучават 4090 албанци, повечето мохамедани.

Минни галерии от позиционната война

През пролетта на 1917 година Щабът на Действащата армия издава разпореждане наборните комисии да прегледат мъжкото население в Моравско от 17 до 45-годишна възраст и способните за работа мъже да се изпратят в Главното тилово управление за работа във вътрешността на страната. Прегледани са около 33 000 мъже, от които 21 000 са определени като способни за работа, от които 12 500 души са изпратени за работа във вътрешността на България.[7]

Веднага след намесването на Румъния във войната Щабът на Действащата

армия разпорежда да се повикат на служба всички добруджанци от запаса на българската армия, които да се явят в допълващите части. На 15 септември 1916 година са повикани и всички българи - румънски поданици от 20 до 40-годишна възраст. До края на 1916 година за попълване на частите на 3-а армия са изпратени 7665 души, а до април 1917 година - още 1343 души. Освен това 270 българи пленници от румънската армия, са изпратени в Битоля за попълване на частите от 8-а дивизия.

Дълговременно огнево съоръжение от войната

През февруари 1917 г. началникът на Моравската военноинспекционна област привлича на служба в Македонския допълващ полк всички българи, служили в сръбската армия. Сърбите от областта от 20 до 40-годишна възраст са привлечени за работници.

За цялостната дейност на органите за мобилизация и попълване на армията може да се съди от следващите данни. През Първата световна война България мобилизира общо 1 030 954 души. След като се извади броят на мобилизираните през септември 1915 година, се вижда, че в хода на войната са мобилизирани още 434 158 души, от които 214 343 души от редовни набори и останалите 219 815 души в резултат на взетите от Българското главно командване изброени по-горе мерки. Броят на мобилизираните извън старите граници на България възлиза на 63 329 души. Това показва, че от септември 1915 г. до октомври 1918 г. в границите на България са мобилизирани 967 622 български граждани, представляващи 38% от цялото мъжко население, което към средата на 1918 г. възлиза на 2 552 681 души.[8] Към края на войната Сухопътните войски имат следната численост по родове войски. (Табл. 4)[9]

Минохвъргачка на огнева позиция

Проблем за военното ръководство представлява качественият състав на мобилизационния контингент. В армията има 141 887 души, съставляващи 25% от общата численост неслужили като редовни войници, което означава, че те нямат

Преглед и поправка на оборудването за конския състав след войната

необходимата военна подготовка. Едновременно с това тя е попълнена с кадрови и запасни войници от 30 различни набора от 13-и набор (родени през 1869 г.) до 42-ри (родени през 1898 г.), което означава, че заедно воюват мъже на възраст от 19 до 48 години.

През юли 1918 г. Щабът на армейска група „Шолц“ поставя пред българското Главно командване въпроса да се изтеглят от първоешелонните части на фронта всички войници чужденци и представителите на други етноси и от тях да се сформират работни групи. Мотивът е, че са неблагонадеждни и недисциплинирани и измежду тях броят на дезертьорите е най-голям. Българското командване отхвърля това искане с аргумента, че тази категория е твърде голяма. Въпреки отказа обаче искането на германския щаб става причина да се събере сведение за действителния брой чужденци и представители на други етноси в състава на Българската армия към края на войната. От тях броят на основните групи – турци, албанци, гърци и евреи, е близо 36 000 души.[10]

Въпреки създадената тежка ситуация, българското командване и всички органи, отговарящи през войната за набирането и подготовката на ресурси за попълване на човешките загуби в боевете и новосформираните части и подразделения с личен състав, прилагат неизползвани дотогава приоми, за да си свършат работата. Тоталната мобилизация рефлектира върху качеството на личния състав и това многократно се отчита от военното командване, но във всеки случай е по-добрият вариант, отколкото армията да остане непопълнена.

В хода на войната, изпреварващо или в отделни случаи с известно закъснение, българското Главно командване решава успешно въпроса за организационното развитие на армията. Качественото и количественото увеличаване на въоръжението и бойната техника и промяната на способите за водене на военните действия е съпроводено с развръщането на нови войскови формирования и с промяна в организацията и числеността на съществуващите. За улесняване на управлението на войските се създават групи от армии в коалиционен състав и командване. През ноември 1917 г. се формира нова 4-а армия в състав: 10-а пехотна дивизия, Беломорската отбрана и 2-ра конна дивизия[11].

Санитарна команда след края на боевете

Подготовка на униформите за казармения живот

Воденето на военни действия в планинско-гориста местност налага създаването на специални и пригодни за такива условия войски. През ноември 1916 г. при Македонската областна военна инспекция се формира първата за историята на нашата армия планинска дивизия. Тя се състои от три планински пехотни полка, планински артилерийски полк, пионерна рота и дивизионни подразделения.[12] С формирането на 12-а и Сборната дивизия общо броят на съединенията нараства на 15. В средата на 1916 г. се създава и нова кавалерийска дивизия.

Пионерните дружини се разгръщат главно за сметка на навлизащите в тях минохвъргачни подразделения, най-напред команди, а по-късно и минохвъргачни роти. Създава се минохвъргачна дружина. Тя се състои от три минохвъргачни роти и една паркова полурота и има 18 средни и 30 леки минохвъргачки. Сформира се и първата щурмова дружина, която се състои от две щурмови и една картечна рота, артилерийска батарея, минохвъргачен и огнехвъргачен отдел и други подразделения. Общо щурмовата дружина има 4 оръдия, 8 минохвъргачки, 6 картечници и 4 огнехвъргачки.[13] Към 1 септември 1918 г. в Българската армия има вече 40 минохвъргачни роти със 126 средни и 250 леки минохвъргачки.

Герой от фронта със съпругата си

Към Главното командване е формирано Управление на военните пощи и телеграфи, подчинено на началника на Инженерните войски към Щаба на Действащата армия. През юни 1916 г. телеграфният парк е преустроен в телеграфна дружина.

В средата на октомври 1916 г. в полосата на 2-ра пех. Тракийска дивизия за първи път срещу българските войски се изстрелват гранати

Офицер в мирновременния живот

с бойни отровни вещества. Това налага да се помисли за защитата на личния състав. Затова през лятото на 1918 г. към управлението на санитарната част се сформира Секция по газова служба[14]. Това по същество е първият опит да се организира противохимическа защита на войските.

Заедно с развръщането на нови формирования в хода на войната се правят значителни изменения в съществуващите войскови единици. Съществени са промените в пехотните полкове. От април 1917 г. те преминават към тридружинен състав, а от четвъртите им дружини и други части се сформират девет нови полка (от 80-и до 88-и). В началото на 1918 г. се сформират полковете с номера от 65-и до 73-и. В резултат на тези промени и на преномерирането на полковете от Планинската дивизия и на част от маршевите части полковете от 40 действащи и 18 резервни нараства на 88.[15] В щатния им състав е включена минохвъргачна рота, състояща се от три взвода по четири леки минохвъргачки. Значително се увеличава количеството на картечниците. През март и декември 1917 г. към пехотните полкове се сформират още по две картечни роти (с по 8 тежки картечници), наречени „позиционни“. С това картечните роти в полк стават общо 4. Създават се гранатохвъргачни команди. Тези промени водят до увеличаване на огневите възможности на пехотния полк. Все с тази цел промени се правят и в конните полкове. Към тях се прибавя втори картечен ескадрон[16]. Това прави българските полкове по-равностойни на еднотипните противникови части.

Инвалиди от войната

Измененията в артилерията са насочени главно към превъоръжаването на някои артилерийски отделения (дивизиони) с големокалибрена и скорострелна артилерия. През май 1917 г. се създава нов, 4-и, а в края на годината и 5-и тежък артилерийски полк за нуждите на контрабатарейната борба на Македонския фронт. Наред с това се реорганизират и преименуват редица артилерийски части и отделения

и се сформират допълнителни полкове. При това характерно е, че в частите на Македонския фронт се увеличава броят на планинските и гаубичните артилерийски отделения. Позиционна артилерия се създава и в 3-а армия, и в Беломорската отбрана. В хода на войната батареите се увеличават със 77(55 с калибър до 10,5 см, 18 — от 12 до 15 см и 4 — от 17 до 25 см).[17] Поставя се началото на противовъздушната отбрана.

Застава на новите граници на България

Формират се нови инженерни единици, в резултат на което относителният дял на Инженерните войски нараства до 6,12% от общия състав на Сухопътни войски. Развива се и автомобилният транспорт в армията. Личният състав се увеличава над 14 пъти спрямо мирновременния период, а автомобилният парк — над 10 пъти. Към септември 1918 г. в Действащата армия има 23 товарни, 7 пътнически и 4 санитарни отделения с над 700 автомобила.[18]

Организационните промени, които се извършват в хода на войната, отразяват тенденции в развитието на военното изкуство по това време. Увеличава се огневата мощ на частите и съединенията за сметка на намаляване на тяхната численост в личен състав. Създават се специални (щурмови, планински и др.) части и подразделения и се поставя началото на формирането на нови родове войски – химически и противовъздушни.

Първата световна война утвърждава практиката на подготовката и провеждането на последователни настъпателни операции от групи армии. Така срещу сръбската армия действат групата армии „Макензен“ и 2-ра армия. През лятото на 1916 г. на Южния фронт срещу съглашенските войски настъпват група „Белов“ и 2-ра армия. За разгрома на румънската армия съществен принос има новосформираната група армии „Макензен“.

Медицински грижи след демобилизацията

Участието на Българската армия в стратегическото настъпление срещу Сърбия се проявява под формата на едновременни и последователни армейски операции. Първа и 2-ра армия провеждат първоначално

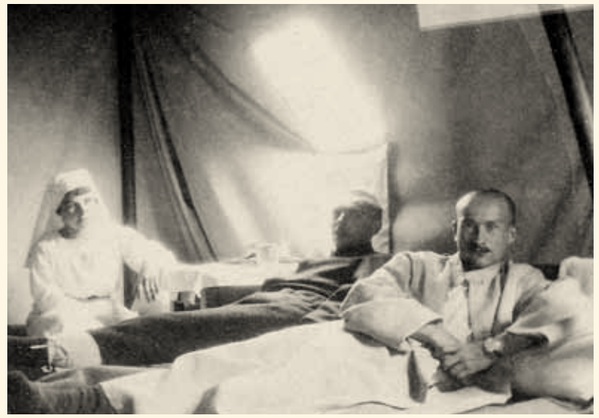

Медицински грижи за ранените

две операции по фронта, а тяхно продължение в дълбочина е Косовската настъпателна операция.

Успешно се решава от командването и от Българската армия въпросът за воденето в хода на стратегическото настъпление на отбранителни действия по отделни направления

Стратегическото настъпление на Българската армия на Южния и Северния театър на военните действия се отличава по своя размах в зависимост от конкретния противник, решителността на целите и задачите, наличните сили и средства, географските и други условия. Така през 1915 г. то продължава 51 денонощия, развива се на фронт 410 км и в дълбочина 250 км при среден темп 5 км в денонощие. През 1916 г. неговата продължителност е 90 денонощия на фронт 250 км и дълбочина 350 км при денонощен темп 3–4 км. Това води до овладяване на площ повече от 90 хиляди кв. км, т. е. колкото е била територията на страната при започване на войната[19].

Стратегическата отбрана се характеризира с големия си фронт - 750 км, и с малката дълбочина - около 40-60 км. Главната причина за това е постепенното поемане на цялата тежест на балканския фронт от Българската армия. Така срещу съглашенските войски на фронт над 570 км се намират 14 български и само две сборни германски дивизии. Незначителната плътност (35 км на дивизия) и липсата на стратегически резерви са основната причина за малката дълбочина на стратегическата отбрана. Недостигът на сили и средства се компенсира донякъде от фортификационното оборудване. Отбраната получава подчертан позиционен и в значителна степен зонов характер с по няколко позиции[20].

Пред един от гробовете на загиналите

По-нататъшно развитие бележи използването на родовете войски. Пехотата продължава да изпълнява главната роля за разгрома на противостоящия противник. Тя увеличава огневата си мощ за сметка на широкото навлизане на картечниците, гранатохвъргачките, огнехвъргачките и ръчните гранати. Това позволява нейните удари да бъдат по-силни и стремителни, а отбраната ѝ да е по-твърда и устойчива. Под въздействието на противника пехотата започва да се учи да воюва в условията на употреба на бойни отровни вещества. Тя обогатява своя опит по водене на военни действия в планинско-гориста местност, при сложни метеорологични условия, при щурмуване на крепости, пробив на укрепени позиции и форсиране на водни прегради.

Полева болница след края на войната

Повишава се ролята и значението на артилерията и нейния огън. Усъвършенства се разпределението на наличните батареи и тяхното използване. Преодолява се първоначалната слабост да се придава полска артилерия на пехотните части, действащи в планинско-гориста местност, където няма пътища за нейния маньовър. Потвърждава се необходимостта от придружаваща артилерия при настъпление, а също за близка и далечна отбрана при водене на позиционни действия. В същото време малкото количество батареи налага на тях да се възлагат по няколко задачи. Войната решава спора за открита или закрита огнева позиция в полза на втората. Затова наред с маневрирането нараства твърде много значението на инженерното оборудване на позициите. Стрелбата на далечни разстояния се приема вече не като изключение, а като нещо нормално.

В памет на героите от войната

През Първата световна война българското военно изкуство е изправено пред много предизвикателства и проблеми. То ги решава с различна степен на успех, но натрупаният боен опит се явява сериозен капитал за неговото по-нататъшно развитие.

1 ДВИА, ф. 24, оп. 3, а.е. 53, л. 121.

2 ДВИА, ф. 24, оп. 3, а.е. 53, л. 106.

3 Христов, Ат. Българската армия В Световната война. Развитие на българската войска до края на войната. Ръкопис в ДВИА, Ш/553, л. 40 - 41.

4 ДВИА, ф 40, оп 2, а. е. 607, л. 70.

5 ДВИА, ф. 1027, оп. 1, а. е. 129, л. 33—36.

6 Жечев. Службата за попълване с хора загубите на Действащата армия през време на военните действия. Организация на тази служба преди Световната война, през време на същата и след нея. Ръкопис във ВИБ., 1923, с. 23.

7 Христов, Ат. Пос. съч., л. 45 - 46.

8 ДВИА, ф. 24, оп. 3, а. е. 53, л. 106.. Ганчев, Ал. Политика на ефективите. - Военноисторически сборник, 1934 № 19, с. 34.

9 ДВИА, ф. 24, оп. 3, а.е. 53, л. 107.

10 Станчев, Ст. Човешките загуби и тяхното попълване през войните на България 1985 -1945. С., 2003, с. 43-44.

11 ДВИА, ф. 317, оп. 7, а.е. 135, л. 40.

12 Българска военна история. Подбрани извори и документи. Т. 3. С., 1986, с. 144-145.

13 ДВИА, ф. 40, оп. 1, а.е. 139, л. 10-13.

14 Крапчански, В. Н. и др. Кратък обзор на бойния състав, организацията, попълването и мобилизацията на българската армия от 1878 до 1944 г. С., 196, с. 106.

15 Българската армия 1877 – 1919. С., 1988, с. 194.

16 ДВИА,ф. 40, оп. , а.е. 136, л. 232.

17 Българската армия..., с. 295.

18 История на инженерните войски на България...., с. 104.

19 Зафиров, Д. Военното изкуство. Минало и съвременност. Ч. 1. История на военното изкуство. С., 1995, с. 75.

20 Зафиров, Д. Пос. съч., с.75.

КАРТОГРАФСКИ ПРИЛОЖЕНИЯ

1. Културно-исторически граници на българската общност
според признатата Българска екзархия 16-17

2. Отбрана на Шипченския проход – 1877 г. 16-17

3. Границите на България по Санстефанския мирен договор 16-17

4. България след Берлинския конгрес – 1878 г. 16-17

5. Сръбско-българска война 1885 г.
Замисъл за водене на войната 40-41

6. Сръбско-българска война1885 г.
Боевете при Сливница и Гургулят на 7(19) ноември 40-41

7. Сръбско-българска война 1885 г.
Боевете при Пирот на 15 (27) ноември 40-41

8. Военното ръководство на Българската войска
по време на Сръбско-българската война 1885 г. 40-41

9. Първа балканска война 1912-1913 г.
Работна карта на началника на щаба на 2-ра армия, полковник Николай Жеков
(общо положение на двете страни на 4 октомври 1912 г. вечерта 88-89

10. Първа балканска война 1912-1913 г.
Боят при Селиолу-Гечкенли 9(22) октомври 1912 г.
(положението към 2 ч след пладне) 88-89

11. Първа балканска война 1912-1913 г.
Атаката на Чаталджанската позиция 88-89

12. Първа балканска война 1912-1913 г.
Одринската крепост 104-105

13. Първа балканска война 1912-1913 г.
Превземането на Одрин 12-13 март 1913 г. Атака на фортовия пояс 104-105

14. Окупационни зони, заети от войските на съюзниците територии
в края на Балканската война - април 1913 г..... 104-105

15. Втора балканска (Междусъюзническа) война 1913 г.
Положението на страните при започване на военните действия 104-105

16. Втора Балканска (Междусъюзническа) война 1913 г.
Действията срещу сърбите на 17(30) юни 1913 г.....112-113

17. Военнотериториално деление на България 1914 г. 128-129

18. Първа световна война
Стртегическо развръщане на 1-ва и 2-ра български армии
на 30 септември 1915 г. 146-147

19. Първа световна война
Настъплението на 2-ра армия от 4 до 28 октомври 1915 г. 146-147

20. Първа световна война
Положението от двете страни в полосата на 1-ва българска армия
на 14(27) октомври 1915 г..... 146-147

21. Първа световна война
Войната с Румъния
Настъплението на 3-та българска армия на 2 и 3 септември 1916 г..... 152-153

22. Първа световна война
Войната с Румъния
Заемане на изходна позиция от 3-та българска армия на 2 и 3 септември 1916 г. 152-153

23. Първа световна война
Войната с Румъния
Първата атака на Кобадинската позиция на 19 септември 1916 г. 152-153

СЪДЪРЖАНИЕ

КЪМ ЧИТАТЕЛЯ 3

СЪЗДАВАНЕ НА СУХОПЪТНИТЕ ВОЙСКИ

1. БЪЛГАРСКОТО ОПЪЛЧЕНИЕ 7

2. ЗЕМСКАТА ВОЙСКА 17

3. СУХОПЪТНИТЕ ФОРМИРОВАНИЯ НА КНЯЖЕСТВО БЪЛГАРИЯ
И ИЗТОЧНА РУМЕЛИЯ 28

4. УЧАСТИЕТО НА СУХОПЪТНИТЕ ВОЙСКИ ВЪВ ВОЕННАТА ЗАЩИТА
НА СЪЕДИНЕНИЕТО 39

РЕФОРМИРАНЕ НА СУХОПЪТНИТЕ ВОЙСКИ И УЧАСТИЕТО ИМ В БАЛКАНСКИТЕ ВОЙНИ

1. НАЧАЛОТО НА МОДЕРНИЗАЦИЯТА 1886-1903 Г. 55

2. ПОДГОТОВКА ЗА ОСЪЩЕСТВЯВАНЕ НА НАЦИОНАЛНИТЕ ИДЕАЛИ 65

3. ПОДВИГЪТ И САМОЖЕРТВАТА 1912-1913 Г. 85

4. НЕСБЪДНАТИ ОЧАКВАНИЯ 107

НОВИ НАДЕЖДИ И ИЗПИТАНИЯ

1. ПОДГОТОВКА ЗА НОВА ВОЙНА 123

2. ПО ФРОНТОВЕТЕ НА ПЪРВАТА СВЕТОВНА ВОЙНА 143

3. РЕЗУЛТАТИ, ПОСЛЕДИЦИ И ПОУКИ 173

полк. доц. д-р Станчо Станчев
проф. дин Тодор Петров

ИСТОРИЯ НА СУХОПЪТНИТЕ ВОЙСКИ НА БЪЛГАРИЯ

ТОМ ПЪРВИ

Българска, първо издание

коректор-стилист
Милена Темкова

Графично оформление, предпечатна подготовка, печат
СиТи Директ ЕООД

Тяло
Формат 700/1000/8
печатни коли 24
Картографско приложение
Формат 640/900/4
печатни коли 6

ISBN 978-954-92859-2-5

Фондация
„БЪЛГАРСКО ВОЕННО ИСТОРИЧЕСКО НАСЛЕДСТВО“

Фондация „БЪЛГАРСКО ВОЕННО ИСТОРИЧЕСКО НАСЛЕДСТВО“ изказва уважение и благодарност на дарителите и съмишлениците, които подкрепиха с парични средства и труд целите и проектите на фондацията.

Особена благодарност за това издание на фондацията дължим на Левон Хампарцумян, кап. Дочо Николов, полк. Ради Радев, Симеон Симеонов, Таня Делчева, Иван Сапунджиев и адв. Светлана Богданова.

Надяваме се с това издание да оправдаем оказаното ни доверие от нашите спомоществователи и да спечелим уважението на нови съмишленици, които да подкрепят бъдещите проекти на фондацията.

Председател на фондацията
Людмил Богданов

ПРИКАЗЪ
по
Болгарскому Земскому Войску
Іюля 8 дня 1878 года. – г. Филипополь.
№ 1-й

На основаніи Высочайше данныхъ мнѣ указаній признавая необходимымъ нынѣ-же приступить къ-устройству Болгарскиги земскаго войска, постановляю:

1.

Болгарское земское войско образуется изъ пѣшихъ дружинъ Болгарского ополченія и вновь формируемихъ пѣшихъ дружинъ, сотенъ и батарей.

2.

Для сформированія новыхъ частей Болгарского земского войска произвести призывъ новобранцевъ изъ всѣхъ Округовъ, занятыхъ войсками Дѣйствующей арміи, на основанія особыхъ о томъ распоряженіи.

3.

Болгарское Земское Войско подчиняется Начальнику его, прикоемъ формируется Штабъ.

4.

Для завѣдыванія артиллерійскими частями и учрежденіями войска назначается особый Начальникъ артиллеріи.

Орден „За военна заслуга“ - Велик кръст с лавров венец и звезда

Орден „За военна заслуга“ II степен - кръст и звезда

ISBN 978-954-92859-2-5